

Respekt

Historier fra Settlementet på Vesterbro – *fortalt af Pia Fris Laneth*

Billedredaktion
Anja Tollan

Respekt

Historier fra Settlementet på Vesterbro

– fortalt af Pia Fris Laneth

© 2011 by Pia Fris Laneth and Kristeligt Studenter-Settlement

Forfatter: Pia Fris Laneth

Research og billedredaktion: Anja Tollan

Layout: Poul Erik Munk Nielsen

Produktion: Munk & Syberg · www.munksyberg.dk

Tryk: Specialtrykkeriet Viborg A/S

Printed in Denmark 2011

ISBN 978-87-994731-0-6

VELUX FONDEN har ydet økonomisk støtte til bogen under Fondens fundatsbestemmelse, der giver mulighed for at støtte aktive ældre.

Kvalitative og redaktionelle vurderinger i forbindelse med udgivelsen kan alene tilskrives udgiver og forfatteren.

Settlementet
Dybbølsgade 41
1721 København V
www.settlementet.dk
33 22 88 20

*'Universalbehandling er uforenelig med respekt for det enkelte menneske',
Otto Krabbe, 1939.*

Indhold

	Det umuliges kunst · 4
1	Bollen i Saxogade · 6
2	En arbejdsmark for missionærer og socialister · 14
3	En helt ny idé · 38
4	Vesterbros små lønarbejdere · 46
5	Vesterbros nordsjællandske oase · 64
6	Målet – social og religiøs fornyelse · 74
7	Tredivernes udfordringer · 88
8	Gertruds fortælling · 108
9	Settlementets kvindelige teologer · 126
10	Ved ondets rod · 130
11	I/S Vesterbros selvbyggere · 148
12	Den ungdom, det ægteskab · 162
13	Fra Jylland til Vesterbro · 174
14	At indrette sig meningsfyldt med hinanden · 186
15	Kampen for Settlementets overlevelse · 198
16	Sidegadens rødde · 208
17	Fra Pakistan til Settlementet · 234
18	Gode råd til hver en tid · 248
19	Børn, unge og sport · 256
20	Fra den ene kunstner til den anden · 272
21	Det tredje arbejdsmarked · 278
	Settlementets aktiviteter · 286
	Illustrationer · 288
	Litteratur · 290
	Tak · 292

Det umuliges kunst

*John Bertelsen, Settlementets
forstander.*

POLITIK ER DET MULIGES KUNST, siger man.

Derfor befinder langt de fleste politiske løsninger sig på midten.

At insistere på det gode liv for alle anses derfor for som det umuliges kunst.

Naivt, idealistisk og uden virkelighedssans. Hattedamer hed det i gamle dage.

Kristeligt Studenter-Settlements historie er historien om det umuliges kunst. Historien om kristne studenter som ville det gode liv for Vesterbros arbejdere, ludere og plattenslagere. De fik deres at se til, og de fik meget at se.

Idéen var idealistisk, men slet ikke så tosset. Studenterne havde menneskeligt overskud og viden, som kunne inspirere og motivere ikke mindst de mange arbejderbørn. Og samtidig kunne studenterne lære noget om det rå og ucensurerede storbyliv.

Men idéen var dybest set også umulig. En arbejderbefolkning på 80.000 overfor 80 frivillige studenter. Otto Krabbe, Settlementets forstander fra 1934-1965, udtrykte da også ofte ved møder og i oplæg tvivl om, hvad man egentlige gjorde her. Var man egentlig ikke bare lappeskræddere, som var med til at lægge låg på et egentlig opgør fra arbejderklassen mod elendige boligforhold og levevilkår.

Men man blev ved, og *"Respekt"* er historien om den respekt, som udviklede sig mellem Settlementet og Vesterbros arbejderbefolkning på trods af og i kraft af kampens umulige vilkår. Troen på det umulige er også en vej.

Troen på det umulige gør indtryk og skaber håb.

"Der er en sprække i al ting. Det er sådan lyset slipper ind", har Leonard Cohen skrevet i en sang.

Det lyder både lidt religiøst og fandenivoldsk, og når man taler om "Settleånden" er den vel nærmest en blanding af disse to ingredienser: troen på næstekærlighed og troen på, at" her i gaden ka' vi sgu selv, ingen skal komme og blande sig". Lyset skal nok slippe ind.

Kamp forener. Og Settlementets historie er i høj grad historien om en kamp mod systemet. En kamp mod et system, som i mange år lod boligspekulanter udnytte de elendige boligforhold i bydelen og et system, som frem til skrivende stund fortsat presser udsatte borgere ud i fattigdom og dårlige livsvilkår.

På mange måder en umulig kamp, men ikke en håbløs kamp. Vesterbro blev byfornyset til sidst og og den stædige fortalerrolle i sociale spørgsmål er stadig altafgørende for Settlementets identitet.

Vigtigst af alt er imidlertid det lille skilt, som hænger på Settlementets feriekoloni Lyngborgen: "Hjælpes ad." Med udgangspunktet i disse to ord blev hverdagslivet det allervigtigste i Settlementets historie. Netop dette at "settle down" i kvarteret har betydet uendeligt meget. Herigen-nem delte man hverdag og herigen-nem kunne man mødes i øjenhøjde, vel at mærke på arbejderfamiliernes betingelser. De var de mange, og det var deres liv, der skulle bære igennem, ikke for studenternes skyld, men for deres egen skyld. Det lærte studenterne og senere medarbejderne, og det gav respekt.

Settlementets liv er derfor først og fremmest mange familiers liv og i et 100-årigt perspektiv flere generationers liv. I "Respekt" kan man læse om Verners liv, Gertruds liv og Fakhras liv, eksempler på familieliv, hvor lyset i den grad er sluppet ind både fra Settlementet til familierne, men sandelig i lige så høj grad fra familierne til det fælles Settle-liv. Og netop i dette møde menneske til menneske er det umuliges kunst blevet mulig. Her skal der ikke forhandles. Her bliver der blot handlet.

På Settlementets vegne: Tak for kampen og tak for kærligheden. Den lever vi videre på.

*Johs. Bertelsen
september 2011*

1 · Bollen i Saxogade

”MAN KAN FÅ GRATIS BOLLER OG LAGKAGE!”

En dreng kommer løbende med en grøn ballon i strakt snor bagud, han råber det glade budskab til sin kammerat, der bag et hegn behændigt zig-zag’er sig frem med en fodbold klistret til foden. Fodboldspilleren sænker tempoet og forhører sig om dagens lille mirakel – gratis? Ja – helt gratis! før bolden slipper foden

Det er en lys og lun majdag i København 2011. Et par hundrede meter fra Søndre Boulevard udvider Saxogade sig i Litauens plads, hvor ’De røde baner’ er skærmet bag et højt ståltrådshegn. Hver eftermiddag er banerne fulde af børn, råb og leg. De låner bolde og net fra et par containere, som medarbejdere fra Settlementets børne- og sportsklubber holder styr på.

Børnene ved næppe, at de tilbringer deres eftermiddage lige der, hvor ulønnede studenter for hundrede år siden skabte nogle af Danmarks første fritidsklubber for børn og voksne. Her kom Antoinette Sørensen, kaldet Nette, som tolvårig: ”Det var i 1923. Jeg gik i en pigeclub, som hed Unitas. Vi syede og sang – også korsang i kirken. Vi fik te og en bolle. Og det var dejligt at komme et sted som Settlementet, hvor der var nogen, der havde tid til at snakke med os. Det var vi jo ikke vant til.”

”Klublederen var streng og bestemte det hele. De var meget religiøse og lærte os, at vi ikke måtte bande. Men det gjorde ikke noget, vi var så glade for at komme der. Vi boede nemlig seks mennesker i en lille toværelses i Saxogade og var meget, meget fattige.”

Blandt kvarterets rapkæftede og evigt sultne drenge fik Settlementet hurtigt kælenavnet ’Bollen’. Det lille – gratis – måltid var fra begyndelsen et fast og kærlig indslag i alle Settlementets klubber for børn og voksne.

Nette boede på Vesterbro hele sit liv og fortsatte med at komme i

”I foråret 1911 besluttede en kreds af akademikere at oprette et kristeligt Settlement; det vil sige at begynde et arbejde i et københavnsk fattigkvarter, udført af kristne studenter, som skulle søge at være noget for befolkningen der: at være til opmuntring og trøst for gamle og ensomme, til underholdning og moralsk støtte for børn og unge, til gavn for de voksne, hvor det er gørligt, for alle disse aldersgraders vedkommende at være vidne om Kristus og hans kærlighed og i det hele taget bygge bro mellem kristne akademikere og arbejdere.” Indledningen til Settlementets første årsberetning.

Sommeren 1919.
 En drengeklub
 skal på skovtur. De
 har søndagstøjet
 på, og næsten alle
 har lædersko eller
 -støvler. Hverdags-
 fodtøjet var træsko.
 Drengene har
 sandsynligvis alle
 haft halvdagsar-
 bejde før eller efter
 skoledagen. De står
 foran Saxogade nr.
 91, hvor Settle-
 mentet havde lejet
 flere små lejligheder,
 der fungerede som
 klublokaler. På
 facaden reklameres
 med klubber for
 unge piger, for yngre
 gifte kvinder, en
 diskussionsforening
 for arbejdere og
 studenter og aften-
 undervisning

Multietnisk pigeclub i 1997. Pigerne har lavet masker til et skuespil. Mange af Settlementets klubber har spillet teater. I begyndelsen var det dansk nationalgods som 'Nøddebo præstegård' og 'Genboerne', senere kom der mere spræl i repertoiret.

Settlementet og på dets feriekoloni hele livet, fortalte hun i et interview i 1981. Efterhånden som børnene blev store nok, tog hun dem med: "Alle mine otte børn er kommet her. Jeg er sikker på, at det er derfor, det er gået dem alle sammen så godt – at de ikke er kommet i uføre, mener jeg."

"Nu kommer en del af mine 25 børnebørn her også. Jeg kender ikke noget andet sted end Settlementet, hvor man kan komme på den måde – hele familien samlet i generationer. Og hvor man kan gå hen og få hjælp, når man er helt nede, for det sker jo. Det kunne ikke lade sig gøre i det offentlige, det er for upersonligt, og der er mange regler, man ikke forstår."

Kristeligt Studenter Settlement blev oprettet i 1911 af idealistiske akademikere, som ville bygge bro over den enorme sociale kløft i samfundet. De var filantroper, dvs. mennesker, der udførte frivilligt socialt arbejde.

Dengang satte kun 500 unge mennesker årligt en studenterhue på hovedet. De kom fra samfundets økonomiske og kulturelle elite og færdedes i socialt lukkede kredse, foreninger og klubber. Vesterbro var et

Ungdomsselskab i 1931. En ung professordatter, Kirsten Lomholt, ses i første række yderst til højre. Hun er lige blevet student og har meldt sig som frivillig i Settlementet. Her var hun leder af pigeklubben Felix og gymnastikhold for kvinder, mens hun læste medicin, senere blev hun medlem af bestyrelsen i tyve år. Hun havde et legendarisk socialt engagement og blev senere landskendt som dr. med. Kirsten Auken på en doktordisputats om unge kvinders seksuelle adfærd.

møgbeskidt, overbefolket og fattigt arbejderkvarter, spækket med værtshuse, og berygtet for sine løstagne kvinder og grove mænd. Her lyste studenternes hvide huer op som eksotiske fugle, folk var skeptiske over for kristendommen, og Settlement var et fremmedord.

Et skilt på facaden i Saxogade 91 oplyste, at ”Studerer Settlementets Formål er at føre arbejderne og studenterne sammen om at udøve socialt, oplysende og religiøst arbejde i dette kvarter.” Føre sammen. De to små ord markerede Settlementets selvforståelse og kolossalt ambitiøse projekt. De privilegerede studenter skulle forlade deres hjem og bosætte sig – settle – i fattigkvarteret. Her skulle de opbygge personlige forhold til arbejderne og tilbyde undervisning og kulturelle fritidstilbud, der kunne give dem kræfter til at løfte sig selv op af de elendige kår. Studenterne skulle også udbrede Guds ord.

Til gengæld ville de få en indsigt i arbejdernes liv og tanker, som ville komme både dem og samfundet til gavn, når de senere i livet indtog ansvarsfulde stillinger som præster og læger, universitetsfolk og embedsmænd.

De kristne studenter kastede sig over en opgave på Vesterbro, som ofte – og ganske uden ironi – blev sammenlignet med missionærernes opgave i hedningeland: "Vildniset i København er mørkere og vanskeligere at trænge igennem end det afrikanske. Men det kan overvindes, når der tages fat i den rette ånd", skrev Anna Vedde i Høj-skolebladet 1916. Som inspiration til arbejdet citerede hun en berømt britisk opdagelsesrejsende: "Tilidsfulde gik vi i gang med at bane os vej gennem tropeskoven", skrev Stanley fra sin rejse ind i Centralafrika for at opsøge Livingstone. "40 pionerer i spidsen med økser og hakker ryddede sti og bad Gud vise vej." Som fra Skagen til Kongeåen to gange strakte den filtrerede skov sig. 160 dage tog det at komme igennem men de kom igennem. For Stanley havde Tro og Vilje..."

'Det er dumt at hænge med hovedet, når man står i lort til halsen'
Vesterbro'sk ordsprog på Twitter fra Nik og Jay.

Denne respektfulde opfattelse af samfundets akademiske elite og arbejderne som ligeværdige parter, der kunne få gensidigt – om end meget forskelligt – udbytte af hinanden, adskilte Settlementstanken fra meget andet af datidens frivillige hjælpearbejde.

De involverede har ikke altid kunnet leve op til deres egne høje idealer, men mellemmenneskelig respekt blev fundament og bindemiddel i Kristeligt Studenter-Settlements omskiftelige tilværelse frem til i dag, hvor der hverken skiltes med kristendom eller studenter på Settlementets facade i Dybbølsgade 41.

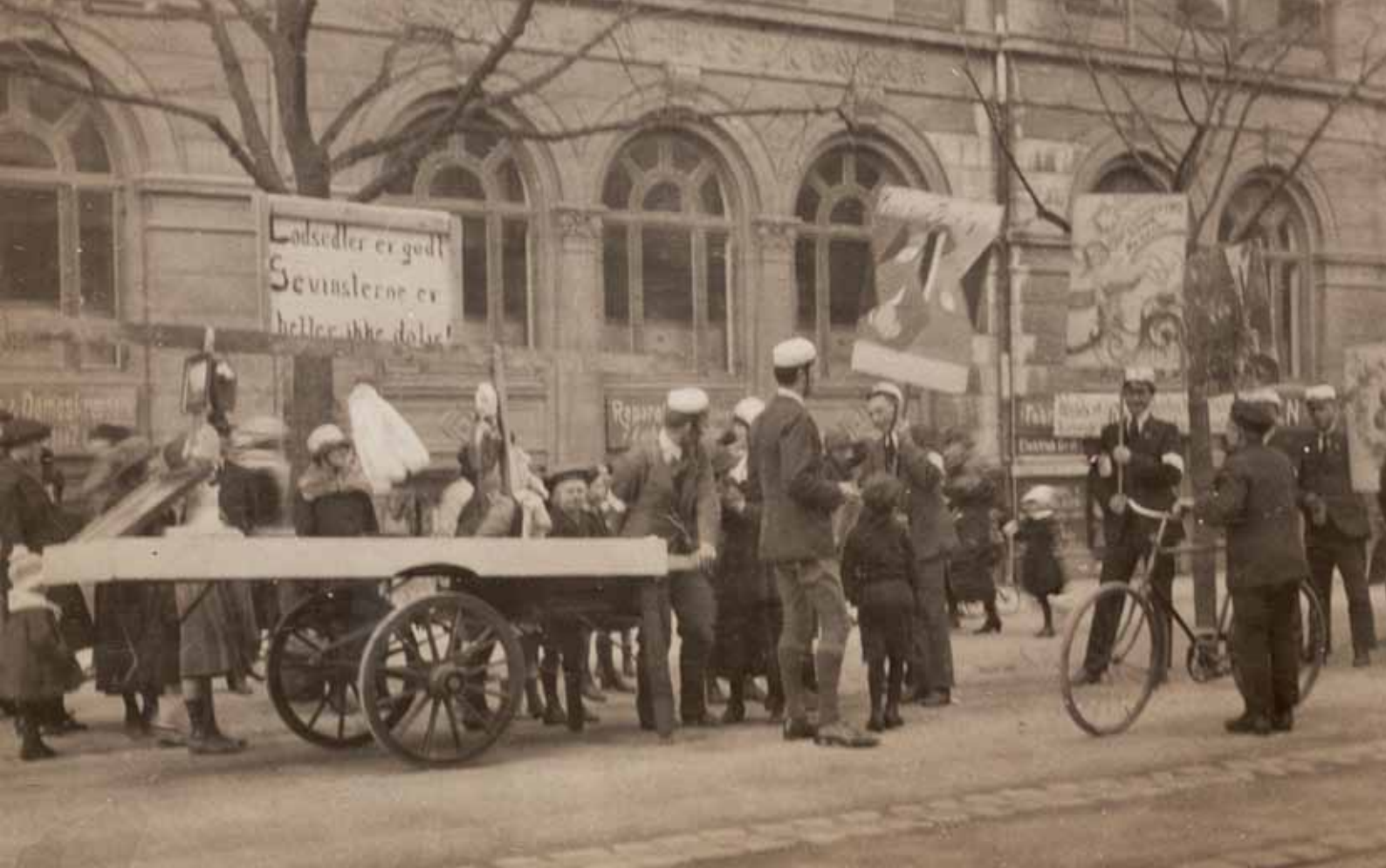
Drengene med den grønne ballon løber målrettet op ad Saxogade under blafrende flagguirlander. Ballonen følger dem tæt og råber sit budskab med hvide bogstaver: SIDEGADEN 25 år. De løber forbi klynger af folk med hunde og prøvede ansigter, dukker sig mellem mødre og fædre med barnevogne og fritløbende rollinger. Her er musik, kaffeborde og tombola, her er gensynsknus og 'hvor er det længe siden'-snak.

Under en skyggende pavillon foran café Sonja uddeler travle café-medarbejdere paptallerkner med lagkage, en bolle eller et stykke kage-mand. Drengene suser ind i køen med ballonen dirrende i vinden over hovederne. Andre balloner holder den med selskab. Så slukkes musikken for at give plads til Settlementets forstander Johs Bertelsen og fødselsdagstalen:

"Det er 25 år siden Settlementet blev udvidet med Projekt Sidegaden. Vi startede et lokalt miljø- og beskæftigelsesprojekt i et nedslidt arbejderkvarter, hvor alle butikkerne var lukkede. Vi oprettede Gaderådet, der besluttede at Sidegaden skulle holdes fri for vold, racisme og hårde stoffer. I fællesskab og arbejdsglæde skabte vi et dejligt miljø for gadens beboere med café, forældrebutik, værksteder, vaskeri, sundhedsbutik og meget mere."

"At vise folk respekt og at tro på myndiggørelse i stedet for umyndiggørelse har altid været Sidegadens og Settlementets styrke. Det har altid været selve fundamentet for vores arbejde. Derfor er det en stor balancegang i disse år at drive et aktiveringsprojekt, når statens beskæftigelsespolitik tværtimod er umyndiggørende og funderet på mistillid og kontrol."

Anerkendende nik fra tilhørerne. Et trefoldigt hurra – og så er der boblevin til de voksne og klovneri for børnene.

Sidegaden øko-butik støder op til Istedgades tæt befærdede og krydrede blanding af tøjbutikker og smarte cafeer, pakistanske slagtere og tyrkiske grønthandlere. Parallelt med Saxogade løber Dannebrogsgade, Oehlenschlägersgade og Valdemarsgade med 700 meter lange rækker af seks-etagers husfacader op til Vesterbrogade. Kun i middagstimerne rammer solen asfaltens ubrudte række af familiebiler. I takt med at gårdsaneringerne har lysnet og forskønnet det indre af boligkarréerne er Vesterbro blevet en attraktiv bydel for unge middelklassefamilier.

Her er stadig spor af det gamle, berygtede arbejderkvarter, hvor Nette

Børnehjælpsdag 1922 Studenterhuen blev også brugt af universitetsstuderende. Her sælger studerende lødsedler fra en bananvogn for at samle penge ind til Settlementets arbejde

Mærkedag. Settlementets beskæftigelsesprojekt "Sidegaden" havde 25 års fødselsdag d. 9. maj 2011. Projektet satte nedlagte butikker i stand i Saxogade og skabte et farverigt miljø med cafe, genbrugsbutik med børnetøj og rådgivning for nybagte forældre, vaskeri- og badebutik, samt økologisk købmandsbutik.

blev født, voksede op, giftede sig og opdrog otte børn. Fra formiddagstimerne vedligeholder brune værtshuse ryet om proletariske drikkevaner, røde lamper lokker kunder til massagebutikkerne, furede ansigter ved Mændenes Hjem fortæller stilfærdigt, hvor rått liv stadig kan forme sig.

En ung, mager, solbrunet mand i jeans og hættetrøje kommer op til Johs Bertelsen med en gul sodavand i hånden. Han har pyntet sit glatragede kranie med et par smalle solbriller sat omvendt på ørerne, så han ser ud til også at have øjne i nakken. De kender hinanden fra for ti år siden, da Kim var i aktivering i Sidegaden: "Jeg hørte om fødselsdagen, og så kom jeg lige forbi. Jeg kunne nemlig godt tænke mig at komme i gang med noget frivilligt".

Tungemålet klinger umiskendeligt af københavnsk hastværk mod Johs' sindige jyske. Om Kim er på kontanthjælp? Jo da! Om han så ikke er i aktivering? Nej, det slipper han for – på grund af krise... Kim bryder ud i et selvbeskyttende grin, han er 38 år, smidt ud af sin kæreste gennem femten år, han ser ikke sine fire børn og bor på et krisehjem på Christianshavn. Johs lytter, til Kim tier, og siger så: "Vores butik 'Gang i Gaden', hjælper Sidegadens butikker med alt muligt praktisk. De har også bygget scenen her og stillet boderne op. De har brug for sådan en som dig."

Kim synes, det lyder godt, han kan lide noget med håndværk. Johs er sikker på, at lederen af 'Gang i gaden' befinder sig i nærheden, "vi kan jo lige prøve at finde ham" – og de forsvinder sammen hen ad Saxogade.

Isted, Dybbøl, Dannebrog, Oehlenschläger, Saxo, Absalon ... sidegadernes navne emmer af national kulturarv og åndsliv – i skarp modsætning til det hverdagsliv, som udfoldede sig, da Settlementet slog sig ned her på Vesterbro for hundrede år siden.

Settle-søstre. Kirsten, Gertrud, og Anne Margrethe er kommet i Settlementet siden 1930'erne. Deres mor, Nette, var med i de første børneklubber. Hun tog alle sine otte børn med i Settlementet.

2 · En arbejdsmark for missionærer og socialister

Digteren Johannes Jørgensen beskrev nattelivet i Vesterbros mange dansebuler:

"Og i de store dansesale, hvis forgyldning stråler i gaskronernes glans, larmer et glædessygt mylder af kvinder og mænd til tonerne af en musik, der er hed og hidsende som den tørre, støvede luft i de overfyldte, overhede rum. Og mens aftenen lider, og midnat nærmer sig, samles der udenfor de store forlystelsessteders porte lange rækker af lukkede vogne, og kuskene, der venter, drikker sig fulde i øl, hentet fra den nærmeste cigarbutik.

Og hele natten er der lyd af drosker, som dæmpet ruller ad sporvejsskinnerne, og af højkræset tale og kvindeskrig i mørket."

"NÅR MAN FØLGER VESTERBROGADE, DEN LIVLIGSTE OG ELEGANTESTE GADE i vor by, aner man ikke, hvad der ligger gemt i dens sidegader," skrev en af Settlementets ildsjæle, pastor Richard Thomsen, i 1916. "Men gå ned ad Saxogade, og straks er man inde i en anden verden", fortsatte han, "Som dybe brønde uden lys og luft skærer Absalons-, Dannebrogsgade og Saxogade sig ind i kvarteret. Alle bygninger er ens, smudsige, grå, uden ringeste arkitektoniske prydelser. Skønhed og farver leder man her forgæves efter. Alle disse grå ensformige huse består af 1, 2 eller 3 værelses lejligheder. Trappegangene er ofte utroligt snæversede og oversået med frugtskaller og papirstumper; væggene er ofte bemalede med sjofle tegninger, ligesom ruderne i gangvinduerne er i en meget mangelfuld forfatning."

"Side- og baggårdene frembyder ofte et trist syn, snævre og udelukkede fra lys og luft, som de er; ud af hvert andet vindue hænger i godt vejr dyner og tæpper til udluftning, ofte er der spændt snore mellem forhus og bag- eller sidehus, hvorpå beboerne tørrer deres tøj".

Richard Thomsen skildrer et Vesterbro, der blev bygget til fattige indvandrere. Ude på landet steg befolkningstallet voldsomt i 1800-tallet; landarbejdere, tyende og husmænd var ludfattige, underbetalte og kuede. Samtidig skabte industrialiseringen tusinder af nye arbejdspladser i byerne, så karle og piger strømmede til København. Her var forbuddet mod at bygge uden for voldene ophævet, og driftige bygherrer begyndte et hektisk byggeri i brokvartererne. Langs Vesterbrogade opførte de store, smukt dekorede ejendomme til velstillede borgere, men fyldte sidegaderne med tætbefolkede lejekaserner i fem og seks etagers højde. Bag facaderne lå parallelle rækker af høje ejendomme, der omkransede første, anden og undertiden også tredje baggård. På den måde lykkedes det i 1900 at stuve 65.000 mennesker ind på om-

Vesterbrogade. Håndkoloreret postkort fra 1910.

rådet mellem Hovedbanegården i vest, Enghaveplads i øst, Vesterbrogade mod nord og banelegemet mod syd. I løbet af de følgende årtier steg tallet til 85.000, langt flere end der bor i dagens Esbjerg.

Stanken fra baggårdenes skraldespande og lokumsretirader blandede sig med dunsterne fra talrige værtshuse, kældebutikker og gadehandlere, fra hestepærene, fra køkkener og værksteder, og ikke mindst fra et mylder af mennesker, der dårligt havde mulighed for at vaske sig. Tyve familier måtte deles om hvert lokum, et sted mellem hundrede og to hundrede mennesker. Sygdomme florerede, Vesterbro var med til at trække den gennemsnitlige københavnske levealder ned under halvtreds år, og hvert femte spædbarn levede ikke til sin 1-års fødselsdag.

Det moderne København blev skabt af indvandrere. I 1870 var der 198.000 indbyggere, tyve år senere næsten dobbelt så mange. Ved århundredskiftet var halvdelen af Københavns borgere født uden for byen.

Hverdagsdrik. Værtshusholder Jensens bevertning på Søndre Boulevard. Øl slukkede tørsten efter den daglige saltmad og var alment accepteret som en del af ernæringen. Eksempelvis bestod fængselsfangerne morgenmad af en halv liter varm øl og 400 gram rugbrød. Først i 1928 blev den varme morgenøl erstattet af te med sukker. Det var noget andet med brændevinen. For mange mandlige arbejdere var værtshusets skarpe genstande et mentalt tilflugtssted fra overfyldte lejligheder, trætte koner og skrigende børn. En ædruelighedskommission gennemgik omkring århundredeskiftet dødsårsager blandt personer over femten år; blandt mændene var spiritus enten hoved- eller biårsag i 23 procent af tilfældene, blandt kvinderne kun tre procent.

Onde af nød

Sidegadernes beboere udgjorde en arbejdshær af rengørings- og vaskekoner, sypiger, kuske, gårdmænd og håndværkere af enhver art, der betjente herskaberne i de fine lejligheder på Vesterbrogade. Andre arbejdede i kvarterets mylder af værksteder og småbutikker, på havnen eller i den tunge industri, som voksede frem ved århundredeskiftet: B&W's maskinfabrik, Sukkerfabrikkerne og Soyakagen på havnefronten, porcelænsfabrikkerne, Carlsberg og Kongens Bryghus i Valby.

Flertallet var ufaglærte i hård konkurrence om jobbene med den stadige strøm af nye indvandrere, og tusinder levede fra hånden til munden som daglejere, der aldrig var sikre på arbejde næste dag. Fattigdom og arbejdsløshed var et uundgåeligt vilkår, syge og gamle var overladt til nåden, mentaliteten var ofte rå:

”I et fattigkvarter gør der sig mange onde kræfter gældende,” skriver pastor Thomsen. ”Ikke fordi de fattige er værre end andre, men de kan simpelthen ikke værgе sig mod det ondes magt. Fattigfolk må finde sig i at bo dør og dør med skøger og lade deres børn se det liv, disse fører; en drukkenbolt, som kommer hjem aften efter aften og sætter ikke alene sit hjem, men måske hele ejendommen, hvori han

Missionsk socialdemokrat. Cand. theol. Richard Heinrich Eusebius Thomsen, 1877-1945, som "åndeligt havde rod i indre mission og politisk var socialdemokrat", tog efter sin kandidateksamen til London for at studere frivilligt socialt arbejde og til de vestindiske øer som præst. "Til fuld udfoldelse kom hans evner først i det yderst fattige Vesterbro-sogn. Han sparede sig aldrig, men var altid på færde, trappe op og trappe ned, i kvarterets skandaløse boligmasse, hvor han snart blev en kendt skikkelse. Efter engelsk mønster fik Thomsen skabt Kristeligt Studenter-Settlement i Saxogade", skriver kirkehistorikeren professor P. G. Lindhardt i Biografisk Leksikon.

Børneven på Lyngborgen. Richard Kjer-Petersen var kommunelæge – dvs. fattiglæge – på Vesterbro. Han var en drivende kraft i at oprette menighedsbørnehaverne.

bor, på den anden ende ved at banke hustru og børn og råbe sine usigelige råheder og gemenheder ud, jages ikke bort. Vårten generes jo ikke af ham, han bor nemlig som regel i en anden ende af byen. I fattigkvartererne holder skarer af personer til, der er demoraliserede af driveri og er med til at skabe en ubeskriveligt lav åndelig atmosfære, der bidrager til at afstumpe befolkningens moralske sans.”

En kvindelig journalist rejste i 1916 ud fra sin beskyttede del af København, op ad den pæne Vesterbrogade, og fordi hun havde ærinde dybt inde i kvarteret, måtte hun op ad de smalle sidegader. Ind i Saxogade ”... med grå kasernehuse og skorstensagtige baggårde, med rendestene, hvor det myldrer med børn som fluer på en mødding, hvor gadedrenge råber efter en, hvor piger begynder at drive grov flirt før konfirmationsalderen, mens deres ældre søstre vipper om med højhælede sko og lange hattefjer, hvor mænd tilbringer aftenen i tågede knejper og konerne slider sig til døde og bliver onde af nød.”

”I en af disse lejligheder er jeg kendt: En kælderlejlighed med en vrimmel af børn, hans børn, hendes børn, fælles børn – men sygelige, åndeligt og legemligt, er de alle. Manden sidder apoplektisk i en laset stol ved kakkelovnen. Konen går på fabrik fra 6 til 6. Middagsmaden erstattes med kaffe. Renlighed og hygge kendes ikke. Det er forfærdeligt.”

”Jeg ville trøste manden: Det var da godt, hans kone kunne tjene noget – og fik til svar: Det må jeg også døje for.”

”Ja – indrømmede konen. – Da han var stærkest, pryglede han mig. Nu er jeg stærkest.”

Den kvindelige journalist rejste tilbage til sit trygge hjem, da hun havde samlet stof til sin artikel. Men pastor Thomsen boede på Vesterbro. Allerede som studerende blev han socialt engageret, og som nybapt cand. theol. rejste han først til London for at studere socialt hjælpearbejde, derefter til den danske koloni i De Vestindiske Øer, hvor han blev sognepræst. Da han kom tilbage til Danmark, flyttede han og hans kone Dagmar ind på Vesterbro for at udbrede Guds ord og udøve kærlighedens gerninger. Richard Thomsen var en flittig skribent, og hans skildring af livet i fattigkvarteret osrer af lokalkendskab:

”Fra Absalonsgade til Enghave Plads holder på Istedgades venstre side vogn ved vogn. Her kan man købe næsten alt: Frugt, blomster,

røget laks, friskstangede ål og vildænder foruden meget andet, fortovet er så fuldt af mennesker, at man kun kan bevæge sig fod for fod; derudover er butikkerne, især spækhøkernes og slagternes, fyldte indtil dørene. Der handles og snakkes, latter og råb fylder luften.”

”Efter den urolige lørdag følger stilheden søndag morgen: Istedgade er tom, på gadehjørnerne står avissælgerne, mens der uden for den kommunale badeanstalt i Saxogade er samlet en lille flok mænd med deres rene linned under armen, som venter på, at der bliver lukket op. Men det er kun søndag morgen, her er stille, ellers er her uro nok. I disse snævre gader er støjen forfærdelig; tungt belæssede lastautomobiler og vogne får husene til at ryste, mens børnenes skrig og sælgernes råb bringer en til også ved sommertid at holde vinduerne lukkede, da det ellers er ganske umuligt at samle sine tanker.”

”Desto værre er her også meget liv ved nattetid. I Istedgade er der fuldt af offentlige kvinder af allerlaveste slags, her har en hel del trappeprostitution sin tilflugt.”

”Ingen må dog tro, at det er lutter drukkenbolte og skøger, som befolker husene, langt fra, et fattigkvarter kan desværre kun dårligt værges sig mod råddenskab, men de fleste familier er dog heldigvis ikke smittede heraf. I hundreder af hjem leves der et arbejdsomt og smukt liv. Mand og hustru gør deres yderste for at skaffe det nødvendige til livets ophold, ligesom de prøver på at få noget godt ud af deres børn.”

”De yngre familier har ofte et ret flot spisestuemøblement, men det er taget på afbetaling, og mange gange må man af med det igen, når man ikke kan betale det ugentlige afdrag. Jeg har truffet familier, som for tredje gang søgte at afbetale et møblement, der to gange tidligere var taget tilbage af møbelhandleren.”

”På væggen hænger olietryk: Jomfru Maria med Jesusbarnet eller et: Gud velsigne vort hjem. Ofte ses også kejser Alexander III af Rusland og kejserinde Dagmar, eller kong Christian d. IX og dronning Louise, hvilket viser, at royalistiske følelser ingenlunde er ukendte herude. Et par turtelduer, en papegøje eller en kanariefugl virker også oplivende i stuen.”

”Hvordan hele familien, og her findes ofte familier bestående af mand, hustru og 8-10 børn, kan rummes i en 2-værelses lejlighed er en

Husejer Mikkelsen ejede Absalonsgade 37. Han nedsatte huslejen for den lejlighed, Absalonskirkens menighedsråd lejede til en nystartet børnehave. Menighedsbørnehavenummer to blev oprettet af Richard Thomsen i Gethsemane kirke.

Legeplads. Et par træske ses under lokumsdøren. Poul Jørgensen, født i 1901, og opvokset i Saxogade, har beskrevet forholdene: "I gården var der 12 lokummer til ejendommens lidt over 200 beboere. Tønderne blev hurtigt overfyldte og rotterne pilede omkring."

gåde. Da de ofte uden hensyn til køn og alder sover i samme værelse, undrer man sig ikke over at så mange, især de ganske unge, kommer ind i usædelighed. Jeg fandt et sted en ung pige på 21 år og to unge mænd på ca. 20 år, som ikke var hendes brødre, samt disse sidstes moder sovende i samme værelse; at der var noget som helst upassende deri, forstod de ikke."

"Ikke få steder vil man opdage, at vedkommende mand og kone slet ikke er gifte; ofte har sådanne mennesker holdt sammen gennem mange år; når de ikke for længst har fået deres ægteskab lovformeligt stadfæstet, skyldes det oftest fattighjælp, som de ikke har kunnet betale tilbage."

Vesterbro havde mange korridorejendomme, hvor lejlighederne havde udgang til en fælles korridor, der løb på tværs inde i bygningen med en trappe fra gadeplan til loftsetage i hver ende. Rene brandfælder. Ofte var der soveværelse på den ene side af korridoren og stue på den anden side. Poul Jørgensen, født i 1901, og opvokset i baghuset til Saxogade 17 har beskrevet forholdene: "Mellem os og naboen var der kun adskilt med sække-lærred, der var tapetseret – en såkaldt blændvæg." Familien bestod af to voksne og 15 børn; de ældste var nok flyttet, før de yngste blev født, men der var trangt i familiens toværelses, og Pouls små søskende "lå to i hver seng, i nogle tilfælde to i hovedenden og en i benenden."

"På den anden side må det også indrømmes, at mange af disse forhold er alt andet end propre; mænd, som er løbet fra deres hustruer, eller omvendt, og har fundet et yderst tarveligt mandfolk eller kvindfolk at leve sammen med."

Missionærernes arbejdsmark mellem Hovedbanegården og Vesterbro
Industrialiseringen opløste gamle familiemønstre og normer. Beskrivelsen af fattigkvarterernes moralske forfald, druk, hor og ondskab er sideløbende med datidens fortællinger fra "hedningemarken" ude i den store verden, hvorfra missionærer og opdagelsesrejsende bragte vidnesbyrd om "de lavere racers" ugudelighed, amoral – og behov for frelse.

"Vesterbrogade er denne bydels rygrad. En rygrad, der er knækket og krummet som af meget arbejde, og hvorfra lange, lige gader stråler ud som stærke ribben."
Digteren Johannes Jørgensen i teksten: "Vesterbro" fra 1893.

Vesterbro farverige miljø og såkaldte letlevende damer gav ekko i mange revyviser: "Når madammen er gnaven, så går jeg en tur, til en dame jeg kender, som kender Amour. Vi går ind i Tivoli, hun vil ha' et korn af hr. Lumbyes musik, skønt jeg ka'nte li' horn. Nå – en skvat harmoni henad ti, åh, jeg ved såd'n et lysthus, hvor gassen kan let skrues ned, der er min salighed, salighed! Kærlighed!

Sådan et lille pigebarn fra Vesterbro og et mandfolk sådan som jeg fra K og så tonerne fra Lumbyes hornorkester, åh! og en øl helst ikke af de små.

Andet vers af "En pige fra Vesterbro" fra nytårsrevyen 'Når vi danske vågne' 1901.

Men der var langt mellem præster og bønner på Vesterbro. I 1880 blev der bygget en enkelt kirke, Sct. Matthæus i Valdemarsgade, som skulle sørge for samtlige sognets indbyggere. Statsadministrationen forlangte barnedåb, traditionen foreskrev konfirmation, bryllup og begravelse. Det var en del af præstens løn at kræve kontant betaling for service, og mens velhavende havde råd til et flot solokirkebryllup, måtte de fattige tage til takke med et bunkebryllup; almindeligvis gik der syv brudepar på et hold til vielsen, som foregik uden orgel og salmesang.

For kvarterets arbejdere var der slående lighed mellem den tilværelse, industriproduktionen påbød, og vilkårene kirken tilbød: Børn blev døbt i hold på syv-ti stykker ad gangen. Derpå skyndte præsten sig ud på kirkegården: Fælles grave med fire-fem kister ved siden af hinanden, fælles tale til begravelsesfølgerne, jordpåkastelse – hvorefter han susede tilbage til kirken, hvor han måske kunne nå endnu et hold brudepar før aftengudstjenesten.

Kagebagere. Ketty, Olga, Vera, Oline, Oda, Oda og Helene i 1913. Konfirmationen markerede overgangen til de voksnes verden, hvor man skulle forsørge sig selv. Pigerne arbejdede på Svanes Biscuits, Ingerslevsgade. Oda har fine hvide sko med ankelrem, sikkert til ære for fotografen.

Bryggeriarbejdere. Damerne er ved at sætte etiketter på Jacobsens ølflasker. Ølflaskerne var af træ og indeholdt 50 flasker øl, der skulle gode armbøffer til at løfte dem. Mellem hvert lag øl blev der lagt et ark papir fra stablen i forgrunden.

Efter højmessens en søndag formiddag midt i 1890'erne nåede en af præsterne at forrette 52 barnedåb, 33 vielser samt nogle begravelser.

Der var afgift på altergang og siddepladserne var reserveret betalende gæster; først efter anden salme kunne tomme sæder besættes.

Bunkebryllup, massedåb og linjebegravelser gavnede ikke kristendommens anseelse i Københavns fattigkvarterer. Mange foragtede kirken for at presse penge af småkårsfolk til et godt levebrød for præsterne, og det fremadstormende Social-Demokratis parole: "Knæk sablen! Bryd kronen! Styrkt Kirken!" spejlede, at præsterne blev regnet for overklassens lakajer på linje med de sabelbevæbnede soldater.

Arbejderbevægelsens ledere var inspireret af Karl Marx, som kaldte religion for "opium for folket". Ateismens fremmarch vakte pastor Harald Stein til kamp. Han slog til lyd for, at kirken på Vesterbro skulle skabe et kristent hjælpe- og omsorgsarbejde blandt de fattigste for at dæmme op for djævlens bannerførere, socialisterne.

Harald Stein tilhørte Indre Mission, en af 1800-tallets store gude- lige vækkelsesbevægelser, der gjorde oprør mod en fjern og autoritær

Martin Andersen Nexø beskrev indigneret de håbløse vilkår: "Når Pelle kom ind i sådan en endeløs stenkloft, hvor et og to værelseslejlighederne strakte sig over hinanden i seks rækker så langt han kunne se, truede modet med at svinge ham. Det var som at vandre på en uhyre kirkegård for brystne håb, alle disse tusinder familier var lige så mange vanskabner; de havde lagt lyst og håbefuldt ud alle sammen, og nu sad de her og sloges med tomheden.". For mange indvandrere var brokvarterernes karrierer imidlertid et fremskridt i forhold til de elendige boligforhold, de havde haft på landet som daglejere, piger og karle. Det var derfor, de kom til byen.

Mandfolk. Det hårde, manuelle arbejde ved banen og på havnen: Skibet losses med håndkraft. Ofte bar havnearbejderne søkke på nakken, der vejede op til 100 kg.

statskirke. Missionens mange lægmandsprædikanter forkyndte et simpelt og inderligt budskab om det enkelte menneskes personlige valg mellem frelse og fortabelse. Deres bogstavelige læsning af Bibelen som Guds ord gik stik mod tidens videnskabelige strømninger på universitetet, hvor teologerne var begyndt at læse den hellige skrift som et historisk værk. De buldrede mod alkohol, spil og dans som djævlens listige forførelsesredskaber – og deres budskab vakte især genklang i fattige landsøgne.

I 1879 blev Stein formand for Københavns Indre Mission, og under hans formandskab og inspiration voksede foreningens medlemstal og aktiviteter. Menighedens lægfolk skulle udøve kærlighedsgerninger, sagde han: ”Den bevarende kærlighed”, som skærmede børn og unge mod storbyens fristelser og farer, ”den frelsende kærlighed”, der rakte hånden ud til de faldne og hjalp dem med at rejse sig, og ”den lindrende kærlighed”, som hjalp fattige og syge. ”Missionen oprettede Magdalenehjemmet for byens faldne kvinder, Sikem for de fordrunkne, en bespisning for de sultende og en opsøgende mission, der drog ud på værtshuse, fabrikker og i lejekasernernes baggårde og udbredte Guds ord. Den oprettede vuggestuer, børnehaver, fritidshjem, søndagsskoler, KFUM og KFUK, Mariaforbundet, Midnatsmissionen, Kirkens Korshær, Soldaterhjem, Sømandshjem og meget, meget mere.

Sådanne private sociale hjælpeorganisationer – kaldet filantropiske foreninger – blomstrede i attenhundredetallets sidste halvdel. Forenin-

gerne havde ofte, men ikke altid rødder i kirkerne eller religiøse bevægelser. Nogle af de første hed 'understøttelsesforeninger'; de blev dannet for at råde bod på, at den fremstormende kapitalisme uden varsel sendte dygtige, arbejdsføre mænd ud i arbejdsløshed. Filantroperne ønskede at hjælpe sådanne værdigt trængende til at komme over en kortvarig krise, så de kunne undgå fattighjælpen. De uværdigt trængende, drukmåsene og dem, der åbenlyst ikke ville arbejde, måtte nøjes med det offentlige fattighjælp, som var et lån, der indebar, at man mistede sine borgerlige rettigheder, indtil lånet var tilbagebetalt.

Snart blev de filantropiske foreningers hjælpearbejde udvidet til også at omfatte andre nødlidende – invalide, børn, enlige mødre, enker, gamle og så videre. Foreningerne havde naturligvis ikke endeløse midler til rådighed, og de sorterede ihærdigt blandt ansøgere til hjælpen for at sikre, at de kun brugte deres midler på de værdigt trængende. Såkaldte 'undersøgere' vurderede ansøgernes hjem og bemærkede, om manden virkede drikfældig og konen sjusket, eller om der i hjemmet herskede en "flidens ånd" – og afgjorde derpå spørgsmålet om vedkommende var værdigt trængende.

Missionsfolkene hørte til fortroppen blandt hovedstadens filantroper. Samtidens anden store vækkelsesbevægelse, grundtvigianerne, gjorde meget lidt ud af kontakten til byens arbejderbefolkning og det frivillige sociale arbejde.

Kirkerne rejser sig

Men Guds ord blev ikke udbredt i samme hast som missionens hjælp til mad, tøj og husly. For at råde bod på det, gik en anden ildsjæl fra københavnermissionens inderste cirkler, økonomen Harald Westergård, i aktion. Sammen med de missionske præster Henry Ussing og Julius Friis-Hansen skabte han i 1890 'Udvalget til Kirkesagens Fremme', senere populært kaldet Kirkefondet. De var effektive: I løbet af to årtier blev hele otte ud af Vesterbros elleve kirker bygget som resultat af Kirkefondets indsamlinger.

Den første, Gethsemane-kirke i Dannebrogsgade, blev indviet i 1893 – en lille kirke med jernskelet, halvstensmur og bølgebliktag som folkeviddet foragteligt døbt 'Kostalden'. Vesterbro'erne var ikke

Omstridt. Gethsemanekirken fik en særpræget start i 1893: "På indvielsesdagen var daværende kronprins Frederik og kronprinsesse Louise tilstede med hele deres følge, en underlig kontrast til alle de bundfattede mennesker og den myldrende masse fattig klædte børn, som var forsamlede udenfor kirken. Det var bevægede år, de første derude i Dannebrogsgade; det var ikke helt sjældent, at mænd kom ind i kirken rygende på deres cigarer, og ofte gik der ruder i løbet. En aften fik Høyer næsebenet knust."
Carl Borgen i Københavns Kirkesag

*Vækkelsesprædikant. Pastor A. Fibiger blev ansat i Mariæ kirke-
sal i 1898 og rejste penge til
Eliaskirken, der blev indviet på
Vesterbros torv i 1908. Det blev
missionens københavnske højborg,
også efter Fibigers tid.*

*Paradis i himlen. Festsalen i Bethesda Missionshus. Samme æstetik, samme mål-
gruppe, samme sociale indignation som arbejderbevægelsen – men meget forskellige
veje til at løse den jordiske verdens uretfærdighed.*

taknemmelige. Pastor Immanuel Bang beskrev senere gudstjenesterne: ”Der var tider, hvor så godt som hver eneste gudstjeneste blev forstyrret udefra eller indefra. Ituslagne ruder, kinesiske pistoler, skrubbudser eller andet fyrværkeri kastet ind i kirken, sten kastet op på bølgebliktaget, hvorfra de raslede ned igen under stort spektakel – alt sådant var jo meget barnagtigt, men ikke lige morsomt, selv om man bagefter kan smile ad det. Indenfor menigheden havde man indrettet sig sådan, at menighedens håndfaste mænd tegnede sig på en liste ... så præsterne vidste, at der ved hver eneste gudstjeneste foruden kirkens personale var mindst to mænd til stede, ikke blot som tilhørere, men som en slags frivilligt politi.”

I 1893, samme år som ”Kostalden” blev indviet, arrangerede Udvalget til Kirkesagens fremme et offentligt møde i Odd Fellow Palæet. Her tordnede Socialdemokraternes formand, P. Knudsen:

Paradis på jorden. Festsalen i Arbejdernes højborg i Rømersgade KADs fjerde kongres.

"I stedet for at forlange flere penge til opførelsen af nye kirker, burde kirken da ikke langt hellere forlange penge til de fattigt og ulykkeligt stillede, til opførelse af flere hospitaler og skoler og til mange andre ting, som der trænges til for at afhjælpe noget af den store nød, der findes i samfundet? Hvis kirken ville gøre det, da tror jeg, den ville vinde sympati. Men går kirken den vej, den nu er inde på, så fjerner den befolkningen fra sig, og det fremmer ikke religionen i samfundet."

Kirkefondet lønnede sine præster fuldt, de holdt hverken massedåb, bunekbryllupper eller linjebegravelser, og betalingen for deres kirkelige handlinger var frivillig. Det gjorde stemningen mindre fjendtlig, og få år senere købte Kirkefondet "Valkyrien" på Vesterbrogade – en dansehal, som blev nødtørftigt sat i stand, og omdøbt til Mariæ Kirkesal. Her blev to præster ansat. Den mest markante, pastor A. Fibiger, var en indre missionsk vækkelsesprædikant fra Ranum ved Limfjor-

En søndag i 1893 talte Politiken antallet af kirkegængere, og skrev herefter, at da der var 75.000 pladser i de eksisterende kirker i København og kun 25.000 kirkegængere, så var der ikke behov for flere kirker.

"Stærke vejr rejste sig og førte den nye slægt bort fra Kirke og Kristendom: den frie tanke og det 'moderne gennembrud' i litteraturen, positivismen og materialismen i de højere kredse og Socialdemokratiets stærke vækst blandt arbejderne, præget som det var af tysk fornægtelse og kirkefjendskab." Sognepræst Henrik Ussings begrundelse for kirkebyggeriet.

dens kant. Mødet med storbyens fattigdom, drukkenskab og utugt vakte hans rædsel og væmmelse, men også en energisk kampkraft og et fantasifuldt organisationstalent, som han brugte til at skabe en stor og aktiv menighed.

Hans sociale sindelag gjorde ham respekteret i kvarteret, men hans strenge forkyndelse vakte også vrede. Fibiger fik flere gange sin bekomst i Social-Demokraten, blandt andet under overskriften: "Pastor Fibiger holder straffetale ved et døende barns leje". Anledningen var Fibigers hjemmedåb af et barn, der var født uden for ægteskab. At barnet således var et horebarn, og at hor var en af de syv dødssynder, undlod han ikke at gøre opmærksom på over for den ulykkelige mor.

Social-Demokraten var arbejderens avis, den mest udbredte på Vesterbro, men fra 1899 susede andre avisbude ud fra Mariæ Kirkesal, hvor Kristeligt Dagblad blev trykt i kælderen under prædikestolen, mens redaktionslokalet lå i forhuset. Denne nye koncentration af missionske præster og bladfolk fik den antimissionske del af pressen til dømme Vesterbrogade 17 som "en af de værste pesthuler i vor by", hvor "Satansposten" blev redigeret i forhuset og "Helveleshundene gøede i baghuset."

Missionen var ikke bare ildeset af arbejderbevægelsen, men direkte afskyet af de toneangivende Brandes-inspirerede intellektuelle lag, der havde Politiken som talerør. Deres væmmelse ramte naturligvis også Indre Missions broderskabsorganisationer som Kristeligt Dagblad og Kirkefondet.

Alligevel lykkedes det Kirkefondet at samle penge ind til flere kirker, som missionen kunne bruge som brohoveder for kristendommens indtog i Hovedstadens fattigkvarterer.

Den himmelske og den jordiske magt

Mens missionen slog rødder i fattigkvarterne, fik Socialdemokratiet foden inden for i det politiske system, da Blaagaard og Nordvest vælgerforening i 1884 stemte skrædder Holm og skomager Hørdum ind i Folketinget. Sideløbende hermed blev fagbevægelsen stærkere. I 1890'erne stod mere end halvdelen af de faglærte arbejdere i fagforeninger; det var den højeste organisationsprocent i verden. Ufaglærte

Harald Stein holdt en skelsættende foredragsrække om: Hvad vil den indre mission? "Læser man dette skrift i dag, bliver man forbavset over at se, hvor klart Stein har forstået problemerne, og at han giver et udførligt program, der kun kan betegnes som en foregribelse af den moderne velfærdsstat. Med alt, hvad der bør siges om kirkens forsømmelighed over for de sociale spørgsmål, bør det også siges, at næsten alt socialt reformarbejde er sat i gang af de mennesker, der var inspireret af Københavns Indre Mission."
Hal Koch, professor i kirkehistorie.

mænd og kvinder var også begyndt at organisere sig.

Der udviklede sig et kapløb mellem socialisterne og de kristne om at befæste deres position med mursten. I de samme år, hvor kirkerne rejste sig i Københavns fattigkvarterer, byggede Socialdemokraterne Folkets huse. Det første i Rømersgade ved Grønttorvet i 1980, det næste på Kløvermarksvej på Amager i 1894. Folkets Hus på Enghavevej stod færdigt i 1895, og Nørrebro fik sit eget Folkets Hus på Jagtvejen i 1897.

Missionsfolkene og den fremvoksende arbejderbevægelse kappedes om at tiltrække mennesker fra en kuert og ofte forknyt befolkningsgruppe. Datidens Danmark havde meget til fælles med nutidens ulande – enorme sociale forskelle, en overklasse, der foragtede underklassen, et skrøbeligt demokrati.

Kort efter krigen i 1848 blev der med Grundloven indført valgret til alle uberygtede mænd over tredive år, der havde 'egen dug og disk' – altså skattebetalende mænd med selvstændig husstand samt fast bopæl i valgkredsen gennem det seneste år. Kun omkring fjorten procent af befolkningen opfyldte disse kriterier.

Kvindes valgret blev afvist med, at "overalt erkender man jo således, at umyndige, børn, fruentimmere, forbrydere ikke bør have valgret," som rigsdagsmanden Tage Algreen Ussing udtrykte det, og valglovens øvrige begrænsninger ramte tyende, håndværkersvende, kommis'er og forkarle, der boede hos deres mester, købmand eller gårdejer, samt alle de mange, der havde modtaget fattighjælp. I 1886 var cirka en fjerdedel af arbejderne berøvet valgretten af sidstnævnte årsag.

Valgloven afspejlede husbondretten – et oldnordisk retssystem, der betragtede husbond som ansvarlig repræsentant for hele sin husholdning, det vil sige hustru, børn og alle ansatte, der fik kost og logi som en del af lønnen. Sidstnævnte var en stor befolkningsgruppe, som omfattede karle og piger på landet og tjenestefolk i byen.

Det unge folkestyre blev opdelt i to kamre, Folketinget og Landstinget. For at blive valgt til Folkets Ting skulle en kandidat være fyldt 25 år og betale skat – mens en landstingsmand skulle være fyldt fyrrer år og tjene mindst 1.200 rigsdaler om året. Landstinget kunne blokere Folketingets beslutninger, og det blev oprettet, fordi de privilegerede og veluddannede på ingen måde brød sig om udsigten til at blive regeret

Slidt idyl. Peter Hansens maleri af Søndagsbajer på Enghaveplads. Pladsen var kvarterets åndehul og mødested

telse af det spæde demokrati - og Indre Missions høvding Vilhelm Beck højlydt manede til lydighed ved inddragelse af selve kirkefaderen Luther, der under en politisk kamp i Tyskland havde dekretet, at kristne har pligt til at adlyde såvel den himmelske som den verdslige magt.

Efter årtiers sejt kampagnearbejde fik kvinder og tyende, og dermed også en meget stor gruppe mænd, valgret til menighedsrådene i 1903, til kommunalvalgene i 1908, og i 1915 endelig valgret til Rigsdagen. Det var hele 66 år efter Folkestyrets indførelse. Samtidig ændredes Landstingets sammensætning: Ingen kongevalgte medlemmer, ingen sær-indflydelse til store skatteborgere, valgret- og valgbarhedsalderen nedsat til 35 år. Det var store demokratiske fremskridt. Men kongen udpegede stadig regeringen og kunne afskedige ministre. Princippet om, at regeringen

Socialistmarch. I 1910 fik Socialdemokratiet lejlighed til at demonstrere sin politiske styrke, da partiet var vært for Anden Internationales kongres med 895 gæster fra 22 lande. Thorvald Stauning – med bredskygget hat midt i billedet – gik i spidsen for tusinder af københavnske arbejdere til Søndermarken. Få år senere fik troen på socialisternes vilje til at sikre verdensfreden et knæk, da Første Verdenskrig brød ud.

Gadedrenge. Kasketten på sned og en cigaret i mundvigen blev symbol på den uopdragne og kommende forbryderspire. Her er tre raske fyre fra Settlementets drengeklub, Reptonklubben, på feriekolonien Lyngborgen i 1922.

skal have et flertal af Folketinget bag sig, blev først indført med grundlovsændringen i 1953.

Hungerkrigen og arbejderbevægelsens første sejr

Husbondretten var på konstant tilbageslag, men helt frem til 1921 gav tyendeloven chefen, husbond, vide beføjelser; han måtte dømme, og pryglestraffe sit kvindelige tyende til deres sekstende år og sit mandlige til deres attende år.

Det krævede en voldsom mentalitetsændring at få de patriarkalske ansættelsesforhold mellem husbond og tyende erstattet af et nyt forhold mellem arbejdsgivere og lønarbejdere. På kanten af århundredet besindede arbejdsgiverne sig på moderne tider og sluttede sig sammen i Dansk Arbejdsgiver- og Mesterforening, mens arbejderne dannede De Samvirkende Fagforbund, forløberen for LO. Parterne tog den store styrkeprøve i 1899, da arbejdsgiverne besvarede en strejke med lockout af alle fagligt organiserede i træindustrien. Lockouten blev hurtigt udvidet; den ramte mellem 40.000 og 50.000 af De Samvirkende Fagforbunds næsten 70.000 medlemmer.

Måske var strejke og lockout de første engelske ord Vesterbros befolkning lærte at kende betydningen af: sult og afsavn. Konflikten varede i næsten fem måneder. Sulten i arbejderhjemmene satte sit spor i statistikken over børnedødeligheden: Den 22. august 1899 døde 36 københavnske børn under et år; det største antal, der nogen sinde er blevet anmeldt på et enkelt døgn. Det var hverken patetisk eller en overdramatisering, når Social-Demokraten kaldte konflikten for Hungerkrigen.

Konflikten endte i Septemberforliget – senere kaldet arbejdsmarkedets grundlov – hvor arbejdsgiverne anerkendte arbejdernes ret til at organisere sig, og kollektivt forhandle løn og arbejdsforhold.

Det var en afgørende sejr i arbejderbevægelsens kamp for politisk og ideologisk magt. Socialt engagerede kristne indså, at det var udsigtløst at bekæmpe socialisterne, de måtte prøve at mødes, diskutere og samarbejde.

Pastor Fibiger fra Mariæ Kirkesal arrangerede således i efteråret 1901 et offentligt diskussionsmøde om socialismen og kristendommen

i Folkets Hus på Enghavevej – hvor fremtrædende missionske præster og arbejderførere talte for en kæmpeforsamling: ”Det var i sandhed rabaldermøder,” bemærker han i ’Guds banede vej’, et festskrift for missionens højborg på Vesterbro Torv, Eliaskirken.

Fra talerstolen sagde Fibiger, at ”Krigen er erklæret, men det er den hellige krig mellem Satan og Jesus!”, hvilket medførte voldsom larm i salen, og Fibiger fortæller, at ”da blev jeg bogstavelig talt tordnet ned af rasende protester. Jeg ser endnu for mig den blodrige, edderspændte slagtersvend lige neden for tribunen med sit lange, ildrøde slips og håret kæmmet ned i en trekant i panden. Han knyttede næven og brølede: ”Kan du så holde K..., din sorte Satan! Kan du komme væk!”

Fibiger var ikke imponeret af socialisternes talegaver, bortset fra en enkelt, Peter Sabroe – ”hans i øvrigt varme hjerte for fattigfolk og navnlig småbørn ufortalt – var en hidsig og glødende fanatiker i sine angreb på kirken og kristendommen.” Pastor Th. I. Petersen fra Gethsemane fik dog gjort Sabroe tavs: ”Jeg har nu været præst her i et udpræget fattigkvarter i en årrække. Og jeg tør dristigt sætte mit kendskab til fattigfolk op imod den ærede folketingsmands. Jeg tør påstå, at jeg har slidt flere trapper og været i flere hjem end han. Men jeg har ikke fundet, at det er kristendommen, der gør hjemmene ulykkelige. Men jeg skal nævne to ting, som ingen af d’herrer socialdemokrater har turdet røre ved. Den ene ting er flasken, og den anden er, at der er så mange unge piger, der mangler en knyttet næve mod deres kærester!”

Missionsfolkene følte vist, de fik sagt deres ateistiske modpart nogle tiltrængte sandheder: ”Det var overhovedet ikke vanskeligt at mærke, at socialisterne følte, at slaget var tabt,” triumferer Fibiger. Men allerede på næste side sukker han over, at fremmødet til missionens egne møder i Mariæ Kirkesal på ingen måde kunne måle sig med ’Folkehavet’ i Folkets Hus. Måske havde Fibiger ret i, at socialisterne tabte et enkelt slag – men de havde på ingen måde tabt krigen om arbejderklassens sjæle: I 1903 fravristede Socialdemokratiet partiet Højre den første borgmesterpost i Københavns kommune. I 1910 var partiet landsdækkende med 44.000 medlemmer, og partiavisen Social-Demokraten var Nordens største dagblad.

”Sidste gang, der holdtes offentlig dans i ’Valkyrien’, var natten mellem den 30. og 31. december 1897, og de blev ved til kl. 4 morgen! Snedkermester Mørch ved siden af fortalte, at det var ikke til at få lukket et øje den nat. Og da de endelig måtte holde op med dansen, stod de ude i gården og hylede ret op i luften som ulve eller vilde dyr, så han måtte tænke på, hvad der står fortalt om Jesus, at når han udjog de urene ånder, hylede de og frådede og sled i dem, inden de fo’r ud. Men ud måtte de jo, Gud ske Lov! Under vanvittige hyl fo’r ’Valkyriens’ dæmoner ud.”
A. Fibiger 1921

Flakkebjerg Ungdomshjem ved Slagelse kom i Peter Sabroes søgelys. Drengene dér arbejdede hos de nærliggende bønder på urimelige vilkår, og den kristne forstander brugte spanskrøret med nidkærlighed. Efter en kommissionsundersøgelse blev forstanderen fyret, men hjemmets formand Justitiarius Ingerslev forsvarede forstanderens straffemetoder: "Vel får drengene prygl, men hvordan skulle man dog ellers opdrage dem. Vel kommer der blod, når drengene får prygl, men det er dog ikke, som når man stikker en gris."
Offentlighedens reaktioner var blandede; prygl var anerkendt som et nødvendigt opdragelsesmiddel.

Den tidlige socialpolitik

Socialdemokratiets stigende indflydelse var med til at gøre stadig flere områder, som filantropiske organisationer hidtil havde taget sig af, til et offentligt anliggende. Samtidig gav den industrielle udvikling et økonomisk grundlag for en gryende socialpolitik. Folketinget vedtog i 1891 loven om alderdomsforsørgelse og i 1892 loven om tilskud til de private sygekasser. I 1907 blev der indført statstilskud til arbejdsløshedskasser, og i 1913 kom loven om hjælp til børn af enker.

De filantropiske organisationers største arbejdsområde var forsømte, sultne og vanartede børn, og det var netop dem, Folketinget ville hjælpe med 'Lov om behandling af forbryderiske og forsømte børn og unge mennesker' – kaldet Børneloven – fra 1905. Her fastsatte lovgiverne et offentligt ansvar for nødstedte børn, som hidtil havde været henvist til privat velgørenhed. En ny myndighed, de kommunalt udpegede Værgeråd, fik mulighed for at anbringe børn i privat pleje eller på opdragelseshjem, både på grund af dårlig opførsel, og hvis barnet blev udsat for "sædelig fordærvelse eller vanrøgt" eller anden mishandling i hjemmet.

Set med nutidens øjne var mishandlingen dog ikke altid mindre på opdragelseshjemmene. Justitsministeriets strafferegulativ af 1906 gav hjemmenes forstandere ret til at tildele børnene indtil 25 slag med spanskrør. I 1910 blev det ændret til femten slag og fra 1937 til seks slag.

Knap var Børneloven trådt i kraft, før Sabroe fra Folketingets talerstol og i sin århusianske avis Demokraten afslørede adskillige sager om mishandling på statsanerkendte opdragelsesanstalter – med kristne forstandere.

Mange socialister kritiserede filantropien for at være en lynafleder for retfærdig harme over kapitalismens sociale elendighed, de kaldte hånligt borgerskabets socialt engagerede kvinder for hattedamer og kæmpede for, at samfundets fattige og nødstedte ikke skulle gå tiggegang hos private filantroper, men få retsligt bestemt hjælp hos det offentlige.

Sabroe skildrede private børne- og ungdomshjem som rene mishandlingsanstalter. Han fremstillede kristne filantroper som personlige bærer og formidlere af egenskaber, som var socialister vederstyggelige: Religiøs øjentjeneri, magtmisbrug, perversioner og seksualskrak: "Hykleri og forstillelse næres i denne lumre atmosfære. Andagt, nøjsomhed og

tarvelighed er det børnene bliver opdraget til, fordi de skal være tjene-
stepiger,” lød for eksempel Sabroes harske karakteristik af et pigehjem.

Peter Sabroe fik med rette tilnavnet 'børnenes ven', men 'kristne fi-
lantropers fjende' havde såmænd været lige så velvalgt. Hans afsløringer
blev en anklage mod hele det princip, den private velgørenhed hvilede
på.

Denne ideologiske kamp mellem kristen filantropi på den ene side
og kravet om offentlig socialpolitik på den anden side rasede stadig, da
Settlementet slog rødder på Vesterbro.

*Uvorne unger. Spisestuen på
Københavns Dagarbejderskole
på Vester Fælledvej, oprettet i
1909. Her lærte drenge at opføre
sig ordentligt. Drengene kunne
tvangsanbringes på internatet i op
til seks måneder. De færreste af dem
kommer fra hjem med hvid dug på
middagsbordet.*

Herrens fortrop

"Der er næppe nogen anden dag i hele året, der er så mange mennesker i Søndermarken, som "Indre Missions-Dagen", pralede den københavnske Indre Mission i 1915 i sit tidsskrift, Fakkelen: "Vor fest i år var besøgt af op imod 25.000 mennesker." Det tal har vakt misundelse blandt socialdemokraterne, som hvert år holdt Grundlovmøde på de samme grønne plæner. Foreningens styrke var de mange menige medlemmer, lægfolk, som vedholdende arbejdede i fattigkvarterer som gårdmissionærer og fabriksmissionærer, mens andre tog sig af de filantropiske opgaver blandt syge, gamle og fattige.

1916: Missionsdag i Søndermarken.

Juletid. Arbejderfamilier til bibelmøde i Indre Mission i begyndelsen af 1900-tallet.

Kvindelig missionær og sygeplejerske i De gamles By på Nørrebro.

Indre Missionske musikanter spiller i baggård på Vesterbro.

Pause. Kvindelig arbejdspladsmissionær byder på kaffe.

3 · En helt ny idé

"I London er Toynbee Hall, Oxford House, Cambridge House og hvad de alle hedder, blevne centrér for et udstrakt filantropisk foretagende. Træder man ind i sådant londonsk Settlement om aftenen er der travlt som i en myretue. Der undervises i sprog, regning og andre fag, der gives timer i gymnastik, der synges og musiceres, og så slutter man ofte dagens gerning med en andagt." Berlingske Tidende 13. maj 1911.

Respekten, hvormed den konservative avis omtaler de engelske Settlements, er bemærkelsesværdig: 'Praktisk Socialisme' lød titlen på den bog som grundlæggerne, præsten Samuel Barnett og hans kone Henrietta Barnett, udgav i 1988.

IDEEN TIL ET KØBENHAVNSK SETTLEMENT kom fra de udstrakte arbejderkvarterer i Londons East End. De var berygtede for overbefolkning og sygdomme, druk og hor, vold og kriminalitet. I hjertet af denne ghetto gik et ungt præstepar til værks med nye ideer; de var ikke optaget af at yde økonomisk hjælp, men ville derimod give de fattige indbyggere åndelige kræfter til at forandre deres levevilkår. De var inspireret af Oxford-økonomen Arnold Toynbee, som argumenterede mod tidens blinde tillid til markedskræfterne. Han var en kendt fortaler for større social lighed og tilbragte sine ferier i East End med at arrangere kulturelle og oplysende begivenheder. Han oprettede blandt andet biblioteker i fattigkvarterer og opfordrede arbejderne til at organisere sig i fagforeninger. Med Toynbee som forbillede foreslog præsteparret, at studerende og akademikere skulle flytte ind i fattigkvarterer og leve side om side med befolkningen for at lære lige så meget, som de lærte fra sig, og modtage lige så meget som de gav. Det afgørende var, at de skulle bosætte sig – *settle* på engelsk – i fattigkvarterer.

Denne ide om gensidighed adskilte Settlementstanken fra tidens øvrige filantropiske arbejde, som velstillede mennesker udførte i fattigkvarterer. Deres mål var ikke at give folk penge, mad eller anden kortvarig hjælp, men at støtte folk til at hjælpe sig selv. *To bridge the gulf*, at slå bro over afgrunden mellem klasserne, lød parolen for de settlements, der i de kommende årtier skød op i London, det øvrige Europa og Nordamerika.

I begyndelsen af maj 1911 mødtes en kreds af socialt engagerede akademikere i sakristiet i Kostalden, Gethsemane Kirke, i Dannebrogsgade og lagde grunden til et dansk settlement. Ingen ved helt præcis, hvem der sad i rummet – men Richard Thomsen var lige kommet hjem fra Vestindien og blevet ansat på Kirkefondets kontor som

hjælpesekretær – souschef – så han deltog sandsynligvis sammen med Kirkefondets idémand, professor Harald Westergaard. Sognepræsterne fra Kirkefondskirkerne, Gethsemane, Eliaskirken og Absalonskirken var oplagte deltagere ligesom Alfred Th. Jørgensen, leder af De Samvirkende Menighedsplejer, der koordinerede menighedsrådenes hjælpearbejde.

Åstedet. Her i Gethsemanes krypt mødtes en kreds af akademikere og besluttede at oprette et Settlement på Vesterbro. Billedet er fra ca. 1920, pigerne har gået i menighedens børnehave, og er fortsat i syklub.

Ildsjæl. Professor Harald Westergaard blev internationalt kendt nationaløkonom, statistiker og universitetsrektor fra 1914-15. Udover at være en af hovedpersonerne i Kirkefondet, var han brændende socialt engageret, og blandt iværksætterne af menighedsplejernes arbejde, medstifter af Midnatsmissionen, Samfund for offentlig Moral, og udvalget til Social Oplysnings Fremme – og Settlementet.

Først skulle de have nogle studenter med på ideen og kontaktede derfor byens kristelige studenterorganisationer: Grundtvigianernes 'Studenterkredsen' samt de missionskes 'Kristeligt Studenterforbund' og 'Studenterhjemmet'.

Henvendelsen gav bonus. I avisen 'Vort Land' fra 11. maj kunne man læse følgende notits: "Ved et møde forleden i Studenterhjemmet, hvor professor Harald Westergaard talte om 'lægfolket og den danske kirkes fremtid', bragte taleren de engelske settlements på bane, og tanken blev da grebet af flere af studenterne, som slog til lyd for oprettelsen af et kristeligt studenter settlement i København."

I løbet af ugen dukkede tilsvarende notitser op i mange andre lokale og landsdækkende aviser. Det var dr. theol. Alfred Th. Jørgensens for tjeneste. Han var et organisatorisk stjerneskind med sans for reklame, og han havde sørget for en pressemeddelelse om den lille gruppes ide: "Den tid er forbi, hvor en students fornemmeste opgave var at være ung og glad", skrev Nationaltidende: "Nu kræves her andet og mere af ham, bl.a. interesse for de sociale problemer."

Politiken fortalte, "at man har tænkt sig at oprette en læsestue i Dannebrogsgade, beregnet for mænd af en ganske bestemt type: de forkomne. Men fra denne læsestue skal et videresigtende arbejde gå ud. Med den og de tilstødende lokaler som udgangspunkt skal studenter virke i kvarteret, opsøge dem de kan være til opmuntring, belæring og støtte for. Ad den vej håber man at skabe den personlige forbindelse mellem de dannede og samfundets forsømte, som forhåbentlig kan blive til gavn for begge parter."

I Vort Land kunne man desuden læse, "at der foreløbig har meldt sig hen ved 40 studenter, af hvilke de tolv vil påtage sig praktisk arbejde, mens de andre er passive bidragydere. Der er flere kvinder iblandt, så det er muligt at Settlementet – et ord som de fattige vist aldrig bliver fortrolige med – senere også vil komme til at omfatte en afdeling for kvinder og piger."

Journalistens forsigtige forudsigelse om en kvindeafdeling gik til overmål i opfyldelse i de følgende år, men han tog fejl med hensyn til det engelske ord, *settlement*, det gled hurtigt ind i Vesterbros hverdagsprog.

Bare et halvt år efter den første omtale i pressen kunne en triumf-

ferende Jørgensen berette i novemberudgaven af de Samvirkende Menighedsråds blad, Stefanus:

”Kristeligt Studenter Settlement er nu trådt ud i virkeligheden. Det forberedende udvalg, som var nedsat, har lejet en lejlighed i Revals-gade 24, lige i Vesterbros store fattigkvarter, og onsdag d. 1. november indviedes lokalerne.”

På skovtur med de gamle

Studerne begyndte deres arbejde blandt gamle, enlige mænd, som de fik kontakt med gennem Alfred Th. Jørgensens organisation, menighedsplejerne, på Vesterbro. ”Vi tolv, som var de første aktive medlemmer, fik hver især en, to eller tre gamle mænd at besøge. Selv om vi ikke har på vort program at yde økonomisk hjælp, så vil der dog være god lejlighed til for en ung student på forskellig måde at yde en gammel mand en håndsækning,” beretter stud. theol. K.J. Bjerregård i Settlementets første årsberetning.

Det var lutter mænd, som oprindeligt mødtes i Gethsemane Kirke og grundlagde Settlementet, men snart strømmede kvindelige studerende til og indledte et tilsvarende besøgsarbejde blandt gamle, enlige kvinder. Flere gange ugentligt samlede de gamle mænd og kvinder til hyggeaftener med te eller kaffe, brød eller en sjælden gang kage i Settlementets lokaler. Pengene til traktementet blev indsamlet blandt godsindede borgere. Det samme gjaldt midlerne til en skovtur i 1913: ”Taksamotorkompagniet havde venligst overladt os biler til halv pris. Flere af de gamle havde aldrig før været i skoven,” bemærkes det i årsberetningen.

Taxavognmandens hjælpsomhed var en engangsforeteelse. Næste år var der ikke råd til biler, udflugten var i farezonen – men heldigvis kom andre til hjælp: ”Direktør Hjerl-Hansen og frue var så venlige at indbyde både studenter og gamle til deres villa ’Solbakken’ med dens yndige have og park. Der tog vi så i skoven. Og takket været værterne og frk. Dagmar Holm, der sang til luth for os, blev det en meget fornøjelig skovtur.”

Hjerl-Hansen var en succesfuld forretningsmand, direktør for A/S Det sibiriske Kompagni og initiativtager til Det almindelige Handels-

Formanden. Cai Hegermann-Lindencrone var Settlementets første bestyrelsesformand – cand. jur. og assistent i Kultusministeriet. Senere blev han chef for Det kgl. Teater. Sammen med Peter Manniche udgav han i 1919 en essaysamling af professor i kirkehistorie, Valdemar Ammundsen, der bekendte sig til den liberale teologi og arbejdede for kristendommens virkeliggørelse i samfundslivet.

Spejder. Kasserer i Settlementets bestyrelse, cand. theol. og snedkermester Aage Rostrup (1877-1946). Han var leder af KFUM i Århus, men blev i 1910 kaldt hjem til København, hvor han overtog sin fars snedkervirksomhed. I fritiden var han distriktsleder for Københavns FDF og næstformand i landsforbundets hovedbestyrelse. Rostrup var livslangt engageret i Settlementet.

kompani, som drev handel over det meste af kloden. Han var også en af tidens godgørende pengemænd, som finansierede både velgørenhed og kultur – frilandsmuseum Hjerl Hede er hans værk.

Besøget hos direktørparret på Valby Bakke lige oven over Vesterbro blev en årligt tilbagevendende begivenhed for gammelklubberne. I 1936 skriver forstander Otto Krabbe: "Det er en oplevelse at overvære indledningen til festen. De gamle, i reglen ca. 170, møder ved Settlementet. I sluttet trop marcherer vi de få skridt op til Istedgade med to i dagens anledning rekvirerede politibetjente i spidsen. Mens betjentene standser trafikken, går de gamle over gaden og tager opstilling langs fortovet for at afvente ekstrasporgvognene, som skal føre dem til Valby, og de er ivrige som børn efter at komme af sted. De ved, der venter dem en vidunderlig dag i den smukke have med smørrebrød og øl, leg på plænerne, kaffe og wienerbrød. Trætte og mætte drager de hjem efter afslutningstalen og hurraråbene for direktøren og fruene."

I 1900-tallets første årtier var Vesterbros gamle fattige som kirkerotter, hvad enten de fik fattighjælp eller alderdomsunderstøttelse. Denne skelnen rækker tilbage til loven fra 1891, som indførte et helt nyt princip for ubemidlede mænd eller kvinder over 60 år: Såfremt man ikke havde modtaget urefunderet fattighjælp inden for de seneste ti år, og derudover havde ført et uplettet liv og var uforskyldt i sin situation – så kunne man få økonomisk hjælp af det offentlige uden at miste sine borgerlige rettigheder. Fattigvæsenet tog sig fortsat af de andre, de *uværdigt trængende*, som mistede deres borgerrettigheder.

Loven fastsatte imidlertid intet beløb, det blev overladt til kommunalbestyrelsens skøn, at fastsætte, hvad de gamle skulle have udbetalt i alderdomsunderstøttelse. Principielt skulle beløbet være stort nok til, at modtageren ikke behøvede anden indtægt for at få hverdagen til at løbe økonomisk rundt, men det kneb med den kommunale gavmildhed. Settlementets sekretær skriver for eksempel i årsberetningen 1916: "De mest usselte stillede i et fattigkvarter er de gamle. De tilskud fra fattigvæsenet eller alderdomsunderstøttelse, som i reglen er de gamles eneste indtægtskilde, er så knappe, at det kun sætter dem i stand til at leve livet under de kummerligste former. Et dårligt værelse og elendig og utilstrækkelig ernæring kan til nød opnås. Varme i

kakkelovnen og lignende fornødenheder hører derimod til sjældenhederne. Og hertil kommer, at de lever så umådeligt ensomt; deres børn lever spredt rundt om i verden og lader sjældent høre fra sig”.

Ensomheden blandt kvarterets gamle blev et tilbagevendende tema op gennem århundredet og er stadig aktuelt i dag.

Settlementets studenter bød på varme og lys, kaffe og opmærksomhed. Antallet af gamle klubmedlemmer steg støt og meget hurtigt – allerede i 1916 var der oprettet tre afdelinger med flere end 150 medlemmer, og sekretæren konkluderede: ”Arbejdet blandt de gamle er i

Sommerdag. Direktør Hjerl-Hansen indbød Settlementets gammelklubber til en årlig sommerudflugt. Andre velhavere gjorde det samme.

Gammelklub. Jesus på væggen og Madam Blå i centrum: "Vi samler gamle folk fra kvarteret til et ugentlig møde i Settlementets stuer, hvor de underholdes med oplæsning og musik og trakteres med en kop kaffe, ligesom de også får lejlighed til at snakke med venlige mennesker. Det er for dem en sådan glæde, at de længes efter det hele ugen. Det er trist, at vi ikke kan have dem oftere." Settlementets årsberetning 1916

én henseende det mest vellykkede af alt, hvad Settlementet tager sig for. Her kan vi nemlig mest umiddelbart se, at vi er til glæde og hjælp".

Den røde tråd i Settlementets aktiviteter var den personlig forbindelse mellem studenterne og kvarterets befolkning. Med jævne mellemrum besøgte de studerende de gamle i deres hjem, og det gav de privilegerede unge mennesker nye indsigter: "Vi lærer herved blandt andet, at livet stundom kan være ret trangt at leve, fortæller en klubleder. En alderdomsunderstøttelse på 10, 15, 20 eller 25 kroner om måneden rækker jo ikke langt, og fattigvæsenets 10, 12 eller 14 kroner rækker endnu kortere. Vi lærer også, at det tit kan stå uhyre småt til for mennesker, men heldigvis sker det også, at vi i en fattig stue træffer en gammel, ved hvis fødder vi kan sætte os og lære så uhyre meget,

høre et vidnesbyrd om Ham, der alene kan give et menneske kraft til at bevare sin sjæl uskadt gennem al sorg, nød og elendighed. Et sådant vidnesbyrd kan betyde mere end mange kristelige foredrag og prædikener.”

I 1922 blev alderdomsunderstøttelsen omdøbt til aldersrente, beløbet blev fastsat ved lov, men aldersgrænsen blev hævet fra 60 til 65 år. Loven blev revideret flere gange derefter, men de grundlæggende principper var uforandrede frem til folkepensionsreformen i 1956.

Lidt bedre økonomiske forhold ændrede dog ikke ved, at savn og ensomhed plagede mange. I slutningen af trediverne havde Settlementet fire gammelklubber med i alt 160 medlemmer, og årsberetningerne giver indblik i deres liv og trængsler:

”Kamp og slid har præget de gamle ansigter, sindene er ofte hårde og bitre. De fleste af dem sidder alene i deres lille lejlighed. De deltager i alle de gudstjenester og møder, de kan komme til. Det kniber undertiden med fordrageligheden. De er vant til at måtte slå for at opnå noget, derfor falder det svært for mange af dem at vise hensyn og holde sig tilbage. De trænger til meget venlighed og omsorg. Det kan få de gamle øjne til at stråle og bortviske det bitre drag om munden”, skriver forstander Otto Krabbe i 1939.

Bitterheden var en snerrende side af fattigdomskulturen, lige så gennemtrængende som sammenhold og solidaritet. Så sent som i begyndelsen af halvtredserne, hvor de økonomiske forhold var blevet meget bedre, sad fattigdommen stadig som bitre furer i mange klubmedlemmers ansigter: ”I reglen enlige gamle, der har haft et hårdt og slidsomt liv, ofte fuldt af skuffelser og kamp for at klare sig, både økonomisk og personligt. For mange af dem er aldersrenten og den enlige tilværelse en uhyre lettelse, sammenlignet med deres tidligere liv; men bitterheden stikker undertiden meget dybt i sindet og kan bevirke, at de er vanskelige at få til at gå op i et klubfællesskab,” forklarer Krabbe, som understreger, at ”studenternes opgave er at gøre den ugentlige klubaften til en køn og morsom oplevelse for de gamle og få dem til at leve så meget med i samværet, at de får sindet lettet og tanken løftet.”

”Den røde tråd i alt vort arbejde er at knytte en personlig forbindelse mellem studenterne og kvarterets befolkning. De gamle er umådelig taknemmelige for det pust af ungdommelig friskhed, som et sådant husbesøg bringer ind i deres lille hjem, og hvis man besøger dem regelmæssigt, kan man være vis på, at de sidder og tæller timerne til ’studenten’ skal komme”. Settlementets årsberetning 1916

”Hvis de, der vil gå ind i Settlementets arbejde, blot ville føle en lille del af den kaldsfølelse, der f.eks. som regel ledsager en missionærs gerning, vil de kunne udrette store ting. De vil engang i fremtiden kunne tilføre arbejderne en værdifuld hjælp i deres kamp for bedre sociale kår, og de vil kunne være med til at hindre kirken i at falde tilbage i den solide borgerligheds trykke, men alt for knugende favn.” Ledende artikel i Akademisk Ugeblad, december 1913.

4 · Vesterbros små lønarbejdere

VED ÅRSSKIFTET 1913-1914 FLYTTEDE SETTLEMENTET ind en lejlighed i Saxogade nr. 91 – samme opgang, hvor pastor Richard Thomsen og familie boede. I løbet af det følgende år blev flere lejligheder føjet til lejemålet, og drømmen om et rigtigt Settlement kunne realiseres:

”Allerede 1. november 1914 flyttede stud. theol. Kr. Amby ud i Saxogade 91,” noterer årsberetningen, ”den 1. februar 1915 fulgte stud. mag. Marie Jørgensen og stud. theol. Bødker Hillgård efter, og 1. april kom yderligere stud. theol. Laurits Stokholm og stud. theol. Viggo Schrøder.”

Pastor Thomsen blev udnævnt til såkaldt ’husfader’ for studenterne og daglig leder af arbejdet; snart kom endnu en student. Årsberetningen slutter stolt: ”Vi har altså nu ret til at kalde os et Settlement.” De indflyttede studenter gav et afgørende skub til arbejdet, i første omgang især til børneklubberne.

Nye lokaler og aktiviteter kostede penge, og i efteråret 1914 stod det skidt til med likviditeten. ”Havde ikke vor kasserer, cand. theol. Åge Rostrup, stået i forskud for os med et betydeligt beløb, noget han i øvrigt atter og atter har gjort i de forløbne år, måtte vi have indskrænket arbejdet betydeligt. Det gik omsider op for vore aktive medarbejdere, at nu måtte der handles, og så tog man fat; en lille pjece: *Fra Vesterbros fattigkvarterer. En appel til den anden halvdel*, skrevet af pastor Richard Thomsen, blev benyttet som agitationsmiddel, og i løbet af nogle måneder lykkedes det virkelig at få underskuddet ud af verden,” jubler årsberetningen.

Richard Thomsens pjece er en bevægende og malende beskrivelse af boligforhold, beboernes slidsomme hverdag, det livlige handelsliv, værtshusene og, især, børnene:

”Man prøver på at tælle dem, idet man går ned ad gaden, men op-

”Som student læste jeg pastor Hans Kochs afhandling: Højkirken og den sociale bevægelse i England i Dansk Tidsskrift for 1898, og den skildring, jeg deri mødte af de ledende kristelige socialister indenfor den engelske statskirke, greb mig stærkt.” Richard Thomsen, i foredrag ved Præsteforeningens møde på Nyborg Strand 1919.

giver det snart igen, der er simpelt hen for mange til, at man kan få tal på dem. Her er ejendomme med over 100 børn; om morgenen ved 8-tiden og om formiddagen kl. 12 og 1 samt klokken 6 om eftermiddagen myldrer børnene til og fra skolen. Med klaprende træsko stormer de ned ad trapperne, fyldende gange og gader med deres råb og til langt ud på aftenen genlyder gårde og gader af deres fløjten og syngen.”

Thomsen kunne tydeligvis lide Vesterbros frække og forsømte unger, og han var bekymret for deres fremtidige liv:

”Det er efterhånden gået op for mig, at flertallet af alle de børn, som vokser op i disse kvarterer, ingen chancer har for at blive rigtige

Gadebørn. Sommer i Dannebrogsgade omkring 1920. Sandsynligvis en søndag, pigerne til højre i billedet har stadstøjet og fine sko på. Flere af drengene er barbenede, fodtøj var dyrt, det sparede man på. Til venstre ses en af kvarterets pantelånere, som oplyser om, hvad man kan pantsætte. For eksempel tøj – gangklæder og sørgklæder – møbler, ure og cykler.

Appellen. Et ydmygt propaganda-skrift, som Settlementet brugte til at rejse penge til klubarbejdet.

samfundsborgere end sige da kristne mennesker. De får kun en meget mangelfuld opdragelse; deres forældre er jo aldrig hjemme, men altid på arbejde, og selv om forældrene prøvede på at opdrage dem, vilde det i reglen mislykkes, fordi de aldrig selv har fået nogen opdragelse. Det overlades da i mange tilfælde til gaden at opdrage børnene, og enhver, der kender Saxo- og Dannebrogsgade kan vel nok skønne af hvad art, den opdragelse bliver, et barn får der.”

”Skolen, den vigtigste faktor i børnenes liv, får de langt fra det fulde udbytte af, fordi de i skoletiden er halvsultne og overanstrengte af arbejdet som mælkedreng, bydreng eller, for pigernes vedkommende, af formiddagspladsen. En drengs dag går i reglen på følgende måde: Op kl. 5, med mælkevognen fra 6-12, fra 12-1 læses lektier og spises til middag, fra 1-6 skole, atter lektielæsning efter skoletid, hvis han da ikke har en plads til kl. 8, derefter ned at lege på gaden til kl. 10 eller senere.”

Allerede i Settlementets første leveår fik studenterne fat i halvtreds drenge mellem 10 og 13 år og begyndte at holde klubaftener for dem:

”Aftenen består af et kort foredrag på en halv time eller mindre af en af studenterne; dernæst tepause, hvor drengene efter at have drukket te med boller spiller forskellige spil og læser illustrerede blade; dernæst oplæsning af en eller anden spændende bog – ’To Års Ferie’ og ’Kaptajn Grants Børn’. Der er blevet holdt foredrag om Gordon, Tordenskjold, Hans Egede, Japan, Edison, Macbeth og H.C. Andersen. En kort andagt (Fadervor og et par aftensange) afslutter mødet,” skriver klubleder Anders Jensen i årsberetningen.

Efter et halvt års tid blev der indført et månedligt kontingent på 10 øre, hvilket frasorterede ”en del mælkedrenge, som åbenbart holdt meget af gratis te og boller,” bemærker klublederen tørt. Pengene blev brugt til ”en overordentlig vellykket skovtur, som vi havde i juni med 36 drenge.”

Kvindelige studenter oprettede den første pigeklub i efteråret 1912, og deres aftener forløb efter et fast skema: ”Den første time underholdes børnene med rundlege, ordsprogslege, børnespil og sang. Kl. otte drikker de te med wienerbrød, hvorefter der blive læst en historie for dem. Aftenen slutter med en lille aftenbøn,” skriver teologistuderende Ada Y. Kunning, leder af pigeafdelingen.

Flittige lømler. Drengene løb op og ned ad trapper med mælken, de frøs gudsjammerligt i de kolde vintermorgener.

Denne form for samvær i mindre klubber, hvor hygge og kammeratskab var i højsædet, krydret med kultur- og naturoplevelser og en kop te eller kaffe var i årtier bærende i Settlementets arbejde for både børn og voksne af begge køn og alle aldre.

En eller to gange om året besøgte studenterne pigernes hjem og mødte deres forældre og søskende, og det var "den allerbedste del af arbejdet," bemærker sekretæren, Else Høst: "Vi får her rigelig lejlighed til at lære mennesker, der bor på livets skyggeside, at kende, og når man går hjem fra et sådant besøg, ønsker man af hele sit hjerte, at man måtte få kraft til at lære børnene, at der *er* noget i livet, der er godt og smukt og rent. Men det er os, der lever på solsiden, som skal åbne deres øjne, så de kan se det!"

Mælkedrengene deltog også aktivt i tidens faglige konflikter. Blandt andet var de i 1905 med i en strejke mod Solbjergmejerierne. Fra den er bevaret et vers:

*"Vi mælkedreng, vi mælkedreng
Vi arbejder kun for det pureste guld
vi vil ikke mælken bringe
før vi får drikkepenge,
vi vil solde, vi vil snolde, vi vil gøre,
hvad vi vil
og ikke ta' på tæven af en
skruebræktersvend"*

Stilfærdigt, men beslutsomt, bragte studenterne kristendommen ind i børnenes bevidsthed med salmer og 'en lille bøn'. "Formålet med andagterne", skrev stud. theol. Åge Morville i 1915, "er at vise, hvorledes man skal leve livet som en kristen mælkedreng, avisdreng eller hvad det nu er. Drengene ser daglig så megen umoralitet, at det for os, som vil gøre et religiøst pædagogisk arbejde blandt dem, gælder om at skærpe deres evne til at skelne mellem godt og ondt, så de bliver i stand til at holde sig rene for al den smuds, som omgiver dem."

Det skematiske forløb af en klubaften lignede til forveksling idealet for en borgerlig families hjemmeaftener – stilfærdig, venlig og åndeligt udviklende. Det var en samværsform, som de fleste af Vesterbros børn var fremmede overfor og ind i mellem nægtede at tilpasse sig. Især gav de lidt ældre drenge studenterne kam til deres hår, fremgår det af anden årsberetning: "Denne ungdom viste sig imidlertid meget vanskelig at tumle; møderne forløb, for at bruge den lokale jargon, under megen 'skæg'. Vinduer blev slået ind, kakkelovnen omtrent væltet, ja engang flød der endog blod, og lederen blev stundom tituleret på det groveste."

Børnearbejde. Småpigerne til højre i billedet arbejder side om side med voksne kvinder på denne posefabrik. Arbejdet foregår ved dagslys, i de mørke timer blev petroleums-lamperne tændt.

Klubben blev opløst. Studenterne fra de pæne borgerlige hjem havde simpelthen svært ved at tumle de selvbevidste gadedrenge og bagårdstøser.

I skole hele dagen

Det var måske ikke så sært, for datidens arbejderbørn var lønarbejdere fra en ganske tidlig alder. Pigerne havde formiddags- eller eftermiddagspladser i private hjem, hvor de passede børn og hjalp til med rengøring. Hjemme tog de sig af mindre søskende og ordnede husarbejdet – vaskede op, fejede gulv, hentede varer, bar brænde op og aske og affald ned. Drengene arbejdede som oftest uden for hjemmet med at samle klude, koks eller skrot som kunne sælges, eller som bud – hvis de da ikke fik et eftertragtet job som mælkedreng.

Skoledagen var delt op i et hold om formiddagen og et om eftermiddagen, så børnene havde tid til at arbejde. Mælkedrenge var en fast del af gadebilledet og nok den mest omdiskuterede gruppe af datidens børnearbejdere: ”Mælkedrengene er blege, forasede og forkvaklede. Der bliver trukket i deres løn, når de slår noget itu. Deraf følger, at de stjæler fra hinanden og slås. Vi lærere skal ikke blive trætte af at råbe mod denne uskik. Barnealderen skal ikke være en erhvervsalder,” lød det fra et lærermøde i 1908 på en københavnsk skole.

I København og landets store købstæder var lærerne de skarpeste kritikere af børnearbejdet, og de bidrog til at presse reformer igennem, der gjorde skolen til det vigtigste i barneårene: Fabriksloven fra 1901 indførte forbud mod børnearbejde op til det tolvte år og begrænsede børns arbejdstid til 5 ½ time om dagen. To år senere, i 1903, blev det forbudt at bruge drenge til at gå med mælk om søndagen.

Forældrene var ikke nødvendigvis glade for denne udvikling; de havde brug for børnenes løn. Da Københavns Kommune forbød brugen af drenge til det hårde arbejde på mælkevognene, protesterede både forældre og mælkeriarbejdernes fagforening, som mente, at mælken ville blive for dyr, og fandt det forargeligt at forhindre familier i at skaffe sig lidt ekstra penge. Og da Frederiksberg kommune i 1911 indførte heldagsskolen, flyttede mange familier, som havde brug for børnenes løn, over kommunegrænsen til København – som først indførte heldagsskole i 1918.

Kristen idealfamilie. Richard Thomsen flyttede i 1911 med sin familie ind i Saxogade 91 for at dele vilkår med fattigkvarterets beboere. Ejendommen var så beskidt og rodet, at han i en periode tog jobbet som vicevært for at få sat skik på tingene. Her fik han ordnet det første lejemål til Settlementet – som ad åre overtog hele ejendommen.

I gåsegang. "Om sommeren er studenterne på skovtur med deres klubber – der er tit nogle af børnene, der aldrig har set en skov før! F.eks. en høne med kyllinger er også for flere et uvant syn, så man kan forstå, at det er værd at tage sig af børnene." Roskilde Tidende 9. juni 1920.

Statsfinansieret frivillighed

I 1919 blev loven om tilskud til forebyggende børnearbejde vedtaget, og næste år fik Settlementet sit første statstilskud på 1.125 kroner. Det svarede til cirka syv procent af de samlede indtægter. Blot fire år senere, i 1924, udgjorde de samlede kommunale og statslige tilskud en tredjedel af indtægterne. Herefter var det stort set umuligt at forestille sig, at Settlementet kunne fortsætte uden økonomisk støtte fra offentlige kilder.

Størstedelen af pengene kom dog fortsat fra private og derfor mere ustabile kilder såsom indsamlinger og lotterier, fonde og personlige faste bidrag. Derfor fortsatte Settlementets bestyrelse og aktivister med at bruge meget tid og mange bekymringer på at få økonomien til at løbe rundt – hvad de fortsat må gøre den dag i dag.

Richard Thomsen forblev formand for Settlementet, men i 1918

flyttede den 24-årige, nyuddannede teolog Morville ind i Settlementet og blev udnævnt til daglig leder. Han havde deltaget som frivillig siden 1912, været næstformand i bestyrelsen fra 1915 og kendte livsvilkårene i kvarteret indgående.

Efter sigende var Morville usædvanlig god til at komme overens med Vesterbros mundrappe unger: "Hvad der prægede ham, var frem for alt respekt for medmennesket," skrev den senere forstander, Otto Krabbe, i et mindeord. "Han forholdt sig sagligt til øjeblikkets gøremål: være sig et cricketspil på Lyngborg, et spil skak i en ungdomsklub, en samtale eller diskussion med klubmedlemmer eller studenter... han havde kun eet ansigt: venlig, opmærksom, høfligt respekterende." Et klubmedlem husker dog også en anden side af ham: "Når vi rigtig lavede ballade, råbte og skreg og hang ud af vinduet, så stod sekretær Morville pludselig i døren og råbte: 'Hold kæft'", mindedes Dysse, som begyndte at komme i Settlementet i 1921:

"Jeg havde en skolekammerat, som gik i Settlementet, jeg har vel været 11-12 år dengang, og hun sagde til mig: 'Skal du ikke med til julefest, det er *gratis*,' det var ovre i kirkens krypt. Om man godt måtte komme? Ja, det måtte man godt. Så jeg kom altså med til julefest, og det førte altså til, at jeg begyndte at komme i Settlementet en gang om ugen."

Dysses pigeklub blev senere til en ungpigeklub, hvor de sang og syede dukker og puder til den årlige basar. I slutningen af tyverne mødte hun sin kommende mand i Settlementet, og senere deltog hun i Settlementets mødreklub, mens hendes børn kom i børneklub og på feriekolonien Lyngborg.

På forskellige måder prøvede de frivillige studenter at give kvarterets børn og unge et alternativ til "et liv i synd". Hvor sært disse ord end lyder i moderne ører, så var det baggrunden for, at den dynamiske teolog Morville i 1920 oprettede Danmarks første "Fritidshjem", et nyt og mærkeligt ord i både årsberetning og det danske sprog, for konfirmerede drenge. Klubben fik navnet Reptonklubben efter en af de ældste drengeklubber i London, og Morville beskrev nyskabelsen i magasinet 'Vore Herrer':

"Reptonklubben vil forsøge at erstatte gaden, biografen og de andre

Visionær klubleder. En af Settlementets første frivillige var cand. phil. Ada Y. Kunning. Oprindeligt ville hun læse teologi og være missionær, men det forhindrede hendes helbred. I stedet kastede hun sig over filantropisk arbejde i Samvirkende Menighedsplejer. Her blev hun Alfred Th. Jørgensen højre hånd og senere hans hjælpesekretær, dvs. souschef.

Frugtbarhed. Store piger passede mindre søskende og andre børn. Baggård på Vesterbro i begyndelsen af tyverne.

dårlige forlystelser og prøve at give drengene en positiv opdragelse. Det gøres på den måde, at klubben har åbnet to hyggelige stuer som står åbne hver aften, men ikke som en tilfældig læsestue, hvor enhver kan drive ind i mangel af bedre. Nej, Repton er en klub med love, bestyrelse og andre civiliserede ordninger,” understregede han.

Medlemmerne var fabriksdrenge, bude, mælkedrenge og nogle få læreredrenge. Klubbens størrelse var begrænset til 80-100 medlemmer. Programmet bestod af oplæsning af gode bøger, foredrag, sange, brætspil, en kort tale af kristelig moralsk indhold, nærværende voksne studenter,

tilbud om opsparing i klubbens sparekasse, som alternativ til at 'smøge den', og ind i mellem en udflugt om søndagen. Det lyder ikke af meget, men for mange af knægtene blev Reptonklubben et livslangt omdrejningspunkt for deres sociale liv.

Nyttige råd og vink for en vordende gentleman

Man skal lede længe i beretningerne fra de første to årtier efter fagpædagogiske udtryk i beskrivelsen af, hvad der var nødvendigt for arbejdet med børnene. Derimod fremhæves egenskaber som studenternes kær-

Ønskedrømme. Peter Hansens maleri 'Legende børn på Enghave Plads' fra 1908 viser en flok piger, der munter sig med sanglege. Netop så sorgløs og ubekymret skulle barndommen være, mente datidens moderne pædagoger. Maleriet viser en idealtilstand.

Under en debat om fabriksloven i 1913 udtalte en fabriksejer, at det var urimeligt, at man lovgav om de 3.000 børn i industrien, mens 62.000 børn på landet arbejdede helt uden nogen form for lovgivning. Børn i landbruget var praktisk taget uden nogen beskyttelse til langt op i halvtredserne, mens fabriksbørnenes forhold blev løbende reguleret. Bybørnene havde også bedre skoleforhold. Med skoleloven fra 1899 blev klassekvotienten for børnene i byerne sat ned til 35 elever, på landet var den 37. Fattige børn fik ret til gratis bøger, og der indførtes nye fag som sløjd, fysik, husgerning og gymnastik. I byerne skulle børnene også lære matematik og moderne sprog.

lighed til børnene, deres tålmodighed, venlighed, respekt og omsorg. Et eksempel leveres af stud. theol. Würtzen, som i årsberetningen fra 1924 fortæller, at ”drengene fra Saxogade er noget ganske for sig.” Hans beskrivelse af arbejdet som klubleder for drenge mellem otte og tretten år giver et muntert og enestående indblik i Settlementets hverdagsliv:

”Man er i en livlig og højroret forsamling, men den der tror at finde en samling forhærdede gadedrenge, tager meget fejl. De er umådeligt vittige og slagfærdige og driver ordspil som en sport; men trods deres evne til straks at se det komiske i en situation, har de hjerter bløde som voks. Deres ukuelige humør gør, at det aldrig bliver vammelt, men drengene er ikke bange for at vise deres kærlige følelser for mennesker

Frokener og frække tøser. ”Pigerne kan med hensyn til vildhed og kådhed komme fuldt op på højde med drengene. Også de præges naturligvis af kvarterets liv. Mangen tiårs pige må, når far og mor begge er på arbejde, tage sig af hjemmets anliggender, lave mad og passe lillebror, det kan ske at lillebror kommer med som gæst i klubben om aftenen,” står der i beretningen, 1924. Hvem de to klubledere er, melder historien intet om.

Kronisk pengemangel. Den meget succesfulde landsindsamling til etablering af feriekolonien Lyngborgen styrkede Settlementets profil og selvopfattelse som privat filantropisk organisation. I 1919 blev loven om tilskud til forebyggende børnearbejde vedtaget, få år senere var det umuligt at forestille sig, at Settlementet kunne fortsætte uden økonomisk støtte fra offentlige kilder. Men private midler var fortsat den største indtægtskilde. Stud. Theol. Johs. Jespersen sælger lodsedler fra bananvogn i 1921

og dyr med; det hører ikke med til deres drengeideal at være hårde, og forbavsende sjældent er de onde ved hinanden.”

”Bagsiden af medaljen er ustadighed, mangel på evne til at indordne sig – det må en klubleder sande! – og for manges vedkommende en letfærdig omgang med sandheden. Men den student der har oplevet, at når man står og taler fredeligt med en dreng og i samtaleens løb kommer til at løfte sin hånd lidt hurtigt, og øjeblikkelig dukker drengen hovedet, han aner noget om hvorfor hans drenge lyver, og han aner noget om de principper, hvorefter de drenge opdragelse – ikke foregår.”

”I det hele taget må man stadig forundres over, at de drenge dog ikke er meget værre end de er. Ganske vist må det slås fast, at Saxogade ikke er en bissegade. Der er dårlighed og usædelighed nok; men størstedelen

Af årsberetningerne kan man indirekte se, at studenterne havde vidt forskelligt tag på ungerne. Om stud. Theol. Paul Nyholms klub står der i 1915: ”Drengenes opførsel er efter sekretærens udsagn tilfredsstillende; andre, som iagttager de unge herrers færd og som ikke har så stor kærlighed til dem som sekretæren, ville bruge andre udtryk om deres opførsel.” Samme år skriver sekretæren for en anden drengeklub, stud. theol. Kristen Amby: ”Hvad drengene angår vækker de vemodige tanker hos én. Det er trist at se, hvor frækt og ihærdigt de kan lyve. Det koster meget arbejde at få dem til at forholde sig roligt under foredraget eller andagten. Nogle kommer sikkert kun for at lave sjov; i november havde vi lukket tre uger i træk på grund af særlige grove optøjer. Heldigvis hjalp dette, så at de følgende møder foregik under større ro.”

"Der begynder nu at vise sig gode resultater af de foregående års arbejde; de små drenge og piger, vi i sin tid begyndte med, er blevet til unge mænd og kvinder, og det kan mærkes på dem, at de har været under god påvirkning. Det er ad denne vej lykkedes os at skabe afdelinger for unge mænd og kvinder, en opgave, som vi tidligere har stået magtesløse overfor."
Settlementets årsberetning 1919.

For at hjælpe med til at neddæmpe uviljen til at have med kirken at gøre har vi i foråret afholdt en gudstjeneste i Gethsemanekirken for børne- og ungdomsklubberne, en af ungdomsklubbernes leder prædikede, og besøget var dog ikke helt dårligt, så forsøget gentages. Beretning, 1924.

af dens beboere er dog hæderlige arbejdere, der – tvunget af bolignøden – bor under så elendige forhold, at betingelserne for et hyggeligt hjem ikke er tilstede."

"Den første halve times tid går gerne med at bytte bøger i Settlementets stærkt benyttede bibliotek. Samtidig er der 'frit samvær', hvilket ofte former sig sådan, at studenten er hest, karrusel, dampfærge eller lignende for en flok jublende fyre, alt imens han, når det kræves, indskærper de unge herrer bordes og stoles rette brug, anbefaler dem at spare på stemmen, og i øvrigt giver mange andre nyttige råd og vink for en vordende gentleman."

Efter 'det frie samvær' antager underholdningen en mere officiel karakter, fortsætter Würtzen: "Dog går der et præg af hjemlighed gennem det hele; derfor fortæller man hellere en historie end læser den højt. Bedst er det at sætte drengene selv i arbejde. En aften spiller de dam med damspil, som de selv har lavet den foregående aften; de laver selv deres julestads; det overdrages dem også at lave te, og de sætter så stor pris på det stykke arbejde, at hvis klubben drikker te for at fejre en fødselsdag, får fødselsdagsbarnet selv lov til at lave teen og rette den an."

"Andre aftener leges der selskabslege; men det er ikke muligt at give en almenfyldig beskrivelse af en klubaften; for den kloge klubleder møder forberedt på alle eventualiteter og ser først sine drenge an, inden han bestemmer, hvad aftenen skal gå med."

"Til afslutning synges nogle sange. Drengene holder meget af at synge – ved fester i deres hjem synges der ustandseligt, og deres forældres bibliotek består for en ikke ringe del af en bunke prospektkort med trykte døgnviser. Efterhånden glider vi over i alvorligere sange, til sidst en salme og der sluttet med en kort andagt og aftenbøn. At tale til disse drenge om Gud er en vanskelig opgave. De fleste af dem kommer fra religiøst ligegyldige hjem; men hertil kommer, at de lever under forhold, der leder tanken hen på alt andet end en kærlig og almægtig Gud. De er tidligt med i kampen for tilværelsen; de ved, hvad det tøj koster, de går i; de har set en forslidt mor, og de har set arbejdsløsheden lægge sin klamme hånd over hjemmet og tvinge en arbejdsvillig mand til uvirksomhed."

"Så synges der en aftensang, og det er blevet sengetid. Der siges pænt

godnat, og nogle af drengene får en indbydelse til at besøge studenten en bestemt dag eller gå tur med ham. Det sætter drengene stor pris på, de er taknemmelige for lidt; der er så få, der viser dem venlighed, og de keder sig usigeligt i deres fritid. Hvordan skulle de andet i denne stenørken, hvor hjemmene ikke er oaser, og hvor alt for ofte viceværten går omkring som en brølende løve og forbyder leg i gårdene?”

”Tilbage er et lille bestyrelsesmøde med drengens selvvalgte bestyrelse. Snart er også dette til ende, det er blevet betroet Peter at sørge

God moral. Drengene i Repton indrettede selv klubbens stuer, og fremstillede dam og skakspil, askebægre osv. De måtte gerne ryge og spille brætspil – mens billard og biografbesøg blev anset for ødelæggende for karakteren.

Et mindre bibliotek vakte begejstring blandt kvarterets børn. "At der fra februar til december er blevet udlånt 1.300 bind, vidner om en stor læselyst. Settlementet bereder derfor børnene en stor glæde ved gratis at udlåne bøger, og opnår tillige, at de møder regelmæssigt hver gang, da de ellers ikke får nogen ny bog."

for klister og Poul for sukker – og så klaprer det sidste par træsko ned ad trappen, hvis træskoenes ejermand da ikke foretrækker at bruge en students ryg som elevator."

Da Morville i 1923 forlod Settlementet, fordi han blev ansat som lærer ved Haderslev statsseminarium, var Settlementet vokset til en institution med tæt på 700 klubmedlemmer. 60 frivillige studenter drev ti klubber for piger, otte for drenge, tre for unge mænd og tre for unge kvinder, en spejdertrop – samt egen feriekoloni ved Sejrøbugten.

Settlementets ældste drengeklub, 'Reptonklubben', som Morville var leder for, havde da netop skiftet navn til Klubben for unge mænd. Nogle årtier senere skiftede klubben nok en gang navn til 'Gamle Drenge'.

Unge mænd og damer

"Naturligvis er det ikke nemt at klare sig i konkurrencen med det, som storbyen byder af munter og til tider pikant underholdning. Biograf-og revyteatre, boksekampe, hypnotisme, karneval osv.," skriver den nye i årsberetningen.

I efterkrigsårene væltede det frem med nye opfindelser og nye former for underholdning. Den økonomiske vækst og demokratiseringen af samfundet satte sig igennem både som sammenbrud af traditioner og som erobringer af nye frihedsrettigheder og adfærdsmønstre, der gav årtiet tilnavnet 'de brølende'.

Tyvernes unge kvinder klippede håret af ved ørerne, kjolerne af ved knæet og skridtede verden af i silkestrømper, høje hæle og læbestift:

"Arbejdet for og med kvarterets purunge kvinder er vel nok den del af Settlementets virksomhed, der volder flest bryderier, beretter Henny Rolff, klubleder for Firkløverne – med tilføjelsen" men til gengæld også størst glæde" ... "Vi har i det forløbne år haft flere forlovelser og et par giftermål – men selv en sådan begivenhed skiller i reglen ikke den unge fra hendes klub, heldigvis. En særlig glæde er det at se den unge, forlovede pige sidde og sy på udstyr fra uge til uge."

Firkløverbladene hørte til første generation af kvinder, som blev formelt ligestillede med deres mænd i ægteskabet. Kønnenes nye ligeværdighed i samfund og familie spejler sig i Settlementet. Forstander Hjerminde løsnede op for den skrappe kønsadskillelse, som havde hersket i Settle-

mentets klubber. I 1924: skriver lederen af en klub for unge mænd: "Vor rigeste oplevelser har vi haft, når det er lykkedes at skabe et samarbejde af en eller anden art; så føler vi alle, at vi hører sammen. Blot et eksempel: Vi skulle invitere en ungpigeklub til fest, og vi ville yde det bedste. Der blev valgt en festkomite, der skulle ordne alt. Nogle købte sæbe etc. og holdt hovedrengøring, andre lavede kulørte lamper, og andre lavede guirlander og pyntede med blomster. En bagerlærling lavede lagkage, en ved 'mælkefaget' forærede mælken, andre indstuderede sange, en digtede en fornøjelig sang ... når en sådan forberedt fest oprinder, mærker man hos de unge en stærk glæde over klubben og det bevirker, at studenten har lydhørhed, når han slutter med aftenandagt, og under aftenbønnen kan man føle, at de alle er med."

I nutidens ører lyder det ikke særlig avanceret, men ugebladet Vore Da-

Student Würtzen med drengene omkring sig. Allerede i 1920 deltog 60 frivillige studenter og 350 børn i klublivet. Hver klub havde mellem 15 og 30 medlemmer og to-tre studenter som ledere. Klubstrukturen udviklede sig sådan, fordi Settlementet havde lokaler i almindelige vesterbrolejligheder, hvor stuerne var små. Nødvendigheden viste sig at blive en stor fordel; klubberne blev aldrig større end at alle kendte alle og studenterne kunne have personlig kontakt med børnene.

I november 1919 indrykkede 26 kendte damer en protest i samtlige københavnske dagblade, da blandt andre modebutikken Fønnesbech udstillede sæsonens korte, udringede selskabskjoler: "Vi kan ikke finde os i, at sådanne skøgedragter bliver indført i vort folk og således bidrager til at nedbryde anstændighedsfølelsen hos mænd og kvinder i alle samfundslag." Pæne ældre damer gik stadig med korset, hat og lange kjoler.

mer's brevkasse afspejlede, hvor svært unge piger og mænd havde ved at få ukompliceret kontakt. I marts 1926 bad 'Ketty' om et godt råd: "Vi er inviteret til te hos en herre, vi kender – på hans værelse. Er det virkelig så forfærdelig upassende – vi er jo to unge piger sammen, og der kommer en herre til." Svaret lød:

"Ja, det kan De stole på, det er. En gentleman fremkommer i det hele taget ikke med sådanne invitationer – nu har kavaleren altså inviteret Dem, og De kan selv drage Deres slutninger."

Et par måneder senere spurgte 'Nulle': "Kan det vel kaldes at 'skyde', når man på gaden ser på en herre, der går forbi én? Men der er så mange herrer, der misforstår mig, når jeg ser på dem – de følger efter mig og til-taler mig undertiden. Og når jeg så bliver vred, siger de, at jeg opfordrede dem til det."

Brevkasseredaktøren svarede: "Selvom De ikke smiler opfordrende, hvad vi gerne tror, når De selv siger det, så er vi bange for, at der alligevel i Deres unge øjne gemmes et spørgsmål, som de unge herrer føler sig kaldet til at besvare. Lyt til vort råd: gå med nedslagne øjne på gaden, hvis de vil undgå kalamiteter."

Støvsugercentralen KITO

En enkelt klub for unge mænd blev opløst i 1930: "I længden følte klub-bens medlemmer sig ikke hjemme indenfor Settlementets rammer, og hovedparten af dem er gået ind i den socialdemokratiske ungdomsbevægelse," fortæller årsberetningen.

Tyvernes arbejdsløshed slog hårdt ned blandt Vesterbros ungdom, og i 1927 oprettede Settlementet KITO – Bud- og Støvsugercentral, hvor unge arbejdsløse klubmedlemmer kunne få ansættelse. Budcentralen blev nedlagt fire år senere, den kunne ikke løbe økonomisk rundt. Et kortvarigt arbejdsløshedsprojekt byggede i 1934 en dæmning ved Lyng-borgen, så adgangen til stranden blev nemmere. Disse to projekter var Settlementets første, spæde forsøg på at organisere folks arbejdsliv, et for-søg, som blev gentaget i meget større målestok næsten halvtreds år senere med Sidegaden og Københavns Genbrugs- Compagni.

Et par af de frivillige studenter oprettede en højskole for arbejdsløse med undervisning et par timer hver eftermiddag i Dansk historie og

sprog. 'I begyndelsen var tilslutningen god, men efterhånden faldt deltagerne fra og til sidst måtte vi helt lukke igen," noterer årsberetningen.

Til gengæld blev Studenter Settlementets Boldklub, SSB, fra 1927 et tilløbsstykke og i erkendelse af de unge drenge og mænds sports- og spillelyst tog Settlementet konkurrencen op med de forkætrede billardsaloner: "I efteråret 1933 lejede vi et Billard og opstillede det i et af lokalerne". Derefter begyndte Settlementet hver eftermiddag at holde et lokale åbent for arbejdsløse medlemmer af boldklubben og ungdomsklubberne. Med Knut Hamsuns roman 'Sult' i erindring, forstår man betydningen af årsberetningens bemærkning: "Her kan de opholde sig i et varmt lokale, læse, spille, snakke."

SSB i Tyskland. Studenter-Settlementets fodboldklub (SSB) var i 1932 på turné i Tyskland. SSB's spillere har det store hvide V på bluserne. Yderst til højre står stud. theol. Otto Krabbe. Han blev to år senere udnævnt til forstander.

5 · Vesterbros nordsjællandske oase

FERIEKOLONIEN VAR DEN NYUDNÆVNTE MORVILLES STORSLÆDE IDE. Som sædvanlig var der smalhals i budgettet, men Morville havde agitatoriske evner. I løbet af foråret 1919 indsamlede Settlementets frivillige studenter 5.000 kroner, og en hr. vekselerer L. Palsby bidrog med en check på 20.000 kroner.

Året efter fandt Morville en ”en fortræffelig grund ved Sejrøbugten, lige ud til vandet, med skov i nærheden og en plantage på selve grunden, kun en halv mil fra Vig station.” Grunden var på hele tretten tønder land, så der var plads til både køkkenhave og kartoffelmark ved siden af selve kolonien.

Arkitekt Niels Simonsen leverede tegningerne kvit og frit til en rødmalet drengedrøm med fire længer, indre borggård og tårnbygning – og i løbet af to måneder skød Lyngborgen op, en af Danmarks første feriekolonier. Hele beløbet til grund, bygning og inventar blev indsamlet gennem et landslotteri og private bidrag.

Allerede den anden sommer af Lyngborgens levetid var 221 vesterbroere på ferie, de fleste af dem børn. Fra år til år steg antallet af børnehold, som Settlementet sendte af sted til Sejrøbugten – men efterspørgslen steg endnu hurtigere, og hver sommer måtte mange ferietrængende børn skuffes med en afvisning.

Feriekolonien fik kolossal betydning for Settlementet. Studenter og klubmedlemmer havde nogle intense uger sammen i de sommermåneder, hvor arbejdet hidtil havde været på vågeblus. Og somrene på Lyngborgen satte sig varige spor i børn, der ellers aldrig fik mulighed for at få græs mellem tærne, havbad og frie legemuligheder.

Antoinette Sørensen, kaldet Nette, var på Lyngborgen for første gang som tolvårig i 1923:

”Vi boede seks mennesker i en lille toværelses i Saxogade og ved

”Højdepunkterne i en klubs liv er julefesten og den årlige skovtur. Men højt over det højeste står feriekolonien: Her slipper man 50 drenge løs på en grund, der er lige så lang som Saxogade, hvor de til daglig må se at få plads så godt, de kan, sammen med 6.000 andre mennesker.”
Klubleder student Würtzen, 1924.

siden af var Lyngborgen jo et helt paradis. Tænk bare, mad på bordet hver dag. Ufatteligt. Og så var der jo *plads* omkring én, og vi kunne bade ude i bugten hver dag. Når vi skulle hjem til byen igen, græd vi. Det slog aldrig fejl, men vi var betydelig mere sunde og friske – og runde – end da vi kom.”

”Det var ferie... et fristed. Disciplin – og alligevel frit. Dagen startede med, at først blev vi vækket med gong-gong’en og så til flaghejsning, og så ind i dagligstuen og synge, og så var der morgenmad – vandgrød. Efter morgenmaden var vi med til at vaske op og skrælle kartofler. Vi sad udenfor. Og det allerbedste, når man var færdig med kartoflerne: Puddersuktermaden – det var præmien.”

”Alle havde selvfølgelig deres tjanser, men det var ikke noget at tale om. Det gik på omgang med rengøring i sovesalene, kartoffelskræling og opvask og sådan har det været gennem alle årene.”

Nette boede på Vesterbro hele sit liv og fortsatte med at komme i

Mesterskab 1967. Det kribler af spænding før startskuddet lyder til drengenes konkurrence i hurtigløb på Lyngborgen 1967.

Sol og strand. Fra 1918-1923 var Aage Morville Settlementets sekretær, dvs. daglige leder. At Settlementet fik feriekolonien ved Sejrobugten er hans store fortjeneste. Her er han på soppetur, mens Lyngborgen er ved at blive bygget.

Rejsegilde. Arkitekten fejrer Lyngborgens rejsegilde med håndværkerne.

Settlementet om vinteren og på feriekolonien om sommeren:

”Da jeg blev gift og fik mit første barn, Gertrud, i 1932, havde jeg hende med derop, da hun kun var seks uger gammel. Det var før mændene også måtte komme med, så de første år af mit ægteskab tog jeg selv af sted hver sommer, med et barn mere for hvert år de første otte gange. Jeg har otte børn, og jeg kunne have haft 11.”

”Du kan nok tænke dig, at det var en svir for både mor og børn, når vi ellers boede i en lille lejlighed på det mørkeste Vesterbro. Jeg *har* prøvet at holde ferie i et sommerhus, men nej tak. Så hellere Lyngborgen, hvor der altid er sjov og ballade – og ingen madlavning.”

I løbet af tyverne blev det Settlementets vision at skabe en sammenhæng med plads til alle generationer: ”Foruden at vi med glæde tager imod de nye hold, som rykker ind, ville vi også gerne beholde vore gamle venner. Vi ville gerne opleve, at ligesom vore ungdomsklubber vokser frem af børneklubberne, sådan vil engang klubber for voksne, ’kvindeklubber’ og ’mandsklubber’, vokse frem af ungdomsklubberne,” står der i årsberetningen fra 1926. Nettes familiehistorie illustrerer, at ønsket gik i opfyldelse:

”Min familie har elsket Lyngborgen gennem fire generationer. Det kan du tro. Min mor kom der i sin tid med mig. Siden tog jeg mine egne børn med, jeg har otte, og de igen deres børn. Af 25 børnebørn kommer de 22 på Lyngborgen. Et år var vi tre generationer deroppe på én gang...”

Nettes familie er en af de mange, for hvem ferierne på Lyngborgen i årtier var sommerens højdepunkt. Den røde træborg gled ind i fotoalbum og i familiens kollektive hukommelse i form af den slags anekdoter og fortællinger, som på tværs af generationer og langs ad livet skaber familiens fællesskabsfølelse... ”ka’ du huske dengang, da”... og hvor de gode minder langt overskygger de dårlige.

Nette fortalte ovenstående, da hun nærmede sig de halvfjerds år, og journalisten ville gerne vide, hvad hun fik tiden til at gå med på feriekolonien – for Nette leger vel ikke fortsat, som da hun var barn?

I 1925, da sommerens sidste børnehold var på vej til fods fra Vig station, slog lynet ned i tårnet og dræbte en af de frivillige medarbejdere.

Næste år blev der sat lynafleder op. Også den skulle der samles penge ind til – i alt 455 kroner og 25 øre.

Trimmet og velholdt. Lyngborgen på en klar sommerdag i 1934 med Dannebrog i top.

Hestehullet. Et arbejdsløshedsprojekt i 1934 byggede en dæmning over lagunen med det frygtede hestehul, så det blev nemmere at komme fra Lyngborgen ned til stranden. Dæmningen bruges stadig.

Spørgsmålet fik hende til at grine højt:

”Jo, det gør jeg da,” sagde hun, ”de voksne er da også med, når der for eksempel spilles volleyball, og du skulle se os til den årlige Lyngborg-olympiade. Vi gamle er et syn for guder, når vi deltager i atletik, sække- og kartoffelløb, tovtrækkeri osv., for så majer vi os ud, så det ser ud, som om vi kommer fra forskellige lande. Og så er der jo også udflugterne med madkurv, lange traveture tit på 20-30 kilometer. Sådanne dage er det småt med larm og ballade på Lyngborgen efter kl. 23.”

”Lyngborgen har en mængde traditioner, så mine børnebørn oplever kolonien næsten på samme måde, som jeg gjorde, da jeg var tolv. Disciplinen er måske ikke så streng mere, og nu må piger og drenge også komme samtidig, men ellers er der ikke de store forandringer. Man får stadig en puddersukkermad, når man har haft opvasker-tjans, jo, jo, og man kan stadig få vandgrød om morgenen. Der er kommet andre valgmuligheder til, men vandgrød *skal* der være. Det hører til traditionen.”

Fællesskab. På Lyngborgen blev forstanderparret kaldt Far og Mor og køkkenpersonalet blev kaldt tanterne. Her sidder forstander Hjerminde med en stor knægt på skødet. Nogle få af drengene er trukket i rejsetøjet. Det blev hurtigt en tradition af tage et hold-billede på opholdets sidste dag.

Drengene på Lyngborgen

Reptonklubben i Høve skov.

Keglespil i solskinsvejr – skønt.

Et fredeligt øjeblik i køkkenet.

Fedme var et sjældent problem.

Forstander Niels P. Hjermand for bordenden i spisestuen.

Efter kartoffeltjansen ventede to sukkermadder.

Kvas til Sankt Hansbålet trækkes over dæmningen.

Olympiske Lege og fodboldkamp mod 'Kongelejren', smuglerleg og udflugt til Ellingskoven med saftvand og lyngborgsnegle – det er bare et lille udpluk af feriekoloniens elskede traditioner. Ellers gik dagene med leg, boldspil og vandgang i Sejrbugten. At være sammen med voksne, der gad at lege, var en af de uvante herligheder ved opholdet.

Altid en voksen, der gad at lege.

Slipset bindes før afrejsen.

Kamp om den hemmelige hule.

Kufferterne kørte til stationen, drengene gik.

Afskedens time: fint tøj, sørgmodige ansigter.

Pigerne på Lyngborgen

Hyggelig trængsel på sovesalen.

Fru Hjermind og en køkkentante ved brændekomfuret.

Hvem kan stå på hovedet i længst tid?

På Lyngborgen var der rene drenge- og pigehold indtil 1960'erne. Årsberetningers beskrivelser af klublivet tyder på, at pigerne kunne være lige så vilde som drengene. I en tidlig alder blev de efter skoletid sat til hjælpe med husarbejde og pasning af mindre søskende, så ugerne på Lyngborgen var en overflod af frie timer til leg og hyggesnak.

Medlemmer af Firkloveret i borggården.

Dagens kartoffelkrøllerhold.

Badetøser i 1920'erne.

Kroket var populært.

Bademoden var tækkelig.

"Et fast punkt på aftenens program er kæde-tagfat med lejrchefen. Her er alle med. Derpå flaget ned under sang – ind i dagligstuen til aftensang og efter en kort aftenbøn ind i seng." "Kl. 7.30 næste morgen lyder gong-gongen. Så er det om at komme op. Morgentoiletet er sparsomt, vandet skal bæres i spande helt omme fra pumpen, så det er om at spare på det. Kl. 8.30 er alle parat til flaghejsningen, derpå morgensang – og så ind til morgenmaden." Anna Krabbes beskrivelse af lejrlevet i 1930'erne.

På nippet til at springe ud som voksne.

1920'ernes pigebørn var den første generation, som voksede op med samme formelle politiske og juridiske rettigheder som mænd. Frigørelsen viste sig også som en ændret kropskultur, den slanke, solbrændte, sporty friluftskvinde blev et skønhedsideal.

Stille stranddage.

6 . Målet – social og religiøs fornyelse

"Det er et kristent Settlement, hvis højeste formål er at føre mennesker i et personligt forhold til Gud, men det indskrænker sig ikke hertil. Ligesom reformationen medførte en ny etisk omvurdering af synet på ægteskabet, således er der også dem, der håber, at en vågnende religiøs bevægelse i nutiden skal sætte sig spor i en etisk fornyelse: et nyt syn på de sociale opgaver. Settlementet står som en af de kanaler, hvorigennem en sådan religiøs-social fornyelse skulle ledes." P. Manniche, 1889-1981, var energisk igangsætter af Settlementets oplysningsvirksomhed. Påvirket af engelske kvækere oprettede han Den Internationale Højskole, der siden 1921 har ligget i Helsingør.

KRISTELIGT STUDENTER-SETTLEMENT ETABLEREDE SIG, mens samfundets patriarkalske autoritetsstrukturer krakelerede – dvs. før kvinder og tyende havde fået fulde borgerrettigheder, og i en tid, hvor mænd både juridisk og mentalt blev regnet for familiens overhoved. Så det er ikke sært, at de voksne og stemmeberettigede mænd fra begyndelsen blev anset for at være den vigtigste målgruppe på 'arbejdsmarken', som Vesterbrohed i Settlementfolkets jargon: "De har som familiefædre og forsørgere megen indflydelse på, hvordan hjemmene er, og hvordan børnene opdrages" konstateres det i årsberetningen 1915, "en mand som passer sit arbejde og holder sig fra den altid lurende fjende, alkoholen, kan blive midtpunktet i et lykkeligt hjem, hvor børnene kan få en god opdragelse, fordi de har en fader, de kan se op til. Da mændene således betyder så meget, er det nødvendigt for Settlementet, som vil hjælpe, ikke blot de enkelte, men så vidt muligt hele kvarteret, at gøre noget for at få mændene op i et højere niveau."

På trods af et varieret udbud af aktiviteter viste mændene sig imidlertid at være vanskelige at få lokket inden for dørene: "Hvordan det skulle lykkes, var der adskillige af os, der i lang tid brød hovedet med," noterer årsberetningen i 1913, hvori pionerernes fodarbejde beskrives:

"Nogle spæde forsøg blev gjort i november og december 1912 af en lille kreds bestående af lic. teol. Alfred Th. Jørgensen, pastor Thomsen samt studenterne Sprechler, Morville og Christensen. Til at begynde med uddelte vi nogle indbydelser i kvarteret, men til den fastsatte tid mødte der ingen. Jørgensen gik da en tur ned ad gaden og indbød adskillige af de på hjørnerne stående 'gentlemen', som viste sig at være stamgæster i Frelsens Hærs Herberg i Saxogade. De indbudte kom beredvilligt, og et ganske ejendommeligt møde fandt sted med Jørgensen som taler. Emnet var : "Hvad et Settlement vil". Ved senere møder

talte pastor Thomsen om kristendommen og det sociale spørgsmål... der kom også en del diskussion i gang, stundom gik bølgerne højt, men det ville ikke rigtig blive til noget.”

”I februar indbød Settlementets formand og pastor Thomsen da til en række sociale møder for mænd i Gethsemane Kirke. I indbydelsen, der i et antal af 6.000 bragtes rundt i næsten alle hjem i kvarteret, hedder det: ”Meningen med disse sociale prædikener er at vise, at der i den danske kirke ikke hersker ligegyldighed og uforståenhed overfor de sociale spørgsmål. Emnerne og talerne var følgende: Biskop H. Ostfeld: Vort folk. Pastor Hans Koch: Kirkens sociale opgaver. Pastor Poul

Filantropi. 'Hos Gud er ingen persons anseelse', står der på væggen. På Frelsens hær herberg i Saxogade kunne hjemløse mænd få nattely i egen kasse. Sengelinned brugte man ikke her, de gummi-imprægnerede dyner kunne klare en våd klud. Herfra kom deltagerne i Settlementets første møde mellem arbejdere og studenter.

Målgruppe. Havnearbejderne lossers kul til Østre Gasværk i Tuborg Havn, 1919. Det var mænd som disse, Peter Manniche og de andre i Settlementets undervisningsafdeling ville have fat på og uddanne. Men det store flertal af Vesterbros mænd var for trætte efter arbejdstid til at diskutere samfund og kultur, ånd og dannelse med studenterne i Saxogade.

Thaning: Kan en kristen være socialist? Lic. Theol. Alfred Th. Jørgensen: Arbejdsløshedens moralske følger. Prædikerne fandt en ganske god tilslutning, mellem 100 og 200 mænd overværede dem, og de forskellige taler påhørtes med største opmærksomhed.”

En udløber af de sociale prædikener blev, at 50 arbejdere og studenter fra Settlementet dannede en klub til drøftelse af sociale og religiøse emner. Derudover blev der samlet mindre grupper af såkaldt 'kundskabshungrende' folk i kvarteret til undervisning i dansk, engelsk, tysk, regning, skrivning, historie og samfundslære: "Arbejderne samles to gange om ugen, mandag og onsdag kl. 8-10 til undervisning i skrivning, regning, dansk og engelsk. Der gives desuden hjemmeopgaver i stil og regning," skriver stud. mag. P. Manniche, som i flere år var drivende

kraft i Settlementets nye undervisningsafdeling.

”Arbejderne er elskværdige at have med at gøre, mange af dem ret kundskabsrige og alle er ivrige efter at skaffe sig kundskaber. Det er egentlig ikke den type, vi fra først af havde tænkt os; det er solide og livsglade folk, mest oprindelige landboere, der i henseende til moralsk og social dannelse ikke står tilbage for mangan student,” skriver Manniche.

Det klasse- og dannelsesmæssige mål er klart for Manniche: ”Settlementets medlemmer vil søge at hæve vore arbejdere op til et højere stade og gøre dem bedre skikkede i kampen for deres classes rejsning. Ved at bibringe dem kundskaber og vække og styrke deres religiøse og moralske liv, vil vi lidt efter lidt give dem middelstandens præg.”

I te- og kaffepauserne var der rig lejlighed til at snakke sammen, og særlig et emne vakte bestandig diskussion, understreger han: ”Socialismen og kristendommen er vel de spørgsmål, der sætter sindene mest i bevægelse og giver det rigeste stof til eftertanke. Arbejderne, der næsten alle er socialister, har kunnet fortælle studenterne om de kristnes ringe forståelse af socialismen, og deres ringe modstandskraft over for jordisk mammon og velsituerede borgerkår. Studenterne har på den anden side kunnet fortælle om, hvad kristendommen virkelig har udrettet og fremdeles vil kunne udrette som drivkraft i socialt reformarbejde.”

Settlementets formål om folkeoplysende virksomhed blev udfoldet i et omfattende foredragsprogram med en imponerende række af prominente foredragsholdere. Richard Thomsens internationale kontakter fra hans tid i England og De Vestindiske øer, kom ham til gavn. Således talte en af Settlementsbevægelsens store stjerner, Herbert Stead, i 1913 i ’Kostalden’ – Gethsemane Kirke. Stead var leder af et settlement i Øst-london og en dygtig politisk lobbyist, som i Storbritannien med held havde startet debatten om en lov om alderdomsunderstøttelse. Tre år senere trak den såkaldte ’negerfører’ Hamilton Jackson fra De Vestindiske øer fulde huse til en aften om borgerrettigheder i Danmarks fjerne koloni.

Settlementet holdt også den kulturelle dannelsesfane højt, blandt andet med ”Forevisning af kunstmuseet for arbejderne med hustruer, og en offentlig gratis koncert i Apostelkirken i Saxogade: ”Her sang bl.a. koncertsanger C. M. Nielsen og koncertsangerinde fru Overgård. Den

Filantropiens førstemand. Alfred Theodor Jørgensen, 1874-1953, gik i 1912 en tur ned ad Saxogade for at shanghaje mænd til Settlementets diskussionsklub for arbejdere og akademikere. På det tidspunkt var han leder af Samvirkende menighedsplejer og i 1922 blev han leder af en ny organisation, Folkekirkens nødhjælp. Han har skrevet flere bøger om filantropiens mål og midler. Her er han i officielt ærinde med alle sine ordner på fløjlskåben.

Grundtvig i ryggen. Undervisningsafdelingen er på udflugt til Hillerød. Settlementets medarbejdere blev hurtigt en blanding af forskellige kirkelige retninger.

smukke kirke var helt overfyldt af et taknemmeligt publikum fra kvartaret.” Også en foredragsrække om Grundtvig og højskolebevægelsen trak et solidt publikum, fremgår det af årsberetningen.

Den store krig

Det var en anspændt tid, Første Verdenskrig var under opsejling, mordet på det østrig-ungarske tronfølgerpar i Sarajevo havde fået spændingerne mellem Europas kolonimagter til at bryde ud i lys lue. Få måneder senere, i august 1914, var Den Store Krig en realitet. I årtierne op til krigsudbruddet havde der hersket en udbredt tiltro til fremskridtet, og krigen blev et mentalt chok: Skyttegravene ormede sig frem over kontinentet, 17 millioner soldater kæmpede på europæisk jord. Al den viden,

oplysning og teknik, som man havde troet skulle bringe menneskeheden nærmere et paradys på jord, viste sig at føre til massedrab og umenneskelighed. Det var et sammenbrud for Europas politiske, kulturelle og økonomiske fremskridt og selvforståelse.

Det var også et voldsomt nederlag for den internationale arbejderbevægelses paroler om solidaritet på tværs af landegrænser, da socialdemokraterne i det tyske, franske, engelske og østrigske parlament stemte for de krigsbevillinger, som i de følgende år kom til at betyde døden på slagmarken for millioner af arbejdere.

Angsten for at Danmark skulle blive trukket ind i krigen fik krigsministeriet til at mobilisere reserveerne. Settlementet måtte midlertidigt aflyse studieklubben ”på grund af sekretær stud. mag. P. Manniches og andre studenter og arbejderes indkaldelse til militærtjeneste.”

Danmark forblev neutral, men krigen fik priserne på dagligvarer til at stige dramatisk: Et rugbrød steg fra 61 øre til 81 øre, en sæk kartofler fra fem til tolv kroner. Folk med penge hamstrede fødevarer og brændsel, hvilket fik priserne til at stige endnu mere. Brændselspriserne blev næsten fordoblet i løbet af de fire krigsår.

Samtidig steg antallet af folk på fattighjælp og arbejdsløshedsunderstøttelse. Filantropiske organisationer organiserede folkekøkkener og anden form for hjælp. Med Alfred Th. Jørgensen og frk. Kunning i spidsen arrangerede De Samvirkende Menighedsplejer uddeling af fødevarer og beklædning, samt bespisning af syge og børn under skolealderen. ”Vi organiserede den største maduddeling, København har set, i 1916-17 uddeltes i alt 309.722 portioner. Maden betales af kommunerne, som ligeledes har overtaget udgiften til mælk til mødrene på børneplejestationer,” skriver Jørgensen senere.

Indenrigsministeriets regulering af fødevarepriserne er den vigtigste forklaring på, at danskerne kom nogenlunde velfodrede gennem krigsårene. Men grøntsagsdyrkning i kolonihaverne blev et tiltrængt kosttilskud for mange fattige københavnere. Som der stod i Kolonihaveforbundets medlemsblad i marts 1917:

”Om vi må blive forskånet for krigens rædsel, så klarer vi vel føden, og i den retning må kolonihaven yde os sit bidrag,” hvorefter havebrugskonsulenten opfordrede til at dyrke solide, holdbare grøntsager

Med Dr. theol. Alfred Th. Jørgensen og Ada Y. Kunning i spidsen arrangerede De Samvirkende Menighedsplejer uddeling af fødevarer og beklædning, samt bespisning af børn under skolealderen og syge. ”Vi organiserede den største maduddeling, København har set ... i 1916-17 uddeltes alt 309.722 portioner. Maden betales af kommunerne, som ligeledes har overtaget udgiften til mælk til mødrene på børneplejestationer,” skriver Jørgensen i Ebenezer, 60- års jubilæumsskrift for Indre Misison

Frihed og vitaminer. En lille familie med seks børn i deres kolonihave, deres navne er ukendte, men mon ikke fru hedder Elisabeth? Der lå klynger af kolonihaver i yderkanten af Vesterbro, i Sydhavnen og på Amager. De heldige indehavere af sådan et lille stykke jord hentede et tiltrængt kosttilskud og mange soltimer her. Græs er der ikke noget af – men kartoffelhøsten tegner godt.

som gulerødder, selleri, kål, rødbeder og porrer.

Settlementet kendte sin besøgstid og inviterede havebrugskandidat hr. Georgsen til at afholde en række foredrag med efterfølgende spørgetimer – ”endvidere er hr. Georgsen villig til, om tilhørerne ønsker det, at vejlede dem dels ved et besøg i landbohøjskolens have og dels ved at komme til stede i deres egne haver for at give råd og vejledning.”

Hr. Georgsens foredrag var mere velbesøgte end mange af Settlementets andre arrangementer, ligesom deltagelsen i det hele taget var størst til fag, som direkte forbedrede arbejdernes stilling på arbejdsmarkedet – ”det er de mest intelligente arbejdere, som kommer til undervisningen, den slags elever, som lærere bedst kan ønske sig. De er interesserede og

energiske og forbereder sig som regel hjemme til vore timer. Nogle af dem deltager i mere end ét fag. Fagene har hidtil været rent praktiske. Det har været sådanne, som eleverne har mest brug for i forretningslivet og som kan benyttes i den økonomiske kamp for tilværelsen.”

Det var P. Manniche ikke helt tilfreds med, hans hjerte bankede for højskolernes tradition for folkeoplysning med åndsudvikling og karakterdannelse som mål: ”Aftenskolen skal være en skole for livet og ikke blot en hjælp til at sikre enkelte elever en bedre økonomisk stilling. Religion og historie, samfunds- og sundhedslære skulle indtage en fremragende plads i undervisningen, og ved hjælp af den skulle formålet ikke være at hjælpe de enkelte til at hæve sig op over deres stand, men hjælpe dem til at gå ud til deres egen samfundsklasse for at hæve den.”

Luksusbiler, forlystelsesliv, overdådighed

Samfundets klasseskel og uretfærdigheder optog Settlementets frivillige, og i sin formandstid udviklede Richard Thomsen en tradition for, at årsberetningerne indeholdt samfundsanalyser og skarpe eller forargede kommentarer til den herskende tidsånd:

”I 1916 har dette ligget klart for dagen: Opadtil har der været overflod i alle retninger, luksusbiler, forlystelsesliv, overdådighed i alt, hvad penge kan bringe; nedadtil har dyrtidens tryk gjort underklassen endnu mere til underklasse, ved at størstedelen bestandig har måttet tage mod understøttelse for overhovedet at holde livet oppe. I en sådan tid er Kristeligt Studenter-Settlements arbejde på at knytte forbindelse mellem studenterne og arbejderbefolkningen i høj grad på sin plads.”

Fjorten år efter Socialdemokraterne vandt deres første borgmesterpost i København, erobrede de i 1917 flertallet i Borgerrepræsentationen. Vesterbros engagerede præster gjorde sig ingen illusioner om, hvorfor socialisterne så ud til at have fat i den lange ende. Pastor Richard Thomsen holdt en bemærkelsesværdig tale for Præsteforeningens landsmøde i 1919, hvor han vurderede arbejdet for ”at vække sognet i kristelig henseende.” Hans konklusion var nedslående. På trods af 25 års indsats var ”sognet uberørt af kirken og dens arbejde.”

Hvorfor så elendigt et resultat, på trods af indsatsen fra ”energiske og nidkære yngre præster?” Thomsen svarede på baggrund af sit

Tyendet var længe om at få borgerrettigheder. Medhjælperloven fra 1921 ændrede de mest urimelige forhold i tyendeloven. Først og fremmest blev den forhadte skudsmålssbog, husbonde revselsesret over for tyendet og mesterens over for lærlingen afskaffet. Medhjælperne blev juridisk ligestillet med andre arbejdere, der blev fastsat regler for medhjælpernes boligforhold, kost og rettigheder under sygdom – om end lovens ord var længe om at blive opfyldt. Medhjælperne fik også ret til tre dages lønnet ferie hvert halve år, men til gengæld var der ingen øvre grænse for arbejdstiden, selv om stort set alle arbejdere havde opnået denne ret.

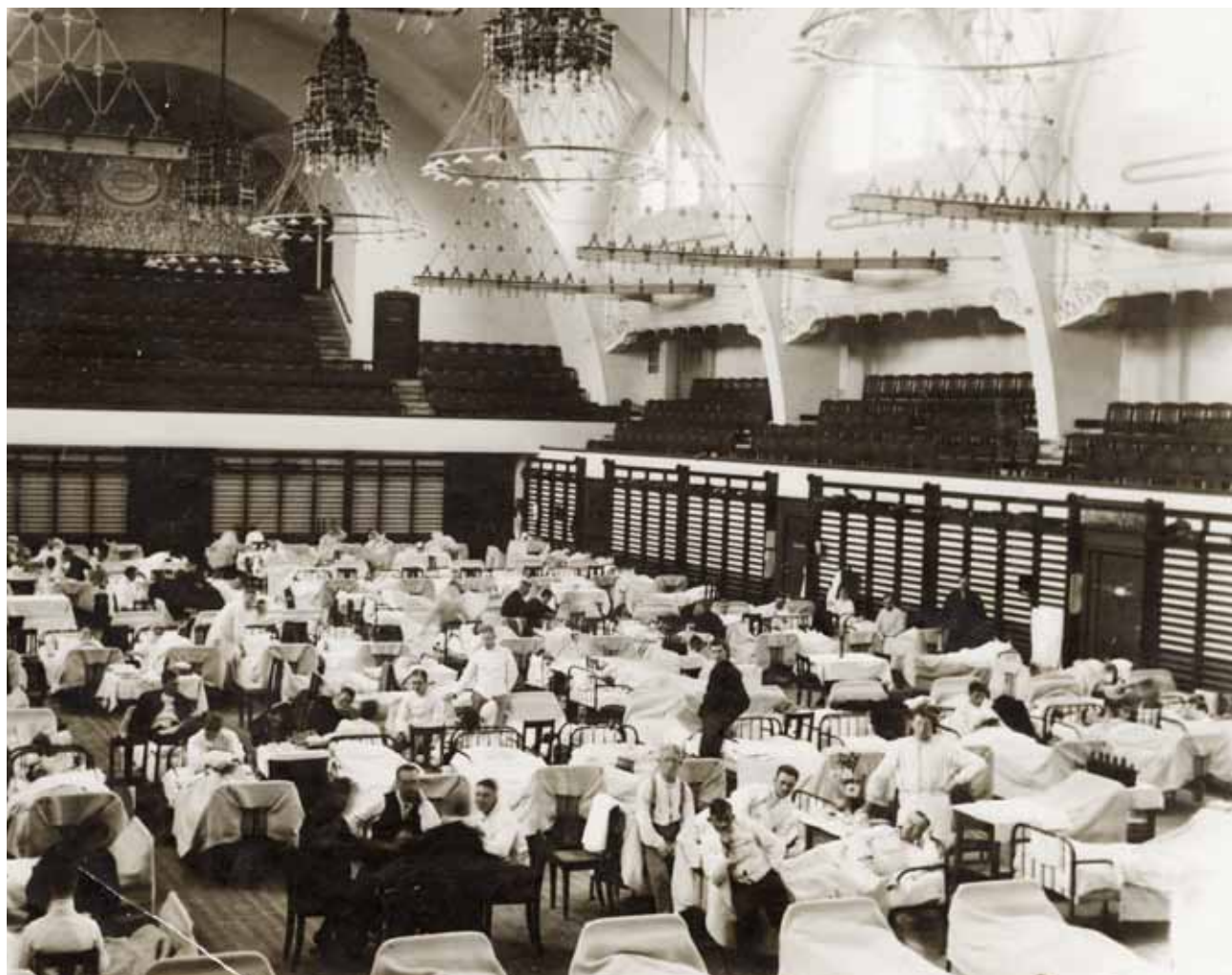
Tidens unge forfattere besang moderniteten i en til tider næsten desperat ekspressionisme: "Så voldsomt har Menneskeheden aldrig før følt. Så heftig har Verdensstemningerne aldrig svinget. Derfor er du, Århundrede, en Tid for Ungdom, åndelig Kamp, for vilde, nye Drømme, for intellektuel Hasard, for forceret Liv, Sport, Hastighed, Travlhed, jagende Uro, Konkurrence. Ve den, der ikke vælger. Han dør to Gange. Første Gang distanceret af den nye Tids intellektuelle Stafetløbere Jeg elsker dig, du lykkelige Ulykkestid... Jeg elsker dig, du selvfølgelige Rædselstid ... Jeg elsker dig, du fornuftige Vanvidstid ... Jeg elsker dig, du kaotiske Systems tid ... Jeg elsker dig, Mørkets Tid, Opstandelsestid. Epokernes store Selvmodsigelsestid... Emil Bønnelycke, 'Århundredet' – i 'Asfaltens sange', 1918.

kendskab til kvarteret, at "hovedårsagen ligger i de fortvivlede sociale forhold, hvorunder så store dele af befolkningen lever." Han uddybede: "Først og fremmest tynger fattigdom med de deraf følgende bekymringer på disse mennesker. Fordi de er fattige, må de nøjes med disse dårlige boliger, kan ikke give deres børn en ordentlig opdragelse eller fri dem ud af de elendige omgivelser, hvorunder de lever, og har ikke råd til fridage eller ferie. I samlivet med disse mennesker opdagede jeg efterhånden den egentlige årsag til deres lave standpunkt. I aller første række ligger den deri, *at de får for lidt for deres arbejde, med andre ord, at de udbyttes og udnyttes af kapitalismen*".

Fremhævelsen af pointen er Thomsens egen. Han øste villigt af sine erfaringer fra Vesterbros missionsmark. Endnu en årsag til kirkens dårlige resultater blandt arbejderne skyldtes, fortsatte Thomsen, at "kirkens stilling til arbejderbevægelsen har været præget af uvilje og mangel på forståelse – man burde kunne se, at de idealer, socialismen bærer frem, i mange måder er kristendommens idealer, og at det arbejde, socialismen gør, er det arbejde, kirken burde have gjort: kæmpet for ret og retfærdighed." Hans endelige konklusion var i sandhed fremmed for det billede, som i dag står tilbage af Indre Missions præster: "den nuværende *kapitalistiske samfundsorden er i bund og grund ukristelig* – og at denne Samfundsorden tvinger mennesker til hårdhed, uærlighed, usædelighed og vantro har kirkens mænd, ubegribeligt nok, ikke kunnet se."

Overflod af fritid

Verdenskrigen, den russiske revolution og den spanske syge – en influenza-epidemi, der dræbte 50 millioner, heraf 14.000 i Danmark – gødgede radikale synspunkter. Den forhadte tyendelov blev i 1921 afskaffet og erstattet af Medhjælperloven. Syndikalister førte an i flere aktioner for 8-timers arbejdsdag, og i 1919 indførte Københavns Kommune ordningen som landets første arbejdsgiver. Knap et år senere blev samme timetal indført i overenskomsterne på det private arbejdsmarked, og dermed kom den normale seks-dages arbejdsuge ned på 48 timer. Det var en revolution i forhold til den hidtil normale 10-12 timers arbejdsdag. Pludselig var der tid til andet end arbejde, transport og søvn.

Katastrofe. Idrætshuset omdannet til hospital. De omfattende troppetransporter i slutningen af Første Verdenskrig betød, at en dødbringende influenza på få måneder spredte sig fra nogle midtvestlige stater i USA ud over alle verdensdele. Ikke siden de store koleraepidemier i 1800-tallet havde verden oplevet noget tilsvarende. Herhjemme døde mellem 12.000 og 14.000 mennesker af sygdommen. I forhold til nutidens befolkningstal svarer det til, at næsten 30.000 danskere ville dø af influenza i løbet af de kommende atten måneder. At sygdommen blev kaldt 'spansk' skyldtes krigsårenes pressecensur: Da Spanien var ikke direkte involveret i krigen, blev nyheden om epidemien først omtalt i medierne her.

Oprør. Onsdag 13. november 1918 arrangerede syndikalisterne og Socialistisk Arbejderparti demonstration på Grønttorvet i protest mod fængslingen af Chr. Christensen. Han var en af hovedmændene bag 'Stormen på Børsen' fastelavsmandag samme år; hvor arbejdsløse syndikalister, gik ind på Børsen og gav børsæglerne øretæver i protest mod, at de skovlede penge ind, mens andre danskere sultede. Poul Gissemann, der taler fra missionshuset Bethesdas trappe, blev senere fængslet.

Arbejderklassens "overflod af fritid" fik Settlementets ledere til at øjne muligheder for at styrke deres folkeoplysningsprojekt:

"Arbejderne har nu fået bedre lønkår; de kan snart ikke nå længere frem her. Spørgsmålet bliver derved ikke længere, hvad de skal leve af, men hvad de skal leve på," forklarede cand. theol. Holck i et foredrag i 1920 om Settlementet, og uddybede: "Efter at 8 timers arbejdsdagen er indført, har arbejderne da også god tid til at beskæftige sig med åndelige ting. Mange steder ser man, når arbejdet er forbi, arbejderne stå i portene og tale sammen eller søge deres adspredelse på værtshuse ol. Men man må se at få udfyldt arbejderens frihed, og her er det, studenterne træder til med deres foredrag, diskussion o.l."

I samarbejde med femten folkekirkepræster fra den københavnske omegn arrangerede Settlementet i 1920 en stort opslået møderække om forholdet mellem kristendom og socialisme:

"Tanken var at få den københavnske arbejderklasse i tale, for at vise den religionens og moralens betydning såvel individuelt som socialt," forklarer årsberetningen.

Settlementets formand, pastor Thomsen, reklamerede for sagen i Social-Demokraten: "Arbejderne betragter altid præsterne som reak-

tionens talsmænd. De overser derved, at der findes en kreds af præster, som er nået til en dyb forståelse af, at de bestående sociale forhold er i stærk modsætning til kristendommens betragtning af menneskelivet. Disse præster indbyder nu den københavnske arbejderstand til tre offentlige diskussionsmøder i Grundtvigs Hus, Studiestræde 38.”

Møderne fik en overvældende tilslutning, tre torsdage i træk mødte 1.500 tilhørere frem, og ”de var for en gangs skyld ikke Tordenskjolds soldater, brave Blå-Kors mænd, menighedsfolk etc., som var mødt op, men for størstedelen folk, som ellers ikke kommer til kirkelige møder,” bemærkes det i årsberetningen.

Både taler og diskussioner blev udførligt refereret i pressen, inklusive det tredje og sidste møde, hvor pastor A. Birke indledte debatten om ’Kristendom og demokrati’:

”Kristendommens mål”, sagde pastor Birke, ”er mere sjælenes frelse end at få Guds rige virkeliggjort. Kristi tale om broderskab, kærlighed og fred skulle udbredes over jorden. Giver nu kristendommen en anvisning på en styreform for staterne? Nej. Men vi forstår alligevel, at Gud vil have staterne styret gennem folkene selv. Derfor er kristendommen demokratisk og kræver af sine tilhængere, at de kæmper for ligeberettigelse og modarbejder privilegier af enhver art. Jo mere demokratiets tanke sejrer, desto større moralske krav stilles der til menneskene.”

”Sæt Jer ind i hvad kristendom er, og kræv så af jeres præster og menighedens ledere, at de skal tage deres politiske standpunkt ud fra tanken om Guds rige. Så bliver der ikke mere krig, og så falder alle classeskranker. Gud give at det danske demokrati vil forstå, at dets mål er højt, og at det kun nås ved at bøje knæ for Herren,” sluttede Birke.

Debatten var heftig og slagfærdig, og Politiken refererede nogle markante indlæg:

”Hvad er en socialist, spurgte transportarbejder Westphal, hvad er en præst? To kæltringer! I 1914 velsignede præsterne de kanoner, socialisterne havde bevilget, og nu skal de gå i forening sammen. Fy for katte!” Fru Marie Rasmussen fortsatte i samme dur: ”Hjælp os til at rive samfundet ned, så har I præster vor hånd. Men ord har vi fået nok af.”

Stud. theol. Lynge mente ikke, pastor Birke kunne påvise, at kri-

Kristeligt-Socialt Forbund leverede to af hovedtalerne til møderækken, sognepræst A. Birke og professor i kirkehistorie, dr. theol. V. Ammundsen. Forbundet blev stiftet i 1913 og udgav tidsskriftet Målet og Vejen.

”Også dette møde bar vidnesbyrd om, hvor lydhøre vore arbejdere kan være overfor åndelige og kristne spørgsmål, når problemerne fremlægges for dem på en anden og ærligere måde, end tilfældet i regelen ellers er. Det kneb undertiden lidt med roen i aften i den brogede forsamling, af hvilken mange måske kun kender til vælgerforsamlinger.” Nationaltidende 29. oktober 1920.

Frække paroler. Den socialdemokratiske ungdomsbewægelse (SUF) kom ofte i konflikt med politiet på grund af teksten på deres bannere. Knæk Sablen. Bryd kronen. Styrt kirken! blev beslaglagt 1. maj 1915 på Fælleden. Højesteret frifandt banneret i december 1918.

stendom og demokrati havde nogen forbindelse: "Man kræver, at præsterne skal blive socialister, før arbejderne vil tale med dem. Lad hellere arbejderne blive kristne!" råbte han.

Maler Brovang hævdede, at socialdemokratiet ikke havde hentet sine ideer fra kristendommen. Karl Marx, Lenin og alle andre førere var prægede af en typisk semitisk etik: De drømte om et jordisk lyksalighedsrige, mens lederen af arbejdsmændenes forbund, formand Bærentzen, fandt stor lighed "i kristendommens krav om næstekærlighed og demokratiets krav om broderskab."

I sin afslutningstale understregede Morville, at de tre møder havde vist, at der "blandt arbejderne gennemgående er stor skepsis overfor præsterne, men at der tillige er en søgen efter noget at leve livet på og nogen forståelse af kristendommens værdier."

Langt fra alle delte hans vurdering. Ekstrabladets lederskribent erklærede, at "det er en skrækkelig idé at afholde den slags møder," og kommenterede pastor Birkes foredrag: "Man kan jo for den sags skyld gerne kalde kristendommen 'demokratisk' – men man kan også kalde den skotskternet, der er stort set ikke mere mening i det ene end det andet."

Kristendommen var ikke bare trængt af arbejderbevægelsens konstante solidaritetskrav, men også af Georg Brandes-inspirerede, ateistiske fritænkere. Det skinner gennem referatet i Ekstrabladet, at krigens gru har lagt fremskridtsoptimismen fra århundredets første årti i graven:

"Når det imidlertid viser sig, at stedse flere og flere svigter troen, var det måske rimeligere at undersøge de dybere årsager hertil end at slå på tromme, som man nu gør. Har kristendommen ikke udspillet sin rolle? Hvorledes kan man tro på en god og retfærdig Gud over en verden som den, vi lever i? Er man ikke mere tilbøjelig til at tro, at det er mere narreværk end sandhed alt sammen? Og jo mere man fordyber sig i disse emner, jo stærkere bliver ens tvivl og pessimisme. Men læg vel mærke til, at disse spørgsmål bliver aldrig taget op til alvorlig undersøgelse – altid går man ud fra som givet, at når bare folk 'tror' det og det, så er den hellige grav vel forvaret."

Skuffelser

Møderækken i Grundtvigs Hus var en enkeltstående, glitrende succes i forsøget på at få de socialt engagerede arbejdere i tale. På trods af et varieret udbud af aktuelle politiske og kulturelle foredrag og imponerende rækker af foredragsholdere var fremmødet ofte ringe. År efter år er årsrapporternes afsnit om mændenes klub fulde af beklagelser over det ringe fremmøde. 1916: "Man skulle tro, at en sådan klub måtte drage betydelig mere end et værtshus med dets larm og svir; men mændene vælger som oftest det sidste, hvilket er et vidnesbyrd om deres sørgelige tilstand."

Bedre gik det ikke i tyverne: "Diskussionsklubben for arbejdere og studenter har haft forskellige vanskeligheder, idet adskillige af de gamle trofaste medlemmer er flyttet bort fra kvarteret og derfor ikke har kunnet komme så hyppigt til møderne." lød det i 1923. To år senere betegnes klublivet som 'en skuffelse' og 'småt besøgt' – og i 1929 opgiver de få resterende medlemmer og nedlægger klubben. Dermed stod det efterhånden klart for Settlementets ledelse, at man ikke kunne hamle op med skolesystemet, oplysningsforbundene og folkehøjskolerne med hensyn til uddannelse og oplysning af arbejderbefolkningen.

Settlementetets ønske om at styrke åndsudvikling og karakterdannelse havde ringe klangbund på Vesterbro – de forholdsvis få arbejdere, der havde lyst til at bruge deres fritid på at uddanne sig, ville hellere tilegne sig færdigheder, der kunne bane dem vejen til bedre jobs. Og blandt den svageste gruppe kunne det glade tilbud om folkelig karakterdannelse og åndsudvikling ikke hamle op med værtshusenes umiddelbart opmuntrende fællesskab.

Ganske vist fortsatte klubarbejdet med at indeholde elementer af såkaldt dannelse, men der var ikke tale om et systematisk oplysnings- og uddannelsesvirke, som det oprindeligt havde været målet.

Langt større succes havde studenterne med klubarbejdet og besøgstjenesten, som blev stærke samlingssteder for møder mellem såvel studenter og lokale beboere som de lokale beboere indbyrdes. Og dette netværk af personlige relationer på tværs af sociale skel og generationer blev Settlementets bærende struktur i mange årtier fremover.

Retsstaten. Dette banner blev hoverende båret frem i majdemonstrationen 1919, da Højesteret havde frifundet de tre paroler mod militæret, kongehuset og kirken. Så kunne politiet lære det!

7 · Tredivernes udfordringer

GENNEM TYVERNE VOKSEDE SOCIALDEMOKRATIET og i 1929 gik partiet i regeringssamarbejde med Det radikale Venstre. De politiske skift foregik nogenlunde fredsommeligt i Danmark i de årtier, hvor flere europæiske demokratier forandredes til uniformerede diktaturer. Den sovjetiske republik blev stadig mere autoritær; Mussolinis fascistiske parti kom til magten i Italien i 1922; i 1930 vandt Adolf Hitlers nazistparti en stor valgsejr. Tre år senere – samme dag, som Hitler blev tysk rigskansler – slog den danske tradition for politiske kompromiser en smuk sløjfe: Det lykkedes Stauning at indgå det skelsættende Kanslergadeforlig med ærkerivalen Venstre.

Forliget blev indgået i januar 1933, da krisen kulminerede med mere end fyrre procents arbejdsløshed blandt de organiserede arbejdere. Da overenskomsten udløb, forlangte arbejdsgiverne, at lønningerne skulle falde med tyve procent og varslede lockout. For første gang nogen sinde lukkede en dansk regering – oven i købet socialdemokratisk ledet – arbejdsmarkedets frie overenskomstforhandlinger med en lov: Lønningerne blev fastholdt et år. Samtidig blev der gennemført en socialreform, som påbød medlemskab af en sygekasse og som indeholdt en ulykkesforsikring. Arbejdsløse fik mulighed for at bevare deres borgerlige rettigheder, selvom de fik understøttelse – endnu et stort demokratisk fremskridt. Fattighjælp var herefter kun beregnet på groft forsømmelige forsørgere, soldater, vagabonder og prostituerede. Alle fire grupper voksede under tredivernes arbejdsløshed.

Samme år blev der sat store offentlige anlægsarbejder i gang for at skabe nye arbejdspladser, blandt andet Lillebæltsbroen og Storstrømsbroen. Til gengæld fik Venstre gennemført en nedskrivning af kronen, så landbruget lettere kunne øge eksporten.

Forliget var en sejr for Socialdemokratiet. Partiet gik til valg i 1935

Trediverne var ikke lutter tungsind. Forbrugswareindustrien klarede sig næsten uberørt gennem krisen. Der var rivende afsætning på elektriske apparater som radioer, støvsugere, lamper, arbejdsredskaber og – til de rige – køleskabe og fryser. I biograferne myldrede folk ind for at se King Kong og Frankenstein foruden alle de danske film. Som kokkepige i filmen Odds 777 udødeliggjorde Istedgades sangfugl, Liva Weel, 'Glemmer du, så husker jeg alt'.

under sloganet 'Stauning eller kaos' – og høstede flere stemmer end nogensinde før eller siden: 46,1 procent.

Med Steinckes socialreform, som den blev opkaldt efter socialministeren, undergik principperne for offentlig hjælp en markant ændring. Socialhjælp skulle ikke længere være en almisse, men en rettighed, ikke bare sikre overlevelse, men forebyggelse, revalidering, tryghed og trivsel.

Socialdemokratiet var blevet et bredt folkeligt parti, en klippe i tidens brænding, som det hed i partimanifestet Danmark for Folket fra 1934:

”Nu er det tid. Ikke til fantastiske eksperimenter og lovløse hand-

Ungt forstanderpar. Otto og Anna Krabbe foran settlementet, sandsynligvis med nogle mandlige frivillige og en kælknægt

Vintertid. Den unge kunde har en rulle optændingsbrænde under armen, han venter på, at købmandens medhjælp har fyldt koksspannen.

"I begyndelsen af året blev der indtaget en toværelses lejlighed i vor ejendom til bolig for residerende. I øjeblikket bor de tretten af medarbejderne foruden husbestyrerinden i vort hus."
Årsberetning 1934.

linger, ikke til trusler og forsøg på at nedbryde et ordnet samfund, men det er tid til at skabe det folkefællesskab, der vender sig mod lovløsheden og sætter sig hele samfundets opbygning som mål for den nærmeste fremtids arbejde."

Arbejderklassen var enig. De ville hellere have fred og rolig fremgang end revolutionære eksperimenter.

I samme takt som Socialdemokratiet manifesterede sig som politisk og ideologisk magtfaktor, blev partiet også mere forsonlig stemt over for kirken: "Fra en vis modstand, til tider et ret rødglødende had, har forholdet udviklet sig gennem en slapknæet ligegyldighed, efterhånden som partiet voksede i magt, til en umiskendelig velvilje i de senere år," bemærkede pastor A. Fibiger, Eliaskirkens markante indremissionske præst i 1932.

Vesterbro bliver transitområde

Folk blev ved med at søge ind til byerne for at finde arbejde og bedre materielle forhold. Fra 1930-40 voksede Københavns befolkning med næsten en tredjedel. I de samme år, hvor arbejdsløsheden steg til over tredive procent, flyttede nogle af de bedst stillede arbejderfamilier fra Saxogade til Nordvestkvarterets og Sydhavnens nybyggede lejligheder med alle moderne bekvemmeligheder. Gennem to årtier faldt antallet af beboere i Saxogade til lidt over 4.000 – altså to tusind personer mindre end i begyndelsen af tyverne.

Vesterbro skiftede karakter i takt med, at den mest privilegerede del af befolkningen flyttede. Kvarteret blev et transitområde. Dels for indvandrere fra landet, der etablerede deres byliv i en billig bolig, og flyttede, når de fik råd til noget større og bedre. Dels for unge mennesker, der var født og opvokset i kvarteret, og som en kort årrække boede i egen lejlighed, før de giftede sig, fik børn og flyttede til mere komfortable forhold. Men selvom børnetallet faldt, myldrede gader og gårde stadig med småfolk; de fattigste og mest børnerige familier havde ikke råd til at flytte.

Begeistret skriver forstander Hjerminde i beretningen fra 1931: "Årets største begivenhed var huskøbet, idet en stor kreds af gamle og nye venner med gaver og lån gjorde det muligt for os at købe den ejen-

dom, i hvilken Settlementets liv har pulseret siden 1914.” Ejendommen Saxogade 89-91 blev sat i stand, der blev installeret toiletter i nr. 89 og faldrørene til spildevandet fra køkkenerne blev ført indvendigt i ejendommen. Udvendige faldrør som frøs til om vinteren var en plage i slumkvarteret. Gården blev renoveret, de gamle retirader revet ned, og der blev opført cykelskure.

Da Hjermind blev ansat som forstander på Holsteinsminde drengehem, overtog den unge, nyuddannede teolog Otto Krabbe forstanderjobbet i august 1934. Krabbe var født og opvokset i Thy, kom som ung til Sjælland, og tog studentereksamen på Birkerød Kostskole i 1928. To år senere blev han frivillig medarbejder i Settlementet. Og bare 26 år gammel blev han udnævnt til forstander.

I løbet af Krabbes første regeringsår gik flere drømme i opfyldelse. I stuetaen af Saxogade 91, hvor Settlementet havde til huse, lå en beværtning. Det havde aldrig harmoneret godt med, at Settlementet var alkoholfrit område. Så det var en stolt Otto Krabbe, der i årsberetningen fra 1935 skrev, at Settlementet nu har købt værtshuset. Her blev indrettet en børnehave og en sal, der var stor nok til at rumme to hundrede mennesker. Om dagen brugte børnehaven salen til lege- og sovesal, og om aftenen blev der danset folkedans, holdt fællesaftener i ungdomsklubberne og foredrag.

Købet og ombygningen blev delvis finansieret af en arv på godt tre tusind kroner fra en frk. Emma Svendsens dødsbo. Salen blev indviet med en basar, som ”ganske vist ikke formåede at rette Settlementets økonomi op til balance, men vi fik dog en nettoindtægt på 2.300 kroner, og forberedelserne til den bragte så meget værdifuldt ind i klublivet, så dens betydning rakte langt videre end til det økonomiske.”

Bazaren blev en tilbagevendende begivenhed. Settlements økonomi fortsatte sin vaklende kurs gennem trediverne, ikke mindst fordi det kneb gevaldigt med at få faste indtægtskilder. Selvom Gethsemane Menigheds Børnehave i 1935 blev fast lejer i Settlementets ejendom, forblev manglen på stabile indtægter et problem helt til slutningen af fyrrerne, hvor de faste årlige offentlige tilskud steg betragteligt.

Forårsdag 1935. Fortovet var børnenes legeplads, heldigvis brede nok til hinkeruder.

Ledelsesbegavet ildsjæl. Otto Krabbe, cirka 26-år, nyuddannet teolog og nyudnævnt forstander. Han evnede både at vække sine frivillige medarbejderes engagement og etablere de politiske kontakter, som kunne sikre Settlementets økonomi og offentlige anseelse.

1936 var jubilæumsår, Settlementet havde nu 25 år på bagen. Hverken med hensyn til medlemstal eller medarbejdere var der sket store ændringer: ”Her ligger forholdet, som det har ligget de sidste femten år med et medlemstal på omkring 650 og en medarbejderflok på 60-70. Indadtil har de 25 år betegnet en vækst og styrkelse. Vi har nu for eksempel en ret betydelig kreds af voksne klubmedlemmer, som er vokset op i Settlementet fra børn af, og som betyder en meget stor støtte i arbejdet. Enkelte af disse er nu medarbejdere i børneklubberne.” Den sidste sætning er bemærkelsesværdig – kløften mellem filantroperne og kvarterets beboere skrumpede, da klubmedlemmerne selv blev frivillige medarbejdere i det sociale arbejde.

Jubilæet blev fejret med købet af en weekendhytte, Skovkrogen, ved Jonstrup Vang i Hareskoven. Den kunne rumme 36 liggende gæster, men som regel tog klubber på 10-15 deltagere af sted sammen, og hytten blev et elsket udflugtsmål for alle aldersgrupper: ”Søndag efter søndag har den taget imod klubberne lige til december måned. Der er tyve kilometer derud, en passende cykeltur for de unge, når de er færdige med deres arbejde lørdag aften, børnene kan komme med tog eller rutebil. De skulle se, hvor de unge for eksempel nyder at sidde eller ligge omkring pejsen i ’Skovkrogen’ en sen lørdag aften, eller høre dem søndag morgen fra køjerne forlange ’mokka på sengen!’”

Et rigtigt fritidshjem

I 1939 oprettede Settlementet et fritidshjem med plads til 18 drenge.

”For drengene betyder det en revolution i deres tilværelse, at de nu kan gå lige fra skolen hen i Fritidshjemmet og blive der, indtil deres forældre er kommet hjem fra arbejde, med andre ord i de timer, de ellers måtte tilbringe på gaden. I Fritidshjemmet læser de deres lektier til næste dag, går tur eller leger i en af parkerne en times tid, får en kop te til deres madpakke, høvler, saver, filer og maler, ser lysbilleder,” skriver Krabbe i beretningen. Han takker bidragsyderne hjerteligt, og tilføjer:

”Vi har imidlertid et ønske endnu: at vi kunne få midler til at udvide fritidshjemmet til også at kunne modtage piger. Der findes meget få fritidshjem for piger, og de trænger lige så meget dertil som drengene. Lokalerne har vi. Vi behøver blot ca. 1.000 kroner til den fornødne

Familieklubben på udflugt. N.P. Hjermand og hans hustru, Elisabeth, blev forstanderpar på drengeshjemmet Holsteinsminde i 1933. Her besøgte Familieklubben dem. Nette og Niels Sørensen med hinanden under armen øverst, Otto og Anna Krabbe siddende på trappen, hun i ternet kjole, Hjermand nederst t.h. med knæflip.

istandsættelse og inventering, så vil vi kunne åbne i september.”

To år senere blev det udvidet med en afdeling for 23 piger. Det understreges i årsberetningen fra 1940, at fritidshjemmet bliver ledet af uddannede lærerinder, og ordet 'pædagogisk' bliver almindeligt i årene derefter. Fritidshjemmet blev øjeblikkelig en succes, og der blev optaget en hel del flere end de 45 børn, hjemmet var godkendt til. I 1941 var 25 af dem børn af enlige mødre, ti fik deres plads betalt af kommunen og syv var anbragt i fritidshjemmet af børneværnet.

Tallene afspejler dels fritidshjemmets tætte samarbejde med offentlige myndigheder, dels kvarterets sammensætning. Her boede mange udearbejdende gifte kvinder og enlige mødre.

På landsplan var der i fyrreerne og begyndelsen af halvtredserne mellem 40.000 og 50.000 ugifte mødre. Flertallet havde arbejde i den lavtlønnede ende af arbejdsmarkedet. Selv med fuldtidsarbejde

I 1930'erne havde en tredjedel af arbejderlejlighederne i hovedstaden centralvarme, men kun cirka ti procent i provinsbyerne. Næsten samtlige arbejderlejligheder i byerne havde wc, men under halvdelen på landet. Godt en tredjedel af arbejderne i hovedstaden havde bad, det havde kun en femtedel i provinsbyerne og ingen på landet. Gas til madlavning havde næsten alle i byerne, men ingen på landet. Og det var almindeligt, at karlekammeret lå lige op ad stalden og fik sin opvarmning derfra.

Pigeklubben Felix. Den lyshårede frøken til venstre hedder Kirsten Lomholt og læser medicin. Billedet er fra hendes private fotoalbum. Hun begyndte som frivillig i Setlementet lige efter sin studentereksamen i 1931. Frk. Lomholt skiftede navn til dr. med. Kirsten Aukén, da hun blev gift.

– 48 timer om ugen – vaklede deres budget. Ufaglærte kvinder tjente rundt regnet en tredjedel mindre end ufaglærte mænd. Enlige mødres lave lønninger blev omsat i dårlig ernæring og sundhedsfarlige boligforhold, viste en rapport i 1953. Mødrene klagede selv over for stor arbejdsbyrde og social isolation, over sygdomme og 'dårlige nerver'. Børnepasning var et kæmpeproblem. Nogle løste det med familiens hjælp, andre lod børnene passe sig selv, atter andre arbejdede hjemme, hovedsagelig som syersker. Daginstitutionerne var ganske vist beregnet for børn af enlige forsørgere og andre vanskeligst stillede forældre, men der var alt for få til at dække behovet.

I 1950 lavede Ekstra Bladet en reportage fra Saxogade om "Hverdagens tapre heltinder", som blandt andet beskrev, hvordan mange børn måtte klare sig selv, mens mor var på arbejde. For eksempel var det almindeligt, at binde de mindste fast med et reb i gården, og en ung fraskilt mor til tre fortalte: "Da jeg kom hjem fra arbejde og ville tage den mindste med op – hun havde stået nede i gården i de timer, jeg var ude at gøre rent – så jeg, at der sad en stor rotte og gnavede af den franskbrødsskorpe, hun holdt i hånden. Hun grinede henrykt

over hele hovedet over den legekammerat.”

Det er bemærkelsesværdigt, at kun omkring elleve procent af Københavns enlige mødre fik socialhjælp. Det skyldes dels, at den økonomiske hjælp var utilstrækkelig, dels, at alle enlige mødre, der fik forudbetalt børnebidrag eller anden støtte fra det offentlige, fik beskikket en værge fra Børneværnet. Ubehaget ved dette offentlige øje på privatlivet og den lurende angst for at børnene kunne blive fjernet, har selvfølgelig bevirket, at kvinderne kun nødtigt tyede til offentlig hjælp.

Settlementets fritidshjem blev betragtet som forebyggende socialt arbejde, og fra 1940-41 blev statstilskuddet mere end fordoblet, ligesom tilskuddet fra kommunen blev forhøjet.

Ulønnede forstanderfrue

I 1932 rejste Anna-Margrethe Christiansen fra Århus til København for at gå på Zahles lærerseminarium. Snart derefter blev hun frivillig klubleder og resident på øverste etage i Settlementets ejendom. Da forældrene hørte om hendes engagement på Vesterbro, ”faldt der

Drengeklubben Kammeraterne.

”Mange børn er ikke vænnet til at udvise disciplin og lydighed bortset fra de timer, de tilbringer i skolen. Deres klubaften ligger ofte i direkte forlængelse af deres voldsomme og støjende liv på gaden, hvorfor det undertiden kan være lidt, inden tonen bliver stemt ned til indendørs brug. Tit hjælper det i så henseende at begynde med at synge nogle raske sange.” Beretningen 1938

*Manden på risten
 Her står jeg hver aften på "risten",
 mens jeg kigger på Vesterbro.
 Jeg nyder det flammende neonlys,
 uden ophold fra seks til to.
 Jeg har det omtrent som de rige,
 jeg er hver nat på "restaurant".
 Man godt på en måde kan sige,
 at jeg er såd'n en slags "gour-
 mand".
 Jeg har med de ædlere dele
 ej vrøvl som en anden grosser'.
 Min mave kan tåle det hele
 og lidt til og meget mer'.
 Jeg napper "fasanen" i flugten
 efter "bøffen", min yndlingsret,
 jeg får aldrig andet end lugten,
 men af den kan man godt bli' mæt.
 Mens de derinde nedsvælger
 bourgogne og bordeaux,
 blir jeg beruset af duften fra Vester-
 bro.*

*Visen blev sunget af Carl Alstrup
 i Apollorevyen 1936. I 1930'ernes
 København var den sociale nød til
 at få øje på. De hjemløse flokkedes
 ofte om restaurationernes bagdør
 for at få lidt rester – fra måltider,
 fortæret af de mennesker, der gik
 ind ad fordøren.*

brænde ned". Faderen var rektor på Aarhus Katedralskole, og "Saxogade stod jo som et skræmmebillede for folk i provinsen," fortalte hun forskeren Birte Bech Jørgensen i 1998.

Men unge Anna stod fast. I Saxogade traf hun Otto Krabbe, og da hun havde taget lærereksamen, blev de gift i 1935.

Det var ingen dans på roser, at bo i en treværelses lejlighed på anden sal midt i Settlementet. Det ene værelse var kontor, det andet var stue, og det tredje soveværelse. Her boede forstanderparret i tolv år, og her fik de tre af deres fire børn:

"De første år led jeg ved at bo i Saxogade. Det grå og det rå og det triste tog faktisk meget på mig de første år. Så hjalp det, da jeg fik børn. Det var lidt svært. Det var et liv jeg overhovedet ikke kendte. Men det var fordi jeg traf min mand, som var meget engageret i det, og så måtte jeg følge med. Det måtte konerne jo dengang. Jeg drømte ikke om at tage eget arbejde, fordi han kunne ikke bestride den stilling på det tidspunkt, hvis han ikke havde en kone, eller det ville i hvert fald have været vanskeligt for ham. Der var ingen tvivl. Sådan skulle det være."

Anna Krabbe var 'medhjælpende hustru' – ligesom forstanderhustruer på børnehjem, højskoler og præstekoner. På et tidspunkt anmodede hun bestyrelsen om løn for sit arbejde, men fik afslag, så hun arbejdede hårdt i 30 år uden løn. Da Otto Krabbe i 1965 blev rektor på seminariet i Skovtofte, fik Anna Krabbe endelig formel gavn af sin læreruddannelse og blev ansat som bibliotekar og seminarielærer.

Stær i kassen

I fællesskab startede Otto og Anna Krabbe Settlementets første familieklub i 1935 – "klubben har til opgave at holde fast på de medlemmer af ungdomsklubberne som gifter sig og derfor ikke altid synes, de kan passe deres gamle klub. Den samles kun en gang om måneden, og programmet har omfattet: Foredrag, diskussion, pølsegilde, pakkefest og tur til Holsteins Minde, hvor vi var Hjerminds gæster", meddeler årsberetningen.

Et af ægteparrene hed Nette og Jørgen Sørensen. Begge var født i Saxogade, havde haft deres gang i Settlementet fra barnsben og fik øje

Royalt selskab. En ungpigeclub i slutningen af 1930'erne, evt. begyndelsen af 40'erne. Settlementets lokaler var slidt og beskedne. Muren revner bag kakkelovnen i hjørnet, kongeparret et stiftet fast på dobbeltdøren. Pigerne ser langt mere artige ud end årsberetningerne tyder på de var.

på hinanden dér: ”Da jeg blev gift, kom jeg i mange år i familiekлубben sammen med min mand. Vi boede ti mennesker – min mand og jeg og børnene – i en 2 ½ værelseslejlighed, så vi trængte til at komme i klubben engang i mellem. Der kom også mange andre af de ’gamle’ Settlementsbørn med deres mænd og koner,” fortalte Nette i 1987 til Settlementets årsskrift.

Efterhånden som flere medlemmer af ungdomsklubberne blev voksne og gift, blev der stiftet nye familiekлубber. De holdt sammen i årtier og fejrede deres jubilæer med stolthed og omhu, og klubberne var ”ganske simpelt en meget betydningsfuld del af hverdagslivet,” skrev Otto Krabbe i årsberetningen fra 1957-58.

På det tidspunkt var Nette og Jørgen Sørensen stadig med i den første familiekлуб, som havde fejret tyve års jubilæum, mens deres ældste datter og svigersøn, Gertrud og Bent gik i Stårekassen, som

blev startet i 1953. Klubben fik sit navn, fordi de kvindelige klubmedlemmer på skift havde – ja, stær i kassen.

Sammenholdet blev styrket af fælles somre på Lyngborg. I 1938 vedtog Folketinget Ferieloven, som gav almindelige lønarbejdere to ugers ferie. Det lagde grunden til en helt ny feriekultur, og forstanderparret var kvikke til at se de nye behov for familieferier. Mødre og ægtepar blev indkvarteret hos de husmænd og bønder, der var Lyngborgens naboer, Settlementet købte et gammelt husmandssted på nabogrunden, og senere blev der bygget et par træsommerhuse. Forholdene var primitive, der var lokummer og petroleumslamper, men feriebilderne oser af hygge, og især konerne nød godt af at få maden og aftenkaffen serveret på Lyngborg.

Ældre og yngre Mødreklub

En anden nyskabelse i Krabbernes første år som forstanderpar var klubber for mødre, hvis børn gik i Settlementet. Anna Krabbe etablerede den første i 1936, og den anden ti år senere – 'den ældre' og 'den yngre' mødreklub, som de blev kaldt. 'Den ældre mødreklub' førte en protokol med små referater, billeder, årets julemærke og foredragsholderens autografer. Syften med oplæsning var en tilbagevendende begivenhed, pigeklubben 'Felix' optrådte 6. februar 1936 med 'Historien om en Moder', 15. april året efter høres "Grammofonmusik med lodige plader under stor alvor og fuldkommen stilhed." I februar 1939 er klubben i Det kgl. Teater for at se 'En tjener og to herrer' og spiser bagefter smørrebrød i Settlementet. To uger senere kom stud. polit. Jens Otto Krag og fortalte om 'Hvorfor stiger priserne?'

Han var bare en af de mange kendte personer, som holdt foredrag i Mødreklubben. I 40ernes protokol støder man på blandt andre cand.

Vesterbros drømmehelt. Carl Brisson var døbt Carl Frederik Ejnar Pedersen og søn af en arbejdsmand. Som stor knægt boede han i Eskildsgade på Vesterbro, og han tjente sine første penge som malkedreng, buddreng og ølkassevasker. I 1917 debuterede han på film hos Nordisk Film, og ti år senere debuterede han i England med en rolle i Hitchcock-filmen 'The Ring', i 1933 drog han til Hollywood, hvor han medvirkede i tre film for Paramount – og desuden blev en kendt sanger. Brisson gjorde det ikke nemmere at holde ungdommen fra biograferne.

theol. Ruth Vermehren, en af Danmarks tre første kvindelige præster og fru professorinde Bodil Koch, der holdt foredrag med titlen: Bør kvinder deltage i det politiske liv?

Foredragene er om alt fra rejsebeskrivelser til religiøse og politiske emner, demonstration af julekna og bagværk og diskussioner om børneopdragelse: "Dengang kunne man jo få gratis foredragsholdere," bemærkede Anna Krabbe til Birte Bech Jørgensen.

Mødrene mødtes en aften hver fjortende dag. Det var kvindernes tilbagevendende friaften – og "det var i sig selv ret fantastisk, at mændene – som den gang jo var helt anderledes – fandt sig i at passe børnene," fortalte Anna i 1982, da forstander Karen Skydsgård interviewede hende og nogle efterhånden ikke så unge medlemmer af 'Yngre mødreklub'.

En af dem, Hedvig, kaldte det: "en slap-af-aften, en hyggeaften. Vi diskuterede vore børn, men tog ikke egentlige kvindeproblemer op. Det gjorde man jo ikke dengang. Men vi hørte ofte foredrag om alle mulige forskellige emner."

Anna understregede, at snakken løb mere frit, fordi der ingen mænd var tilstede: "Men angående det med at støtte hinanden, så tror jeg, at vores generation var mere indstillet på, at livet det bringer nu engang skidt og kanel ind imellem hinanden, og det må vi tage som det kommer."

Hedvig tilføjede: "Men alene det, at vi kunne snakke lidt om dagligdagen har sikkert virket som en sikkerhedsventil" – og Dysse gav hende ret: "Ja, bare det at få luft har ofte været en hjælp. Vi har ikke behøvet at skrive til Alt for damernes brevkasse – vi har klaret problemerne selv."

I 1948, da forstanderparrets yngste var et halvt år gammel, flyttede de til Frederiksberg og fik en større bolig. Afstanden til Settlementet var kun en fem minutters cykeltur, men Anna Krabbe fandt det alligevel forkert og meget svært at flytte fra Saxogade. Hun syntes, de svigtede den opgave, de havde påtaget sig som forstanderpar. Tanken med Settlementet var jo netop at akademikere skulle bosætte sig i de fattiges boligområder og tilføre området ressourcer. Men en dag så hun sin

Børnehjælpsdag. Otto Krabbe i tombolaboden. Medarbejderne blev ved med at indsamle penge til Settlementets frivillige sociale arbejde.

"Der er nu flere ugudelige mennesker i København end i 1890, da foreningen 'Københavns Kirkesag' begyndte sin virksomhed," buldrede Indre Missions leder, Chr. Bartholdy på et agitationsmøde 19. november 1933.

Pigeklubben Helle. Klubmedlemmerne er blevet voksne, flere har fået børn, Anna Krabbe stående med datteren på armen i bageste række.

ældste søn lege i rendestenen i Saxogade. Det blev udslagsgivende for beslutningen om at flytte. De mindste kom i børnehave på Frederiksberg. Det var lederen af Gethsemane Menighedsråds børnehave, der lå i stueetagen i Settlementet, utilfreds med. Hun bebrejdede Anne Krabbe at børnene ikke gik der.

At flytte ud af Settlementet betød en omvæltning af familiens hverdagsliv. Anna Krabbe kunne ikke længere lægge børnene i seng og bagefter gå nedenunder til en af klubberne. Nu måtte børnene have barnepige.

I 1996 havde 'Den yngre Mødreklub' 50 års jubilæum. Anna Krabbe, var da 85 år og sad stadig for bordenden med en god cerut, når de syv tilbageværende klubmedlemmer hver 14. dag samledes i Settlementet, fortalte Vesterbrobladet. På det tidspunkt var pladsen mellem Dannebrogsgade og Westend lige blev opkaldt efter hendes afdøde mand, Otto Krabbe. Det brød damerne sig ikke om. "Det er den forkerte plads," udbrød en – "Det er et hundelokum! Og der vil altid blive drukket bajere dér, så længe Socialcentret ligger der." Hvad ville Otto Krabbe mon selv have sagt? "Han ville have grinet højt," mente Anna Krabbe, "den slags tog han ikke så højtideligt."

"Det sker, at en klubleder bliver låset inde af drengene, der er observeret slagsmål og kan forekomme spirer til disciplinære vanskeligheder, men man morer sig, både drengene og lederne og man skaber efterhånden orden af kaos, og man er stolt af sine drenge og tilgiver dem meget." Beretning 1936.

Anna Krabbe fortsatte med at komme i sine klubber og to af hendes klubber mødtes helt frem til hendes død i 2001. Den ene var pige-klubben 'Helle' som Anna blev leder for som ung student. I 1998 var fem medlemmer tilbage. "Det er utrolig hyggeligt. Det er de samme, jeg startede med som små piger," fortalte hun Birthe Bech Jørgensen.

"Dem, der har gået i klub siden de var børn, dér sidder vi tit og snakker om barndomsminder. Og selv om de hørte til nogle af de tilsyneladende fattigste hjem, så siger alle som en at de har haft en lykkelig barndom. De beskriver, hvordan de har siddet på trappestenen ude i baggården og leget med dukker og sten, og jeg ved ikke hvad. De flyder fuldstændigt hen. Der var ni børn hvor de måtte skiftes til at sidde ned når de skulle spise, resten måtte stå op. Og der blev trukket kommodeskuffer ud når de skulle sove om aftenen. Lykkelig barndom? Det ved jeg ikke, men det er morsomt at sidde og høre om. De boede alle sammen i en klump nede i Saxogade og legede sammen som børn og havde det pragtfuldt. Måske er der noget nostalgi i det."

Kändisser i bestyrelsen

Socialdemokratiet begravede stridsøksen i forhold til filantroperne. Både landspolitisk og på kommunalt plan indgik frivillige organisationer som en integreret og højt prioriteret del af socialpolitikken i trediverne. Eksempelvis kom den private organisation, Mødrehjælpen på finansloven i slutningen af trediverne og fik i årtierne derefter en nøglerolle i familie- og svangerskabspolitikken.

De udvidede muligheder for at drive socialt arbejde for offentlige midler stillede nye krav til ledelsen af frivillige organisationer, et brændende engagement og salg af lodsedler på børnehjælpsdagen var ikke længere tilstrækkeligt.

I 1938 blev 27 års basisdemokrati, hvor studenteraktivisterne var repræsenteret med to ud af fem hovedbestyrelsesmedlemmer, opgivet. Generalforsamlingen vedtog en ny organisationsstruktur. Bestyrelsen blev herefter opdelt i to organer: Hovedbestyrelsen, som skulle træffe afgørelse i principielle spørgsmål, og studenternævnet, som skulle tage sig af de daglige anliggender. På klubniveau herskede stadig udpræget

"På de otte småpigeclubber kappes initiativrige klubledere om at få deres børn beskæftiget morsomt og afvekslende: Her pyntes dukker, her spilles komedie, her syes gaver til mødre og tante, her undervises fremtidens mødre i barnepleje, her nusses og ordnes, her hviskes og jubles, og alle vegne fra lyder det: "Frøken, Frøken, og frøknerne har travlt og elsker deres henrivende unger." Beretning 1935.

Konservativ og social. "Jeg føler mig lang mere i pakt med den danske arbejder og det parti, der har båret ham frem, end med noget som helst nazistisk parti, udenlandsk eller indenlandsk", sagde Kristen Amby i trediverne i en disputs med mere autoritære partifæller.

selvstyre; hver klub valgte sin egen bestyrelse med formand og kasserer – en praktisk orienteret opdragelse til medbestemmelse og demokrati fra barnsben.

Begrundelsen for de organisatoriske ændringer var ønsket om større effektivitet. Så snart bestyrelsen var befriet fra hverdagspligt og praktisk arbejde, blev det muligt at rekruttere folk med betydningsfulde hvern og personlige kontakter, der kunne fremme økonomiske tilskud fra såvel offentlige som private midler.

Fra 1945 til 1951 steg de offentlige bidrag til over halvdelen af Settlementets indtægter. Det hang delvis sammen med en prioritering af børnearbejdet, som blev godkendt som 'forebyggende' og dermed berettiget til faste offentlige tilskud. Voksenarbejdet fik ikke offentlige tilskud og blev fortsat finansieret gennem private indsamlinger, bidrag og legater.

I hvor høj grad bestyrelsesmedlemmernes lobbyarbejde bidrog til de stigende offentlige tilskud, er umuligt at sige. Men Settlementets stadigt voksende og vidt forgrenede netværk af 'personlige venner' i samfundets øvre og magtfulde lag har utvivlsomt gjort det lettere at få finansieret udvidelser og udvikling af institutionen.

Mindst lige så vigtigt var, at netværket i de følgende årtier fungerede som garanter for, at forstander og medarbejdere kunne være fortalere for spagfærdige befolkningsgrupper og i krasse vendinger kritisere både socialpolitik og boligpolitik uden at miste de vigtige offentlige tilskud.

I den nye hovedbestyrelse sad professor dr. theol. Hal Koch, overlæge dr. med. Svend Lomholt, teaterchef cand. jur. C. Hegermann-Lindenchrone samt professor i statistik ved Københavns Universitet, Jens Warming, som havde været bestyrelsens formand siden 1923. Da han døde i 1939 overtog fængselspræst og konservativt folketingsmedlem, Kristen Amby, formandsposten.

En sidegevinst ved disse kändisser var, at Settlementets klubmedlemmer under besættelsen fik rig lejlighed til at føle stolthed over deres bestyrelsesmedlemmer.

Hal Koch holdt i september 1940 en række universitetsforelæsninger om Grundtvig, som han brugte til at vække danskere til bevidsthed

Belæste socialdemokrater. Hal og Bodil Koch med tre af deres børn. Han udgav den indflydelsesrige bog 'Hvad er demokrati'. Hun skabte Folkevirke, en tværpolitisk bevægelse, hvis mål var at engagere kvinder i politik og blev i 1950 udnævnt til verdens første kvindelige kirkeminister.

Settlementets formand. Jens Warming, professor i statistik ved Københavns Universitet, formand for Settlementet fra 1923 til sin død 8. september 1939. Warming stiftede også Københavns Social-filantropiske Boligselskab, KSB, der gennem nybyggeri direkte sigtede mod at få børnerige familier ud af Vesterbro. I sine mindeord skrev Otto Krabbe: "... han brændte efter retfærdighed og sandhed. Hans færd var præget af en renhed og godhed, som skabte en stærk kontrast mellem ham og verden omkring ham ... Vi bevarer mindet om en trofast tjener i Guds rige".

om deres egenart og demokratiske historie. Det blev et tilløbsstykke. Auditoriet var stuvende fuldt, folk stod på trapper og gange for at lytte, og forelæsningerne blev trykt i Berlingske Tidende. Koch blev en national samlingsskikkelse for den ikke-voldelige modstand mod besættelsesmagten.

Svend Lomholt var en af samtidens fremtrædende samfundsdebattører, venstremand og grundtvigiansk patriot. Danskernes særlige 'folkesjæl' fandt han ord for i Jyske Lov fra 1241, som indledes med ordene: "Med Lov skal Land bygges". I april 1941 – året efter besættelsen – markerede Lomholt 500 året for Jyske Lov ved at trykke lovens stærke retspolitiske indledningstekst som pjese og meget smuk plakat. En smagfuldt indpakket, men dog umisforståelig, protest mod den tyske besættelse.

Under Cai Ditlev Hegermann-Lindencrones ledelse vakte Det kongelige Teater i 1943 stor opsigt med opsætningen af George Gershwins opera Porgy og Bess: Gershwin var jøde, og Porgy og Bess en socialrealistisk historie, som foregår i et afroamerikansk slummiljø i South Carolina i de tidlige 1930'ere. Det Kongelige Teater var det første teater, der opførte forestillingen uden for USA, og det var første gang nogen sinde, at denne opera blev sunget af hvide sangere. Den nazistiske del af pressen hetzede da også mod dette 'negerteater', presset accelererede til trusler om schalburtage, altså bombetrusler. I nogle nervepirrende nætter op til at operaen efter 23 opførelser blev taget af plakaten i april 1944, sov Hegermann-Lindencone hver nat på teatret for at hindre, at det blev sprængt i luften.

Sandsynligvis har kändisserne bidraget til at styrke Settlementets fællesskabsfølelse og den u håndgribelige fornemmelse af, at der var direkte forbindelse fra Saxogade 91 til nogen på toppen af samfundet. Lomholtfamilien bliver nærmest omtalt familiært i Mødrekлубbens referater – "til møde i Forum, hvor professor Lomholt talte for 1.200 mennesker. Bagefter til kaffe hos professor Lomholts far på Vodrofsvej" og "foredrag ved Kirsten Auken (den frk. Lomholt, som blev gift med århuslægen Auken) om politik" er et par af mange eksempler.

Fire generationer. Venstremand og grundtvigianer. Svend Lomholt blev opflasket med et stærkt samfundsengagement i sin grundtvigianske slægt på Fyn. Engagementet gav han videre til sin ældste datter, Kirsten Auken, som deltog i Settlementet som frivillig fra 1931 og som bestyrelsesmedlem fra 1947. På knæet af sin oldefar, pensioneret amtsvejsinspektør J.P. Lomholt, sidder hendes ældste datter, Gunvor, som nu er medlem af Settlementets bestyrelse.

Krabberne på Lyngborgen

Anna og Otto Krabbe mødte hinanden i Settlementet.

Et stille øjeblik. Anna og Otto Krabbe ved Lyngborgens flagstang, 1943.

Hver morgen tændte Krabbe piben og tømte egenhændigt lokummerne .

Piger på Lyngborgen, 'Hjælpes ad', i spisesalen.

Anna Krabbe kalder til middagsmad, 1942.

Lyngborgens fodboldhold, 1950.

"Det er vemodigt at sende et hold af sted, men for den lille skare på otte-ti mennesker, der bliver tilbage, er der ikke tid til sentimentalitet, for nu skal hele lejren skures og skrubbes, og 100 lagner vaskes. Det hele skal være færdigt på halvanden dag, så ankommer næste hold. Det første hold lagener er allerede kommet i kog i kartoffelgryden i bryggerset. Ved pumpen udenfor køkkenet – lejrens eneste vandforsyning – står tre store fyldte kar parat til skylningen. Alt sker i hånden: skrubbe på vaskebræt, skylle, vride (ved hjælp af to personer) – og så brede ud på lyngen for at tørre. Det er spændende om vejret holder." Anna Krabbes beskrivelse af Lyngborgdage i trediverne.

Anna Krabbe og køkkentanterne, 1950.

Anna Krabbe fører an i storvasken mellem to børnehold.

Otto og Anna Krabbes 25-års jubilæum på Lyngborgen, 1959.

Drengeholdet i spisesalen på Lyngborgen.

8 · Gertruds fortælling

GERTRUD ER KOMMET I SETTLEMENTET, siden hun var en lille pige. Hun bor på Svanevej på Nørrebro sammen med Ole, den ældste af hendes fem børn. Her er storskærm på kommoden i stuen, kaffe og ostemadder på sofabordet, familie billeder og flere end 200 elefanter – ”jeg samler på dem” – i alle materialer og udformninger pynter på reolerne. Gertrud flyttede hertil i midten af tresserne, men hun kommer stadig i Settlementet og har hjemstavnsfølelse over for Vesterbro.

Gertrud er Nette og Jørgen Sørensens ældste barn. Hun blev født i Saxogade 1932. Så troede Nette ikke, hun kunne få flere børn, ”for nummer to kom først fire år senere,” fortæller Gertrud, ”og derefter kom der næsten en ny hvert år.”

Familien boede i fem forskellige lejligheder på Vesterbro, to- eller to et halvt værelses med kakkelovn. Alle sov i samme værelse, børnene lå sammen to og to i køjesenge med hovederne i hver sin ende, den mindste lå hos forældrene. ”Hvordan de kunne få så mange børn i det soveværelse, det tænker man jo først på, når man bliver voksen,” bemærker Gertrud.

Familien havde en kort afstikker til Valby til en mere moderne lejlighed med centralvarme: ”Dér sad vi en juleaften, det må have været i 1936, med overfrakker på og spiste flæskesteg. Varmesystemet var gået i stykker. Så ville far tilbage til Vesterbro og en kakkelovn, og derfor flyttede vi til Revaldsgade 24.”

”Det var en kælderlejlighed. Folk kunne stå uden for og kigge lige ind ad vinduet. Vi havde fugle i et bur i vindueskarmen. En morgen lå en af fuglene død på bunden, og Halte-Larsen, som vi kaldte ham, fordi hans ene ben var kortere end det andet, stod med næsen trykket flad mod ruden og kiggede på den døde fugl. Jeg blev bange for ham.”

I 1950 var der jublende overskrifter på forsiderne af danske aviser: 'Nu dør kun 4 ud af hundrede småbørn'. Børnedødeligheden var blevet halveret på 20 år.

"Se min bestilling, det er den at
være mælkedreng
det er en rask bestilling, under
tiden er den streng.
Hver morgen klokken fire, siger jeg
med sønnen stop,
så råber mutter PETER kan du se
at komme op.
./. Åh så tidligt, åh så tidligt
det er intet under, man er lidt
ugidelig. ./."

Gertruds far havde været mælke-
dreng og sang denne vise for sine
børn.

Fire generationer, 1953. Mormor Hedvig, med Ole på skødet, deltog i Settlement-ets klubber i mere end tredive år. Til venstre sidder datteren Nette, som begyndte i pigeclub i tyverne og som voksen deltog i Settlementets første familieklub. Til højre sidder Nettes ældste datter, Gertrud, mor til Ole, dengang medlem af familieklubben Stærekassen i dag medlem af Lyngborgklubben.

Konfirmand i 1946. Gertruds hvide skindsko var lige så fine som kjolen, og fristede en svag sjæl: "Tænk dig, mine flotte sko blev senere stjålet af en, der besøgte os. Hun farvede dem sorte. Jeg så hende på gaden med dem på fødderne og sagde: Det er mine sko! Så løb hun. Jeg fik dem aldrig tilbage."

Otte levende og tre døde

I Revaldsgade kom Gertruds søskende, Leif og Inge, til verden. Gertrud husker, hvor syge de små blev af kighoste: "Jeg legede ude i gården, da Inge pludselig ikke kunne få luft. Mor lukkede vinduet op, holdt hende i benene og rystede hende ud af vinduet, indtil hun fik luft og skreg".

Nogle år senere flyttede familien til Røddingegade 7 på 2. sal: "Det var også en toværelses, men lidt større og med toilet indendørs. Her blev Jørgen født på fars fødselsdag. Så far fik ingen kaffe, han måtte løbe efter jordmoderen klokken seks om morgenen."

Nette fødte alle sine børn hjemme. Derfor vidste Gertrud tidligt, hvordan livet begynder:

"Mor har altid født om natten og morgenen, og så blev der bare sagt: I kommer ikke ud af soveværelset, I bliver derinde. En gang, da far løb efter jordmoderen, nåede mor at føde, før de kom tilbage – det var som at smutte mandler for hende – og så kaldte hun på mig og bad mig tage et håndklæde i skabet. 'Du skal ikke se på det,' sagde mor, jeg svarede: 'jeg er da en pige', og løftede den lille op og lagde hende i håndklædet. Det var min søster Kirsten i 1943. Jeg var 11 år. Og så kom jordmoderen og ordnede det med navlestrengen."

Jordmoderen hed Inga Kragh, hun hjalp Nette ved alle hendes fødsler og senere også ved alle Gertruds: "Inga Kragh var pragtfuld. Hun boede henne ved Enghave Plads. Jeg husker, da hun fik sin jordmodereksamen og hele hendes hold kom kørende i hestevogn; de havde fine hvide hatte kranset med slør. Hun var dygtig, hun kendte forholdene her på Vesterbro."

Efter at have bragt seks raske børn til verden, fødte Nette to døde børn med to års mellemrum. Gertrud husker det alt for tydeligt: "De blev pakket ind i en æske med brunt papir omkring, og jeg måtte køre ud og aflevere dem på Vestre kirkegård. På kirkegårdskontoret fik jeg at vide, at jeg først skulle til præsten. Om jeg kunne få lov at stille pakken hos dem imens? Nej! Den måtte jeg skam tage med til præsten, og fra ham hele vejen videre ind til begravelsesvæsenet inde i Dronningens Tværgade og tilbage igen. Jeg tog linje 10 og stod på bagperronen med pakken i armene, fordi jeg var bange for, at den lugtede. Næste

gang, mor fødte et dødt barn, vidste jeg, hvad jeg skulle gøre. Da tog jeg først til præsten og begravelsesvæsnet, før jeg hentede pakken og kørte til kirkegården.”

”De fik ikke noget navn, og ingen rigtig begravelse. De blev bare lagt ned i en kiste sammen med nogen andre. Man regnede dem ikke, fordi de var dødfødte.”

”Det var ikke spor rart at gå på arbejde bagefter.”

I 1953, da Nette var 42 år, fødte hun sit 11. barn, en lillesøster, som blev kaldt Dorte. Hendes liv blev kort: ”Dorte blev forkølet. Lægen blev tilkaldt, han sagde, det ikke var alvorligt. Så døde hun. Far blev kaldt til forhør på Politigården i flere timer. Da han kom hjem, var han blevet gråhåret. Politiet troede, at mor havde ligget hende ihjel. Lillesøster blev obduseret. Det viste sig, at være slim, der havde kvalt hende, ja – det var ... forfærdeligt.”

Gertrud var selv gravid, da Dorte kom til verden. Hun spurgte aldrig sine forældre, hvorfor de fik så mange børn – ’det var tabu’, men en af hendes brødre blev meget opbragt over, at søskendeflokken blev ved med at vokse:

”Han kom ind og skældte på mor, da hun stadig lå i sengen og lige havde født Dorte, som vi kaldte hende. Da blev jeg så vred, at jeg var lige ved at slå ham: ”Det skulle du lige sige til din far!” sagde jeg, ”for han kunne godt have beskyttet sig.”

”Jeg vidste nemlig, at mor havde været oppe hos dr. Bagge, som vores læge hed, efter at have født Kirsten i 1943 – hun var nummer seks. Dr. Bagge sagde til mor: ’De må ikke få flere børn, fru Sørensen.’ Alligevel fik hun Anne Margrethe og Sussie og et par dødfødte og... Dorte. Nej ... far kunne godt ha’ beskyttet sig.”

Chauffør på en ølvogn

Gertruds far, Jørgen, begyndte sit arbejdsliv tidligt som mælkedreng. Han sang ofte sin gamle mælkedrengeviser for børnene – og i dag synger Gertrud den med høj, klar røst ud i stuen. Som voksen arbejdede Jørgen som ølkusk først på Kongens Bryghus, senere på Carlsberg – ”vi måtte ikke sige bryggeriarbejder, han kaldte sig ’chauffør’, det var finere.”

Nygifte 1931. Nette og Jørgen voksede begge op i Saxogade og mødte hinanden i Settlementet.

Familiesommer 1948. Niels og Nette Sørensen med fem af deres otte børn på Lyngborgen. Gertrud sidder bag sin far.

”Vi børn kunne godt lide hestene. Selv om vi ikke havde meget at gøre godt med under krigen, havde vi altid rugbrød til Prins og Sorte, når far kom forbi med ølvognen. Da han var kusk på deres sidste tur til slagteren i Kødbyen, kørte han hjem omkring Røddingegade, så vi kunne sige farvel og give dem de sidste skiver rugbrød. Da græd far. For det var hans heste.”

Faren var meget gammeldags, syntes Gertrud:

”Vi måtte ikke røre avisen, før han havde læst den. Og mor kunne ikke tillade sig at gå i byen om eftermiddagen, for hvis kaffen ikke stod på bordet, når han kom fra arbejdet klokken halvfire, så blev han stjernetosset.

Far skulle også have først, når vi spiste aftensmad. Der skulle være rigeligt kød til ham ... han var jo alene om at tjene pengene, ikke.”

”Men han havde det nu heller ikke nemt. En vinter faldt han ned fra vognen og brækkede fodrodsbenet, det forfulgte ham resten af livet, for der blev jo ikke gjort noget ved det.”

Kongemodtagelse cirka 1950. Hvert år ankommer Kongen og hans følge til Lyngborgen og åbner årets olympiske mesterskaber.

Kongemodtagelse cirka 1950. Ovnsetter Christian Hansen og Ole Møller i festhumør.

Nette var såkaldt hjemmegående husmor. Hun havde travlt om morgenen, når manden skulle på arbejde og ungerne i skole, mindes Gertrud: "Så stod hun der i køkkenet og smurte 62 stykker mad til far og otte unger, der var jo intet køleskab, så hun kunne ikke gøre det om aftenen. Da jeg kom i lære, måtte jeg ikke smøre min egen madpakke, det skulle hun nok gøre for mig. Om fredagen havde vi sen lukketid; så havde jeg 16 halve stykker mad med fordelt på to madpakker, fordi jeg gik lige fra arbejde og hen i Settlementet. Der levede og åndede jeg, bortset fra, når jeg var på handelsskolen og lavede lektier."

Som så mange andre arbejderhusmødre havde Nette deltidsarbejde for at få økonomien til at løbe rundt. Fredag og lørdag stod hun nogle timer bag disken i slagterforretningen, og to gange om ugen gjorde hun rent i Hildings fotoforretning nede i Istedgade.

I rejsetøjet. Pigeholdet skal hjem fra Lyngborgen, cirka 1950. Flaget er hejst og Krabbe dirigerer afskeds-sangen før bussen går mod Vesterbro.

”Jeg tror mest, at hun arbejdede for at få lidt penge til sig selv,” siger Gertrud: ”For når far gik om morgenen, lagde han tre cigaretter på bordet til hende, han røg selv omkring 40. Tre cigaretter og ikke mere. Det var synd for mor, for hun havde nok at se til. Og hun var alle tiders mor på trods af alt det slid.”

”Far var nok afhængig af cigaretter. Han blev stjernetosset, når han ikke kunne få fat på nogen under krigen. En gang sendte han mig af sted efter cigaretter med besked om, at jeg ikke skulle komme hjem uden. Men de havde udsolgt alle vegne. ”Så kan du finde mig på Vester Kirkegård”, sagde han til mig og skred ud af døren. Den slags sætter sig i hjertet på et barn.”

På tærsklen til voksenlivet

Gertruds farmor og mormor boede i Saxogade, og i nabogaderne boede onkler og tanter, fætre og kusiner. Hendes mormor og moster, onkel og fætter var bryggeriarbejdere på Kongens Bryghus eller Carlsberg.

Oles dåb i 1953. Familien er samlet i Hedvigs lejlighed i Saxogade. Nygifte Bent og Gertrud forrest med deres førstefødte. Nette har sin yngste datter på skødet og holder Ole i hånden. Få måneder tidligere havde hun selv mistet et barn. Nummer to fra venstre i bagerste række er Erling Thomsen, som i dag er medlem af Settlementets daghøjskole, Madam Blå.

Mormoren, Hedvig, blev født på Vesterbro i 1884, og hun boede i Saxogade nummer 62 al den tid, Gertrud kendte hende: ”Mormor havde langt tilbage slægtninge i Spanien. Hun havde disse spanske øjne. Når hun blev gal, så lynede de. Min mor havde samme øjne, de kunne også lyne.”

Da morfaren blev alvorligt syg i tyverne, gik Hedvig ud og vaskede for folk så hun kunne forsørge ham og deres fire børn. Senere, da hun blev enke, fik hun arbejde på Kongens Bryghus i marketenderiet. Arbejdet i marketenderiet var anstrengende, men lediggang var værre: ”Mormor blev tvunget til at gå på pension, da hun nærmede sig sin 71. års fødselsdag. Det kunne hun slet, slet ikke klare, hun bare sad og sad og sad i en stol derhjemme. Så hun blev kun 72 år og døde i 1956.” Ligesom sine forældre begyndte Gertrud arbejdslivet tidligt. Under Besættelsen fik hun budplads hos ismejeriet i kælderen på hjørnet af Røddingegade og Søndre Boulevard: ”Der gik jeg med mælk og brød om morgenen. En dag kom tre tyske soldater med bajonetter

Fælles barnedåb i 1955. Ved en af Settlementets gudstjenester fik tre par fra familieklubben Størekassen døbt deres børn. Gertrud og Bent til højre med sønnen Jan, Åse og Bent Østergård i midten, Birthe og Erling Thomsen til venstre med datteren Ann-Mari. Erling og Gertrud er stadig aktive i Settlementets klubber.

på geværene, og de pegede lige ned på mig i kælderskakten. Jeg fik et chok og mavekatar, og det har jeg levet med siden. Min far sagde, at jeg skulle stoppe, men det ville jeg ikke, for jeg tjente fem kroner om ugen og det var mange penge dengang.”

Under folkestrejken i begyndelsen af juli 1944 var Nette og Jørgen på Lyngborgens sammen med seks børn: ”Vi var mange flere end planlagt, folk kom gående og cyklende, fordi de ikke ville være i København,” husker Gertrud, som var 12 år på det tidspunkt. ”De kom simpelthen myldrende, nogen kom endda cyklende med en barnevogn imellem sig. På et tidspunkt var vi 144 mennesker, de lå alle vegne. Hvordan fru Krabbe dog fik skaffet mad, det begriber jeg ikke.”

Besættelsen fik tragiske konsekvenser for familien:

”Fars bror, onkel Poul, blev skudt i Saxogade den 17. oktober 1944. Det var Brøndum-banden, de skød fem unge mænd, der bare stod og talte sammen. Et clearing-mord, de skød nogen tilfældige.”

Gertruds konfirmation blev udskudt et år til 1946. Sammen med sin mor fandt hun en nydelig hvid kjole i en udlejningsforretning. Lejet tøj var en helt almindelig løsning på et dyrt fest- eller sørgetøjsproblem. Men på vejen hjem kom de forbi en marskandiser, som i vinduet

havde en hvid taftkjole med rosetter i halsen – ”den var altså flot,” smiler Gertrud, ”og det var skoene også. Min tante arbejdede på en skotøjsfabrik, hun skaffede et par hvide nubucksko. Med sløjfer.”

Gertruds omfattende familie blev inviteret til konfirmationsfest i den toværelses i Røddingegade:

”Vi var 46 mennesker til spisning i de små værelser, det kunne man dengang. Hvor pokker de har gjort af møblerne, vi havde tunge egetræsmøbler, det husker jeg ikke. Min far og bror tog til Herstedvester, hvor der var bondegårde, og købte en kvart gris. Min mor og fru Hertha Larsen lavede maden.”

Det var en stor udskrivning for Gertruds forældre at holde konfirmationsfest for otte børn, i halvtredserne var der tæt ved én fest om året: ”Men vi lavede det hele selv, og det var jo ikke overdådigt dengang. Vi fik tarteletter, steg og is og smurte snitter til skrub-af-mad. Festen begyndte om eftermiddagen, og gæsterne gik tidligt, for de skulle jo på arbejde næste dag. Det har heller aldrig været det store med spiritus hos os, det var der ikke penge til. Kun første juledag hos farmor og anden juledag hos mormor var der øl og snaps på bordet til sylten, og hvad der ellers hørte sig til.”

Nette og Jørgens børn blev konfirmeret, selv om de ikke var ”religiøse som sådan,” understreger Gertrud, ”men far og mor var jo kommet i Settlementet fra barnsben, og dér bad vi aftenbøn og sang salmer og sådan noget. Så jeg bandede aldrig dengang. Det begyndte først, da min mand og jeg fik vognmandsforretningen med ti chauffører, det var jo et specielt folkefærd.”

Som stor pige fortsatte Gertrud med at tilbringe sin fritid i Settlementet. I 1948-1949 spillede hun i mandolinorkester, og hun var medlem af ungpigeklubben ’Lyngen’ som i 1949 var med de store pigers hold på Lyngborgen: ”Der var flaghejsning med morgensang klokken 8.30, bagefter bad Krabbe bordbøn i spisesalen, og så fik vi vandgrød. Til middag og aften sang vi et bordvers – altså et salmevers. Vi stod pænt op og sang og satte os først, når Krabbe sagde værsgo. Der var sol, strand og skov og vi havde det pragtfuldt.”

De store tøser var imidlertid forlystelsessyge på en måde, som Nordsjællands natur og fællessang ikke kunne tilfredsstille:

Sommeren 1955. Gertrud med sin mormor, Hedvig, og sin mand Bent ved Lyngborgen.

*Ægtefolk på Lyngborgen 1959.
Gertrud og Bent mødte hinanden
på Bakken, blev gift og fik fem
børn.*

”En aften efter sengetid sprang jeg og nogle veninder ud af vinduet, så løb vi gennem skoven til restaurant Lyngen, der var bal. Da vi kom tilbage, var vinduet lukket. Vi blev nødt til at gå gennem porten – og dér stod Krabbe! Ingen vandgang hele næste dag, det var en hård straf. Men nogle dage senere var vi frække nok til at spørge Krabbe, om vi måtte gå til bal om aftenen. Jeg kan se ham endnu sidde der og kigge stramt på os hen over brillekanten: Jo, det måtte vi, men vi skulle have en frøken med. Så sendte han den mest stramtandede frøken med os, ja, Krabbe var et herligt menneske.”

Færdiguddannet, gravid og gift

Året efter konfirmationen fik Gertrud læreplads hos Astrid Mølgaard, en manufakturhandler i Istedgade 97. Sideløbende tog hun en handelsmedhjælpereksamen. Når der ikke var kunder i butikken syede Gertrud al håndarbejdet på kjolerne – oplægning, smocksyning og så videre: ”Jeg forærede alle mine små søstre kjoler, især Anne Margrethe var ikke til at stå for med sine store mørke øjne og krøller.”

Gertrud blev færdiguddannet den 1. oktober 1950, og holdt svendegilde for veninderne hjemme i lejligheden, for en fest af den art egnede sig ikke til Settlementets regler:

”Min fars kollega brændte selv likør, som vi drak sammen med citronvand. Jeg fik et sæt med fyldepen og skrueblyant af mine klubkammerater, og jeg har det endnu.”

Bortset fra korte job som juleassistance fik Gertrud imidlertid ikke brugt sin uddannelse ret længe, fordi hun blev gravid og gift – ”i den rækkefølge.” Gertrud mødte Bent i toget den 1. maj 1952, da hun skulle ud til sin onkel, der var gøgler på Bakken. Bent boede i Saxogade, og de havde fået øje på hinanden i Settlementet.

Svigmøren brød sig ikke om Gertrud, fordi hun gik på Bakken ”det gjorde pæne piger ikke, til gengæld forgudede hun sin søn.” Alligevel flyttede Gertrud hjemmefra og hen til Bent, hans mor og bror i Saxogade. Bent og Gertrud sov i værelset, mens svigmøren og den unge svoger sov i stuen: ”Der var ingen dør imellem, kun sådan en åben bue i væggen, så vi havde ikke meget privatliv. Bents mor var syg af mavekræft. Vi var nødt til at bo hos hende, nogen skulle jo passe

Lyngborgen 1959. Gertrud med Ole, Jan og Pia.

hende, og det gjorde jeg så samtidig med, at jeg gik på arbejde. En dag tog hun maden og smed den hen ad gulvet. Altså – nu må man huske, at hun var meget syg, men jeg blev så gal, at jeg tog mit gode tøj og gik hjem til min mormor. Så kom Bent og tudbrølede, om ikke jeg kom tilbage, for de kunne ikke klare det alene – ja, og så var man jo dum nok til at tage tilbage. Hun blev begravet på sin 52-års fødselsdag i december 1952. Og så flyttede min mands bror over på et lærlingehjem.”

”Vi blev gift 14. februar 1953 og Ole blev født 20. maj, syv uger for tidligt. Han vejede næsten seks pund og var 49 cm lang. Lægen sagde, at jeg skulle været glad for, at jeg ikke gik tiden ud, så havde han vejret over 12 pund”.

Da Gertrud ventede sit tredje barn i 1955, flyttede familien over i Dannebrogsgade, og startede en vognmandsforretning. Selv havde de tre biler, derudover var der ti chauffører med egen bil. Gertrud passede hjem, mand og børn og var desuden telefonpasser og alt-mulig-dame i forretningen.

Lyngborgsommer 1959. Gertruds mand, Bent, i vandet med deres tre ældste børn, Ole, Jan og Pia.

Aftenkaffe. Hver aften var de voksne fra feriehusene til kaffe på Lyngborgen. Så blev der sunget aftensange, snakket og Krabbe læste historier. Gertrud husker en særlig aften: ”I 1959, da russerne havde sendt den første rumkapsel, Sputnik, i kredsløb om jorden, kom den forbi Lyngborgen midt under Krabbes godnathistorie. ’Undskyld’, sagde vi, og så løb alle ud for at se den lille lysende prik kravle hen over himlen.”

Begge ægtefæller havde en tætpakket hverdag, men en aften hver måned var reserveret til en hyggeaften i deres familieklub, Stærekaassen, som Kirsten og Knud Magnild havde startet i 1953.

Kvinde med gode armkræfter

Gertrud fik tre børn lige rap, og efter syv år blev hun igen gravid. På det tidspunkt, i 1964, havde hun og Bent købt et marketenderi i haveforeningen Mosehøj i Gladsaxe. Her stod Gertrud bag disken fra 1. april til 1. oktober. Hun fik gode armkræfter af at slæbe ølkasser – ”gammeldags trækasser med 50 øl i hver, der skulle slæbes op fra kælderen ad en stejl trappe. Jeg husker det år, jeg var gravid med Kim og var uheldig at falde ned af trappen med sådan en kasse. Men han sad fast, jeg fik ham i november.”

”Vi boede derude hele sommerhalvåret, vi havde en stue og et soveværelse – man skulle bare slå døren ud, så stod man i Guds fri natur. Det var pragtfuldt.”

”Jeg havde nok at gøre. Børnene skulle jo op og i skole samtidig med, at jeg passede marketenderiet. Der var travlt om morgenen, vi åbnede klokken seks, arbejderne fra alle fabrikkerne på Sydmarken, bogtrykkeriet, maskinfabrikken og lampefabrikken, kom og købte øl hos os, før de skulle på arbejde. Så kom de igen i frokostpausen og ved fyraftenstid.”

”Bent var ved sporvejene dengang, han sørgede for indkøb af varer, og jeg stod alene i marketenderiet det meste af tiden.”

Efter fire sæsoner opgav Gertrud marketenderiet, fordi hun skulle skilles: ”Jeg blev skilt, fordi jeg blev gravid igen – ’hvis ikke du får fjernet den unge, så flytter jeg’, sagde min mand. ’Det er fint’, svarede jeg, ’jeg pakker dit tøj, du kan hente det uden for døren i morgen’. Vi havde været separeret to gange tidligere, og denne gang blev vi skilt. Han havde fundet en anden. Han blev smidt ud den 31. januar, vi blev skilt den 8. maj og den 13. juni blev min yngste søn født.” Gertrud er god til at huske datoer. Hun leder ikke efter dem, de er hendes milepæle gennem livet, markeringer af gode og dårlige tider: ”Jeg tog kun et kilo på under graviditeten, jeg kunne intet spise på grund af den skilsmisse. Vi var flyttet hertil og boede i denne lejlighed, og han havde lige købt et flot skrivebord, kæmpestort. Han fik bil og firma og hele møget – men jeg fik børnene og møblerne. Også skrivebordet? spurgte jeg dommeren i skifteretten – ja! var svaret. Fint! Så gik jeg lige hjem og skar det skrivebord i stykker. Den store, fine dobbeltseng fik min søn. Jeg ville ikke ha’ den inden for dørene.”

Ikke længe efter Gertruds skilsmisse blev hendes forældre, Jørgen og Nette, også skilt:

”Far blev ved med at kræve opvartning fra morgen til aften. Dagen før deres sølvbryllup i 1957 spurgte jeg mor: Hvorfor bliver du dog ikke skilt fra ham? Nej. Det ville hun ikke, Sussie og Margrethe var for små, og hun ville ikke ende på fattiggården, sagde hun, selvom fattiggården jo ikke eksisterede længere – hun ville ikke have hjælp fra det offentlige. Men de blev skilt i 1973 efter 41 års ægteskab. Da var mor 62. Så hun nåede da at få nogle gode år. Hun var frisk helt til sommeren 1991, men begyndte at skramte, da vi var på Lyngborg. Den 8. december døde hun, 91 år gammel.”

Tiden efter skilsmissen var hård for Gertrud. Hun var i begyndelsen af fyrrerne, alenemor med sit femte spædbarn, og hun havde stort set ingen formel erhvervs erfaring. ”Det mærkelige er, at jeg ikke kan huske, hvordan jeg klarede det. Der er et slør over den tid, men det gik, og det gik fremad.”

Udflugt 1964. Ungerne blev transporteret på ladet – i dag var de blevet stoppet øjeblikkelig og chaufføren anset for dybt uansvarlig.

Bedstemor. Nette med sine to børnebørn, Helene og Anders "Jeg har otte børn, og jeg kunne have haft 11. Børnene er kommet med på Lyngborgen efterhånden som de blev født – år efter år," fortalte hun i 1987.

Arne Skovhus, Settlementets forstander fra 1973-78, skaffede Gertrud et job som sekretær og regnskabsassistent på Døgncentret for nar-komaner. Her blev hun i tyve år: "Det var et dejligt job. De kaldte mig mor. Men hvor har jeg dog tudet mange gange, når en af mine klienter døde."

En ny krise truede Gertrud, da ejendommen, hvor hun boede, blev lavet om til andelslejligheder, "det var samme år, jeg fik fjernet brystet, så det har været i 1989. Jeg måtte tage et lån på 50.000, det var svært at få økonomien til at hænge sammen, men hele lånet er tilbagebetalt med 1.500 om måneden."

Da døgncentret blev nedlagt i 1994 gik Gertrud på efterløn som 62-årig. Nu er hun 89 år og lever af folkepensionen. Det går, fordi hun deler lejligheden med sin ældste søn – "ellers kunne jeg ikke klare det, huslejen er 5.342 kroner om måneden."

Langt de fleste af Gertruds mange familiemedlemmer er flyttet fra Vesterbro, og Gertrud vil heller ikke selv tilbage. Hun bor godt og klarer fint trapperne til 4. sal.

Hendes ældste søn, Ole, er uddannet klejnsmed, Jan har været ved militæret siden han var sytten, Jes er ejendomsfunktionær, Kim har været chauffør i mange år og Pia har gjort rent i 31 år på Bispebjerg Hospital:

"I begyndelsen var de otte rengøringsfolk på den afdeling, i dag er der kun en enkelt. Pia blev fyret, da hun kom tilbage efter en hofte-operation – efter 31 år!" Gertrud synes, det er for galt. Hendes stemme er raspet af indignation.

Som pensionist har Gertrud været frivillig i Settlementet, hvor hun i mange år passede indgangen en gang om ugen. Det har nogle af hendes søstre også.

Nu kommer hun hver anden fredag – "desværre kun hver anden fredag" – i Lyngborgklubben, sammen med andre, der er kommet på Lyngborgen gennem tiden.

Det er længe siden, at klubmedlemmerne blev ledet af en frivillig student. Den opgave klarer klubbens medlemmer selv.

Tre søstre 2011. Gertrud, Kirsten og Anne Margrethe sorterer familie billeder til jubilæumsbogen og Settlementets arkiv.

Mødreklubben

Anna Krabbe og tandlægen Edel Lomholt var ledere af Mødreklubben.

Flaget hejses. Mødreklubben på Skovkrogen, 1940.

Kaffebord på Skovkrogen 1939.

Det var ikke nemt for husmødre at slippe af sted fra børnene og de hjemlige pligter, så dagsudflugterne til Settlementets weekendhytte var højt skattede i Mødreklubberne. Her blev drukket kaffe i spandevise og sludret i timevis.

Vand til erstatningskaffen, 1944.

En pilsner i solen 1957.

Madrasserne frem til en lur i solen efter vandretur og frokost i juni 1958.

I begyndelsen af 1960'erne fremviste Mødrekлубben resultaterne af vinterens sykursus på en catwalk. Derudover var foredrag om alt fra Nord- til Sydpolen en vigtig del af programmet, mens en tur i Det kgl. Teater og efterfølgende smørrebrød i Settlementet blev en fast årlig tradition.

Catwalk i 1950'erne. Mødrekлубben fremviser resultaterne af vinterens sykursus.

Hilsner fra en spøgefugl til Mødrekлубbens 15-års fødselsdag.

9 . Settlementets kvindelige teologer

28. APRIL 1948 FIK DANMARKS SINE FØRSTE KVINDelige PRÆSTER. Dagen markerede et vendepunkt i en årelang og meget heftig debat om kvinders ret til at prædike i kirken, vie og begrave folk, samt varetage sakramenterne i den protestantiske kristendom: dåb og nadver.

Alle de tre kvinder og biskoppen, som præsteviede dem, samt flere af de mest markante debattører i det brandvarme spørgsmål om kvinders rolle i kirkelige sammenhænge, havde været engageret i Kristeligt Studenter Settlement.

Fra begyndelsen udgjorde kvinderne omkring halvdelen af Settlementets frivillige medarbejdere. De fleste studerede sprog, historie, jura eller medicin, men der var også adskillige teologistuderende.

Kvinder fik adgang til universitetet i 1875, men først i 1904 fik de adgang til det teologiske fakultet – med udtrykkelig besked om, at nok kunne de tage teologisk kandidateksamen, men præster kunne de ikke blive. Da Settlementet blev grundlagt, var der kun seks kvindelige teologistuderende i Danmark, og endnu ingen færdige kandidater.

Femten år senere, i 1927, da 11 kvinder havde taget teologisk kandidateksamen, angreb landstingsmedlem fru Gautier Schmit fra Rigsdagens talerstol kvindelige teologers berettigelse; de havde ikke ydet noget bemærkelsesværdigt arbejde, mente hun.

Tre af dem tog til genmæle og beskrev de mange kristeligt-sociale organisationer, hvor kvindelige teologer gjorde et stort arbejde, hvilket fik dagbladet BT til at opsøge cand. theol. Edith Brennicke-Petersen, som på det tidspunkt var sekretær i Kristeligt Studenterforbunds sekretariat og boede i Settlementets ejendom i Saxogade 91:

”Bygningen er gammel, forfalden og grå, trapperne slidte, væggene ridsede. Men hele bygningen er med i arbejdet for Vesterbros befolkning herude,” skrev journalisten. ”Cand. theol. Frk. Brennicke-Petersen er

Mindst ni af Danmarks første 11 kvindelige teologer arbejdede i en periode af deres studietid som frivillige i Settlementet. Og måske er den stud. mag. Rigmor Larsen, som var frivillig i 1911-12, den samme Rigmor Larsen, som i 1916 blev Danmarks første kvindelige teologiske kandidat. I så fald var ti ud af de første elleve kandidater aktive i Settlementet .

selv ved at rengøre sit lille, spartanske værelse, der vender ud mod baggården i Saxogade, da jeg kommer indenfor. Hendes lyse hår, de blå øjne, det stilfærdige, rolige væsen, det giver hende en egen tiltalende værdighed.”

Edith Brennicke-Petersen fortæller engageret om sit arbejde i klubberne for gamle og unge: ”Jeg ville ikke undvære denne gerning. Mange teologiske studenter, kvinder og mænd, tager del i dette arbejde – men det er første gang, at en kvindelig teolog bor herude.

Kvindelige pionerer og en modig mand. Biskop Hans Øllgaard præsteviede Danmarks første kvindelige præster: Johanne Andersen, Ruth Vermehren og Edith Brenneche-Petersen med fløjlsbat. Alle fire havde været engageret i Kristeligt Studenter-Settlement.

Frivillige studiner 1923. Hvert år tog Settlementets medarbejdere på det såkaldte Bededagsmøde på Lyngborgen. Her blev tidens store teologiske og politiske spørgsmål diskuteret, og man gik på snolde-tur i Høve. Nogle deltagere blev fotograferet gennem ruden inde fra bagerbutikken.

"Som det ofte er tilfældet, er kvinderne også i Settlementet nogle af de mest energiske, hvad der f. eks. giver sig udslag på general-forsamlingerne og debatterne dér."
Årsberetning 1915

Jeg leder en klub for gamle. De mødes her nedenunder to bestemte aftener om ugen. Jeg læser for dem, de synger, oftest efter salmebogen – den har de alle – så får de kaffe, og som oftest slutter vi af med en andagt. Jeg leder også en klub for store pigebørn i 15-18-års alderen."

Journalisten ville gerne vide, om de unge piger ikke var vanskelige at have med at gøre, men Brennicke-Petersen svarede: "Nej, ærlig talt, blot de ikke har det for strengt og højtideligt. Når de samles her, går det brillant, de er rigtig søde at have med at gøre. Af og til slår de unge pigers og unge mænds klubber sig sammen om en fælles sammenkomst."

Den sidste oplysning fik journalisten til overrasket at spørge: "De er altså ikke strengt missionske?" Det benægtede Brennicke-Petersen: "Nej det går ikke an! Vi skal være et fristed, som de kan få lyst til at besøge, så de dermed skærmes mod så meget andet."

Artiklen slutter med en ordveksling om kvindelige præster:

"- Er der mange kvindelige teologer?

- Nej, vi er 11 kandidater og én, der bliver kandidat til foråret, og så er der vist fem, der studerer teologi.

- De vil altså gerne være præst?

- Ja, hellere i dag end i morgen, kommer svaret i et lyst smil."

Traditionsbrud

Det tog mere end tyve år før Edith Brennicke-Petersens ønske gik i opfyldelse, da hun sammen med Johanne Andersen og Ruth Vermehren blev præsteviet i Skt. Knuds kirke i Odense af biskop Hans Øllgaard.

Johanne Andersen havde ligesom Edith Brennicke-Petersen arbejdet som frivillig i Settlementet, Ruth Vermehren holdt adskillige foredrag og prædikener for blandt andet Mødreklubben, og Hans Øllgaard havde været fast bidragyder til Settlementet siden 1912, da han var stud. theol.

Men også nogle af tidens argeste modstandere af kvindelige præster var tilknyttet Settlementet, heriblandt Kristen Amby, fængselspræst og konservativt medlem af Folketinget. Amby var den første student, der flyttede ind i Saxogade 91. Han var frivillig eller bidragyder i årene derefter og formand for Settlementets bestyrelse fra 1939 til 1944.

Da Folketinget i 1941 diskuterede, om kvinder skulle have adgang til præsteembedet, gik Kristen Amby, som de konservatives ordfører, på

talerstolen og påpegede, at ”kirken går ud fra naturgivne betingelser. Kvindens højeste kald er at blive moder, og dette kan ikke sættes til side for et præstekald.”

Amby var ude af trit med tidsånden. Seks år senere vedtog Folketinget den lov, som banede vejen for kvindelige præster. Fra Folketingets talerstol protesterede Kristen Amby mod dette alvorlige brud på kirkens traditioner – hvilket det nye socialdemokratiske folketingsmedlem, teologen Bodil Koch, drilsk kommenterede: ”Hvordan kan det være gået til, at det ærede medlem så smertefrit er kommet over det traditionsbrud, at cølibatet er ophævet?” spurgte hun.

Sammen med andre kvindelige teologer havde Bodil Koch været en drivende kraft i at få gennemført lovforslaget. Også hun var – naturligvis, er man ved at sige – forbundet med Settlementet gennem sit ægteskab med et af bestyrelsens mest fremtrædende medlemmer, professor Hal Koch. Senere blev hun verdens første kvindelige og meget markante kirkeminister, og selv aktiv i Settlementet som medlem af bestyrelsen.

Matematiske studenter, 1931. Studenter fra Rysensteen Gymnasium fejrer veloverstået eksamen. Lyshårede Kirsten Lomholt i midten blev samme år leder af pigeklubben Felix. Det blev indledningen til hendes livslange engagement i Settlementet.

10 · Ved ondets rod

TREDIVERNES PERLERÆKKE AF SOCIALE LOVE omfattede også en lov om sanering og boligfornyelse fra 1939. Besættelsen blokerede imidlertid for, at loven blev ført ud i livet. I årsberetningen fra 1946 anslår Krabbe, at der mangler nye 100.000 boliger til husvilde og slumbeboere:

”Det er ikke forbrydere eller lyssky elementer eller flygtninge, som i dag er husvilde. Det er ganske almindelige mennesker: Folk, som har kone og børn, folk, som har deres gode arbejde, folk, som samfundet stiller nøjagtigt samme krav til, som det stiller til os andre. De skal betale deres skat, de skal sørge for deres børns opdragelse og pleje, de skal yde deres fulde indsats på arbejdspladsen. Det er folk, som har både radio og bogskaab og konto i banken.”

Boligmanglen gør det næsten umuligt at flytte – ”der står ’stavnsbundet’ over saneringskvarteret,” konstaterer Krabbe, ”folk er tvunget til at blive boende i bydelen, hvor børn lever det meste af deres liv på gaden, og fædrene drives på værtshus af familiens nervekrig i en elendig, uhumsk og overfyldt lejlighed – måske en af dem, hvor 6 mennesker sover i eet værelse på 3 gange 3 meter, måske i en af dem, hvor 36 familier (seks på hver etage) skal klare sig med fem wc’er i gården sommer og vinter, dag og nat, måske i en af de lejligheder, hvor både barnevogn og koks og snavsetøj og rent tøj og overtøj og bletøj og legetøj og værktøj for en børnerig familie skal rummes i en 2-værelses lejlighed uden entré og wc, hvortil kommer en mangfoldighed af væggetøj.”

Krabbes mangfoldige beskrivelser af kvarteret i årene efter Besættelsen emmer af samme sociale indignation som Richard Thomsens *Fra Vesterbros Fattigkvarterer – en Appel til Den anden Halvdel*, fra 1916. Analyserne og konklusionerne er slående ens:

”At børne- og ungdomskriminalitet forekommer foruroligende

I 1953 blev princippet om, at modtagere af offentlig socialhjælp mistede deres politiske borgerrettigheder fjernet fra Grundloven. Til gengæld blev det videreført i valgloven. Først i 1961 blev muligheden for at fratage borgere stemmeretten fordi de fik socialhjælp helt fjernet fra dansk lovgivning.

Efterkrigstid. 1950ernes spirende velstand parkeret langs fortovene i Istedgades brogede forretningsliv. Men der var stadig salg i billige træsko ved siden af bageren.

Værtshusoptøjer 1953. Ballade på Café Lima i Saxogade og fluks var der opløb af børn og unge. Deres tøj og sko afspejler den forbedrede levestandard siden Settlementet rykkede ind i gaden fyrré år tidligere.

hyppigt i et sådant kvarter, er kvarterets naturlige og logiske svar til et samfund, der tolererer dette kvarter generation efter generation. Det er helt vanvittigt at forvente noget andet,” understreger Krabbe på linje med sin forgænger i embedet, og kalder det ”den største uretfærdighed, at man på den ene side tvinger folk til at bo under sådanne forhold og bagefter fjerner børn og straffer voksne, fordi de udvikler sig på en måde, som ethvert fornuftigt og kyndigt menneske i dag må erkende, er en direkte følge af disse vilkår.”

Han opremser daglige selvmord, selvmordsforsøg og skilsmisser som konsekvenser af livet i slum og tilføjer prostitution, kriminalitet, alkoholisme og asocial holdning ’over en bred front,’ før han provokerende konkluderer, at ”alt dette må ses som oprørssymptomer, men det bliver i almindelighed blot betragtet som moralsk forfald og så langt som muligt holdt nede med magt. For os at se, som kender disse forhold, er disse symptomer i virkeligheden sundhedstegn. De viser, at der dog trives en slags protest.”

En anden hyppig virkning af det elendige hverdagsliv er sløvhed: ”Man ribbes ganske langsomt for sine idealer, man dræber sine drømme og længsler, man affinder sig. Det er uden tvivl den alvorligste og mest skæbnesvangre virkning, som kan konstateres. Det er proletarisering i dette ords nedsættende betydning.”

At det alligevel lykkes så mange på Vesterbro at leve almindeligt, lovlydigt og arbejdsomt kalder Krabbe ’mirakuløst’: ”Disse mennesker sætter en enorm kraft og vilje ind på at ville holde sig klar af miljøet,” men samtidig bliver hverdagen ofte en lidelse for dem, ”fordi de kommer til at hade og foragte så meget af det, der trives i deres nærmeste omgivelser.”

Krabbes frustration over ikke at kunne gribe ’ondet ved roden’, som han udtrykte det, voksede gennem trediverne og fyrrerne. På dette tidspunkt arbejdede alene i Saxogade følgende institutioner: Frelsens Hær, Kirkens Korshær, Saxoly, Kristeligt Studenter-Settlement, Apostel Menighedsbørnehave og Gethsemane Menighedsbørnehave – seks store og seriøst engagerede institutioner, hvis virksomhed omfattede mange familier i gaden og nærmeste omegn. På de årlige bededagsseminarer og månedlige aftensammenkomster udfordrede Krabbe gentagne gange Settlementets frivillige medarbejdere med spørgsmål som: Gør vi mere skade end gavn? Er vi med til at dæmpe den sociale indignation, der kunne have ført til et sundt og retfærdigt oprør mod de fundamentale vilkår og derigennem måske noget hurtigere og mere radikalt havde kunnet tvinge ændringer igennem? Burde vi lukke alle vore lappeværksteder, så det kunne komme til at syde og boble i folgedyb?

Krabbe svarede – selvfølgelig – nej til sine retoriske spørgsmål. Men overvejelserne afspejler en følelse af magtesløshed, der fik medarbejdere fra kvarterets frivillige og offentlige institutioner til i fællesskab at gå nye veje for at rette offentlighedens og politikernes opmærksomhed mod Vesterbros slum.

Tonen i årsberetningerne og hans mange artikler om saneringsproblemet skærpedes over en årrække: ”Skal her blive forsvarligt at lade titusinder af børn vokse op og få deres grundpræg, så må der adskilligt

Middagspause. Saxogade i begyndelsen af 1950'erne. Der var masser af små butikker, og meget transport foregik stadig med håndkraft og bananvogn.

Forside. Vesterbro Boligaktion fik skabt stor debat.

I 1955 købte Settlementet Trilingsgården ved Søndervig mellem Vesterhavet og Ringkøbing fjord. Købet blev hovedsageligt finansieret af Socialministeriet og Københavns kommune, men også mange private bidragydere spædede til. Det var især Settlementets fritidshjem, som benyttede den vestjyske ejendom.

mere radikale midler end børneinstitutioner og politi og børneværn og moralske kampagner til, så må denne bydel saneres,” skriver han i 1949 – tre år senere kalder han det ’en pligt og en naturlig opgave’ for Settlementet at engagere sig i oplysende arbejde – for at påvirke den offentlige mening til at kræve en politisk løsning på boligproblemet”.

Vesterbro Boligaktion

I foråret 1950 så Vesterbros Boligaktion dagens lys. Det var et forum, hvor folk fra kvarterets sociale organisationer mødtes med områdets lærere, læger, politifolk m.v. Fælles for dem var en oplevelse af at være lappeskræddere.

Optakten var en indsamling af 6.000 underskrifter med krav om sanering af bydelen. Aviserne citerede ivrigt fra et offentligt møde i daginstitutionen Saxoly, hvor Otto Krabbe erklærede, at ”Vesterbro må saneres, fordi bydelen er en åndelig sump, der skaber forbrydere.” Elendigheden kan aflæses i selvmordsstatistikken, uddybede han, i daglige selvmord eller selvmordsforsøg, i de 220 beværtninger, der er godt besøgt, ”fordi der i al denne gråhed er en særlig trang til at ty til kunstig stimulans, til at se store syner og føle sig som en farlig karl.

Dagbladet Information sendte en journalist til Saxogade for sammen med Settlementets forstander at ’aflægge besøg hos slumkvarterets beboere’. Det blev en gåtur i baggårde med ’gammeldags wc’er i gården til 200 mennesker’, snævre lejligheder med barnevogn i entreen, opbevaring af koks i køkkenet eller mellem sengene. Der var natpotter i køkkenet ved siden af gaskomfuret, så lejlighedens syv beboere slap for at rende i gården, køjesenge fra gulv til loft, et enkelt sted sov cyklen på divanen om natten.

Hos fru Emmy Møller brændte lyset hele dagen, fordi solens stråler aldrig ramte lejlighedens vinduer, og hendes fire børn sov i et lille fugtigt rum: ”Lægen siger, jeg skal væk herfra med børnene hurtigst muligt, de har begyndende engelsk syge, men i bolignævnet siger de, at en ny lejlighed mindst koster 150 kroner, og hvem har råd til det? Her giver vi 37 kroner!”

Om fru Emmy Møller troede, at underskriftindsamlingen ville hjælpe? Næh – ”det bliver vist aldrig til andet end dette her. Resolu-

Krabbe i blitzlys. Arkitektstuderende havde lavet en vandreudstilling om boligproblemer, som fik stor opmærksomhed i landets større byer.

Vinteren 1946-47 var rå. Før jul var bælteerne frosset til, og efter nytår lukkede isen også for sejlads i Østersøen og blokerede dermed for importen af kul og andet brændsel fra Polen. Flere års brændselsknaphed blev til en regulær mangel. På blot en enkelt dag i februar søgte 26.000 københavnere om nødbrændsel, og brændselshaverne udnyttede folks desperation til at sælge frosne jordklumper som tørv til overpriser.

I slumkvartererne frøs de udvendige faldstammer, så folk ikke kunne komme af med vand fra køkkenvasken. De mest uheldige havde også frosne vandrør i gårdens retirader og de fælles wc'er på bagtrapperne.

Akademikere i Saxogade. I halvtredserne arrangerede Settlementet kurser for akademikere. Medicinstuderende Preben Hertoft på besøg i en nydelig toværelses med tæpper på gulvet, gardiner og billeder på væggen. Sandsynligvis sover knægten på sofaen i den lille stue.

Kursusdeltagerne var enige om, at det Arrangement, som de havde mest Udbytte af, var den Aften, de to og to besøgte almindelige Vesterbro-Hjem. Preben Hertoft og Gorm Wagner var inviteret af Ægteparret Christensen i Valdemarsgade og tilbragte en hyggelig Aften i Familiens Toværelses Lejlighed. Preben Hertoft har her fundet ud i Køkkenet for at se, hvorledes Fru Christensen tilbereder Kaffeordet sammen med sin Datter Ulla. Det almindelige Traktement i et Vesterbro-Hjem (d. h.) er Kaffe med Kager og senere paa Aftenen en enkelt Øl. Hr. Christensens Familie var ingen Undtagelse. Hr. Christensen er Mekaniker, og fur at hjælpe paa Hjemmets Økonomi arbejder hans Kone fire Timer hver Dag. Om Vinteren, naar Forældrene er borte fra Hjemmet, er deres to Børn anbragt paa Settlementets Fritidshjem, om Sommeren tumler de sig derimod i Familiens Kolonihave i Hvidovre. Fru Christensen har deltaget i Settlementets Arbejde, lige fra hun var Barn, og hun og hendes Mand er nu nogle af de ivrigste Deltagere i en af Familiekubberne.

Det ukendte Liv uden for Studerekammeret

Tyve Medicinere studerer sociale Forhold paa Vesterbro

Studenter, der Dag ud og Dag ind skal sidde med Næsen begravet i videnskabelige Bøger, mister let Kontakten med de Mennesker ude i Livet, som beskæftiger sig med manuelt Arbejde. Men det er netop disse Mennesker, som de vordende Læger, Sagsførere o. s. v. vil faa med at gøre efter endt Uddannelse. Derfor afholder Organisationens »Kristeligt Studenter-Settlement« hvert Aar et Kursus for et bestemt Fakultet ved Københavns Univer-

sitet for at oplyse om sociale og menneskelige Problemer, der knytter sig til et decideret Arbejderskvarter. I Aar havde tyve Medicinere valgt Vesterbro som Studie-Område. Lejligheder, Børneinstitutioner, Skoler, Socialkontoret og en Fabrik blev besøgt og Maaltiderne indtaget paa Folkekøkkenerne og Beværtninger. Mellem Besøgene blev afholdt Diskussioner med fremtrædende Folk fra Politik, Børneværn, Mødrehjælp og Arbejderbevægelse som Indledere. Kursuset afholdtes efter engelsk Forbillide og strakte sig over de tre første Dage i Februar. De engelske Kurser, der foregaar i de tæt befolkede Kvarterer i London, varer derimod tre Uger.

tioner og protester er der ingen, der tror på,” lød det opgivende svar.

I Dannebrogsgade boede Henry Nielsen, arbejdsmand og arbejdsløs, sammen med kone og fem børn i et enkelt rum. Et spørgsmål: Hvad savner De herude? affødte tøvende svar, som journalisten udførligt refererede: – ”Jae ... hvad savner vi ... Nielsen konfererer med konen om det, og de bliver enige om, at det ville være rart med nogle parker. Det samme siger fruene Møller og Larsen og Thomsen, selv om de tænker sig godt om. Det kunne selvfølgelig være rart med wc oppe, men ellers ... Vi har jo aldrig boet andre steder end herude, og så er det naturligvis svært at sige, hvad der sådan mangler!”

Nielsen, Møller, Larsen og Thomsens beskedne krav viser, hvor svært det kan være at forestille sig livet anderledes, end det er – og tro på, at forandring til det bedre er en realistisk mulighed.

Deres manglende interesse for boligaktionen og saneringspolitik er påfaldende i betragtning af, at folk blev syge af at bo i slumlejlighederne. Især børnenes helbred led under fugten og manglen på sollys fortæller Vagn Christensen – nu pensioneret amtslæge i Ringkøbing, dengang i færd med at samle materiale til sin doktordisputats om sammenhæng mellem boligforhold og børnesygdomme:

”Vesterbro-børnene blev indlagt med bronkitis og lungebetændelse den ene gang efter den anden. På hospitalet fik de penicillin; de fleste kom sig, blev sendt hjem, kom igen, fik penicillin, kom sig, blev sendt hjem – og dukkede atter op næste vinter. Forskellen lå i boligerne: Vesterbros utætte og fugtige lejligheder førte til hyppig sygdom og epidemier i de børnerige familier.”

Saxogade føler sig forrådt

De 6.000 protestunderskrifter vakte også DR-journalisten Lene Vedel-Pedersens interesse for slumkvarteret; hun åbnede mikrofonen for en gademusikant og en syngende skøge, hun fortalte om sortbørshandlen og interviewede flere beboere, blandt andet en tyveknægt, en spritter og unge mænd på en billardsalon, og hun komponerede det hele sammen til radioudsendelsen ”Vi standser i Saxogade”, som blev sendt på Danmarks Radio en søndag aften og hørt over hele landet.

Lene Vedel-Petersen gjorde sådan set ikke andet end at give lytterne

Målskive. Forstanderen var beundret og afholdt af de frivillige studerende, men undertiden syntes residenterne, at han var lige lovlig emsig med at tælle deres tomme ølflasker. En gang inviterede de ham derfor på forløren skildpadde med ægte og rigelig sherry efterfulgt af stærk romfromage. Han blev meget munter, husker en af kokkene, Peder Boas. Boas' tegning af Otto Krabbe brugte residenterne til at skyde til måls efter, når de havde en disputs med ledelsen.

Krigen havde fremmet en generel venstredrejning i det politiske klima. Ved valget i oktober 1945 fik kommunisterne atten mandater som bonus for deres indsats i modstandskampen. Det pustede til den altid dirrende kommunistkræk og ansporede samtlige andre partier til at udfolde nye programmer for sociale forbedringer.

indblik i det hverdagsliv, som Otto Krabbe så ofte havde kaldt "en åndelig sump". Alligevel vakte udsendelsen ramaskrig på Vesterbro:

'Saxogade føler sig forrådt', lød en overskrift i Ekstrabladet. Avisen modtog 'et hav' af breve fra folk, der følte sig personligt forulempet af Vedel-Pedersens reportage, og lederskribenten understregede: "Det er vist aldrig nogen sinde før sket, at en radioreportage på en halv times tid har nået at gøre så megen fortræd for et samfund af mennesker som den, der blev udsendt om Saxogade."

En butiksindehaver, som havde haft adresse i gaden i en menneskealder, beskyldte radioen for at have gjort 'ubodelig fortræd hernede', han frabad sig besøg af folk, der, 'for at hjælpe, vil drukne os i smuds for sensationens skyld.'

En anden skammede sig over, at hele Danmark nu måtte tro, at Saxogade var den rene råddenskab.

En tredje spurgte indigneret: "Hvorfor standsede man ikke ved de hundredevis af prægtige unge, vi har i gaden, som ikke stjæler og som ikke fordriver tiden på billardsalon? Hvorfor kiggede man ikke ind i klubben på Saxogården, hvorfor stoppede man ikke de jævne, arbejdsomme og flittige mennesker, der dog trods alt er i flertal i gaden?"

Såvel kommunisternes partiorgan, Land og Folk, som Otto Krabbe og Ekstrabladets lederskribent efterlyste en holdning hos Vedel-Pedersen, en beskrivelse af årsagerne til elendigheden og en appel til lytterne om at bidrage til at ændre forholdene. Men det stred mod Vedel-Petersens journalistiske principper: "En direkte appel ville være en umulighed. Det bruger jeg slet ikke i mine udsendelser, og det er ganske imod min opfattelse af, hvordan man skal få folk til at tænke selv. Hvis den udsendelse har været kras, så siger det da sig selv, at ens første tanke er: Her må vi hjælpe. Og så har jeg nået, hvad jeg ville," forsvarede hun sig.

Den hede debat om radioudsendelsen afspejlede filantropens såvel som den socialt engagerede journals krydssejls mellem Skylla og Karybdis: På den ene side må de forhold, man ønsker at ændre eller lindre, nødvendigvis beskrives som elendige for at vække stærke følelser som afsky, medlidenhed og medfølelse, således at behovet for hjælp fremstår glasklart. På den anden side kan sådan en nærgående beskri-

velse virke ydmygende og sårende for de mennesker, det handler om.

På godt og ondt satte Vedel-Pedersens radioudsendelse Saxogade og boligproblemet på dagsordenen. Blandt andre bragte Ekstrabladet efterfølgende en serie artikler, som på fornem vis skildrede hverdagslivets trængsler ”blandt de mange brave og stræbsomme ægtepar”, børnene og de unges vilkår og hjælpeorganisationernes arbejde. ”Der vokser et træ i Saxogade”, hed serien – opkaldt efter gadens enlige træ.

Bydelens huse er for gode

Boligaktionen kritiserede hårdt og direkte husejerne i Vesterbros Grundejerforening for at presse urimelige huslejer ud af deres misligholdte ejendomme. Grundejerforeningens formand, Christian Olesen, skød igen – ”den stærke overbefolkning kan husene ikke gøre for,” påpegede han, ”den skyldes udelukkende, at kommunen ikke for tiden kan anvise beboerne andre lejligheder.”

En samstemmende kritik fra stadsingeniørens kontor, fra Boligkommissionen og Boligaktionen af bydelens generelle boligstandard afviste Christian Olesen som ”fri fantasi og kun en usaglig og ondskabsfuld kritik af andres ejendomme,” Der var ingen grund til rive huse ned, understregede han, ”da de i tiden fra 1920 til 1940 er forsynet med de dengang almindelige tekniske indretninger som gas, vand, elektrisk lys, indvendige faldrør, wc, linoleum på trapper og betonbelægning på gårdspladser med mere.”

Efter Grundejerforeningens mening, var kvarterets ’urimeligt lave’ huslejer den eneste årsag til, at der visse steder – og det måtte Christian Olesen dog indrømme – var dårligt vedligeholdte huse.

Problemet var derfor meget let at løse: Hvis blot husejerne fik ret til ’en klækkelig forhøjelse af huslejen,’ ville de få økonomisk mulighed for at gennemføre en sanering med reparationer og ’moderniseringer af forskellig art,’ skrev han i ’A5 – meningsblad for unge arkitekter’ i juli 1952.

Københavns kommunes borgerrepræsentation var den anden skydeskive for Boligaktionens kritik. Socialdemokraterne, som sad på flertallet, prioriterede sanering af den indre by; den gældende saneringslov fra 1939 kunne ikke anvendes på Vesterbro, mente de, fordi bydelens

Interview. Formand for Settlementets venner, Niels Jørgen Skydsgaard, fortæller Krabbe-historier til årsskriftet. Skydsgaard boede i Settlementet, da han læste engelsk på universitetet.

Saxogade 25. Toiletet på gangen var fælles for to familier i 1953.

ejendomme var for gode. På det punkt var kommunalpolitikere altså enige med Grundejerforeningens formand.

Boligaktionen argumenterede stålsat for, at kommunen skulle bruge ressourcerne i brokvartererne. Grundværdierne i den indre bys slumområder var tårnhøje, mens værdien af selve bygningerne var beskedne. Private bygherrer havde derfor masser af økonomisk initiativ til at rive udslidte, århundreder gamle bygninger ned og bygge nyt og givtigt erhvervsbyggeri på de dyre grunde. Det behøvede kommunen ikke at støtte økonomisk, problemet ville blive løst med privat initiativ.

Omvendt forholdt det sig på Vesterbro, Her var grundene – i sammenligning med indre by – billige, mens priserne på beboelsesejendommene var høje, fordi de var bestemt af den spekulationsdrevne huslejeindtægt. Med andre ord var der ingen økonomisk gulerod, der kunne lokke private bygherrer til at sanere området.

Derfor mente Boligaktionen, at det nødvendigvis måtte være politikere, som gennemtvang en sanering af Vesterbro.

Slum – en dokumentarfilm

Vesterbros boligaktions bedste redskab blev filmen *Slum*. Instruktøren Jørgen Roos, som var datidens store navn inden for dokumentarfilm, gik med liv og sjæl ind i arbejdet mod et meget beskedent honorar på 1.000 kr. Beskrivelsen af Vesterbro dominerede, men Jørgen Roos ønskede at vise, at der også fandtes slum uden for København, og bragte sekvenser fra Århus, Randers, Ålborg og Odense. Bent Fabricius Bjerre, dengang et ukendt navn, komponerede musikken for en hundredekroneseddel. Berte Quistgaard, en af tidens store skuespillere, indtalte teksten gratis. En anden stjerne, Hannah Bjarnhof, læste Tove Ditlevsens digt, Barndommens gade, som prolog til filmpremieren i DSB's Kino på Hovedbanegården i 1952. Borgmester Julius Hansen sås blandt gæsterne, og filmen fik fremragende anmeldelser: "Man har kaldt gader hernede for Dannebrogsgade, Saxogade og Absalonsgade for at hædre flaget og de mænd, som lagde navn til – i stedet har man rejst dem en skamstøtte! skrev Kristeligt Dagblad.

Statens filmcentral købte *Slum*, som i en årrække var den hyppigst udlejede film, og blev set over hele landet.

Mange ønskede at opleve rædslerne med egne øjne og meldte sig til rundvisning i kvarteret, fortalte Krabbe senere: "Der kom højskoler, skoleklasser, faglige grupper, sågar konfirmandhold. På en tid var det ved at blive for voldsomt, og mange måtte vi afvise."

Hverdagens trængsler var ikke overstået med befrielsen. Danskerne måtte fortsat købe sukker, kaffe, sæbe, tekstiler og mange andre varer på rationeringskort, og sortbørsen trivedes i Saxogade.

Saxogade 23. Baggårdene rummede både skure, skraldespande og tørresnore. I regnfulde og kolde perioder havde husmødrene deres hyr med at få tøjet tørret.

"Man kan sige om dette nabolag, at det er født saneringsmodent. Der har aldrig været forsvarlige eller menneskeværdige boliger her. Men der har været penge at tjene."
Otto Krabbe, årsberetningen 1946

Før saneringen, 1953. Saxogade til højre i billedet, hvor Apostelkirkens tårn rager op.

Nok en gang erfarede Boligaktionen omkostningerne ved at have offentlighedens bevågenhed. Kvarterets beboere følte sig som eksotiske dyr, der blev fremvist for et gysende publikum i Zoo.

Boligkonferencen 1953

Arbejdsløsheden var høj i begyndelsen af 1950erne, og byggefagenes fagforbund pressede på for at få arbejde sat i gang. Det kom Boligaktionen til gode på flere måder. Dels som direkte økonomiske tilskud fra byggefagenes fagforbund. Dels i form af et tæt samarbejde med branchen om en tredages boligkonference i Folkets Hus på Enghavevej i marts 1953 under parolen 'Boliger Nu'.

Vesterbro Boligaktion stod som initiativtager og arrangør af denne conference, som blev helt enestående i sin art. Der deltog flere hundrede: Repræsentanter fra byggefagene, partier og ministerier, fra

Efter saneringen, 1961. I første saneringsbølge blev karren Saxogade (fra Apostelkirke) – Matthæusgade – Westend udhulet, dvs. bag- og mellemlusene blev revet ned.

kommunen, sociale boligselskaber og sociale institutioner samt arkitekter, byplanlæggere, økonomer og læger, med flere.

Lægen Vagn Christensens dokumentation af sammenhængen mellem dårlige boligforhold og børns sygelighed vakte stor opmærksomhed: Fra Vesterbros små lejligheder kom otte gange så mange børn på hospitalet som fra Emdrups fire-værelses lejligheder, og dødeligheden var fire gange så høj blandt vesterbrobørn.

Konferencen skabte debat om Københavns kommunes saneringspolitik – hvilket slet ikke var så ligetil, understregede Krabbe senere:

”Det var under den kolde krig, Boligaktionen virkede. Den kolde krig betød en politisk polarisering, som vi ikke har oplevet magen til siden her i landet. Alt, hvad der lugtede af kommunisme, var forbudt, foragtet og forhadet af pæne borgere, inklusive den socialdemokratiske del af arbejderbevægelsen. Kunne man sætte kommuniststemplet på en

”Vi har ingen pjaltede og underernærede børn, men vi har et hav af børn, der bolig-mæssigt og åndeligt vokser op i en sump!”
Otto Krabbe, årsberetning 1949.

Saneret gårdliv. I de udhulede gårde kunne solen nå ned og varme pensionisterne på bænke, der var plads til mødre med børn og legepladser.

sag eller person, så var vedkommende kompromitteret. Københavns kommune gjorde sig hæderlige anstrengelser for at knuse Boligaktionen med dette våben. Man fik socialdemokratisk oplysningskontor til at trykke og hustandsomdele en 4-sidet avis, hvor Boligaktionen, og vi der arbejdede deri, blev mistænkeliggjort som værende stråmænd for DKP og dermed sat udenfor det gode selskab.”

Krabbe fortalte denne historie i 1987, da Settlementet nok en gang arrangerede en boligpolitisk konference – dog i mindre målestok. Her optrådte Krabbe som erfaren vismand over for en ny generation af boligaktivister:

”Hvad der gjaldt for os, var så at sige at sikre os nogle gidsler, finde nogle kapaciteter, som kunne sige god for vores program. To personer betød i så henseende noget afgørende. Det lykkedes at få tilsagn om et foredrag på konferencen af vor store og højtagtede førende socialmediciner, professor Poul Bonnevie, og – hvad der var en endnu større gevinst for os – det radikale folketingsmedlem Bertel Dahlgaard gav tilsagn om at tale. Dermed var vi dækket ind. De to mænds autoritet bidrog afgørende til at hæve Boligkonferencen op over det partipolitiske.”

Som forhenværende indenrigsminister i Stauning-Munch-regeringen 1929-40 hørte Dahlgaard til velfærdsstatens betydeligste bygmestre, og sammen med fagbevægelsens fulde opbakning medvirkede 'gidslerne' til, at dagbladet Socialdemokraten efter konferencen i en ledende artikel måtte vedgå, at Boligaktionen var værd at regne med:

”Vi har nu og da kritiseret forstander Otto Krabbe uden dog på noget tidspunkt at drage hans redelige motiver i tvivl ... men vi føler trang til efter afslutningen af den store boligkonference at sige nogle anerkendende ord om det saglige og værdige forløb, den fik. Det var i sig selv imponerende, at Krabbe kunne få 300 mennesker fra hele landet til at ofre 2-3 dage på møder fra morgen til aften, og oven i købet med forpligtelsen til at skulle betale for at være med; det var endnu mere imponerende, at det lykkedes at tøjle lidenskaberne i denne brogede forsamling, hvor alle politiske retninger og erhverv var repræsenteret.” ...”Midlerne til øget byggeri er tilstede, viljen hos byggeriets folk til at gøre en indsats er der i fuldt mål. Det eneste, der mangler, synes at være magthavernes vilje til at skabe en langtidsplan, skabe tryghed i byggeindustrien.”

En sådan skarp kritik af socialdemokratiske politikere på lederplads i partiavisen, var et sjældent syn i 1950erne.

Var Boligaktionen til nytte?

”Boligkonferencen var en enorm succes”, opsummerer Krabbe kort og godt de tre dages arrangement i Folkets hus. Den efterfølgende velvilje og heftige politiske debat gav Boligaktionens ledere forhåbninger om, at Vesterbros befolkning ville bakke op om saneringskravene.

Arkitekten Arne Gaardmand om Vesterbro Boligaktion:

"For de fagfolk, der var med, kom årene 'dengang' til at betyde et engagement og en indsigt, som vi har levet på og af siden. På flere punkter har vi måttet revidere både mål og midler. Men tilbage er blevet en væsentlig interesse for byggeriets og planlægningens sociale sider, som har styret mangt og meget i vores senere arbejde. Jeg tror også, at vi for resten af livet blev præget af dette engagement og den kammeratlige arbejdsform, der prægede arkitekterne, de andre faggrupper og Settlementets medarbejder i de hektiske og lærerige år." Rapport fra boligkonferencen 1987.

Forhåbningerne blev imidlertid grundigt skuffede, fortalte Krabbe på en boligkonference i 1987:

"Et af vores forsøg var afholdelse af biografmøder i kvarteret. Vi lejede tre store biografer en lørdag eftermiddag. Nu skulle Vesterbro manifestere sig som en befolkning, der ikke længere ville finde sig i elendige boligforhold. Det lykkedes os at få de fleste daginstitutioner i kvarteret til at holde åben tre timer på denne lørdag, sådan at forældre til småbørn ikke skulle være forhindret i at komme hjemmefra. Der blev fremstillet løbesedler og husomdelt i hele kvarteret. Dele af pressen bekendtgjorde møderne, og der var kvalificerede talere både fra Boligaktionen og lokale beboere.

Arrangementet blev en dundrende fiasko. Kun nogle få hundrede mennesker tilsammen mødte op i de 3 biografer. Personalet i daginstitutionerne ventede forgæves på rykind. Det blev en fuser."

Otto Krabbe gav ikke firsernes boligaktivister nogen illusioner om vesterbroernes politiske bevidsthed og kampvilje. Tværtimod udpenslede han sine mange selvoplevede fiaskoer. I halvtredserne arrangerede Settlements medarbejdere gang på gang møder om boligproblemet for beboerne i deres karré, hvor der boede omkring 200 familier. Flere gange var der helt nære og lokale emner på dagsordenen, netop for at gøre det relevant for folk at møde op: "Jeg husker at vi engang havde et møde om at gøre Revalsgade, som nu er væk, til legegade, da den ingen trafikal betydning havde. Men det eneste vi mødte i den anledning var modstand, for alle der boede i stueetagen skulle have sig meget betakket for, at der kom endnu flere børn og larmede udenfor deres vinduer. Vi havde emner som asfaltering af gaderne, da de endnu var brolagte, for når de store lastbiler med f. eks avisruller til de store dagblade på Rådhuspladsen kørte igennem, så rystede husene og nogle slog endda revner. Bedre gadebelysning og sådanne helt elementære forhold, som vi syntes måtte være i centrum af folks interesse og for deres dagligliv, afstedkom kun cirka tyve mennesker til et sådan møde."

Hvad nyttede det hele?

Lakonisk konstaterede Otto Krabbe, at Vesterbros Boligaktion i 1950'erne – "aldrig blev andet end et akademisk foretagende."

”Det er interessant og nedslående at måtte erkende, at Boligaktionen aldrig blev en folkelig bevægelse. Den blev for så vidt et nyt eksempel på filantropi, som det var folk udefra med deres ressourcer og indignation, som trådte til, men den afveg fra den klassiske filantropi ved at sigte mod ondets rod og ikke interessere sig for symptomerne.”

”For os i Settlementet oplevedes det som en stor befrielse og i nogen grad som en slags moralsk oprustning at være med i et egentligt rodarbejde. Det gav en bedre samvittighed og en større følelse af eksistensberettigelse at komme ud i en konfrontation med de bagvedvirkende kræfter, de strukturelle grundforhold, der så længe og vedvarende havde fordømt mennesker, børn og voksne, til livet i slum, med alle dets fatale følgevirkninger.”

”Jeg tør slet ikke svinge mig op til at sige, at vi solidariserede os med Vesterbro. ’Solidarisere’ er et meget stærkt udtryk at anvende, i hvert fald i socialt arbejde. Man kan ikke vælge at solidarisere sig. I hvert fald er det kun enere, der kan. Solidaritet i egentlig forstand forudsætter et fællesskab om grundlæggende forhold og vilkår, som næppe lader sig realisere, når partnernes ressourcer er så forskellige som her – materielle og åndelige ressourcer.” ...

”Man kan blive talerør, advokater og derunder anvende sine ressourcer til at formulere og beskrive, men altid som nogle, der står udenfor og ovenfor. Man kan altid drives af en social indignation, som kan give en vældig styrke og drive værdifulde initiativer frem”...

”Og jeg mener at turde sige, at Boligaktionen blev noget af en sådan forekomst i miniudgave. Det var frydefuldt at opleve grundejeres og udlejeres fjendtlige holdninger og reaktionære politikeres forsøg på at skyde os uhæderlige motiver i skoene. Det styrkede følelsen af, at det virkelig var en betændt byld vi trykkede på.

Men vi fik ikke jaget panik i dem. Det er tvivlsomt, om Boligaktionen har sat huslejerne ned med så meget som en krone på Vesterbro.

Det er vældige kræfter, man her er oppe imod. Men vi fik sat stempellet SLUM, udtalt på dansk, hen over Vesterbro, og det har måske ikke været uden virkning. Og så tror jeg, vi lettede vejen for den saneringsindsats, som nok lod vente på sig, men som dog kom i gang og fortsat er det.”

Labyrintisk. På Otto Krabbes kontor hang et luftfoto af Vesterbro.

11 · I/S Vesterbros selvbyggere

VERNER SKULLE HAVE VÆRET EN BIOGRAFBILLET, men så blev det regnvejr. Den historie hørte han allerede som lille dreng. Han blev født på Lyngborgens fødselsdag – ”var mine forældre taget af sted på ferie få timer tidligere, var jeg oven i købet blevet født på selve Lyngborgen,” fortæller han – ikke uden stolthed.

På det tidspunkt var hans forældre, Rita og Christian Hansen, flyttet fra Dannebrogsgade på Vesterbro til en halvanden værelses lejlighed i Vanløse, hvor de boede med Verners storesøster og mormoren. De trange forhold lokkede ægteparret til i december 1952 at danne I/S Vesterbros selvbyggere sammen med 16 andre ægtepar fra Settlementets familieklubber.

Alle boede i små lejligheder og betalte 40-50 kroner om måneden i husleje. I tre år satte de hver uge 15 kroner ind på en fælles konto, som Settlementet administrerede, for at spare op til drømmehuset – beløbet svarede nogenlunde til forskellen mellem deres husleje og udgifterne til et selvbygget hus. I fællesskab købte de sytten familier en grund i Glad-saxe, hvor mændene i deres fritid byggede sytten helt ens huse.

Da de første fem huse stod færdige, blev der trukket lod. Formanden for selvbyggerne og hans kone var blandt de heldige – og storsindet overlod de gevinstloddet til et ungt par, Jørgen og Annelise. Parret havde kendt hinanden i fem år, været forlovet i fire og flyttede sammen, da han på bryllupsdagen bar hende over tærsklen til Hermelinvænget 66: ”Mændene havde ikke nået at sætte dørkarme i, men det gjorde ingenting. Vi havde spinket og sparet i mange år og købt udstyr efterhånden. Vi ville ikke købe på afbetaling. Alt var flunkende nyt, sølvtøjet, dynerne, møblerne, tallerknerne, intet blev brugt, før vi flyttede ind her,” fortæller Annelise.

Hun boede her sammen med sin Jørgen i 53 år fra brylluppet til hans

De fleste af Settlementets voksne klubmedlemmer var i fyrrerne og halvtredserne flyttet uden for Vesterbro: ”Om dem, der ’bliver hængende’ i kvarteret, måske livet igennem, og som kun har nogle få skridt til Settlementet, gælder desværre, at de ofte bliver så præget af dette deprimerende miljø, at de til sidst mister selv den energi som skulle holde dem fast til deres klub, og forsvinder som klubmedlemmer, opsluges af miljøet og finder deres plads i den trøstesløse skare af mennesker, som har givet op.” Otto Krabbe.

død 2007. Nu bor hun alene, men ”børnebørnene kommer en gang om ugen, så har jeg nogen at lave mad til, det er meget rart.”

Verner ser sig begejstret omkring i Annelises hus – han genkender rummenes placering, vinduerne, køkkenet, det hele er magen til huset overfor, hvor han boede som dreng. Måltidet griber han fat under køkkenbordet, hiver en udtræksplade ud, og kommer i tanke om en særlig juleaften i eget hus – ”mor havde lagt flæskestegen på udtrækspladen og skåret en ordentlig skive til far, men da hun vender ryggen til for at

Annelise og Jørgen. På bryllupsdagen flyttede brudeparret sammen i et selvbyggerhus. De havde kendt hinanden i fem år og været forlovet i fire.

Bryllupsdag. Christian og Rita Hansen mødte hinanden i Settlementet.

servere den for ham, napper vores store sorte hund, King, stegen og stikker af med den, ud i bryggerset. Vi kunne simpelthen ikke få stegen fra hunden. Det var kun far og King, der fik flæskesteg den jul.”

Annelise har lavet kaffe og flere slags kager, inklusive lagkage med hjemmebagte bunde, der fortæres, mens hun og Verner kapper om at fortælle historier.

I 1949 gik Annelise og hendes veninde Dysse til en jazzaften i Settlementet – ”Det var 1. oktober, og dér så jeg Jørgen for første gang, han var lige blevet færdig som soldat. Vi dansede meget sammen, og det undrede mig, at han sagde du til mig med det samme. Det gjorde man ikke. Jørgen fulgte mig hjem – jeg boede tæt på i Krusågade – og inviterede mig i biografen nogle dage senere. Derefter så vi hinanden hver dag i 58 år. Jeg har aldrig kendt andre. Aldrig. Jeg var meget glad for ham. Når jeg læser min dagbog fra ungdomsårene – Jørgen, Jørgen, Jørgen, står der side op og side ned. Han var det eneste, mit liv drejede sig om.

Annelise var kontorelev i det Gjensidige Forsikringsselskab og boede på et værelse, hos en ældre dame, til den dag hun blev gift. Jørgen boede hjemme hos sine forældre.

Da Annelise og Jørgen havde ’gået sammen’ et år, blev de ringforlovede, og så spurgte Otto Krabbe om de ikke havde lyst til at bygge hus: ”Først var vi skeptiske, men ... det blev lykken for os, at Krabbe startede dette byggeri. Vores første barn kom året efter, vi flyttede ind her.”

Nul biograftere

Inspirationen kom fra Boligministeriets departementschef, Axel Skalts, som i foråret 1952 foreslog Otto Krabbe, at nogle af Settlementets familier kunne gå i gang med selvbyggeri af små familiehuse. Krabbe præsenterede ideen i familiekлубberne, og al umiddelbar skepsis blev overvundet på en studietur til Helsingør, hvor 27 skibsværtsarbejdere havde hjulpet hinanden med at bygge huse. Med gratis arbejdskraft kunne de månedlige udgifter for et færdigt hus holdes nede på 120 kroner – ”og for den pris kan de endda få bad og køleskab,” rapporterede Kristeligt Dagblad, som interviewede I/S Vesterbros selvbyggere i januar 1953, et par måneder før de satte spaderne i jorden.

Mandearbejde. Christian Hansen hænger vasketøj op ved familiehusene.

Vandhunde. Verner og farmand i vandet ved stranden på Lyngborgen.

Fødselsdag. Lyngborgen og Verner har fødselsdag 4. juli. Her står Verner sammen med sin far, Christian Hansen. Bag dem går Verners svoger, Robert, med sit barn på armen.

Mere end en fordobling af huslejen, kunne familiernes økonomi virkelig klare det?, forhørte journalisten sig.

Jo – ”helt bestemt,” lød det kollektive svar, om end opsparingen på den fælles konto betød afsavn i det daglige: En cigaretryger var gået over til at rulle selv, andre var gået over til pibe og biografture var blevet en sjældenhed. Fruerne sparede skam også – ”for eksempel køber vi næsten ingen ugeblade mere, nu låner vi bøger på biblioteket.”

Men hvordan turde de dog gå i gang med et projekt, der kræver så stort et sammenhold, ville journalisten gerne vide. Formanden for selvbyggerne forklarede, at ”oppe på Lyngborgen har vi et udmærket motto: Hjælpes ad! Det er det, vi vil overføre til selvbyggeriet.”

Alle mændene i I/S Vesterbros selvbyggere var født i bydelen, halvdelen af dem i Saxogade, og de havde gået i klub sammen i Settlementet fra barnsben, fortalte Verners far, Christian Hansen: ”Jeg er kom-

Håndvask. Der var ingen vaske-maskine i de nye huse, storvasken foregik stadig med håndkraft. Rita foran Hermelinvænget 43 før hække og haver er anlagt.

"Settlementet er for medlemmerne en selskabelig forening, hvor de hygger sig for en billig penge. De har en honnet ambition, stræber bort fra slumkvartererne og er pæne mennesker. Så pæne, at også deres meninger holdes forsigtigt på det niveau, hvor man intet risikerer."
Anonym kritik i Settlementsbladet, november 1953

Lille familie. Verners søster Kirsten, svoger Robert og nevø Preben.

met her i 30 år. Jeg var syv, da jeg begyndte. De fleste af os har kendt hinanden, fra vi var drenge, mange af os har gået i skole sammen. Vi har ikke haft spekulationer i retning af, at det ikke skulle gå."

De færreste havde erfaringer med husbyggeri, men gruppen omfattede dog to murere og en maler, og Christian Hansen tilføjer, at "vi regner med at få fat i en tømrer og en snedker. Vi er foreløbig kun 15 medlemmer. Vi har holdt to pladser åbne netop for faglærte håndværkere."

Men dér gjorde de håbefulde selvbyggere regning uden vært. I foråret 1953, da grunden i Gladsaxe var fundet, arkitekttegningene lå færdige, aftalen om byggelån var gået i orden, og spaderne til udgravning af fundament indkøbt, forbød Byggefogens Samvirke i København sine medlemmer at deltage i selvbyggeri i fritiden – hvis det ikke var et hus til dem selv.

"Vi kan ikke godkende, at nogle både arbejder hos deres mester om dagen og medvirker ved selvbyggeri om aftenen og om søndagen, mens deres kammerater går ledige," sagde Carlo Hermansen, formand for murerne fagforening, til Politiken.

Argumenter om, at husene blev bygget af mennesker, som ikke på an-

dre måder havde råd til at få eget hus, bed hverken på ham eller de andre formænd: "Husene, de opfører, går jo fra det behov, der ellers ville være, så på en måde konkurrerer de med os," fastholdt Carlo Hermansen.

Nej, hvor blev Annelise vred på fagforeningerne: "De var lige ved at ødelægge alting for os," husker hun.

Selvbyggerne ville nødig splitte gruppen, men der var ingen vej uden om – de fem faglærte håndværkere måtte springe fra for ikke at blive ekskluderet af fagforeningen

Set i bakspejlet er det påfaldende, at kollektive selvbyggere fik fuld opbakning fra politisk hold. I dag ville Skatteministeriet sandsynligvis betragte en sådan systematiseret gensidig hjælpsomhed som sort arbejde. Men dengang blev Vesterbros selvbyggere og tilsvarende projekter finansieret gennem statslån fra boligministeriet, der så projektet som en tiltrængt mulighed for at sætte skub i byggeriet af gode familieboliger.

"Lånet havde lang løbetid og billige renter. Jeg betaler stadig de 360 kroner om året," fortæller Annelise, "det kan slet ikke svare sig at betale lånet ud."

Tom mark, skovle og spader

Annelise har lavet en stor scrapbog om selvbyggertiden. På første side er et brev fra Jørgens morfar, der var tømrer. Indtrængende advarer han det unge par mod at kaste sig ud i byggeprojektet "det er ikke til at holde ud at arbejde så længe, som det varer at bygge så mange huse, og der er altid nogen, der ikke vil rigtig tage fat; det er også for langt uden for byen, der går for lang til med at komme fra og til arbejdet." Byggeriet ville blive alt for dyrt, mente morfaren, som kærligt anbefaler de unge mennesker at spare op til en byggegrund "og så kan I godt få en morfar til at bygge jer et elementhus."

Men de unge mennesker lod sig ikke tale ud af I/S Vesterbros selvbyggere. Den 22. juni 1952 stillede Annelises forlovede, Jørgen, og Verners far, Christian, sammen med 15 andre mænd på en tom mark med skovle, spader og værktøj. Jørgen var laborantelev, Christian var ovnsætter. Fraværet af professionelle håndværkere kunne mærkes: "Det første hus blev muret op fire gange, arkitekten accepterede ikke dårlig kvalitet, det skulle bare være i vater," husker Annelise.

Ung mor. Verners søster, Kirsten, fik sit første barn som femtenårig og nummer to som sekstenårig. De boede også i Hermelinvænget 43.

Hver mand fik efterhånden nogle specialer, Jørgen var en af dem, der lærte at mure vægge, Christian murede alle skorstenene, men det tog tid at blive habile husbyggere, fortalte Kristeligt Dagblad to et halvt år senere, i december 1955, da sidste hus var ved at være klar:

”Det første trekvarte år var en hård prøvelse for dem. De skulle lære det meste fra grunden, og de måtte have masser af vejledning fra arkitektens side. I vinterens fugtige vejr skred udgravningerne sammen og mændene vadede bogstavelig talt i mudder til op over gummistøvlerne. Det kunne have taget modet fra den bedste mand – men ikke et øjeblik var der tale om at opgive foretagendet. Og så med et kom der et punkt, hvor krisen var overstået, og hvor mændene havde tilegnet sig de færdigheder og den forståelse, der gør det hele så meget lettere.”

”Og for længst er de blevet drevne byggefolk, der har kunnet rejse deres huse med en sådan sikkerhed, at arkitekterne i lang tid næppe har behovet at tage til Gladsaxe.”

Byggeriet var planlagt til at vare halvandet år – men tidsplanen skred. To et halvt år efter første spadestik var alle sytten familier flyttet ind i

Festmusik. Christian og onkel Phillip spiller guitar og mandolin til søster Kirstens og Roberts bryllupsfest.

Konfirmationsgæster. En buket af Verners fastre: Mary, Jutta, Edel og Gerda.

deres nye hus. I disse mange måneder cyklede mændene hver dag efter fyraften ved 17.30 tiden til Gladsaxe og arbejdede tre-fire timer. I årets mørke tid foregik aftenarbejdet i projektørlys. Fredag aften og lørdag formiddag holdt de fri, mens lørdag eftermiddag og en stor del af søndagen var reserveret til husbyggeri.

”Min Jørgen, han tog lige fra arbejdet herud og byggede. Når han cyklede hjem til Vesterbro, kom han altid lige forbi mig og fik en kop te, før han cyklede over til Saxogade og sov hjemme hos sin mor og far. Altid. Det gjorde man jo dengang,” fortæller Annelise.

Hendes scrapbog er fuld af avisreportager, der priser selvbyggernes udholdenhed og gode kammeratskab. De havde taget deres forholdsregler for at værne om arbejdsklimaet: ”Man måtte ikke drikke øl og heller ikke diskutere politik”, siger Annelise.

Verner og hans søster tog ofte med deres mor ud på byggepladsen med mad til deres far: ”Vi måtte gerne være her, men ikke gå i vejen. Min far tog også direkte herud efter arbejdstid, han nåede sjældent hjem og spise først. Det betød så også, at han reddede sig et mavesår efter to års slid, og det sloges han med mange år bagefter.”

Næsten voksen. Verner i konfirmationstøjet mellem sine forældre, Christian og Rita.

Brudeparret. Verner og Jette har været gift siden 1967.

På byggepladsens skur blev slået en ofte fotograferet plakate op med teksten: "La' vær og lav uorden, din kone er her ikke og rydder op efter dig."

Det var ikke nemt for konerne at undvære deres mænd i al fritiden gennem flere år. Otto og Anna Krabbe prøvede at lindre ensomheden med sammenkomster og et hustru-kursus målrettet familiens kommende liv med hus og egen have. Blandt andet var syltning og konservering af frugt samt boligindretning på undervisningsplanen.

Hver uge førte Annelises Jørgen et nøjagtigt timeregnskab på byggepladsen: "Valde inden ved siden af fik tuberkulose og kom på sanatoriet, men så arbejdede de andre for ham, han blev ikke smidt ud," understreger Annelise. Da byggeriet var afsluttet, havde hver mand gennemsnitligt lagt 3.000 timer – omkring halvandet års fuldtidsarbejde oven i deres fuldtidsarbejde. Men så stod der også sytten røde murstenshuse på 88 kvadratmeter med stue, spisekøkken, soveværelse, to børneværelser, wc, vaskerum, centralvarme med fyr i bryggerset – plus et stort udhus og et cykelskur.

"Man vidste ikke hvem, der fik hvilket hus. De var fuldstændig ens, man kunne ikke forlange et gult badeværelse, næh, helt ens. Og man fik ikke skøderne, før alle husene var færdige," husker Annelise.

På arbejdet gik Annelise stille med dørene omkring I/S Vesterbros Selvbyggere – "jeg talte ikke om det inde på kontoret, fordi aviserne skrev om det som om vi var 'bærmen fra Vesterbro' ... og jeg ville ikke betragtes som sådan en stakkel fra slumkvarteret. Men vi havde jo nok ikke fået hus på anden måde. Nogle af naboerne, der boede herude i forvejen, har senere fortalt mig, at de var bekymrede for, om det var kriminelle, der byggede herude. Sådan så folk udefra på Vesterbro, især Saxogade."

Der var stor offentlig opmærksomhed, da hun og Jørgen som første selvbyggerpar flyttede ind i deres nye hus: "Aviserne kom og skrev om det – men jeg ville ikke fotograferes, da Jørgen bar mig over dørtærsklen, ikke tale om, det var privat."

Og så skrev de noget om, at 'Jørgen og Annelise flytter fra Vesterbros slum over på livets solside'. Det græd jeg over. Jeg havde det jo godt på Vesterbro."

Verner bryder ind – ”jamen sådan følte jeg det, livets solside. Vores familie boede i en halvandetværelses i nogle husvildebarakker i Vanløse – at komme herud og få mit eget værelse var at flytte over på livets solside.”

Mange kager og mange kopper kaffe senere siger Annelise farvel i døråbningen, hvor hendes elskede Jørgen for 56 år siden bar hende ind til et nyt liv som mor og husmor. Motorringvej 3 brøler halvtreds meter derfra.

Da selvbyggerne flyttede herud, var motorvejen planlagt, men her var vidt udsyn og grønt græs, hvor Verner og hans kammerater spillede bold – ”ingen vidste, hvad en motorvej var, fortæller Annelise, ”man kunne ikke forestille sig, hvor mange biler, der ville komme til at køre forbi her.”

Krudt i en hundelort

Verner boede lige over for Annelise i Hermelinvænget 43. Han er tilbage i barndommens land – ”jeg husker dengang, vi godt måtte skyde med kanonslag og sejlgarmsbomber nytårsaften. Her lige uden for Annelises hus propper vi en sejlgarmsbombe ned i en stor hundelort. Vi tænder den og løber væk, men det er glat, jeg falder, og når kun lige at rejse mig, før bomben eksploderer, og jeg bliver smurt ind i lort fra nakken til hælen. Min hvide skjorte ... min mor var ved at gå til over al det lort, jeg blev puttet i bad med det samme.”

Verners onkel Børge og moster Gerda var også med i selvbyggeriet, de boede i Råvænget, 400 meter derfra. Verner har hver eneste meter siddende i kroppen fra den dag, han som otteårig løb turen på bare strømpesokker ad et isbelagt fortov: ”Jeg var henne hos min moster og onkel, da telefonen ringede. Jeg så chokket i mosters ansigt og hørte hende spørge ’overlever han?’ – og så stormede jeg ud af døren, vidste bare, at det var min far. Han havde fået en akut blodstyrtning, ambulancen kom med fuld udrykning, så han overlevede et hul på tolvfingertarmen på størrelse med en tokrone. Jo, det havde sine omkostninger at være i dette byggeri. Han sled for det hus.”

Verners familie boede flere generationer sammen. Hans søster blev tidligt gift og fødte sit første barn som sekstenårig. Hun, svogeren og barnet fik det ene værelse i huset. Snart kom barn nummer to.

”Vi boede her i seks år og flyttede i 1961. Det var nok økonomien.

Far og søn. Verner og Christian i festtøj – det er Verners bryllupsdag.

Min far var ovnsætter, og min mor arbejdede på storvaskeriet Søborg, de var helt almindelige, vi havde aldrig penge. Men vi var de første, der fik fjernsyn. Et 17 tommer sort-hvid! I 1956 kom alle over til os og så Ungarnsindsamlingen med Volmer Sørensen som konferencier. En festlig aften.”

Verners forældre solgte huset på Hermelinvænget med et lille overskud, som blev brugt til udbetaling til et hus i Vallensbæk: ”Et ombygget sommerhus,” husker Verner, ”det var fugtigt, min far fik akut bronkitis og blev indlagt tre måneder på Gentofte. Vi blev nødt til at flytte, og huset kom på tvangsauktion. Så var Otto Krabbe der igen, det er derfor, jeg ser så meget op til ham. Han hjalp os, han sørgede for at opmagasinere alt, og vi boede på Lyngborgen, indtil vi kunne flytte tilbage til barakkerne i Vanløse. Ja – det var en karruseltur, men det var værst for mine forældre. Jeg røg jo ind som soldat og blev forlovet med Jette.”

Verners forældre hørte til første generation af Settlementets brugere. De havde begge gået i børneklubber og holdt sommerferie på Lyngborgen, senere blev de medlemmer i familieklubben Fyraften og tog deres børn med til familieugerne på feriekolonien ved Sejrobugten

*Fyraften. Rita og Christian med
aftenkaffe foran det 17 tommer.*

*Arbejdsweekend på Lyngborgen.
Verner er arbejdsleder og Jan Malm
fører motorsaven.*

– ”det var årets højdepunkt,” husker Verner.

Efter brylluppet med Jette, fortsatte han med at tage til Lyngborgen hver sommer – nu sammen med sin kone, børn og ad åre også børnebørn. Og da begge hans forældre var døde, dannede han sammen med en flok andre 2. generations-settlere – ”os, der for mange år siden har leget sammen på Lyngborgen” – Lyngborgklubben i 1974, som mødtes i Settlementet på Vesterbro. Siden har Verner brugt meget tid i Settlementet.

”Krabbe hjalp vores familie, og vi havde så mange gode år på Lyngborgen. Det vil jeg gerne give tilbage. Nu er jeg næstformand i bestyrelsen, jeg er i Lyngborgudvalget og tovholder på mange arbejdsweekender på Lyngborgen.

Det kunne jeg godt have undt mine forældre at se – både de og jeg har altid beundret den institution. Nu kan jeg være med til at præge udviklingen.”

17 familier vil bygge sig væk fra Vesterbro

Hver familiefader præsterer 30 timers arbejde om ugen for at få eget hus om et par år

Social-Demokraten 2. august 1953.

Første fundament på bar mark.

22. juni 1952 mødte medlemmerne af I/S Vesterbro Selvbyggere op på bar mark i Gladsaxe og byggede et arbejdsskur. Ingen af dem var bygningshåndværkere. Tre år senere stod 17 helt ens huse, som mændene havde bygget i deres fritid.

Maj 54.	Lørdag 22	Søndag 23	Mandag 24	Tirsdag 25	Onsdag 26	Torsdag 27	Freitag 28	
Willy	14 ⁰⁰ -21 ⁰⁰	17 ⁰⁰ -17 ³⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰
Pribeu	12 ⁰⁰ -19 ⁰⁰	17 ³⁰ -17 ³⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰
Jens	15 ⁰⁰ -21 ⁰⁰	17 ³⁰ -17 ³⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰
Arne	17 ⁰⁰ -21 ⁰⁰	17 ³⁰ -17 ³⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰
Holger	14 ⁰⁰ -21 ⁰⁰	17 ³⁰ -17 ³⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰
Georg	14 ⁰⁰ -21 ⁰⁰	17 ³⁰ -17 ³⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰
Erling	15 ⁰⁰ -21 ⁰⁰	17 ³⁰ -17 ³⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰
Hemming	15 ⁰⁰ -21 ⁰⁰	17 ³⁰ -17 ³⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰
Benny	15 ⁰⁰ -21 ⁰⁰	17 ³⁰ -17 ³⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰
Frederik	15 ⁰⁰ -21 ⁰⁰	17 ³⁰ -17 ³⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰
Egon	15 ⁰⁰ -21 ⁰⁰	17 ³⁰ -17 ³⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰
Verner	15 ⁰⁰ -21 ⁰⁰	17 ³⁰ -17 ³⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰
Valde	15 ⁰⁰ -21 ⁰⁰	17 ³⁰ -17 ³⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰
Christian	13 ⁰⁰ -19 ⁰⁰	17 ³⁰ -17 ³⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰
Ebbe	14 ⁰⁰ -21 ⁰⁰	17 ³⁰ -17 ³⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰
Svend	14 ⁰⁰ -21 ⁰⁰	17 ³⁰ -17 ³⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰
Jørgen	14 ⁰⁰ -21 ⁰⁰	17 ³⁰ -17 ³⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰	17 ³⁰ -22 ⁰⁰
	22/5 - 28/5 - 1954							

Timeseddel fra maj 1954. Da alle 17 huse var færdige havde byggeformand Verner Malm arbejdet i 3996 timer, mens brystsyge Valde arbejdede i 2148 timer.

Tre mand lægger tag.

Christian Hansen murer skorsten.

Moderne opvarmning. Oliefyr og centralvarme i alle huse.

Rejsegilde.

De færdige huse i Hermelinvænget.

Gavlen pudses under kvindeligt opsyn.

Husene havde oliefyr, centralvarme og badekar, køkken med spiseplads, dagligstue, soveværelse til forældrene og to børneværelser. Og efter nogle år var der også hække og haver omkring husene. Verner fik sit eget værelse og en ny cykel. Ud over hans mor og far var der også plads til hans storesøster, svoger og deres to børn i det nye hus.

Verner med sin første cykel foran Hermelinvænget 43.

Husene blev bygget med håndkraft, skovle og spader.

Hækkene gror. Sussie, Robert, Verner, Rita, Yvonne.

12 · Den ungdom, det ægteskab

KIRKEN MISTEDE TERRÆN I EFTERKRIGSTIDENS SAMFUND, både i det private og i det offentlige liv. Stadig flere sociale opgaver blev løst af det offentlige, og de offentligt ansatte socialarbejdere blev efterhånden professionelt uddannede socialrådgivere, småbørnslærere, pædagoger osv.

Hele denne udvikling tvang Settlementet, der jo var stærkt økonomisk afhængig af offentlige tilskud, til at afklare, hvordan institutionen kunne vedblive med at være et alternativ til såvel offentlige som andre private organisationer. Settlementets ledelse valgte at forene det religiøse, filantropiske fundament med en videnskabelig tilgang til socialt arbejde. Således var årsberetningen fra 1947 reserveret til at beskrive familieinstitutionens udvikling ud fra et historisk og sociologisk perspektiv og diskutere Settlementets arbejde på dette område. En udløber heraf var rådgivningen.

Allerede i 1950 tog et af Settlementets bestyrelsesmedlemmer, lægen Kirsten Aukén, initiativ til en familierådgivning. En gang om ugen kunne folk med personlige problemer få en samtale med en læge eller en socialrådgiver: "Rådgivningen foregik i begyndelsen hjemme i vores dagligstue," fortalte hendes mand Gunnar Aukén i 1999, "men det udviklede sig og blev efterhånden til et egentligt familierådgivningscenter."

Københavns kommune var velvilligt indstillet over for Kirsten Aukéns idéer. Året efter, i 1951, blev det offentlige tilskud forhøjet med 10.000 kroner, og Rådgivningskontoret fik lokaler i Settlementet, og en fastansat socialrådgiver: Ingrid Jørgensen. Hun var rådgivningens anker i mere end tyve år, mens Kirsten Aukén var tilknyttet som læge fra 1950-60.

Rygten om Rådgivningskontoret spredte sig hurtigt i bydelen: "Mens klienterne de første år kom på eget initiativ, er nu halvdelen henvist af tidligere klienter, præster, institutioner og andre. En del kommer efter at have læst kontorets annonce i kvarterets kirkeblade," står der i årsberetningen fra 1954.

Allerede i 1938-beretningen nævntes, at der i klubberne for unge mænd var blevet diskuteret et nyt emne: "Vi har taget det seksuelle spørgsmål op til drøftelse og været glade ved de aftener." Indholdet af 'det seksuelle spørgsmål' svæver i tågerne, men at lederen for KFUM, Falk Hansen, holdt foredrag i ungdomsklubberne med titlen 'Fristelse', antyder, at Settlementet på det tidspunkt næppe bedrev undervisning i brug af prævention.

I 1964 indsamlede en præst hele 87.121 underskrifter til kravet om at forbyde oplysning om prævention i skolerne.

Rock'n Roll. 'Well Be Bop A Lula she's my baby. Be Bop A Lula. I don't mean maybe' blev et hit i 1956.

Rådgivningen tilbød hjælp til budgetlægning, legatansøgninger, forhandling med kreditorer, samt hjælp til at kontakte myndigheder, bisidder ved retslige møder, praktisk hjælp til indkøb med videre. I halvtredserne drejede over halvdelen af henvendelserne sig om økonomiske problemer, og samtaler om 'meget personlige spørgsmål' var fra begyndelsen et tiltrængt tilbud: "Der er i en storby som København et forfærdende stærkt behov for kontakt og samtaler – ikke mindst blandt enlige mødre," skrev Rådgivningskontorets medarbejder.

Ægteskabssagerne var talrige: "Vi har gjort den erfaring, at det ofte er muligt at hindre separation, blot henvendelsen kommer inden separationsansøgningen er indsendt," lød det i begyndelsen af årtiet. Holdningen til skilsmisse ændrede sig, et par år senere bemærkede socialrådgiveren lakonisk, at: "Nogle ægtefæller ville nok være bedst tjent med snarlig separation." Hun understregede dog, at der aldrig blev lagt pres på klienterne: "Den enkelte må selv finde sit standpunkt og bære ansvaret."

Fra 1922 kunne alle frit vælge mellem kirkelig og borgerlig vielse, hvilket fik antallet af borgerlige ægteskaber til at stige drastisk. Fra 1851 til 1922 blev kun omkring 3 procent borgerligt viet, mens gennemsnitligt 25 procent af ægteskaberne blev indgået på rådhuset i perioden fra 1930 til 1970. Gud blev så at sige smidt ud af en fjerdedel af ægtesengene – et meget håndfast udtryk for, at kristendommens indflydelse blev mindre.

En sheik. Drengenes kropsnære tøj udstillede kønnet på en helt ny måde. Forældregeneratioen var bekymret.

"Et par af vore unge mænd har i den forløbne vinter været på højskole. Det har været en simpelthen fantastisk oplevelse for dem. En af dem har besluttet sig til at tage læreruddannelse – på aftenseminarium i Esbjerg", fortæller Otto Krabbe i årsberetningen 1957/58.

Dametur. Billard var rykket indenfor i Settlementet

Sex før ægteskab er ingen synd

Kirsten Auken havde været frivillig i Settlementet, siden hun blev student i 1931 og i 1947 blev hun medlem af hovedbestyrelsen. Hun for- enede sin grundtvigianske kristendom med videnskabelig grundighed og et glødende socialpolitisk engagement. De følgende tyve år kørte hun i høj grad et ideologisk parallelløb med Otto Krabbe, og de var blandt andet med til at ryste og rykke en ret bornert offentlig moral med hensyn til synet på sex før ægteskab og børn født uden for ægteskab.

"Jeg mener afgjort ikke, at man principielt kan kalde samliv før ægte- skabet for synd," sagde Otto Krabbe til avisen København i 1949. "Fra et familiemoralsk synspunkt er det uheldigt, at et barn kommer før det er ønsket og forberedt. Men noget kristeligt problem mener jeg ikke, det er."

Et barn uden for ægteskab kunne ligefrem redde mange unge mænd

over på den rigtige side af loven, mente han: ”En ung pige, selv om hun kun er 16-17 år, bare hun har en nogenlunde karakter, kan have en fantastisk indflydelse på en ung mand og holde ham klar af kriminalitet. Unge piger, måske særlig fra de dårligste hjem på Vesterbro, drømmer selv i de yngste år om en solid borgerlig fremtid – de borgerlige idealer sidder forbløffende fast. Og skulle der komme et barn før vielsen, ja så er det tit med til at lægge et pres på den unge far, få ham til at holde sit arbejde og tvinge ham frem, ikke mindst i disse tider, hvor der er arbejde nok.”

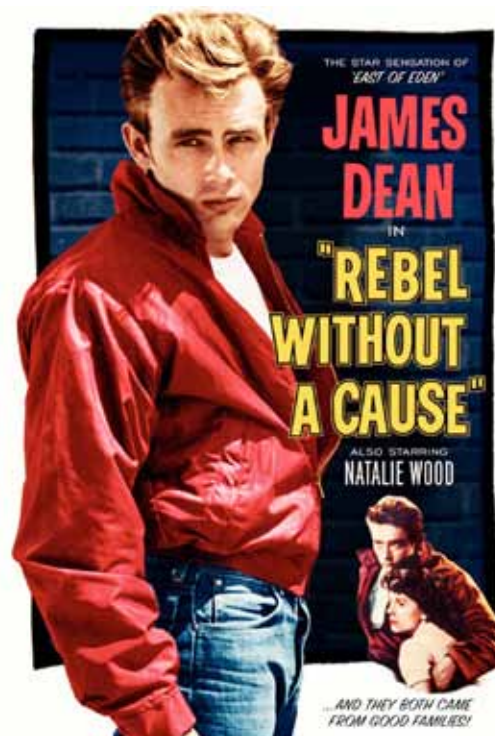
For at illustrere Krabbes pointe interviewede journalisten fra København en forhenværende tyv om hans kriminelle løbebane. Under besættelsen og i efterkrigsårene var Saxogade centrum for sortbørshandel og hæleri, og på et tidspunkt arresterede politiet en hel Settlementklub for unge mænd, der viste sig at have serier af indbrud på samvittigheden. Eks-tyven Jens fortalte:

”Vi var syv derhjemme i en toværelses og så far og mor. Men det var mine brødre, Peter og Ole og så mig, der skaffede det, der skulle på bordet så langt tilbage, jeg kan huske. Den gamle kom aldrig hjem med andet end en brandert. Der er ikke noget at sige til, at mor var træt. Hun var bange for den gamle. Lektier var der ikke noget, der hed. Far ville have fred efter maden, og så var det bare i byen.”

Jens var otte, da han fandt sammen med et sjak af jævnaldrende, som var fælles om at finde ’fiduser’:

”Nede i havnen samlede vi koks. En bil var bakket op i plankeværket, så et bræt til kokspladsen var gået løs. Det kunne vi dreje rundt, tage så meget vi kunne bære og bagefter sætte brættet på plads. Vi ’samlede’ også flasker, som vi solgte for seks øre stykket. Det gav en femten kroner om dagen, når vi var flittige. Særlig nede hos jernbanearbejderne ved Dybbølsbroen var der noget at gøre. De stod øverst på skrænten lige inden for rækværket og holdt ølpause. Så snart de var gået og havde stillet flaskerne fra sig, delte vi os. Det ene hold gik ligesom tilfældigt langs med rækværket. De bøjede sig ikke ned, nej, de puffede bare med foden lidt til flaskerne, så de trillede ned ad skrænten. Vi andre gik nedenfor med en sæk. Sådan gik min barndom. Hver aften ned på gaden.”

Nogle år senere kom Jens i dårligt selskab på billardsalonerne og blev nappet af politiet, da han sammen med en kammerat var på indbrud i

Oprør. Rebel without a cause fik den håbløse danske titel Vildt blod. 25-årige James Dean døde i en ulykke før filmens premiere i 1957.

I 1951 åbnede Magasin landets første modeafdeling for piger mellem tretten og nitten, og syv år senere åbnede Nørgaard på Strøget en butik med smart tøj til unge.

Vanløse. Det kostede ham fire måneders betinget fængsel, og ”politiet fik aldrig noget at vide om, at vi faktisk havde været to,” understregede han med stolthed over at overholde kammeratskabets love om ikke at sladre.

Jens’ redning var, at han mødte en sød pige i Settlementet: ”Hun var femten dengang og jeg atten. Vi gik sammen et par år, indtil hun kom i omstændigheder. Så var det ligesom det var sket. Jeg ved ikke hvorfor, man blev ikke sentimental, men der skete altså et eller andet med mig. Rigtigt arbejde havde ligesom aldrig ligget for mig, jeg var svajer på en budcentral, da vi blev gift. Men da min kone fik drengen, kom jeg ind som arbejdsmand på et større værksted. Der er ingen numre i mig nu. Det holdt op, da vi fik drengen. Han skal i hvert fald ikke have den barn-dom, jeg har haft.”

Da interviewet blev bragt, var Jens kommet over på lovens rette side, og æren tilfaldt konen og drengen, mente han: ”Drengen, som nu er otte et halvt er smadderærlig. Han skal have det sådan, at han kan læse videre, hvis han har lyst, eller komme i lære. Jeg har en sparekassebog til ham på over 500 kroner.”

Krabbes pragmatiske holdning til sex før ægteskab var provokerende i samtiden, og et eksempel på, at påvirkning af holdninger ikke kun gik fra akademikerne til arbejderne i Settlementet, men også den anden vej: At børn blev undfanget inden ægteskabet var almindeligt i arbejderklassen, over halvdelen af børnene kom til verden, inden der var gået ni måneder efter brylluppet, og cirka ti procent blev født uden for ægteskab.

Samme år bruger Otto Krabbe mange linjer i årsberetningen på at forsvare, at man begyndte at afholde dansearrangementer for unge klubmedlemmer. Argumentationen var tydeligvis møntet på den mere religiøst-konservative del af Settlementets medarbejdere og bidragydere. Danseaftnerne blev faste indslag i Settlementets klubliv, og her mødte mange unge mennesker deres livsledsager.

Touperet hår og læderjakker

Levestandarden steg op gennem halvtredserne, og det mærkedes også på Vesterbro: ”Som det mest betydningsfulde symptom må nævnes, at det i dag er langt mere almindeligt end for tyve år siden, at vore unge med-

lemmer er i gang med en uddannelse,” kan man læse i årsberetningen 1958/59.

De unge havde både mere fritid og flere penge end tidligere generationer. Teenageren blev importeret fra USA til Danmark nogenlunde samtidig med colaen og tyggegummiet. Teenagernes tøjstil var anderledes end voksnes. Skuespillerinden Audrey Hepburn brød igennem i filmen *Prinsessen holder fridag*. Med sin friske udstråling i lange bukser eller strutskårter og ballerinaske blev hun et idol. Et par år senere skabte Brigitte Bardot forargelse blandt voksne med filmen *Gud skabte kvinden*, mens teenagepiger over hele verden touperede håret og truttede munden, for at komme til at ligne hende.

Teenagedrenge gjorde oprør mod fædrenes forsørgeruniformer. De med intellektuelle ambitioner redte håret ned i panden, trak i islandsk sweater, hørte jazz og læste bøger. Arbejderklassens unge mænd trak i smalle cowboybukser og læderjakker, redte håret tilbage i en brillantinfedtet anderumpe og prøvede at ligne Marlon Brando i *Vild ungdom*, James Dean i *Vildt blod* og danske Ib Mossin i *Farlig ungdom*.

Musikken var en vigtig markør i ungdommens nye subkulturer. Rock'n'roll blev importeret på vinylplader, biografer i byernes arbejderkvarterer viste amerikanske film som *Jailhouse Rock* med Elvis og *Rock Around the Clock* med Bill Haley and his Comets. Da sidstnævnte film havde danmarkspremiere i 1957, udviklede sammenrendet af læderjakkeler sig til slagsmål med politiet. Det samme skete med jævne mellemrum, da Københavns kommune begyndte at afholde rockkoncerter i Enghaveparken for enden af Istedgade.

Samme år som *Rock Around the Clock* vakte optøjer, skrev Otto Krabbe om sine unge venner i *Settlementet*: ”Normalt er det de allerbedste sider hos de unge, der kommer til udfoldelse her. Det kan godt være, at de samme unge i andre sammenhænge afslører mindre flatterende træk og bærer sig mindre fornuftigt og forsvarligt ad. Det kan også godt være, at både forældre, naboer og politibetjente ser meget mørkt på nogle af disse unges fremtid! Men de unge vil jo, ligesom alle andre aldersgrupper, accepteres, de vil regnes for noget, de vil høre, at de duer til noget.”

Krabbe opremsede aktiviteterne i ungdomsklubberne; udover bordtennis, billard og kortspil, brugte de unge tiden på, at ”diskutere sport

Studenter. Gertrud Birke og Peder Boas mødte hinanden i Settlementet. Han med typisk intellektuelt fuldskæg. Da de flyttede sammen i 1960, hjalp tre gutter fra ungdomsklubben (på modsatte side). Navnene på dem er glemt, men portrætterne sidder i fotoalbummet.

Den sjette og sidste familieklub blev startet i 1963. Da var ældste familieklub fra 1935 stadig i fuld vigør. I alt var lidt over 60 ægtepar medlemmer. Flertallet boede uden for Vesterbro – og havde råd til at klæde sig godt, når der var dans på programmet.

Fællesaften. En gang om måneden holdt pigerne og drengene en fælles sammenkomst.

og film, og snakke om piger eller snakke om drenge, snakke smart tøj og smart frisure. De snakker en hel del om arbejdspladserne, meget om knallerter og motorcykler, en del om fotografering og teltture. De snakker ofte om at have eget værelse, ude i byen. De er næsten altid meget velsoignerede og nette i tøjet. De kan opføre sig beundringsværdigt godt på en danseften i Settlementet og en sodavand eller en kop te tilfredsstiller dem fuldt ud med hensyn til fortæring, hvis bare der er et godt jazzorkester. Er der ikke det, går de – et sted hen, hvor der er et. Radioen, grammofofonen, Dansetten i Tivoli, parkdansen om sommeren har gjort dem kritiske – hvad man vel ikke skal beklage.”

Til gengæld beklager Krabbe, at de unge ufaglærte tjener så meget, at de ”har råd til fritidsvaner, som kan rumme uheldige muligheder. Hermed tænkes først og fremmest på overdreven biograf- og restaurations-

Engageret familie. Dr. med. Kirsten Aukens i hjemmet med sin mand, Gunnar, og deres tre ældste børn: Svend, Margrethe og Gunvor.

besøg. Det farlige ligge i overdrivelsen,” som han skriver i 1958/59-betretningen.

Særlig bekymret var han for Vesterbros 240 værtshuse, ”hvor det er kvarterets underlødige, der dominerer billedet, de socialt og moralsk uudviklede eller afsporede, samt for visse beværtningers vedkommende ferierende amerikanske soldater og de piger, som stiller sig til disses rådighed og blandt hvilke forekommer 12-14 års børn! Det er ikke blot dollars, disse gæster efterlader sig, men for nogles vedkommende også kønssygdomme og afkom med skolepligtige børn!”

Familiekundskab

Kirsten Aukens doktordisputats fra 1953 om unge kvinders seksualitet afslørede, at ’Kun få procent af de danske kvinder går til brudeskamlen

Dokumentation. 300 unge københavnske familier blev interviewet tre gange fra 1954-57. Det viste sig, at "Den danske ungdom er forbløffende solid," skrev Politiken. "De unge bor dårligt, men er tilfredse hjemmemennesker, har et godt forhold til de ældre og orden i økonomien." Undersøgelsen udkom i 1962.

1960. Bodil Krabbe, Ellen Krabbe og Jette Isgaard vasker op efter ældste familiekлубs 25 års jubilæum.

som jomfruer,” som der stod i avisernes overskrifter. Disputatsen dokumenterede desuden, at 40 procent var gravide ved brylluppet, at mange blev gift af den årsag – samt en rystende uvidenhed om menstruation, samleje og graviditet. Kirsten Auken blev bannerfører for at indføre seksualundervisning i skolerne, og formand for det regeringsnedsatte Sexualoplysnings Udvalg fra 1961.

I Settlementet arrangerede hun og Krabbe foredrag om sagen, først i de yngre familiekлубber, men i begyndelsen af tresserne, blev der også holdt kurser i familiekundskab for unge ugifte over 18 år: ”Kurset holdtes hos de i Settlementet bosiddende studenter. Man behandlede alle problemer ved bosætning, budgetlægning, ægteskabelige og opdragelsesmæssige problemer. 15-20 unge deltog med stor interesse og alvor i disse ting samt en gruppe studerende,” bemærkes det i årsberetningen fra 1961, som også nævner, at ”en klub af unge forlovede og nygifte piger brugte forårets klubaftener til et kursus i madlavning i skolekøkkenet på den anden side af gaden.”

Auken og Krabbe hørte til blandt foregangsmændene og -kvinderne på området. Under halvdelen af landets skoler havde seksualundervisning, der fandtes kun to alment tilgængelige seksualklinikker i hele landet, og piger under atten skulle have forældrenes tilladelse til at få pessar.

I de følgende år ændrede normerne sig hastigt og radikalt. I 1964 opfordrede den 20-årige Ulla Dahlerup på tv skolelærerne til at fortælle eleverne om prævention og tage mål til pessar for de piger, der ønskede det – og udlevere det uden forældrenes samtykke. I 1965 blev aldersgrænsen for at få udleveret pessar uden forældrenes tilladelse nedsat fra atten til femten år, og straffeloven lempede restriktionerne for handel med præservativer. Året efter kom p-pillen i handlen. Det blev sædvanligt at have erfaringer med flere partnere, før man giftede sig eller flyttede sammen med sin kæreste, og vielsesalderen steg.

Settlementets ledende ideologer iværksatte selv en sociologisk undersøgelse af 300 unge københavnske familier. Familierne blev interviewet tre gange i perioden fra 1954-57, og bogen giver et detaljeret billede af halvtredsernes byfamiliers vilkår og hverdagsliv. Set i bakspejlet er det

Hjemmegående. Et par af husmoderlivets sidste repræsentanter på indkøb i Istedgade.

tydeligt, at bogen, allerede da den udkom i 1962, spejlede en forgangen tid, fordi højkonjunktoren, der satte ind fra 1958, ændrede danskernes levestandard, boligstørrelse og hverdagsliv så markant.

Alene fra 1960 til 1969 steg nationalindkomsten fra 34 til 83 milliarder kroner – næsten to en halv gang på bare ni år. Meget af denne kolossale velstandsstigning skyldes kvinderne: I løbet af tresserne voksede deres antal i arbejdsstyrken med cirka 270.000, og i alt trådte 800.000 flere kvinder ind på det registrerede, skattebetalende arbejdsmarked på bare tredive år.

Både Auken og Krabbe havde agiteret for halvdagsjob til kvinder og halvdagsbørnehaver – men idealet om den perfekte familie skiftede i takt med, at stadig flere kvinder fortsatte med at have lønarbejde, når de blev gift og fik børn: I 1960 var hele 860.000 kvinder husmødre og blev forsørgt af deres mand. Tyve år senere, i begyndelsen af halvfemserne, havde lige så mange yngre og midaldrende kvinder lønarbejde som mænd i samme alder, uanset om de var gift eller ej. Og i dag er der bare 17.000 husmødre i Danmark.

Ulla Habermann var i begyndelsen af tresserne frivillig leder af en af pigeklubberne: "Jeg boede nord for København og bestemte mig for at tage pigerne med ud i naturen. Otto Krabbe var betænkelig ved projektet, men jeg insisterede. Da jeg hentede pigerne i Saxogade, var de i fineste skrud inklusive høje hæle, så turen rundt om Bøllemosen blev ret udmattende."

"De piger lærte mig ord, jeg ikke havde drømt om fandtes. De var kloge på livet." Ulla Habermann blev i 1979 forstander for Settlementet.

Resident. Niels Jørgen Skydsgaard boede i Settlementet, da han var student. I dag er han formand for Settlementets venner.

1961: I nutidens hulkortprægede samfund kan mennesker komme til at lide af åndelig underernæring, fordi de ikke har nogen at dele glæder og sorger med og få råd af, når det kniber. Værdien af intimiteten inden for den lille kreds overses alt for ofte."

Aage Morville rektor for Jonstrup seminarium, medlem af bestyrelsen og tidligere forstander for Settlementet.

Det kristelige spørgsmål

I 1965 blev Otto Krabbe ansat som leder af Skovtofte Børneforsorgs-seminarium i Virum, og Anna Krabbe blev ansat samme sted som bibliotekar.

I hele deres regeringstid fra 1943 til 1965 var det sociale og kulturelle møde mellem mennesker krumtappen i Settlementets arbejde.

Det kristne grundlag var stadig eksplicit formuleret i formålspargraffen, men Otto Krabbe havde et pragmatisk forhold til ideologi og religion, og kristendommen blev gradvist nedtonet i Settlementets daglige liv. Gennem årene havde det jo vist sig, at det ikke lettede kontakten med de lokale beboere at advokere for Treenigheden.

Også i tresserne indeholdt årsberetningerne krasse samfundsanalyser, som nu fokuserede på det moderne menneskes individualiserede og egoistiske liv, der førte forvirring, ensomhed og angst med sig. Arbejdslivets specialisering blev beskrevet som en væsentlig årsag.

I Krabbes sidste årsberetning fra 1965/66 omtales socialismen som et naturligt dragende ståsted for mennesker, der aldrig har oplevet, at Gud viste dem særlig nåde eller godhed. Det fremhæves, at arbejderbevægelsen hverken er antikirkelig eller antikristelig. Socialt arbejde drives nu i vid udstrækning af mennesker, der ikke er drevet af en bevidst kristelig tankegang.

En gang om måneden holdt hr. og fru Krabbe åbent hus i deres hjem, hvor der kom kendte foredragsholdere og diskussionerne var højtflyvende. Møderne skabte fællesskabsfølelse. De frivillige studenter, inklusive residenterne på øverste etage i Settlementet, fik meget ofte et nært forhold til stedet og hinanden. Mange fandt deres ægtefælle her og tillige livslange venskaber.

Lektor ved Københavns universitet, Niels Jørgen Skydsgaard, flyttede ind som resident i 1950. I et brev om sin tid i Saxogade fortæller han:

"Vi frivillige studerende medarbejdere havde et sted, en åndelig-ideologisk – som man siger – sammenhæng, hvor vi hørte hjemme. Ligesom andre studenter hørte hjemme i foretagender som Kristelig Akademisk Forening, den grundtvigske Studenterkredsen eller mere politisk orienterede grupperinger som det kulturradikale Studenteramfundet. Vi følte, at vi kom fra Settlementet."

Krabbedans. Fra sin hjemegn i Thy medbragte Otto Krabbe gamle sanglege, som han lærte fra sig på Lyngborgen. Tidligere frivillige kalder dem 'Krabbedanse', og teksterne cirkulerer som fotokopier. I sin sidste årsberetning fra 1965 noterede Krabbe, at "de gamle børnekøjer, dimensionerede til skolebørn, er for korte til de højeste skolebørn i dag.

Før krigen kom vore børn ofte med deres beskedne beholdning af tøj i en lille papkasse. I dag kommer de med fine, store kufferter med masser af tøj og andre effekter. Måske har de et fotografiapparat over skulderen. De større børn ejer som regel et ur.

I adskillige tilfælde kan der være problemer med at samordne opholdet på sommerlejren med familiens private ferieophold i udland eller i eget eller lejet sommerhus. En del af de ferierende familier eller voksne klubmedlemmer ankommer i egen bil."

13 · Fra Jylland til Vesterbro

*Jeg vil bo på Vesterbro:
Smalle gader, høje huse
travle mennesker mellem grå
facader.
Nogen vil mene det' et kedeligt syn
Men jeg ved jeg bor i den bedste
del af byen*

*Jeg vil bo på Vesterbro
mellem folk jeg ka' li
folk jeg kender gamle venner
jeg vil bo på Vesterbro.*

*Her er alting jævnt og enkelt
kom gå en tur med og kig på
Istedgade.
Små butikker, mennesker der tør le
og så' der frække damer i en lun
café
(uddrag)*

*Teddy Edelman blev født i 1941
på Vesterbro. Hans ballade om
Vesterbro blev nr. 1 på dansk top-
pen i 1972.*

DA CAND. THEOL. VILLY NIELSEN I 1963 blev ansat som sekretær i Settlementet, flyttede han og hans kone, Hanne, fra Jebjerg ved Skive, hvor de begge er vokset op, til Saxogade. To år senere blev de forstanderpar. Villy Nielsen videreførte Settlementet som netværk af klubber for alle alderstrin men med en væsentlig ændring: Kønsadskillelsen blev droppet.

I 1967 overtalte en gruppe af Settlementets teenagere ham til at give dem lokaler til deres helt egen fælles klub for piger og drenge. De indrettede selv lokalerne, udfærdigede vedtægter, valgte bestyrelse og kasserer, sørgede for det praktiske. En journalist rapporterede i et lidt overrasket tonefald fra et besøg i klubben, at de unge ikke ville have veludrustede hobbylokaler eller en stadig strøm af underholdning, de ville bare have et sted, hvor de kunne slippe væk fra familiens fjernsynskedsomhed, være sammen med jævnaldrende, snakke og høre deres egen musik: Beatles og Doors og andre udenlandske pop- og rockgrupper.

Samværet i Club 67 foregik næsten uden indblanding; som betingelsen for at få deres egne klublokaler havde de unge accepteret, at to af de ansatte blev menige medlemmer af klubben. En journalist var på besøg, da Club 67's holdt sin første forårsfest: "En bedre ungdomsfest har ikke været holdt i det hus i mands minde. Først kaffeborde i de gennemførte stemningsfuldt dekorerede lokaler og senere – ud på de små timer – smørrebrød, begge serveringer uovertrufne af nogen københavnsk restaurant. Ingen udsmidere. Ingen ballade. Ikke antydning. Men intim hygge i grupper ved bordene med stadige sendebud til baren efter milde, kolde drikke. Fortættet dans i bengalsk belysning i et tilstødende lokale. Tilfredshed hos klubrådet. Alt ryddes af vejen, inden huset forlades."

Den idylliske beskrivelse af unge sodavandsdrikkende klubmedlemmer har sikkert passeret for denne aftens vedkommende. Men der var andre stoffer i luften, fortæller Settlementets første militærnægter, Frits Thor-

bek. Han boede på Settlementets øverste etage og tog sig af pedel- og viceværttopgaver:

”Det kunne ikke undgås, at jeg på min aftenrunde af og til bemærkede en umiskendelig duft af hash; bl.a. på toiletterne ved ungdomsklubben. Jeg lod en bemærkning falde til Villy. Hashen og anden stofbrug var rykket ind på Vesterbro. Villy bad mig om diskret at lave en rapport om omfanget i Settlementet, og en redegørelse for hvordan man røg osv. Jeg forhørte mig lidt blandt de ungdomsklubmedlemmer, jeg havde et fortroligt forhold til. Det blev en forholdsvis lang rapport med historisk udvikling på Vesterbro, metoder og jargon, og udbredelse i konkrete klubber, men ingen personnavne.

Rådhuspladsen, 1968. Hvor skal vi lege? Så du solen i år? Deltagerne vidste ikke, at kommunen fire år senere dømte Settlementet saneringsmodent og rev bygningen ned.

Forberedelser, 1968. Villy Nielsen og mange af Settlementets medarbejdere med til arrangere en demonstration, som krævede, at kommunen satte gang i byfornyelsen.

Forstanderen holder tale, 1968. Lige som i halvtredserne var kravet om sanering et akademisk foretagende, husker Villy Nielsen: "Man hyggede sig i slummen, man brød sig ikke om forandringer – så beboerne holdt sig væk."

Rapporten blev aldrig offentliggjort; den forblev mellem Villy og mig, bortset fra at Villy refererede uddrag i Lokalrådet. Jeg har bevaret klad- den og kan se, at cirka $\frac{3}{4}$ af Club 67 medlemmerne havde prøvet at ryge hash."

Et brandfarligt bekendtskab

I forbindelse med indsamling af materiale til denne bog har mange gamle settlere sendt breve og mails med rørende, morsomme og tankevækkende fortællinger om deres tid i Settlementet. En af skribenterne er Frits Thor- beks daværende kone, Jette Kronhøj. Hun opvoksende i Kolding i en for- holdsvis velbærget familie "med klaver og kongelige porcelænsfigurer," blev student samme år som Frits – og så blev de gift og tog til København. Efter sin uddannelse på Håndarbejdets Fremmes Skole fik Jette Kronhøj ansættelse i Settlementet som sekretær, og blev hurtigt besøgsven for et par ældre damer:

"Den ene hed fru Rössel. Hun var i 70'erne, men slidt, og hun gik rigtig dårligt med sine to gangstokke. Hun boede på 4. sal i 3. baggård i Absalonsgade og havde toilet i gården.

Hendes lejlighed var meget lille. Fra trappen kom man direkte ind i et køkken, hvor hun blandt andet havde sin tissespand. Så gik man gennem en slags alkove, hvor der lige var plads til en seng. Stuen var tætpakket. I midten stod et spisebord med fire stole. Der var også en lænestol, et dæk- ketøjsskab og selvfølgelig kakkelovnen og kulspanden. Resten af rummet var fyldt med gamle aviser i bunker fra gulv til loft – de var i hvert fald højere end spisebordet. Hun fik dem af naboerne, så hun havde noget at fyre med.

Fru Rössel fortalte lidt om sit liv og jeg om mit og verden uden for 3. baggård, mens vi sad ved spisebordet og røg en cigaret sammen. Den sad hun forventningsfuld og ventede på, at jeg bød hende, hver gang jeg kom. En dag tændte hun selv, og tændstikken kastede hun bagover i hjørnet på alle aviserne! Jeg holdt vejret og tænkte skrækslagent på, at der kun var én vej ud og ned, nemlig gennem alkoven, køkkenet og ned ad en trætrappe. Heldigvis skete der ingenting, men fremover brugte jeg en lighter til at tænde for hende og sikrede mig, at askebægeret var koldt og tomt, inden jeg gik.

På et tidspunkt fik jeg lungebetændelse og kunne derfor ikke besøge fru Rössel, så jeg sendte hende et par postkort i stedet for. Da jeg efter 14 dage besøgte hende, blev jeg mødt af en lukket dør forsynet med hængelås og politiets mærker om, at der ikke var adgang. Jeg blev noget rystet og bankede på hos naboen, der var ingen hjemme, men underboen fortalte, at 'madordningen' havde henvendt sig til politiet, da der havde stået mad uden for hendes dør i otte dage. Da politiet kom ind i lejligheden, lå fru Rössel og var død. Jeg var kun 24 år, så jeg syntes, den var svær."

Billeder fra et klubliv

Jette Kronhøj overtalte sin mand, Frits Thorbek, til at blive frivillig medarbejder i Fotoklubben. Det fik vidtrækkende konsekvenser, og hans fortælling om fotoklubben er et godt eksempel på Settlementets på en gang umålelige og umådelige store betydning for de mennesker, som i tidens løb har involveret sig i stedet:

"Fotoklubben var åben for alle der kom i Settlementet: Voksne, unge og frivillige medarbejdere. Det var noget nyt. Førhen havde der ikke været mange steder, hvor brugere og studentermedarbejdere mødtes på lige fod om en fælles interesse," fortæller han.

"Til at begynde med var vi fire-fem voksne og tre unge, ofte kaldet 'knægtene'. Ret hurtigt fik vi indrettet mørkekammeret med et forstørrelsesapparat og malet væggene sorte. De fleste lærte hurtigt at fremkalde film og kopiere billeder. Der blev aflagt prøver til et 'kørekort', som gav ret til at benytte mørkekammeret uden for klubtid."

"I april 1968 var Fotoklubben for første gang på weekend i Lyngborgens nye familiehus. Det blev en succes, der blev gentaget halvårligt. Første gang tog vi blot billeder, som så blev fremkaldt de følgende klubaftener, men efterhånden udviklede det sig til weekendopgaver som at skulle illustrere et ordsprog eller små fortællinger. Da drengene kom i knallertalderen, fotograferede de hele den kolde hjemtur fra Lyngborgen. Det blev lavet til lysbilleder og vist med ledsagende musik."

I mellemtiden var Frits og Jette blevet skilt i fordragelighed, og Frits flyttede sammen med sin kæreste, Marit Felsager, i en kælderlejlighed i Valdemarsgade:

"Den lejlighed blev snart til et samlingssted for kernen af Fotoklub-

Lånte fjer. Klubleder Ove Carlsen har fotograferet 'sine' drenge uden for Settlementet. De har lånt studenternes huer og føler sig helt ovenpå.

Et cirkulære fra 1967 knækkede spanskrøret, og pædagogiske klø blev afskaffet i hele det danske skolevæsen. Mange lærere protesterede, fordi de mente, at det forringede deres muligheder for at gøre børn til voksne og ansvarlige mennesker.

Første forårsfest i club 67. Pigerne i venteposition. Kjoler var stadig festtøj for piger.

Op gennem 1900-tallet fik ungdommen større indflydelse i samfundet, blandt andet faldt valgretsalderen:

1849-1915: 30 år

1915-1953: 25 år

1953-1961: 23 år

1961-1971: 21 år

1971-1978: 20 år

1978- : 18 år

Første forårsfest i club 67. Drengene i venteposition. Stribede bukser og håret ned i panden ligesom Beatles var højeste mode

ben. Vi var fire, der dannede en madklub og skiftedes til at lave mad til hinanden.”

Frits Thorbek blev hjemsendt som militærnægter i december 1970, men det betød ikke et brud med Settlementet, tværtimod: ”Settlementet var blevet omdrejningspunktet i Marits og mit liv. Vi åbnede vores lejlighed for en produktion af en ”lysbilled-dukkefilm”. Børn og voksne fremstillede dukker og bemalede lerfigurer, som så blev fotograferet og sat sammen til en historie om en dreng, der ser noget på det store hav, løber efter det og dumper ned på havets bund, går rundt og møder mærkelige skabninger og til sidst ender, hvor han begyndte. Det tog en hel vinter, og næsten tyve personer var involveret. Det var sjovt.”

”Jeg var arbejdsmand på en byggeplads, så vi klarede os efterhånden ret godt økonomisk. Dagene gik med samvær med vennerne i madklubben,

møder i og omkring fotoklubben samt ikke at forglemme fotoweekenderne. Og selvfølgelig de øvrige møder og aktiviteter i Settlementet.”

”På det tidspunkt gik det for mig, at hvis jeg skulle nå at ’blive til noget’, var det ved at være på høje tid. Arbejdet i Settlementet havde vist mig, at jeg godt kunne lide at undervise, og derfor begyndte jeg i august 1972 på Blaagaard Seminarium.”

I sommeren 1976, da både Frits og Marit havde afsluttet deres læreruddannelser, flyttede de til Nyborg, hvor det var muligt for begge at få job:

”Det betød dog ikke, at vi droppede Fotoklubben og alle vennerne. Halvårligt holdt vi fotoweekend på Lyngborgen, hos os i Nyborg eller på Bornholm hos klubmedlemmer, der var flyttet dertil. Vi holdt også flere gange en uges sommerferie med vores børn i Familiehuse på Lyngborgen. Det fortsatte til vi i 1984 flyttede til Færøerne. Men også deroppe fik vi besøg af Fotoklubmedlemmer.”

”Selv i dag, mere end 40 år efter klubbens start, ses vi regelmæssigt. Klubben er jo blevet familie.”

Pengemangel

Fra 1965 til 1971 steg andelen af offentlige midler på Settlementets indtægtside til cirka 70 procent. Alligevel havde Settlementet i 1971 et rekordunderskud på 100.000 kroner, fordi de private bidrag var faldet drastisk. I årsberetningen forklares den penible situation med, at velfærdsstatens udvikling havde fået mærkbare økonomiske konsekvenser for privat finansierede hjælpeorganisationer: Sociale ydelser og social omsorg blev nu anset for noget, der burde finansieres over skatten. I klare vendinger opfordrede Settlementets ledelse derfor bidragyderne til at hoste op med flere penge.

Penge var et evigt problem, siger Villy Nielsen: ”Vi levede på en kassekredit hele tiden. Jeg har aldrig skrevet så mange breve i mit liv, ansøgninger om legater – i massevis. Før kopimaskinens tid skrev jeg med gennemslag. Det var kolossalt tidsrøvende. Hvert eneste år var der donorer, som faldt fra. Så måtte jeg finde nye. Mange gange opsøgte jeg personligt legatbestyrelser. Det gav ofte bonus, men jeg følte, at det var pinligt at stå der med hatten i hånden. Det blev jeg træt af.”

Settlementet skulle finde en ny position, da de offentlige velfærdstil-

Bengalsk belysning. I club 67 dansede de unge på moderne vis uden nærkontakt til dansepartneren.

‘We want the World and we want it now!’ sang Jim Morrison, forsangeren i Doors, Janis Joplin opfordrede: ‘Get it while you can’, og Bob Dylans bud lød: ‘Don’t follow leaders’ – mens han og andre rockmusikere blev generationens nye ledestjerner.

Koncentration. Fotoklubben på Lyngborgweekend i 1969.

bud blev dominerende. I årsberetningen fra 1968 antydede forstanderen, hvad den kunne bestå af:

”Settlementet har aldrig stilet mod at være noget behandlingssted eller observationssted. Men i sine heldigste stunder har det være et trivselssted. Højere skal man næppe stile. Kan klubmedlemmer og medarbejdere trives under de mange former for samvær, som huset og sommerlejlighederne og weekendhytten byder på, så er meget nået. Så kan man fortsat modtage medarbejdere, som ikke er specialister, og så kan man med god samvittighed byde hjem til klubber og arrangementer – uden at skotte efter hverken kvaliteter eller mangel på kvaliteter hos dem, der melder sig som medlemmer og deltagere.”

Denne insisteren på amatørismens kvaliteter var stik imod tidsånden. I 1971 måtte Settlementet lukke sit fritidshjem, som kort sagt ikke kunne klare sig i sammenligning med mere moderne kommunale fritidsordninger.

Oprørske studenter

Villy Nielsens formandsperiode var præget af en længere debat om Settle-

Hattedamer, 1967. Pæne damer forlod nødigt hjemmet uden hat eller tørklæde. Frits Thorbek fra fotoklubben knipsede et par stykker en forårsdag i 1967.

mentets kristne fundament. I 1966 blev der nedsat et udvalg, som skulle diskutere organisationens ”kristelige stilling.” Af udvalgets mødeprotokol fremgår, at der skulle udarbejdes et responsum om ”det kristelige” stadig skulle indgå i Settlementets formålsparagraf. Men efter to år ophørte udvalgsarbejdet uden responsum, og organisationens daglige liv synes at have været upåvirket af den principielle diskussion.

Diskussionen blussede dog op igen. I Frits Thorbeks arbejdskalender er noteret et møde den 4. februar 1970 kl. 20 med emnet ’For og imod navnet Kristeligt. Her nåede man frem til den pragmatiske løsning at bevare navnet officielt, men i daglig tale sige og skrive ”Studerter-Settlementet” eller blot ”Settlementet”, som der står på facaden i dag.

Andre debatter var mere hidsige. Inspireret af Studenteroprøret på Universitetet forsløg nogle af studentermedarbejderne at demokratisere Settlementet.

Hanne Nielsen: ”I min erindring begyndte det et par dage efter at de psykologistuderende besatte deres institut. Fra da af ændrede vores liv sig – og det kom som lyn fra en klar himmel.”

Villy Nielsen: ”De ville have kollektiv ledelse. Det var absurd. Jeg var

Mands minde. Litteratur- og sang-aften for medarbejderne hos Villy og Hanne Nielsen privat. Frits Thorbek fotograferede sin første kone, Jette Kronhøj, og sin anden kone Marit Felsager, på hver sin side af forstanderen

Sex og samliv. Fotoklubben havde ofte held til at finde motiver, der fremhævede kontrasterne på Vesterbro.

Midt i tresserne begyndte sammen-sætningen af medarbejderskaren at forandre sig. Hvor teologistuderende tidligere havde udgjort den største gruppe frivillige, overtog stud. mag.erne nu førertrøjen, skarpt fulgt af medicinstuderende og teologistuderende. Antallet af frivillige studenter holdt sig ret konstant mellem 80 og 100, mens medlemstallet svang sig nedad fra 900 mod 600.

Forår 1967. Midt på dagen nåede solen ned mellem de seksetagers huse.

Kristeligt Studenter-Settlement har til formål:

at være mødested for Vesterbros beboere og nuværende og tidligere studerende til fremme af social interesse og gensidig forståelse, at være til støtte for institutionens nabolag på Vesterbro i kristen, kulturel, pædagogisk og social henseende, at øve en udadvendt virksomhed, som kan fremme en social ansvarsbevidsthed i samfundet. Vedtaget på fællesmøde 19. marts 1970.

forstander på fuld tid, studenterne kom hver især to timer om ugen. Så jeg syntes ikke, de skulle bestemme over mig og de andre ansatte. Men det syntes de.”

Det blev til mange og lange møder med bitre og hadefulde verbale slagsmål, siger Frits Thorbek: ”Debatten splittede studenterne i to lejre. På den ene side et flertal centreret omkring residenterne på 5. sal, der var initiativtagere til vedtægtsændringerne, på den anden side en minoritet, der gik imod kollektiv ledelse, hvor de fleste havde tilknytning til Fotoklubben. De to lejre lurede på skjulte dagsordener og tillagde hinanden skumle motiver. Der blev i højere grad set på hvem der stillede forslag end hvad det gik ud på. Men for mig at se, var det meningsløst at tale om demokratisering, når man fratog de ansatte indflydelse på egen arbejdsplads.”

Diskussionerne resulterede i 1970 en vedtægtsændring, der gav brugerne og de frivillige større repræsentation i bestyrelsen og dermed større mulighed for indflydelse.

”Studerne påstod, at den blev mere demokratisk. Men et halvt år

efter, at de havde fået gennemtrumfet vedtægtsændringen, forlod kernen af dem stedet.”

”Det var en meget anstrengende tid. Så jeg må indrømme, at det var en lettelse, da jeg forlod Settlementet,” siger Villy Nielsen.

En anden konflikt, der udviklede sig lige så betændt, var striden om hvem der kunne anerkendes som frivillig medarbejder. Stridens æble hed Kirsten Hansen. Hun var vokset op i Settlementets sidehus i nr. 89, døbt til en Settlements-gudstjeneste, havde gået i Mor- og datterklub med sin mor, været på adskillige sommerlejre på Lyngborgen, senere køkkenpige på Lyngborgen og medarbejder på Trillingsgård, fritidshjemmets sommerlejr, og fritidspædagogstuderende.

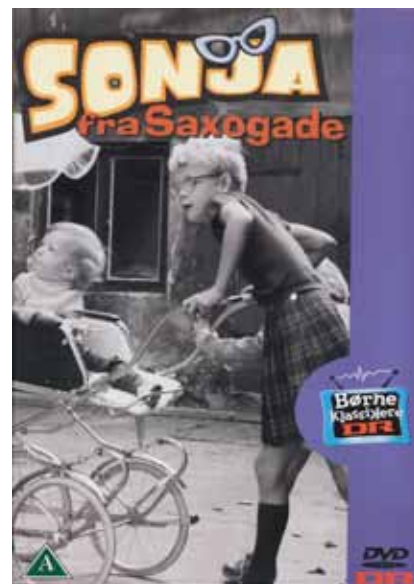
Hun kunne ikke blive klubmedarbejder, fordi hun ikke var student. Efter mange og lange diskussioner fik hun dog ’dispensation’, på samme måde som et andet klubbarn, der bare var automekaniker. Begge var medlemmer i Fotoklubben.

Skæbnens ironi ville, at Kirsten Hansen senere blev kæreste og gift med en af de mest fundamentalistiske modstandere af at lukke andre end studenter ind.

Få år senere stillede ingen længere krav om, at man skulle have en studenterhue på hovedet for at blive klubleder. Men det er givet, at Saxogade har været en øjenåbner for mange studenter. Jette Kronhøjs betragtninger er typiske:

”Arbejdet i Settlementet gjorde mig noget mere venstreorienteret. Denne politiske drejning brød mine forældre sig ikke helt om, de var næsten ved at slå hånden af mig, da jeg flyttede ind i Settlementets hus i Saxogade – og så i en baggård! Engang tog jeg både min mor og far med på en gårdvandring. De var chokerede. Det endte med, at en del af min familie herefter syntes, at jeg var noget af en tosset idealist.”

”Men det syntes jeg ikke! Jeg fik en gave med fra Settlementet. Jeg blev klogere på de socialpolitiske forhold i samfundet, og mere åben og tolerant over for mennesker med andre vilkår end dem, jeg ellers kendte til. Jeg kan derfor kun sige, at min ansættelse i Settlementet har sat spor i hele mit liv, i mine værdier og de mange af de valg, jeg har truffet. Det er jeg Settlementet, Lyngborgen og alle de mennesker jeg mødte taknemmelig for.”

Livet på stenbroen. 'Sonja fra Saxogade' blev produceret i Børne- og Ungdomsafdelingen og blev den store tv-succes både for børn og voksne i 1968 og 1969. Det blev til 'Sonja fra Saxogade' i fire afsnit, 'Sonja på Bornholm' i fire afsnit og endelig 'Sonjas jul'.

Et hundeliv for en baggårdskat.

Velstand i slummen

Det økonomiske opsving nåede også slumkvartererne. I 1960'erne havde vesterbroerne fået biler og knallerter, bedre tøj og sko, tv og tæpper på gulvene. Men boligforholdene var stadig elendige. Antallet af børn var faldet, men deres legevilkår var som halvtreds år tidligere: De passede sig selv og hinanden, de havde langt til legepladser og grønne arealer og tilbragte derfor fritiden på gaden og i baggårdene blandt skraldespande og cykelskure.

Butikslivet blomstrede på Istedgade og i sidegaderne, og hver morgen kom frugtsælgerne skubbende med deres bananvogne og råbte deres gode tilbud ud over gaden.

Lakdrømme. Ford Falcon Futura Convertible med hund i Istedgade. Hotpants og hæklet vest var højeste mode blandt unge piger.

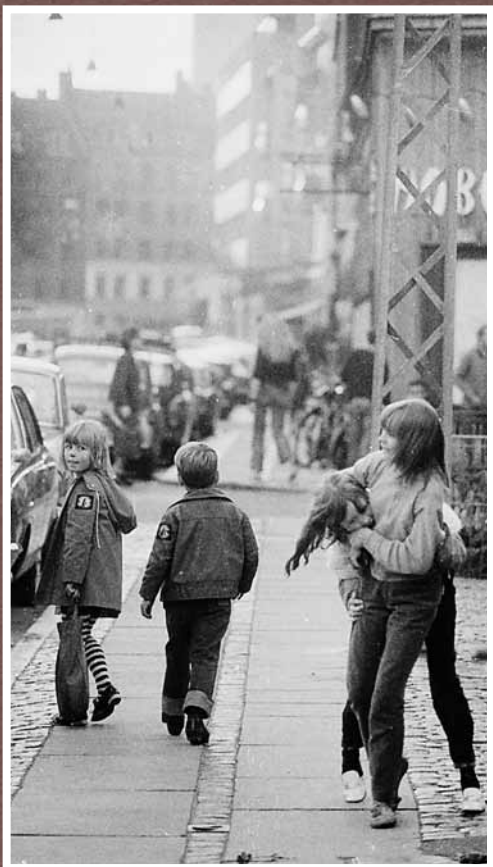

Gårdbørn.

Ventetid. 240 værtshuse mellem Hovedbanen og Enghavevej.

Langt mellem legepladserne.

Bilerne overtog gaderne.

Gadebørn på trappesten.

Easy Rider. Et par ungersvende gi'r den gas ned gennem Istedgade på hver sin Puch.

14. At indrette sig meningsfyldt med hinanden

HØJSKOLEMAND OG DIREKTØR FOR FJOLTEATRET, Arne Skovhus, overtog forstanderposten fra Villy Nielsen i efteråret 1972. Skovhus havde et kristent livssyn, men under hans ledelse blev Settlementets religiøse udgangspunkt overskygget af en stærk social- og kulturpolitisk positionering i den offentlige debat.

Skovhus havde ideologiske rødder i den antiautoritære venstrefløj og praktiske rødder fra højskoler, teater og socialt arbejde. I et interview, som journalisten Kjeld Koplev lavede i 1973, beskrev han sine visioner:

”Settlementet kan ikke lave loven om, men det kan blive huset, hvor alle på tværs af miljø og årgang lærer at komme hinanden ved og derved opnår den tryghedsfølelse og det mod på tilværelsen, som gør, at mennesker tør formulere politisk bestemte krav og i fællesskab handle derefter. Det er husets tilbud til alle – studerende, arbejdere, pensionister osv. – og ikke mindst til de unge.”

– Vil det sige, at Settlementet har udviklet sig til at blive en politisk institution?

”Det er ikke noget, Settlementet er blevet – det har Settlementet altid været, i og med at huset altid har været et tilbud til mennesker om at indrette sig med hinanden. Det at indrette sig med hinanden er politik, i det store og i det små. Men måske er der det nye i situationen – jeg ved det ikke ! – at vi prøver at stille spørgsmål om, hvorfor det er så svært at indrette sig meningsfyldt med hinanden, og prøver at opdrage hinanden til at formulere et svar.”

Sanering for folket – ikke for profitten

Efter mere end ti års pause, indledte kommunen i begyndelsen af 1970'erne en sanering af Vesterbro, som kom til at strække sig ind i det nye årtusind.

Som en af de første blev Settlementets ejendom i Saxogade 89-91 kon-

I 1975 var næsten 50.000 studerende tilmeldt de danske universiteter – mod 9.000 i 1960. Det var hovedsagelig mellemlagenes børn, der benyttede sig af Statens Uddannelsesstøtte og den nye velstand til at tage akademiske uddannelser. Sytten år senere viste sociologen Erik Jørgen Hansens generationsundersøgelse, at kun tre procent af de faglærte arbejderes døtre fra årgangene, der blev født midt i halvtredserne, fik en langvarig videregående uddannelse.

demneret. Hen over sommeren 1973 blev bygningen tømt for sporene af 60 års klubliv. En æra var slut: Der kom aldrig mere til at bo studenter i Settlementet.

I årtier havde Settlementet argumenteret for en skånsom, bevarende form for sanering: Nedrivning af baghusene skulle slippe lys og luft ned i gårdene og fordrive mørket og fugten. Nedrivninger af de dårligste ejendomme, skulle give plads til grønne områder og idrætsfaciliteter. De enkelte lejligheder skulle forbedres, nogle skulle sammenlægges og gøres større.

Københavns kommune, skiftende saneringsselskaber og den del af boligbevægelsen, som var domineret af DKP, var mere indstillet på totalsanering.

Arbejdsretten. Demonstranter og betjente før kampuniformerne blev indført som politiets standardbeklædning ved demonstrationer. Settlementet blev mere venstreorienteret og aktivistisk, da teatermanden Arne Skovhus blev forstander.

Brutalt. De gamle beboere blev forflyttet til Sydhavnen, da Saxogade blev saneret.

Slagsang. Settlementets yngre medlemmer bidrog med musik, da det nye Settlement blev indviet på tomten, hvor det gamle lå.

*Mennesker skal passe i samfundets
skuffer
Samfundet kræver det ingen ved
hvoffor
listeligt lempes man larium larium
ned i et rum i et stort skuffedarium
Piet Hein*

Under overskriften Sanering for folket – ikke for profitten skrev cand. theol. Ole Hultberg, ansat i Settlementet, i årsskriftet: ”Det skal ikke betvivles, at lejlighederne i de nye karreer bliver bedre, men de bliver også langt dyrere. De mennesker, der nu bor på Vesterbro, kan i hvert fald ikke betale den husleje, der skal til. De små butikker og værtshuse, der nu gør miljøet rigt på medmenneskelig kontakt, skal heller ikke være der. Det er ikke rentabelt, siger boligselskabet AABs arkitekter. Og det er vel heller ikke rentabelt at have vesterbroere boende på de dyre grunde på Vesterbro. Derfor skal kvarteret nu befolkes med anderledes veletablerede og vellønnede mennesker.”

Artiklen var profetisk, de bortsanerede beboere blev genhuset i Sydhavns- og Nordvestkvarteret. Kommunens håb om, at det ville løse disse beboeres sociale problemer, gik ikke i opfyldelse. Nissen flyttede med.

Settlementet lejede sig ind i en butik med tilhørende lejlighed i Sundevadsgade. Disse beskedne lokaler blev udnævnt til centrum i den såkaldte ”Stjerneplan”, som Arne Skovhus beskrev i årsberetningen for 1973:

”Planen går ud på at oprette nogle ’minisettlementer’ rundt omkring på Vesterbro. Opgaven er, i langt højere grad end det ellers er tilfældet, at

Maj 1975. Tomten, hvor Settlementet havde ligget i 60 år. Bestyrelsesformand Svend Holm-Nielsen holder indvielsestale for indvielsen af det nye Settlement i Dybbølsgade 41.

brugerne selv skal bestemme over stedet, således at det reelt er deres eget.”

Ideen var, at minisettlementerne skulle fungere som broer mellem bydelens splittede befolkningsgrupper: ”Befolkningen udgøres i stigende grad af helt unge folk og folk i nærheden af pensionsalderen. Mellemgruppen er ved at forsvinde.”

”De tilbageblevne to grupper står på hvert sit sted i tilværelsen, med vidt forskellig baggrund og vidt forskellige forhåbninger til fremtiden. Og selv om de måske føler, at de kan beriges af og berige hinanden, så er den sociale barriere så stor, at de ikke umiddelbart kan kontakte hinanden.”

Stjerneplanen blev aldrig realiseret i den tiltænkte udstrækning, men det lykkedes at få oprettet tre satellitter: Fotoklubben i Godsbanegade, et plejekollektiv i Valdemarsgade, SSB i Matthæusgade – foruden Settlementet i Sundevedsgade. Satellitterne fungerede i en årrække efter, at Settlementet i 1975 rykkede ind i ejendommen Dybbølsgade 41.

Efter tresserne, hvor man troede, at arbejdsløsheden var et historisk pro-

Forstanderen. Arne Skovhus måtte bygge Settlementet op fra grunden.

Arne Skovhus argumenterede for, at forstanderen skulle være en anti-autoritær skikkelse, hvis fornemste opgave var at overlade så mange beslutninger og så meget indflydelse til medarbejdere og brugere som muligt.

Hans personlighed og ledelsestil tiltrak folk fra 70ernes antiautoritære venstrefløj, blandt andre Henning Nielsen, Settlementets nuværende bestyrelsesformand, og Johs. Bertlesen, nuværende forstander.

blem, var det chokerende i 1973 pludselig at se avisoverskrifter, der meldte 100.000 arbejdsløse. Det voksede til 140.000 i 1975, og tallet steg til næsten 200.000 de følgende år. Skiftende regeringer forsøgte forgæves at få gang i væksten med en løbsag finanspolitik, men i stedet blev Danmark plaget af en ondskabsfuld blanding af stagnation og inflation.

Samfundet var fuldt af paradokser. På trods af de svimlende arbejdsløshedstal steg den gennemsnitlige realindkomst. Mange fik råd til at købe sig det hus, som i tresserne begyndte at høre med i danskernes drømmekatalog over et godt liv. Aviserne svulmede af boligannoncer, der viste nybyggede rækkehuse og etplansparcelhuse med alt i hårde hvidevarer, badeværelse og gæstetoilet, have, carport og redskabsskur. Samtidig havde 90.000 lejligheder i København intet bad, og mange måtte stadig dele lokum på trappen med naboen.

Årtiers økonomiske vækst havde gjort arbejderklassens liv mindre råt og uforudsigeligt – ikke mindst fordi en del af den øgede velstand blev kanaliseret ud i forskellige former for social omsorg og ydelser. Forestil-

Fortid. Settlementet lå i Saxogade 89-91 fra 1914 til 1973.

Fremtid. Peder Boas, bestyrelsesmedlem, i indgangen til Dybbølsgade 41, hvor Settlementet flyttede ind i 1975. "Kristeligt" var strøget fra navnet.

lingen om, at økonomisk vækst ville udjævne sociale forskelle, holdt imidlertid ikke stik.

På Vesterbro begyndte store børn og unge mennesker stadig deres arbejdsliv tidligt i form af såkaldte fritidsjob. De var ikke fagligt organiserede, og massearbejdsløsheden trykkede deres løn: ”De slider og slæber for 2.75 i timen,” lød en overskrift i Ekstrabladet 13. juni 1973. ”En chokrapport har løftet sløret for en utrolig udnyttelse af skolebørns arbejdskraft. Unge i alderen 13-18 år slider dagligt som bybude, ekspedienter og lagerarbejdere til en timeløn på mellem 2,75 kroner og 15 kroner i timen. Det afslørende materiale er samlet ind på Vesterbro blandt 108 skolesøgende unge.”

Rapporten var udarbejdet af skolelærer Michael Lose og psykologistuderende Henning Nielsen. Sidstnævnte udtalte, at ”de unge er blevet groft udnyttet af arbejdsgiverne. Det er ufatteligt, at man i 1978 har forhold, som minder om dem, børn blev udsat for i forrige århundrede. Alle dem vi har talt med har en krævende skolegang at passe med mange hjemmeopgaver. Efter skoletid bliver de udnyttet som billig arbejdskraft, ofte til fysisk hårdt arbejde.”

Allan Pedersen var en af dem. I en alder af 16 havde han allerede fået dårlig ryg af at slæbe petroleumsdunke op ad Vesterbros snævre trapper. To dunke i hver hånd, 40 kilo i alt: ”Det er helt umuligt at få noget andet. Der er stor arbejdsløshed her på Vesterbro. Så jeg bliver nødt til at hænge på indtil jeg kan komme i lære,” sagde han.

Rapportens forfattere var begge ansat i Settlementet, og deres engagement i arbejderklassens løn- og arbejdsforhold var kendetegnende for 70ernes venstreorienterede studenter. Artiklen i Ekstrabladet havde desuden det formål at vise medlemmerne i Settlementets ungdomsklub, at det trods alt var muligt at give sig til kende og blive hørt – i deres eget foretrukne blad.

Foreningen Samarbejdet mellem Arbejdere og Akademikere, som blev oprettet i 1972 i et forsøg på at kombinere teoretisk viden med praktisk indsigt, udgav en lang række rapporter om kritisable forhold, først og fremmest arbejdsmiljøet.

Eksemplarisk. Artiklen i Ekstrabladet havde til formål at vise medlemmerne i Settlementets ungdomsklub, at det trods alt var muligt at give sig til kende og blive hørt – i deres eget foretrukne blad. En af rapportens forfattere var Henning Nielsen, Settlementets nuværende bestyrelsesformand.

Absalonsgade 1979. Moderne lange skjorteflipper og en håndbajer.

De utidige og de gale

I 1970 vedtog Folketinget en stor socialreform. Sygekasser, revalideringscentre, Invalideforsikringsretten og Mødrehjælpen blev nedlagt. Opgaverne blev flyttet over i de 275 nye kommuners sociale udvalg. Socialrådgiverne, nu kaldet sagsbehandlere, skulle ikke længere være specialister inden for et bestemt problemområde, men generalister, der rådgav ud fra en helhedsforståelse. Bistandsloven blev som den sidste af lovene indført i 1976. Intentionen var, at hjælpen skulle baseres på individuelle forløb og tilbud, og principielt skulle borgeren ikke stilles afgørende ringere, end før den sociale begivenhed var indtrådt. For at få ovenstående principper til at hænge sammen skete der en forskydning fra faste sociale ydelser til trængsbestemte ydelser, dvs. fra retsprincippet til skønspincippet.

Socialreformen blev politisk udformet under 60ernes højkonjunktur, men den trådte i kraft i 1976 og skulle fungere i krise og arbejdsløshed. Bistandslovens skønne intentioner om helhedsorientering, individuelle og skønsmålede tilbud og opsøgende socialt arbejde blev aldrig udfoldet, fordi kommunernes sociale arbejde blev koncentreret om at mildne virkningerne af den eksplosivt voksende arbejdsløshed.

Bistandsloven gjorde på ingen måde behovet for private rådgivninger som Settlementets mindre. Men arten af de problemer, som folk henvendte sig med, ændrede karakter, og rådgivningen blev mere integreret i Settlementet, fortæller Henning Nielsen, som den gang var leder af voksenklubberne: "Settlementets voksne medlemmer havde i årtier været folk med arbejde, der havde kendt hinanden i lang tid og mødtes om aftenen. De klarede sig selv, de var ikke på kontanthjælp eller førtidspension."

"Men i halvfjerdserne eksploderede antallet af invalidepensionister. Det var i Fremskridtpartiets storhedstid, og der var en mistænkeliggørelse af mennesker, der fik sociale ydelser, man anklagede dem for ikke at være rigtig syge."

"Jeg fik kontakt til en gut, der hed Erik, som var 40 år og invalidepensionist. Han følte sig meget alene, og vi satte en annonce i Vesterbro-bladet med titlen 'Pensionist i utide', som henvendte sig til folk mellem 30 og 50 år. Der kom flere end tyve mennesker til det første møde, og Erik var glad."

”Vi havde rigtigt mange gode diskussioner i den klub. Man kan sidde i hver sin lille lejlighed og opleve, at det hele er ens egen skyld, men ved at mødes med andre i samme situation får man en oplevelse af at være del af en samfundsmæssig tendens.”

”I samværet med De utidige, som klubben kaldte sig, blev jeg optaget af, det man kalder ’Det omvendte meritokrati’, altså det forhold, at man kan avancere i det sociale system ved at blive sygere. Jeg husker tydeligt, da et af medlemmerne triumferende fortalte, at han havde været hos lægen og hans hjerte var blevet betydeligt dårligere, så nu kunne han sikkert få en højere pension. Det var hans advancementsmulighed her i livet. Men kort tid efter døde han.”

Klubben De gale Enker blev dannet i 1978 med Settlementets socialrådgiver Annette Malki som tovholder. Alle medlemmerne havde haft hårdt arbejde siden ungdomsårene. I halvtredssårsalderen var de for slidte til at klare konkurrencen på arbejdsmarkedet. De havde søgt invalidepension, fået afslag og i stedet blevet tildelt den lavere enkepension: ”Det betyder, at man som 50-årig kan se frem til at skulle klare sig for et beløb, som svarer til folkepensionen, men uden folkepensionisternes ’frynsegoder’, forklarede en af enkerne i årsskriftet 1982. ”Man kan ikke have en omgangskreds på det beløb. Man kan ikke sige til venner og bekendte – kom hen og få en kop kaffe, for det koster jo penge.”

Enkerne var en meget aktiv og selvbevidst klub, fremgår det af et radiointerview med et klubmedlem, Ebba Blom:

”Hvis en af pigerne har været oppe hos sin sagsbehandler, og sagsbehandleren ikke lige sådan vil tage sig godt af hende, så siger hun bare: ’Jamen jeg henvender mig i De gale enker!’ Så ved de, at der bliver ringet.”

– Og hvad så?

”Så bliver det som vi vil ha’ det.”

– Jamen hvordan?

”Der bliver taget anderledes fat på sagen. De er mest tilbøjelige til at sige, at det kan man ikke få, og det kan man heller ikke få – men vi har jo paragrafferne, vi kan se i, ikke? Og så bliver der bare ringet ovre fra Sett-

Aases sexkiosk, 1979. Legalisering af pornoen gav mange chancen for at starte egen forretning. Sexindustrien blomstrede på Vesterbro.

"Mange af de sociale problemer, som vi dagligt konfronteres med, er skabt af et samfundssystem, som sætter økonomiske interesser højere end menneskelige hensyn. Vi ser det som en central pædagogisk opgave at gøre de unge opmærksomme på disse samfundsmæssige misforhold, som de selv ligger under for, og som ikke kan løses på et individuelt plan, men kun ved at tilstrækkeligt mange beslutter sig til at gøre noget ved tingenes tilstand." Årsberetning 1974/75

70ernes arbejdsløshedsmarch. I 1953 blev retten til arbejde indskrevet i Grundloven på foranledning af kommunistpartiet. Dog kun som hensigtserklæring.

lementet. Der har vi jo sagsbehandlerne. De går mange gange med os på socialkontoret. Så bliver der fundet en paragraf frem, som vedkommende kan komme til at høre ind under."

– I må jo snart være en skræk deroppe på bistandskontoret ...

"Nej, de behandler os meget pænt. For de ved godt, at det ikke kan betale sig at give sig til at diskutere med os, for vi kender jo loven lige så godt som de gør, efterhånden."

Klubben holdt sammen i årevis og var hinandens rygstød og sikkerhedsnet.

Stormen på Børsen

Udover de utidige og de gale blev arbejdsløse en ny målgruppe for Settlementet i 70erne. I 1975 kontaktede Arne Skovhus Johs. Bertelsen og spurgte, om han ville lede Københavns Kommunes første beskæftigelsesprojekt for unge arbejdsløse.

Johs. Bertelsen var begyndt at læse teologi på Københavns Universitet i 1966: "Min far, bedstefar og oldefar har været præster, så jeg skulle have ført traditionen videre, fordi mine brødre valgte andre erhverv. Men stu-

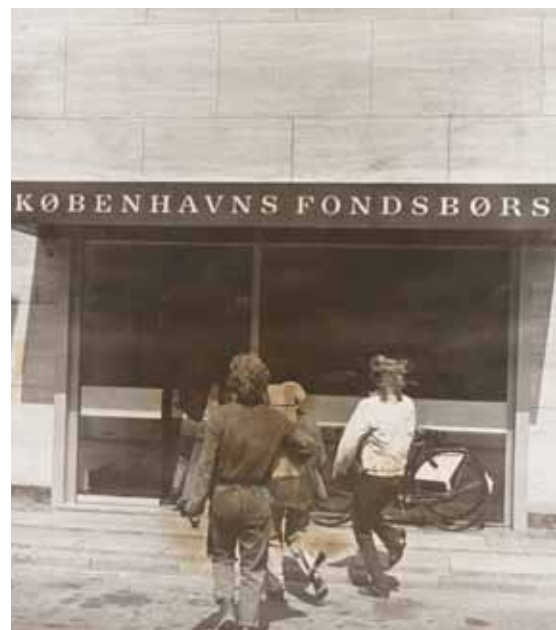
Arbejdsløshedsteater. På vej mod Fondsbørsen.

denteroprøret kom i vejen. Jeg gik ind i studenterpolitik og endte med at være formand for Studenterrådet på Københavns Universitet.”

Et led i Johs. Bertelsens personlige ungdomsoprør var at skifte fra teologi til litteraturvidenskab, som på det tidspunkt var et af rødeste studier på Københavns Universitet. De socialistiske studerende var fokuserede på, hvordan offentlighedsteori, socialisationsteori og ’kritisk pædagogik’, som især blev formuleret af tyske sociologer, kunne bidrage til at give arbejderklassen redskaber til at forandre deres liv. Oscar Negts bog: *’Sociologisk fantasi og eksemplarisk indlæring’* fra 1971 blev et hit i uddannelsessystemet.

Målet var dels at bevidstgøre mennesker om, at hverdagslige problemer på arbejdet og i familien skyldtes overordnede samfundsmæssige modsætningsforhold. Dels gennem kollektive læreprocesser at opnå forståelse af, hvordan man i fællesskab kunne styrke hinanden til at løse problemer og dermed opnå en højere grad af frigørelse.

I Settlementets kommunale arbejdsløshedsprojekt fik Johs. Bertelsen

Københavns Fondsbørs. Symbolet på kapitalens magt blev udfordret af teatrets magi.

Erfaringsopsamling. Københavns kommunes arbejdsløshedsprojekt blev forvandlet til aktionsteater.

lejlighed til at afprøve teorierne i praksis. Udgangspunktet var dog meget traditionelt:

”Idéen var, at de unge arbejdsløse skulle lære at stå op om morgenen. Derfor var der gratis morgenmad, gratis frokost og 10 kr. i lommepenge om dagen, når de mødte op i Settlementets lokaler i Sundevedsgade. Her skulle vi terpe dansk og regning og engelsk med dem. Men meget hurtigt fandt vi ud af, at de overhovedet ikke gad sidde ned og gå i skole.”

Johs. Bertelsen og hans kollega kom i kontakt med en gruppe som tidstypisk ville lave aktionsteater, agere politisk og revolutionere forholdet mellem skuespillere og publikum. I fællesskab skabte de ’De arbejdsløses aktionsteater – A 75’.

Johs. Bertelsen og hans samarbejdspartnere hentede inspiration i dramatikeren Bertolt Brechts ’Lærestykker’ til at udvikle en kollektiv teaterproduktion, som byggede på deltagernes egne erfaringer, men også gav dem ny viden og nye handlemuligheder: ”De unge var meget aktive og kreative og lærte meget både om samfundsforhold og om, hvad de selv kunne udrette,” siger Johs. Bertelsen.

Resultatet blev en række aktioner og happenings, der på en sjov og provokerende måde satte fokus på arbejdsløsheden. Teateraktionerne fik stor opmærksomhed i pressen. I en af de mest omtalte forestillinger besatte De arbejdsløses Hær Københavns Fondsbørs i København med det – symbolske – formål at omdanne Børsen til kontor for nationalisering af dansk kapital.

”To af os havde lejet politiuniformer i ’Amorin’ på Vesterbros Torv,” fortæller Johs. Bertelsen. ”Iført dem, vores lange hår og røde tørklæder gik vi rundt og meddelte børsvekselererne, at nu var Børsen nationaliseret. Enten kunne de slutte sig til os, eller også måtte de forlade Børsen.”

”Vi blev mødt med muntre tilråb ’nåh, kommer I fra Solvognen’, som var tidens mest kendte aktionsteater. Politiet blev tilkaldt og kom kørende med fuld udrykning, og vi blev alle sammen kørt ned på Politigården. Vi, der var klædt i politiuniform, blev anset for at være de mest farlige forbrydere. Vi blev sat i eneceller i kælderen.”

Teaterforestillingen fortsatte eksemplarisk i den efterfølgende retssag. Her blev Johs. Bertelsen og den anden udklædningsbetjent anklaget for misbrug af embedsmandsuniform. Forsvaret benægtede, at nogen over-

hovedet kunne have troet, at der var tale om ægte politifolk – langhårede og med røde tørklæder.

”Det var jo gadeteater, det havde man set i andre europæiske storbyer, og Solvognens aktioner var kendte. Men der var selvfølgelig en smart vekselerer, der hævdede, at han troede, vi var politiet.”

Det er et princip for dansk strafferet, at enhver tvivl skal komme tiltalte til gode. Dommeren var imidlertid ikke i tvivl: De uniformerede blev dømt for at have optrådt som og udøvet myndighed som politibetjente, mens de øvrige 39 blev dømt for ulovlig indtrængen på privat ejendom. Alt i alt 15.000 kroner, inklusive forsvarerens salær, kostede det kvarters afbrydelse af børsnoteringerne.

”Men vi holdt jo bare en fest og samlede pengene ind, så det var ikke noget problem,” siger Johs. Bertelsen.

Kommunen var dog ikke begejstret for den måde, arbejdsløshedsprojektet havde udviklet sig på, så samarbejdet med Kristeligt Studenter-Settlement varede kun et halvt årstid.

I sin bog ’Teatret som læreproces’ opridser John Bertelsen aktionsteatrets pædagogiske principper: Læreprocessen skal tage udgangspunkt i deltagernes egne erfaringer, og de skal være med til at producere stykket – med det formål at frigøre deltagernes kreativitet og fantasi. Og endelig:

”Indføres arbejderen sideløbende med disse grundprincipper i klassekampens teori og historie kan der udvikles en historisk og samfundskritisk bevidsthed om de nuværende samfundsforhold, således at arbejderen i sidste instans får det nye produktionsmiddel, den sociologiske fantasi, i hænde.”

Sproget emmer af 70ernes forældede klassekampsretorik, men principperne i den pædagogiske praksis er forblevet kernen i Settlementets senere udviklingsprojekter for arbejdsløse.

Aktivist. Johs. Bertelsen blev i 1975 arresteret for at have optrådt og udøvet myndighed som politibetjent, da 'De arbejdsløses Aktionsteater' besatte Fondsbørsen. Den ranke ryg og bestemte optræden havde han erhvervet i hæren som sergent. Tyve år senere blev samme Johs. – med kortere hår og studset overskæg – ansat som forstander for Settlementet.

15 · Kampen for Settlementets overlevelse

"Princippet om, at socialt arbejde ene og alene skal være en offentlig opgave, bliver mere og mere tvivlsomt. Jo større og mere enstrengt systemet bliver, jo mere enerådigt bliver det også. Derfor er det alternativernes opgave at føre kontrol med systemet, at give information om rettigheder og føre debat om administrationen af rammelove. En offentlig monopolisering af det sociale og kulturelle arbejde vil komme til at tromle hen over folks ønsker og behov."
Ulla Habermann, forstander, 1979-82.

"Mistilliden til græsroddernes ansvarlighed er meget udpræget, hvorimod troen på deres misbrug af offentlige midler blomstrer."
Ulla Habermann, forstander 1979-82.

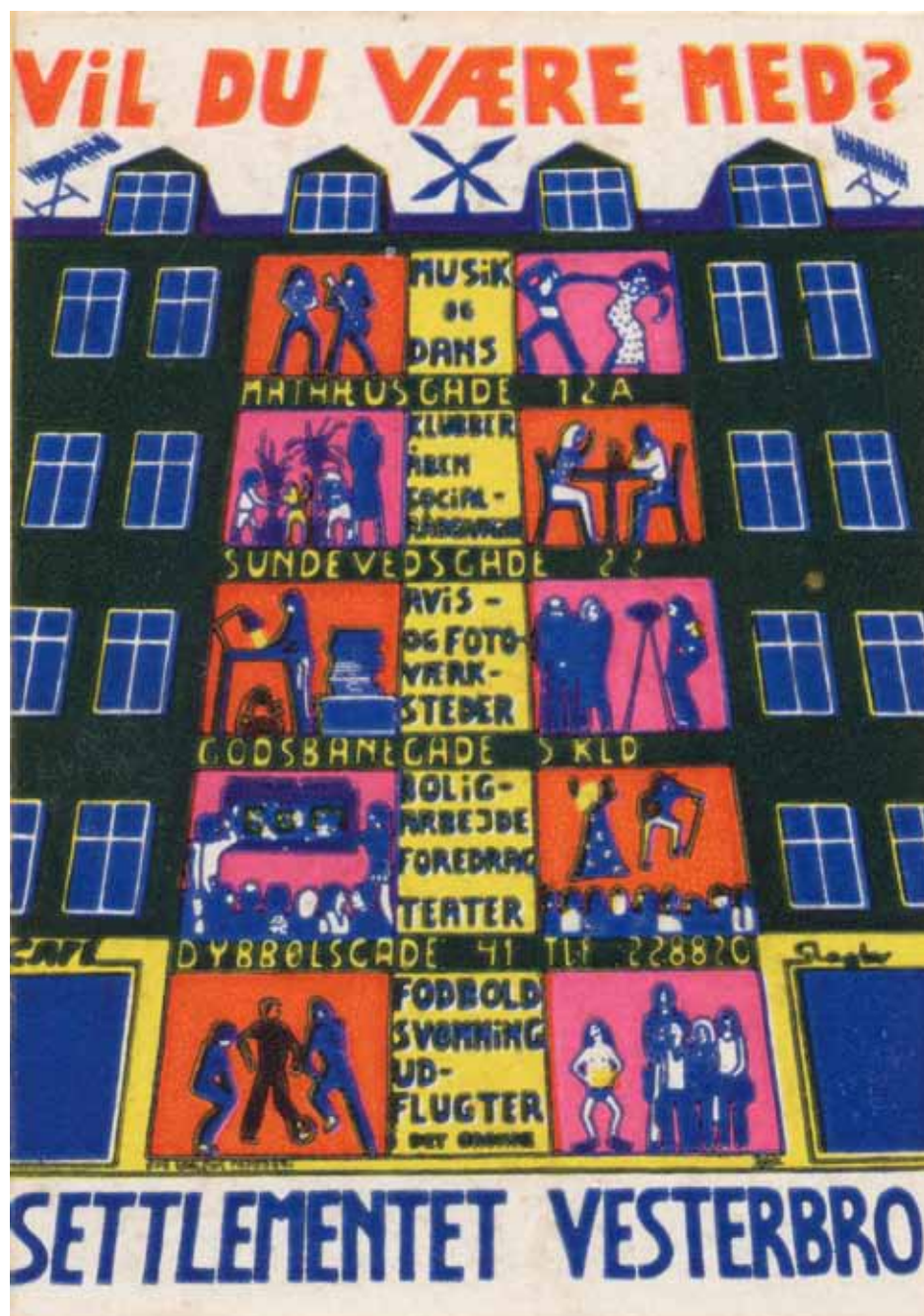
I 1979 BESLUTTEDE KØBENHAVNS KOMMUNE PLUDSELIG at nedskære sit årlige tilskud til Settlementet med 40 procent. Samme år overtog Ulla Habermann forstanderposten efter Arne Skovhus, og hendes treårige ansættelse kom til at forme sig som en noget nær uafbrudt kamp for Settlementets overlevelse.

I årtier havde Settlementet fået et fast ordinært tilskud samt et næsten lige så fast ekstraordinært tilskud. Det var sidstnævnte, som kommunen pludselig skar bort: Settlementets børne- og ungdomsarbejde var ikke tilstrækkeligt omfattende, der var ansat for meget personale og lokalerne var for store, lød kommunens argumenter.

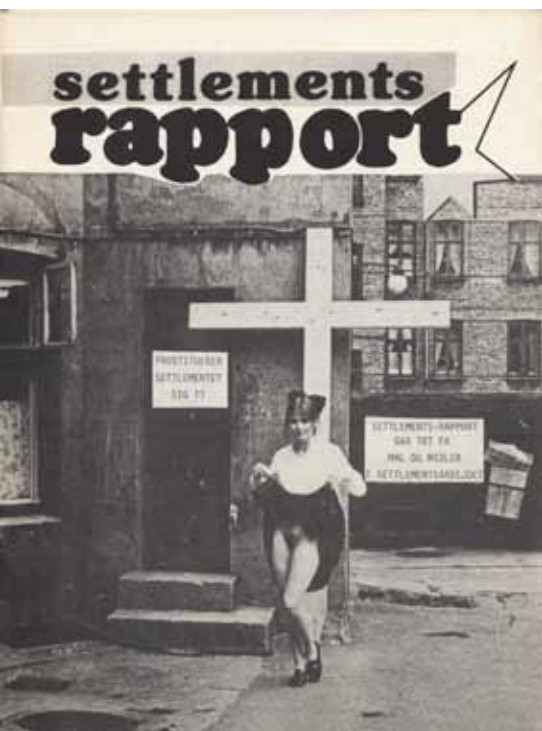
Kommunen opsagde driftsoverenskomsten med ophør 1. januar 1981. Forhandlingerne om en ny overenskomst blev langvarige, udmattende og satte sig spor i Settlementets dagligdag: "Den angst og uvished, som fulgte tæt i hælene på disse opsigelser har alle i Settlementet været med til at bære," skrev forstanderen i årsskriftet. "Vi har diskuteret situationen i tide og utide. Der har vel næppe været en dag i år, hvor ikke nogen har spurgt: 'Hvad mon der sker med os?'"

Overskriften på bestyrelsesformand Svend Holm-Nielsens artikel i samme årsskrift lød: Eksisterer Settlementet om et år? Hans svar var ikke beroligende: "På det tidspunkt, da jeg skriver dette – det er 3. december 1980 – ved jeg virkelig ikke, hvad jeg skal svare på ovenstående spørgsmål."

I tidsskriftet *Retfærd* skrev Ulla Habermann en følelsesladet artikel om forhandlingsforløbet: "Sommetider kan jeg blive helt uhyggelig til mode og føle mig som agent i en science-fictionroman. Måske er det noget, jeg har drømt, men situationen gentager sig med nøjagtig samme mønster: Et hyggeligt varmt kontor, kunst på væggene, kaffe, venligt smilende, imødekommende ansigter. Så prøver jeg at forklare, hvad det

Støtteplakat for en tier. I slutningen af 70'erne skar Københavns kommune voldsomt i tilskuddet. Settlementets overlevelse var truet. Jette Guldeldt Hansen tegnede plakaten, som blev solgt for en tier. På det tidspunkt var der stadig minisettlementerne i Matthæusgade, Sundevedsgade og Godsbanegade.

Prostituerer Settlementet sig? En hidsig debat om mål og midler: Er bankospil en ok måde at indsamle penge til Settlementet på? Spiller man på sentimentale almissestrenger ved at kalde Lyngborgen for Vesterbros vigtigste åndehul? Billedet stammer fra en eksperimentalfilm af Bjørn Nørgaard og Lene Adler Petersen: Den kvindelige Kristus blottes sig foran et kors i en baggård på Nørrebro.

Sommeridyl. Benny Schytte spiller for ungdomsholdets piger en sommerdag i 1976 på Lyngborgen.

er, vi vil, hvor vigtigt vores arbejde er, og hvor godt! Pludselig bliver der koldt i lokalet, alle de venlige ansigter ser ud som om, de har fået hovedpine og deres munde siger nej – det kan ikke lade sig gøre, desværre. De har lidt medlidenhed med mig, fordi jeg bliver ved med ikke at kunne forstå systemet. Og jeg har medlidenhed med dem, fordi det virker som om, der er sat små antenner ind i deres hjerner, som giver hovedpine, hvis de tænker uden for paragrafferne.”

Settlementets mangestrengede aktiviteter passede ikke ind i bistandslovens bevillingssystem. For eksempel var det et problem, at voksenklubberne brugte børneklubbernes lokaler om aftenen, at Rådgivningen – som ikke fik offentlig støtte – brugte Settlementets lokaler, at klubberne ikke havde samme aldersopdeling som det kommunale børne- og

ungearbejde, og at klubmedlemmerne kun kom en gang om ugen og ikke hver dag.

I et tilbageblik siger Ulla Habermann: ”Det specielle ved Settlementet var jo, at det var for alle, og ikke kun for en bestemt aldersgruppe eller for socialt udsatte. Man kunne have tilknytning til stedet hele livet, klubberne fungerede som sociale netværk, som man ville kalde det i dag, hvor man kom og drak kaffe og sludrede og strikkede lidt og hørte foredrag og lavede alt muligt sammen. Det var fascinerende enkelt.”

Enkelt – men altså ikke en form for forebyggende socialt arbejde, som kommunen fandt det værd at støtte.

Forhandlingerne resulterede i en aftale om en forsøgsperiode indtil 1984. Kommunen begrænsede den planlagte nedskæring fra 1.4 mio. kroner til 450.000 kroner. Beløbet blev udregnet på grundlag af de almindelige tilskudsordninger til fritids- og ungdomsklubber. Settlementet overlevede, men måtte opsigte lejemålene i Sundevedsgade og Matthæusgade og trække alle aktiviteterne til Dybbølsgade.

Redningsaktion Lyngborggen

Lyngborggen kom også i farezonen. Gennem årtier var Lyngborgens vedligeholdelse blevet varetaget af klubben Gamle Drengene. Med det legendariske klubmedlem, Basse, i spidsen, indledte de sommeren med en uge, hvor de reparerede og friskede feriekolonien op. En fremragende indsats, men ikke tilstrækkelig. I 1977 meddelte Københavns kommune, at Lyngborggen ikke længere overholdt forskrifterne for sundhed og brandsikring. Årets koloniphold blev ændret til en ø-lejr i store telte på grunden. To år senere opsigte kommunen Lyngborgens driftstilskud og krævede feriekolonien lukket på grund af sammenstyrtningsfare.

Bestyrelsen besluttede at rive Lyngborggen ned og bygge mindre feriehus. Lyngborgens brugere og nyansatte Ulla Habermann ville det imidlertid anderledes: ”Jeg syntes, Lyngborggen var en kulturskat. I vores bestyrelse sad arkitekten Jes Kølpin. Vi tog sammen op og gennemgik bygningerne, hans tegnestue regnede på sagen. Bygningerne var ikke rådne, bare misligholdt og derfor kunne Lyngborggen reddes for to millioner,” fortæller hun.

Gamle drenge. Kortspil var en lidenskab blandt de gamle drenge.

Slidt. Lyngborggen blev lukket af brandmyndighederne et par år senere.

Slukket og lukket. Lyngborggen en trist vinterdag.

Kaffestund. Hyggeligt samvær og masser af kaffe i familieugen.

På et fællesmøde i januar 1980 blev planen til 'aktion redning af Lyngborg' udklækket. Der blev indhentet polititilladelse, oprettet gironummer, udsendt stakkevis af breve, tegnet og trykt plakater, uddelt løbesedler, opstillet indsamlingsbøsser og arrangeret en kæmpestøttekoncert i Tivolis Koncertsal med en perlerække af fremragende kunstnere.

"Et af de store reklamebureauer lavede ganske gratis en reklamekampagne for os, og så begyndte vi at samle penge ind. Guderne må vide hvordan, men det lykkes os at få samlet en million sammen af mange små beløb - og så gav Egmont Fonden den næste million. Den dag i dag fatter jeg ikke, at det lod sig gøre. Det var fantastisk."

Lyngborg fik nyt køkken, sovesalene blev isoleret, bygningen blev beklædt med træ, taget blev repareret og fik tagrender, ødelagte døre og vinduer skiftet, og gårdspladsen renoveret. Resultatet blev, at feriekolonien indvendig blev praktisk og behagelig at opholde sig i, og udvendig kom til at ligne sig selv som ganske ung.

Lyngborg blev reddet og Settlementet overlevede, men Ulla Habermann var udmattet efter tre drøje år. Samtidig med forhandlinger

Kontant støtte. Det lokale lottekorps kom uanmeldt ind ad døren med en check til Settlementet. Ulla Habermann tog imod den.

og indsamling blev hun udsat for intern kritik. Settlementsrapporten om mål og midler giver fornemmelsen af den skarpe tone. Eksempelvis lød den redaktionelle indledning til en bestilt artikel af forstanderen sådan her: "Settlementet har som aldrig før været i medierne i det sidste års tid. Anledningen har været forhandlingerne med kommunen. I den forbindelse er Ulla blandt andet blevet spurgt: Når du næsten i samtlige reportager om Settlementet står som en centralfigur, giver det så ikke et billede af Settlementet som en pyramidisk opbygget institution? er dette billede i overensstemmelse med dine tanker om demokrati på arbejdspladsen?"

Tradition og fornyelse

Ulla Habermann sagde op og fandt andre græsgange, og cand. theol. Karen Skydsgaard tiltrådte som forstander i 1982. Efter yderligere forhandlinger, protester, redegørelser, rapporter og regnskaber lykkedes det langt om længe hende og bestyrelsesformanden, Peder Boas, at hale en såkaldt 'stationær' overenskomst i land, som ikke skulle genforhandles år for år.

Løsenet for aftalen var, at Settlementet blev kategoriseret som en 'socialpædagogisk fritidsforanstaltning', fortæller Peder Boas: "Eller som Karen og jeg i vor befippelse og til stor moro for socialborgmester Pelle Jarmer fik sagt: en socialdemokratisk fritidsforanstaltning."

En passende overskrift for Karen Skydsgaards fjortennårige embedsperiode er 'tradition og fornyelse'. Det oprindelige formål: At Settlementet skulle være hjemsted for det personlige møde mellem akademikerne og arbejderklassen svarede ikke længere til virkeligheden. Men det traditionelle klubarbejde fortsatte, og især børneklubberne bevarede deres lokale præg, mens voksenklubbernes medlemmer i højere grad blev rekrutteret uden for Vesterbro. Samtidig udviklede Settlementet et banebrydende arbejdsløshedsprojekt i nedlagte butikker i Saxogade. Også Settlementets forhold til kristendommen balancerede mellem gamle og nye tider, fortæller Karen Skydsgaard:

"Jeg overtog traditionen med at holde to årlige gudstjenester, stadig med stor tilslutning fra brugerne, men medarbejderne var efterhånden

50 års fødselsdag. 4. juli 1970 havde Lyngborgen 50 års fødselsdag. Forstander Villy Nielsen holdt traditionen i hævd og delte Kongen af Danmarks bolsjer ud til børnene, der lige var vågnet. Bagefter løb man i kæde rundt om hele borgen.

"Det er jo lige til at tude over, hvis det er slut med at komme på Lyngborgen. Der er så pragtfuldt, at det næsten ikke kan beskrives, og det har jeg syntes de sidste 57 år." Nette Sørensen i årsskriftet 1980.

*Forstanderen. Cand. theol.
Karen Skydsgaard var Settlementets
forstander fra 1982 til 1996.*

Aktiv alderdom. Et af Settlementets orkestre underholder til en Lyngborgfest.

blevet mere verdslige. Et par gange blev navnet Kristeligt Studenter-Settlement taget op til debat – skulle vi stryge det kristelige? Det endte hver gang med, at flertallet ønskede at beholde navnet og dermed vedkende sig vores historie. Medarbejdergruppen omdefinerede så behændigt kristendommen til 'kristne værdier' og 'respekt for det enkelte menneskes umistelige værdi'. Det kunne alle være med på, inklusive de få medarbejdere, som var erklærede ateister.”

Karen Skydsgaard betegner sig selv som 'forstander med lille f': "I stillingsannoncen efterlyste de en demokratisk leder, og en flad struktur. Det tiltrak mig. De frivillige leverede jo den bærende indsats, og der var sådan en 'du får din løn i himlen ånd' over stedet, som jeg befandt mig godt i."

*Hvorfor jeg er kommet her i 43 år?
Tjah – det ved jeg i grunden ikke!
Jørgen Boe Christensen i Festskrift
1911-86.*

1980'ernes nedskæringer ramte hele den sociale sektor hårdt. Ord som privatisering, effektivitet og produktivitet kom i højsædet. Fagbevægelsen frygtede med god grund, at kommunerne ville bruge besøgsvenners

og andre frivilliges indsats som påskud til at beskære den i forvejen sparsomme tid, socialarbejderne havde sammen med klienterne.

Ordet 'frivillig' fik en betænkelig klang af hattedame, der tog arbejde fra de hårdt trængte hjemmehjælpere og pædagoger.

I tidsskriftet Kritisk forum for praktisk teologi skrev Karen Skyds-gaard i 1984 'Om vilkårene for netværksarbejde i privatiseringstider', hvor hun blandt andet fortalte, hvordan Settlementets brugergruppe i stigende grad var blevet folk med sociale problemer:

"Klubber for enkepensionister, bistandsklienter, grønlændere og tidligere patienter fra Sct. Hans Hospital er nu med til at tegne billedet, ligesom både den sociale og den psykologiske rådgivning i huset har en central plads i arbejdet.

Tilsvarende er gruppen af frivillige medarbejdere ikke længere en homogen gruppe af 'overskudsmennesker'. Og nye medarbejdere rekrutteres ikke længere blot fra universiteter, men også fra andre uddannelsessteder, blandt arbejdsløse og blandt aktive vesterbroere i al almindelighed."

De nye brugergrupper betød øget behov for fastansatte professionelle medarbejdere. Samtidig blev grænsen mellem brugere og frivillige medarbejdere flydende:

"Når også grænserne mellem brugere og medarbejdere i dag er langt mere flydende end tidligere, er det ikke blot en naturlig konsekvens af settlementets pædagogiske grundprincipper om 'selvstyret samvær i klubberne', men også et udtryk for, at der ikke længere er de samme frivillige ressourcer at trække på i det sociale arbejde. Det er ikke entydigt godt, hvis medarbejderne har lige så meget 'brug' for at være her som 'brugerne'," skrev Karen Skyds-gaard.

Denne tendens blev forstærket i de følgende årtier.

Aydinlik klubu, den lyse børneklub

Allerede i begyndelsen af 1980erne mindede nogle af bydelens gader om Istanbul eller Karachi med farvestrålende tyrkiske grønthandlere, en pakistansk restaurant, en islamisk slagter og mændenes mødested i en nedlagt kælderforretning, oplyst af neonrør og hjemlandets vemodige videofilm på fjernsynsskærmen. Og så var der et mylder af sorthårede

Lyngborgen i fin form, 1981. Midt i billedet ses tre forstandere, til venstre Villy Nielsen med hvidt hår og skæg, lige overfor Otto Krabbe med Ulla Habermann ved siden af. De to herrer var uddannet som cand. theol.'er. Hun som socialrådgiver.

Stenbrobørn på Lyngborgen. I midten af 80'erne var cirka halvdelen af Vesterbros børn af fremmed herkomst, og hovedparten af dem havde tyrkiske eller pakistanske forældre.

*Nu med graffiti. Ungdomsklub
i halvfjerdserne, drenge og piger
sammen.*

børn: I 1984 var 54 procent af eleverne i Vesterbros børnehaveklasse født af indvandrere fra især Pakistan og Tyrkiet. Nogle få af dem fandt selv vej til Settlementet, men i 1983 begyndte et opsøgende arbejde, fortæller Karen Skydsgaard:

”En socialpædagogisk praktikant gjorde første forsøg. Hun lavede en fin pakistansk sproget indbydelse til børneklubber, som blev gadeomdelt. Der skete ikke en dyt. Hun prøvede igen, men blev skuffet. Så ansatte vi en tyrkisk mand, Mehmet Simsir, i et jobtilbud. I løbet af fjorten dage havde han stabet en klub med 20 drenge og piger på benene. Han kendte stort set alle tyrkere på Vesterbro.”

I årsskriftet 1984 fortalte Mehmet Simsir om de tyrkiske indvandre- res vilkår – og parallellerne til århundredets første årtier, da Settlementet flyttede ind på Vesterbro, er slående:

”Tyrkerne på Vesterbro har i de fleste tilfælde en dårlig økonomi, da mange går arbejdsløse eller har dårligt betalt arbejde. De bor i små lejligheder, hvor der ikke er bad, varmt vand og hvor der er dårlige muligheder for opvarmning. De fleste bor mange sammen, da tyrkerne som regel får mange børn.”

”Der er ikke ret mange, der bruger institutionerne. De skolesøgende børn går i dansk skole og to gange om ugen til tyrkisk undervisning om

”Næsten alle folk, der henvender sig i rådgivningen har økonomiske problemer. Sådan mærker vi nedskæringerne på det sociale område. De nedskæringer står vi magtesløse overfor.” Ingeborg Hauch og Jenny Andersen i års- skriftet 1982.

Det følgende år, 1983, dukkede et nyt tilbud op i Settlementet: psykologisk rådgivning.

eftermiddagen og en gang om ugen til muhammedansk religionsundervisning. Pigernes fritid går som regel ud på at passe yngre søskende og hjælpe hjemme med bagning, madlavning og rengøring. Drengenes fritid er til dem selv – de løber ned og leger på gaden og hvorhen de vil.”

Aydinlik klubu, den lyse børneklub, holdt åbent mandag og fredag 15-18. Når det var godt vejr, tog klubben i Valby Idrætspark og spillede fodbold, og bagefter til Settlementet ”hvor vi hygger os med te og brød, snakker og spiller bordtennis.”

Børnene trak deres forældre med ind i Settlementet, fortæller Karen Skydsgaard: ”I første omgang lavede vi en madklub for indvandrerkvinder, som var meget isolerede på det tidspunkt. Det affødte et tilbud om danskundervisning til kvinderne. Når de fik undervisning, var det en oplevelse at sidde på kontoret og tale med den ene mand efter den anden, som ringede for at sikre sig, at der kun var kvinder tilstede i hans koners undervisningslokale. Men kvinderne trak mændene med i Settlementet. Et årstid senere fik en dygtig socialrådgiver mændene med i et nyttehaveprojekt på Amager. Vi prøvede lidt af hvert – en ungdomsklub, en madklub for pakistanske mænd.”

De pakistanske mænds madklub lever stadig i bedste velgående. Et andet af Karen Skydsgaards initiativer har også overlevet: Minihøjskole for pensionister. Den første foregik i 1984:

”Vi var på Lyngborgen i tre dage med 30 pensionister. Det var pragtfuldt at opleve de gamle mænd og koner blive som børn og ligge og fjanke på sovesalene, indtil lederen kom og slukkede lyset. De udførte villigt deres ’tjanser’, også en meget gammel dame med rollator, som insisterede på at være med til at skrælle kartofler.”

”Efterhånden udvidede vi foredragsprogrammet til en uges ophold. Deltagerne kom trofast år efter år, de fulgte disciplineret programmet, og de var gode til at stille spørgsmål, når bare emnet var tilstrækkelig jordnært.”

Settlementet arrangerer stadig en minihøjskole hvert år i maj. Ikke altid på Lyngborgen, nu om stunder går turen til udlandet hvert andet år.

Spritterne var tålt – junkierne er frygtet på grund af leverbetændelse og aids.

Nye legeredskaber, gamle gårde. Gårdsaneringerne lod vente på sig.

16 · Sidegadens rødder

I 1981 BLEV JOHS. BERTELSEN ANSAT SOM LEDER af Settlementets ungdomsarbejde. Vesterbro havde forandret sig, siden han lavede aktionsteater og stormede Børsen sammen med unge arbejdsløse. Store arbejdspladser i kvarterets yderkant forsvandt eller indskrænkede antallet af ansatte: bryggerierne, den levende havn, værfterne, de industrielle arbejdspladser og små baggårdsværksteder. Antallet af manuelle og ufaglærte job, som i generationer havde forsørget vesterbroerne, skrumpede. Bydelens blomstrende butiksliv var visnet i takt med, at supermarkederne ekspanderede, folk fik biler til at fragte deres storkøb hjem samt køleskabe og fryserne til at opbevare maden i, så det blev unødvendigt at købe ind hver dag. Sidegadernes husrækker var skæmmet af lukkede butikker og hærgede facader.

Mentaliteten og kulturen var også forandret. Gennem årtier havde velfærdsstaten udvisket tidligere tiders frygt for fattigdom, og samtidig havde velstanden åbnet for den individualisering af hverdagslivet, der er så markant en forskel til tidligere generationer. I vid udstrækning var arbejderkulturens kollektivitet blevet erstattet af gør-det-selv-kulturen i parcelhuskvartererne og nye, mere distancerede naboskaber i byerne. På Vesterbro var nabo- og familiefællesskaber brudt op, de målrettede og faglærte var flyttet til forstæderne, de tilbageblevne hyggede sig foran fjernsynet.

Men side om side med de privatiserede livsformer i det gamle arbejderkvarter mellem Hovedbanegården og Enghave plads florerede en gadekultur, som især var domineret af unge arbejdsløse og førtidspensionister - og deres hunde.

I 1979 var der knap 46.000 unge arbejdsløse i Danmark. Fire år senere, i 1983, var tallet steget til lidt over 76.000. Arbejdsløsheden bed sig fast i det følgende tiår, og unge mellem 15 og 24 var særlig hårdt

I de såkaldte fattigfirsere dukkede en gruppe nyrige op: Yuppierne. Ordet er en forkortelse af young urban professional med endelsen -ie. Altså et ungt bymenneske med vel-lønnet arbejde. Begrebet kom fra New York og betegner en gruppe unge mennesker, der foretrak en livsstil med vægt på egen vækst og vinding, deres symboler var dyrt tøj, aktier, high tech, lynkarriere, dyre lejligheder, østers og champagne på byernes cafeer.

ramt, de bar næsten 30 procent af den samlede arbejdsløshed, selvom de kun udgjorde cirka en femtedel af arbejdsstyrken. Generationen fik hurtigt tilnavnet 'den tabte generation', som gik direkte fra folkeskolen til opbevaring på bistandshjælp. Kommunerne iværksatte beskæftigelsesprojekter under etiketten: Ung i Arbejde – i folkemunde kaldet 'Dum i Arbejde' og 'Tung i arbejde', fordi de ofte havde mere karakter af opbevaring og opdragelse end af meningsfuld beskæftigelse.

Håndbajere. Gadens rødder var kvikke i pæren og havde hænderne godt skruet på. De byggede Saxogades lukkede butikker om og skabte et levende lokalt miljø.

To sider af Saxogade 1987. Frisøren og sliberiet er lukket, rendestenene er møgbeskidte, men i den nedslidte gade stikker nye skilte ud med Ung i arbejde og Sidegaden. Et af projektets første værksteder er åbnet: Keramikværkstedet, står der med hoppende, håndmalede bogstaver.

På sin daglige gang i kvarteret fik Johs. Bertelsen et godt øje til en flok unge arbejdsløse mænd, der hang ud på hjørnet af Saxogade og Estlandsgade og fordrev tiden med at drikke bajere med udsigt til gadens slidte facader og lukkede butikker. Så fik han en lys idé:

”Det var jo ret oplagt at overtage en gade og lave nogle projekter i de lukkede butikker, som kunne engagere de unge på en mere meningsfuld måde end det kommunale ’Ung i arbejde’,” fortæller han i et interview 25 år senere på sit kontor, på 4. sal i Dybbølsgade 41.

Københavns kommunes politikere og embedsmænd tændte dog ikke på idéen:

”Carl-Einar Jørgensen var chef for Familie- og Arbejdsforvaltningen i Københavns Kommune dengang. Han sagde til mig: ’Johs., nu er det ikke noget med røde faner op og ned ad Istedgade, vel?’ Det var jo umuligt at garantere, og jeg syntes klart, det ville være bedre, at de unge engagerede sig på en eller anden måde, frem for bare at stå og drikke bajere nede på gadehjørnet. Måske syntes han, jeg var fræk – kommunen afslog i hvert fald ansøgningen. Men heldigvis ville Socialministeriet være med.”

De sociale eksperimenterers tid

Da Anker Jørgensen overraskende opgav regeringsmagten i 1982, dannede Poul Schlüter den første konservativt ledede regering siden 1901.

Han beholdt magten i skiftende regeringskonstellationer, indtil Tamil-sagen i 1993 slog taburetterne væk under den borgerlige regering. Tiåret var præget af liberalistiske strømninger fra Margaret Thatchers Storbritannien og Ronald Reagans USA. Venstre fløj kritiserede regeringen for at underminere arbejdernes rettigheder og velfærdsstaten, men inden for det sociale arbejde gav den liberale ånd sig heldigt udslag som en åbenhed over for eksperimenter. Der blev oprettet flere forsøgspuljer for socialt udviklingsarbejde, blandt andet de Sociale Udviklings Midler, kaldet SUM-midlerne, og radikale Aase Olesen, som var socialminister fra 1988-90, understregede:

”Det hører til SUM-programmets vigtigste formål at få suget kreati-

I efteråret 1986 ordinerede Schlüterregeringen en skrap krisemedicin, i folkemunde kaldet Kartoffelkuren. Forbrug og boligbyggeri gik i stå. Underskuddet på betalingsbalancen faldt, og det samme gjorde udlandsgælden, mens antallet af tvangsauktioner og arbejdsløsheden steg.

Projektleder med saks. Johs. Bertelsen klipper snoren til Sidegades åbningsfest.

Hundeliv. Rødderne indrettede og holdt til i cykelværkstedet 'De rå brædder'. Rikke Posborg, souschef i Settlementet husker det som "den gang, der altid sad en hund med for bordenden."

vitet, skjulte ressourcer og evner frem i bestræbelserne på at få skabt en ny socialpolitik. En politik, der bygger på lokale fællesskaber og menneskers egne ressourcer frem for på institutionsløsninger, behandlingsfilosofi og passive forsørgelsesordninger.”

For Settlementet var det en spændende periode, siger Johs. Bertelsen: ”Hvis man kom med en god idé, fik man penge og kunne udvikle sit projekt derfra, uden på forhånd at være bundet til at sige, hvad det skulle ende med. I dag er det jo helt anderledes vanvittigt, at man skal sige, hvad projektet ender med for at få penge til at udvikle ideen. Det har jo intet med socialt udviklingsarbejde at gøre.”

I april 1986 overtog Settlementet den første butik i Saxogade mellem Istedgade og Litauens Plads. Her blev to unge arbejdsløse ansat via 'Ung i arbejde'. De indrettede en informationsbutik, der blev døbt *Hva' så?* Sva-

ret på det spørgsmål kom hurtigt, fortæller Johs. Bertelsen i sin bog, *Gå ind i din tid*:

"Få dage senere dukkede en af gadens rødder op og spurgte, 'Hva fanden vi sku' der?' Rødderne havde tidligere haft et motorcykelværksted i en af de tomme butikker. Værkstedet var imidlertid blevet ryddet af politiet på grund af for meget støj. Og når de ikke kunne have et motorcykelværksted i gaden, så de heller ingen grund til, at vi som udefrakommende skulle have lov til at lave en informationsbutik og andre aktiviteter i gaden."

Der var altså mere liv i gaden, end man lige kunne se, og nogle af rødderne ville gerne være med til at bygge butikkerne om. Efter et årstid åbnede den første butik: "Mange kontanthjælpsmodtagere havde ret få penge til mad, så de ville gerne have et billigt spisested. Det fik vi så i 'Café Sonja', som var alkoholfri for ikke at ende som almindeligt værtshus," forklarer Johs. Bertelsen. "Noget andet, beboerne hurtigt pegede på, var, at de manglede bad i deres lejligheder, og så ombyggede vi en tidligere frisørsalon til badebutik med brusebad og vaskemaskine." Café Sonja blev et populært mødested, og cafeens indtægter blev brugt til nye butikker, der åbnede efterhånden, som ideerne kom:

"I 1988-89 spurgte sundhedsplejerskerne, om vi kunne åbne en butik, hvor enlige arbejdsløse mødre kunne mødes. Socialministeriet gik med på ideen, og gav os penge til at ansætte en privat sundhedsplejerske. Dengang følte mange kvinder i kvarteret større tryghed ved at henvende sig til en sundhedsplejerske, der ikke var en del af det kommunale meddelelsessystem." Da gadens informationsbutik blev nedlagt, overtog mødrebutikken skiltet og har heddet *Hva' så?* lige siden. Her kan alle førstegangsfødende få en snak med en sundhedsplejerske om deres børn, de kan komme til fødselsforberedelse og efterfødselskurser, babysvømning og babymassage, og de kan købe brugt børnetøj og brugt legetøj osv."

"En dag midt i 1990'erne kom der så en fyr fra Christiania og spurgte, om vi ikke skulle have en barfodsbutik, hvor vi solgte urter og sådan noget. Jeg grinede lidt af ham til at begynde med, men han fik lov at starte en butik, Solhatten, hvor han solgte urter og sunde, økologiske produkter. Det var i den periode, hvor Vesterbro skiftede fra Grøn Tuborg til grøn te, og det havde jeg ikke lige set komme så hurtigt, som det gjorde. Omsætningen steg så hurtigt, at vi blev nødt til at flytte butikken op på

"Gademiljøet i en ungdomsgade skal skabe grundlag for udvikling af livssammenhænge, som peger fremad mod et bedre socialt liv, og miljøet skal således forsøges udviklet som et alternativ til det gademiljø, som ofte udgør en af endestationerne i en social nedtur."

Johs. Bertelsen, årsskriftet 1985.

*Ny borger. I 1980'erne blev
Hva' Så et mødested for kvar-
terets babyer og deres mødre.*

hjørnet. I dag er det en rigtig stor økologisk sundhedsbutik, som omsætter for flere millioner. Det var rigtigt godt set af ham. I forbindelse med 'Solhatten' har vi nu også fået en klinik med zoneterapi og massage med to fleksjobbere.”

”Butikslivet udvikles og afvikles hen ad vejen. Der har været cykelværksted, syværksted, keramikværksted, genbrugstøj, fitnessbutik ... og på et tidspunkt var der et cykelsafariprojekt, hvor aktiverede guidede turister rundt på cykler i København.”

Nico og de andre rødder

Sidegadeprojektets butikker blev bygget op af rødder som Nico og hans kammerater. Dem interviewede forskeren Birte Bech-Jørgensen i 1997, i forbindelse med forskningsprojektet 'Det kvalificerede hverdagsliv'.

Bagsiden af Oehlenschlägersgade Skole vender ud mod Saxogade, lige ved sportspladsen 'De røde baner'. Her står to containere, hvor man kan låne bolde, rulleskøjter, tennisketsjere. Når containerne er åbne, er der altid gang i den. Store børn og unge spiller boldspil, løber på rulleskøjter og har det sjovt.

Da Nico var barn, lå der en boligkarré. Han og andre af Sidegadeprojektets toneangivende rødder voksede op i trange slumlejligheder, de oplevede voksne mennesker reagere på dårlige livsvilkår med druk, konflikter, vold og skilsmisser. Uden for skoletiden var drengene altid på gaden, spillede fodbold, hvor de kunne finde plads til det og klatrede på tagene af træskurene i baggårdene. Det sidste var risikabelt, men sjovt, især når politiet blev tilkaldt og de stak af fra dem.

Efter skolen fortsatte Nico og kammeraterne med at leve det frie gadeliv, som de havde lært at klare sig i som børn. Flere af dem var boligløse, men én i kliken boede i Estlandsgade: ”Så boede vi ellers en 10-15 mennesker der i to-tre år og sov branderter ud og tog ud og spillede fodbold,” fortalte han Birte Bech-Jørgensen. Indimellem glemte de at betale for el, gas og vand. Så frøs de og klarede sig uden elektrisk lys.

En af Nicos kammerater fortalte:

”Hele Estlandsgade, det var en del af arbejderkulturen herinde. Dem, der var lidt ældre end os – de fleste var arbejdsløse, og kørte skrot som det hedder. De havde lastbiler, som vi samlede skrot ind til. Fordi vi alle sam-

men var arbejdsløse. Vi var den generation, der kom ud af skolen i begyndelsen af 1980'erne, og det første vi fik tilbudt var bistandshjælp. Der var overhovedet ikke noget arbejde. Så det var simpelthen socialhjælp og så ud at stemple hver tredje måned på arbejdsformidlingen.”

”Dengang var der et utroligt liv i Estlandsgade. Alle de unge boede faktisk lige så meget på gaden som inde. Der var altid liv, og der var altid fuldt kul på. De unge mennesker, der kom dernede, var alle sammen arbejdsløse og mere eller mindre kriminelle. Vi stod altid og hang hernede, og drak ad helvede til og lavede ballade.”

”Det var den der hårde facade, og den måtte ikke krakelere. Hvis vi kunne finde nogle at spille fodbold med, så var det skideskægt. Vi var sportsinteresserede alle sammen.”

Mange gik til i kriminalitet og stoffer: ”Det er hårdt at leve herinde. Det er det. Du skal lige være blød én gang, så knækker du,” forklarede Nico, ”folk tager røven på dig. Du kan blive slået ned. Du skal have et øje på hver finger ... Sådan er det, og sådan har det altid været. Du skal sgu have ryggrad, for ellers så knækker du. Du bliver junkie, du bliver bøsse, du bliver luder. Alle de svage de falder af og ryger ned på Halmtorvet.”

Kliken havde åndeligt set været gadebørn, fra de blev født, forklarede en tredje:

”Der var sgu ikke nogen, der havde fortalt os, hvordan vi skulle opføre os – hvordan man gebærder sig omkring andre mennesker. Netop fordi der var så meget druk og kriminalitet, så var det meget hierarkisk opbygget. Den stærkeste bestemte. Færdigt arbejde. Sådan var det.”

I røddernes mandsdominerede kultur, måtte kvinder underordne sig mændenes omgangstone og hierarki. Hierarkiet gjorde det muligt for rødderne at opretholde et fællesskab med egne normer og manøvrere i en verden af druk og småkriminalitet. Der opstod samhørighed og solidaritet omkring det at være udstødt, men også ofte selvdestruktivt samvær.

Gruppen var svær at komme ind på livet af. De var trætte af pædagoger. De var trætte af, at der var nogen, der skulle gøre sig kloge på deres liv. Det fik Johs. at mærke, da han ville engagere rødderne i Sidegade-projektet, fortalte en af dem:

1980'erne var ikke kun yuppiernes, men også Bz'ernes årti. I februar 1990 ryddede politiet de sidste københavnske besættelser: Mechanisk Musik Museum, Sorte Hest og Bauhaus, og senere samme år også Kapaw i Viborggade. I 1993 blev det sidste århusianske besatte hus i Mindesgade ryddet. Dermed sluttede Bz som en boligpolitisk bevægelse.

Advarsel. ”Pas på Piger! Gå ikke ind her”, blev sprayet på gadedøren, fordi der boede en pædofil i opgangen, fortæller Rikke Posborg, souschef i Settlementet.

Sidegadens centrum. Café Sonja var den første café på Vesterbro. Kunstneren Erik Clausen står bag udsmykningen af gadens facader.

Frokostpause. Solen rammer bænken foran Café Sonja midt på dagen. Forstander Johs. Bertelsen tv.

”Vi kunne ikke lide Johs. i starten, fordi han var pædagogagtig, og vi var vesterbroere. Så det der med at han ville holde møde to eller tre gange om ugen: ’Nu skal vi holde møde’. Med hans jyske accent. Det kunne vi slet ikke klare. Vi grinte af ham. Så sad vi ved møderne og tog pis på ham. Vi var grove i starten, vi var grove. Det skal jeg indrømme. Men det fandt Johs. så ud af, at det var ikke os, der skulle køre efter ham, men ham, der skulle køre efter os. Det gjorde han også perfekt. Så slappede han af. Men alligevel, hvis der var folk, der skulle hjælpes, hvis huslejen ikke var betalt – han var der med det samme! ”Jamen, så må vi jo lige hjælpe dig. – Ikke? Så han lærte at have med os at gøre – efter en to-tre år.”

”Vi stod jo en masse mennesker i Estlandsgade og drak hver dag ... Han ville prøve at få os i gang. Og det fik han. Alle os – jeg er en af dem, der drak rigtig meget – fik han ansat. Han fik det ud af det, han ville, vi blev aktive, vi stod ikke bare på hjørnet og bumsede den. Sammen med Johs. har vi helt fra bunden lavet det her stykke af Saxogade.”

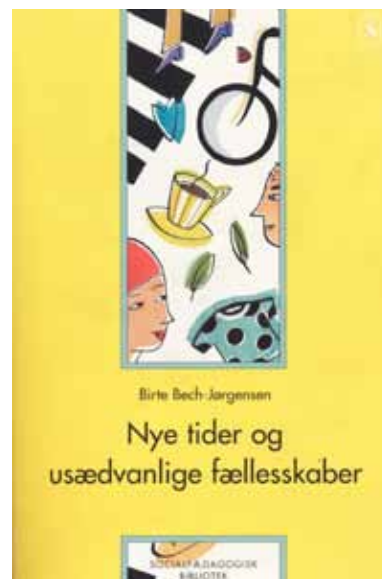
Team Sonja. "I Sidegaden – og det gælder for hele Settlementet – skelnes mellem fastansatte, midlertidigt ansatte og frivillige. Det er ikke altid let at finde ud af, hvem der aktuelt har hvilken status," bemærker Birte Bech-Jørgensen i 'Nye tider og usædvanlige fællesskaber'.

Ufaglærte mænd tilovers

Johs. Bertelsen har i mange sammenhænge beskrevet sin pædagogik, der – kort sagt – går ud på at kanalisere de unges frustrationer og aggressioner ind i konstruktive sammenhænge:

"Vores mål var at skabe meningsfyldt arbejde i stedet for Dum i Arbejde og vise, at unge arbejdsløse har ressourcer, som kan komme lokalsamfundet til gavn. Vi ville give dem et fristed, hvor de var medbestemmende og selvorganiserende – i stedet for at udsætte dem for evig kontrol. De principper var helt afgørende for, at Sidegaden udviklede sig til et projekt, hvor deltagerne tog ansvar."

Samtidig var der en økonomisk gulerod i Sidegaden, fordi arbejdsløse dengang fik mindstelønnen, når de var i jobtræning, påpeger Bertelsen: "Rødderne fik en bedre økonomi, end da de var på bistandshjælp, de kom i fagforening og A-kasse, de lavede samtidig noget, de syntes var sjovt."

I bogen 'Nye tider og usædvanlige fællesskaber' Settlementet og Sidegadeprojektet, giver forskeren Birte Bech-Jørgensen et sjældent indblik i en gruppe usædvanlige menneskers hverdagsliv, tanker og drømme.

*Egon og tidligere statsminister
Anker Jørgensen på bænken.
"Kom som du er, det gør vi", lyder
slagordet for værestedet. Egon er fast
bruger, Anker er på besøg.*

"De første år i Sidegaden gik det meste arbejde ud på at være håndværker og bygge butikker. Rødderne havde hænderne godt skruet på, og gadens beboere så hurtigt, at de kunne en hel del mere end bare at stå med nogle store hunde og hælde bajere ned."

Johs. Bertelsen har gentagne gange understreget, at den maskuline arbejderkultur ikke skal romantiseres, men er man en "arbejderrod, giver det styrke og identitet at have et særligt sprog, en særlig livsstil og en særlig påklædning fælles med de andre rødder," som han udtrykte det i årsskriftet 1981.

Under interviewet i 2010 understreger han, at: "Det var jo rødder med identitet og normer fra den gamle arbejderkultur, som var ved at forsvinde. Ingen havde brug for stærke, ufaglærte mænd på arbejdspladserne, og pludselig ville kvinderne bestemme derhjemme. Så stod de der – tilovers. Det var meget provokerende for dem."

"Til en vis grad måtte vi spille med på deres gamle kulturbaggrund. Det vil sige – praksis før teori, maskulin styrke og egenrådighed som en kvalitet. I den gamle arbejderkultur på Vesterbro var holdningen jo, at "her bestemmer vi selv og vi skal sgu' ikke have nogen udefra, der kommer og blander sig – hverken politiet eller sociale myndigheder eller pædagoger."

"Derfor afviste jeg at være med i SSP-samarbejdet mellem skolen, de sociale myndigheder og politiet. Rødderne skulle ikke have en oplevelse af, at jeg en gang om måneden gik ind på Socialcentret og til politiet og refererede, hvad der foregik."

I stedet holdt Sidegaden selvjustits gennem det såkaldte Gaderåd:

"Vores regler byggede på klare værdier: ingen vold, ingen hårde stoffer og ingen racisme – og så måtte man selvfølgelig heller ikke stjæle fra projektet. Hvis man brød reglerne, kunne Gaderådet give én karantæne fra at komme i gaden."

"Sådan noget kunne rødderne forstå," siger Johs. Bertelsen, "det var ligesom at bygge en bande op bare på en konstruktiv måde: Hvis I bryder bandens regler ... så ryger I sgu' ud i en periode. Og det blev accepteret."

Forkælede middelklassebørn og rå rødder

Sidegadens ry spredte sig, der var rosende reportager både i lokalaviser og landsdækkende medier, og selv Familiejournalen brugte tre farvesider på det nyskabende og inspirerende projekt.

Johs. Bertelsen havde fået et godt forhold til Bz'erne, da de besatte Abel Cathrine Stiftelsen i Abel Cathrines Gade og senere Mekanisk Musik Museum og Sorte Hest. Da politiet smed dem ud derfra, kom en del af dem ned i Sidegaden:

”De var jo ikke arbejderbørn, men mellemlagets børn, som var blevet forkælet hele vejen gennem deres opvækst. Nu stod de pludselig over for en statsmagt, som var langt stærkere end dem. Røddernes og Bz'ernes vrede og frustrationer havde forskellige udgangspunkter, men rettede sig i princippet mod det samme system. Det gav nogle rigtigt gode energier i gaden, Sidegadeånden, fordi begge grupper både kunne meget og ville mange ting.”

”Samtidig kom der også arbejdsløse andre steder fra. I slutningen af 80'erne kunne man som langtidsledig være i jobtræning et år ad gangen,

Styr på det. En knægt med begge ben på jorden og hans mor foran. Hva' så. Børnetøjet er genbrugs til lave priser.

Avlsgården Krogerup. En mark, nogle frø og mange hænder. Gang i Gaden dyrker økologiske grøntsager til Solhatten og Café Sonja og sig selv.

og en del folk valgte at være med i spændende projekter frem for at have et kedeligt lønarbejde. Så vi havde også rigtigt ressourcestærke arbejdsløse, der var med til at udvikle gaden.”

”Men det gav nogle kultursammenstød, fordi Bz-pigerne jo ikke fandt sig i, at de dér arbejderrødder dirigerede rundt med dem – så der var lige nogle ting, der skulle balanceres.”

Rødderne regnede Saxogade for deres gade, og arbejdet med at istandsætte butikkerne var i sig selv meningsfuldt. Men allerede da de første butikker i Sidegaden var bygget, følte rødderne sig trængte af Sidegadens normer, der var så vidt forskellige fra deres egne: De åbne og flydende fællesskaber og samtaleformer, den grønne mad i Café Sonja, omsorgen for børnene i *Hva’ så*, den økologisk butik, terapi- og selvhjælpsgrupper – og pædagogerne.

Nogle af rødderne holdt varmestue på projektets *Kontoret*, andre hang det meste af dagen på Café Sonja, atter andre var rykket ind i de lokaler, der senere blev til Saxogym. Johs. Bertelsen smed dem ud, fordi

de boede der. I stedet rykkede rødderne ind i Solhattens gamle lokaler og begyndte på eget initiativ at sætte dem i stand. De smed o'et og h'et ud af butiksnavnet og kaldte selvironisk deres butik for *Slatten*. Der fik de lov til at blive på betingelse af, at stedet blev alkoholfrit.

De mest krigeriske rødder skabte ind imellem en truende atmosfære. I slutningen af 1990'erne smed en af dem en cykel ind gennem cafeens store vinduer. Han var rasende på en af de ansatte i cafeen, vist mest fordi han følte, at hun tog en af hans gamle venner fra ham, da hun blev kæreste med ham.

Alle Sidegadens butikker lukkede øjeblikkeligt, og de ansatte holdt møde. Cykelkasteren fik karantæne fra Sidegaden i 14 dage.

Rødderne markerede også gadens grænser i forhold til resten af kvarteret. Blandt andet mod narkotika, fortalte en af rødderne Birte Bech Jørgensen:

”Det er ikke ret lang tid siden, at en derovre fik tæsk i sin egen opgang. Han var lige flyttet ind og ville sælge junk. Det stoppede han med efter den dag. Om han gør det et andet sted, kan vi jo være ligeglade med. Han skal bare ikke sælge her i gaden.”

Saxogade er da også i dag kendt for at have et meget lille narkoproblem. Hashhandlen foregår især i parkerne, mens markedet for de hårde stoffer befinder sig i den ende af Istedgade, der støder op til Hovedbanen.

Det kvalificerede hverdagsliv

Da statsminister Poul Schlüter i januar 1993 trådte tilbage på grund af Tamilsagen, dannede Poul Nyrup Rasmussen regering sammen med Det radikale Venstre, Centrum-Demokraterne og Kristeligt Folkeparti. Det lykkedes regeringen, at kickstarte økonomien og knække kurven på arbejdsløsheden.

Samme år løb Sidegaden ind i en ideologisk og økonomisk strid med Arbejdssekretariatet i Københavns kommune. Arbejdssekretariatet ønskede fremover selv at drive beskæftigelsesprojekterne. Begrundelsen lød, at der var for mange irrelevante aktiviteter i de ikke-kommunale projekter: Alternative kulturarrangementer, udvikling af sociale og lokale netværk, økologi, genbrug og meget andet, som var en uadskillelig del af

”I stedet for at vi hele tiden er fikseret på arbejdsmarkedet, er det måske lige så vigtigt, at vi koncentrerer os om at ruste vore brugere og ansatte til at overleve på en kvalificeret måde uden for arbejdsmarkedet. Det vil sige, at det gælder ikke kun om at udvikle arbejdskraften. Det er lige så vigtigt at støtte og udvikle livskraften.”
Johs. Bertelsen årsskriftet 1993.

Frisk frugt og grønt. Gang i Gaden leverer dagens høst i Sidegaden foran Café Sonja.

Sidegadens succes og tiltrækningskraft. Betydningen af sådanne 'irrelevante aktiviteter', kan hverken måles eller tælles, og det passede skidt ind i årtiets reformer af den offentlige sektor, som samlet kaldes: New Public Management. Begrebet dækker over øget brug af markedsmekanismen, en højere grad af målstyring, output- og resultatfokus, udlicitering og offentlig-private partnerskaber.

Under den socialdemokratisk ledede regering blev social- og beskæftigelsespolitikken langt mindre åben for eksperimenter samtidig med, at

det blev stadig tydeligere, at højkonjunktoren ikke skabte job til langvarigt arbejdsløse, som eksempelvis deltagerne i Sidegaden.

Disse udfordringer fik Johs. Bertelsen til at klargøre sin vision. Fra 1994 og fremefter understregede han i artikler, interviews og årsberetninger, at:

For det første må man erkende, at fuld beskæftigelse er en illusion. Hvis arbejdsløsheden for alvor skal ned, er det nødvendigt at udvikle nye arbejdsområder inden for socialt arbejde, økologi og genbrug og på det kulturelle område.

For det andet skal de arbejdsløse, som ansættes i udviklingsprojekterne ikke blot jobtrænes for disciplinens skyld, men derimod gives mulighed for at bidrage meningsfyldt til samfundsudviklingen.

Det betyder for det tredje, at projekter som Sidegaden ikke skal regnes for hyggeligt, unyttigt tidsfordriv, men tværtimod værdsættes som samfundsnyttigt og nødvendigt udviklingsarbejde.

For det fjerde skal der være plads til mangfoldighed. Arbejdsløse er lige så forskellige som andre mennesker, nogle har det bedst med skarp arbejdsdeling og klar strukturering af arbejdsopgaverne, andre trives bedst med selvudvikling og indflydelse. Der skal være plads til begge dele.

For det femte bør samfundet prioritere projekter, der fungerer som sociale laboratorier i lokalsamfundene, hvor der eksperimenteres med nye måder at sammenkæde behov fra hverdagsliv og arbejdsliv.

Set i det perspektiv har de frivillige organisationers arbejdsløshedsprojekter en demokratisk funktion i forhold til de sære, utilpassede og udstødte.

Samfundet bør derfor økonomisk prioritere, acceptere og beskytte projekter som Sidegaden og Genbrugskompagniet, der repræsenterer samfundets udsatte grupper og de lokale miljøer.

Med denne vision, kaldet 'Det kvalificerede hverdagsliv' henvendte Johs. Bertelsen sig i 1996 til Socialministeriet. Dette blev starten til et fælles udviklings- og forskningsprojekt i samarbejde med Aalborg kommune og Aalborg Universitet.

Et flertal i Folketinget bevilgede penge til videreførelse af både Sidegadeprojektet og Kjøbenhavns Genbrugs-Compagni i tre år. Samtidig

*I 1977 skrev Dan Turell digtet:
'Gennem byen en sidste gang',
hvor han går gennem Vesterbro:
"og jeg vil sé børnene lege i de
små firkantede stenede forblæste
baggårde
og jeg vil høre dem råbe til og
efter hinanden
og jeg vil sé mødrene læne sig ud
af køkkenvinduerne med deres
svulmende barme
og kalde dem ind når maden er
færdig
og ud af vinduerne vil der hænge
tørresnore med familiens undertøj
og det vil blafre i vinden
og jeg vil gå igennem Vesterbros
digterkvarter i skumringen
jeg vil slentre langs med Saxo-
gade Oehlenschlägergade
Kingosgade
og jeg vil gå ind et sted på et af
værtshusene
måske Café Guldregn
og nyde en bitter dram og ikke
andet
og så ud og videre
jeg vil slide mine såler flade den
sidste slentretur i København
jeg vil sige farvel til min by
jeg vil sé alle Vesterbros
arbejdere komme hjem i deres
kedeldragter
mærket af dagens slid og sved
med en grøn Cecil i munden og
et sammenfoldet Ekstra Blad i
baglommen"*
(uddrag)

I bogen 'Gå ind i din tid' tog Johs. Bertelsen udgangspunkt i Sidegadeprojektet og pegede på nye veje til at forholde sig solidarisk til udsatte befolkningsgrupper, bruge deres kræfter i lokalsamfundet og give dem et godt hverdagsliv.

blev der bevilget penge til et andet projekt 'Brobyggerselskabet – de udstødte' i Ålborg, og et forskningsprojekt på Institut for Sociale Forhold og Organisation ved Ålborg Universitet, som strakte sig fra 1997 til årtusindeskiftet. I bogen *Nye tider og usædvanlige fællesskaber* fra 2000 giver forskningsprofessor Birte Bech Jørgensen en intens og nærgående beskrivelse af Sidegademiljøet i et historisk og sociologisk perspektiv.

Henrik og Alko-hold-op

Siden Settlementets begyndelse havde værtshuse og spritterne været en del af *Gaden*, som de frivillige søgte at frelse vesterbroerne fra. Settlementet havde aldrig haft projekter eller klubber for misbrugere af hverken alkohol, hash eller narkotika, før Sidegadens rødder gjorde det påtrængende at tage sig af problemet. En af dem, Henrik, fortalte Birte Bech Jørgensen om at være alkoholiker:

”Da jeg var en 24-25 år, skulle jeg have en halv flaske brændevin hver morgen for overhovedet at blive menneske. Jeg kan godt se i dag, at jeg var på vej mod den ultimative endestation, hvis man kan sige det på den måde. Det var total virkelighedsflugt. Og når man på sådan en tre måneders duktur taber sig 15 kilo – man kunne jo næsten ikke bevæge sig ned på gaden og hen til købmanden. Det var fandeme rædselsfuldt.”

På et tidspunkt fik Henriks kæreste nok og smed ham ud. Han boede på gaden og sov i forskellige opgange:

”Jeg skyldte penge alle vegne, hos alle købmænd. Jeg kunne ikke komme nogen steder. På det tidspunkt sagde jeg så: Nu må det kraftedeme være nok. Jeg kunne sgu ikke klare mere. Det var lige ved at være derude, hvor man sagde: Nu knækker den altså.”

Henrik havde ramt bunden. Han besluttede at stoppe drukkenskab. Tre måneder senere fik han sit livs chance. På det tidspunkt, i 1995, havde Johs. Bertelsen fået bevilget penge af Sundhedsstyrelsen til at ansætte en leder af et alkoholprojekt i tre år.

Henriks kæreste og venner opfordrede ham til at søge jobbet: ”Og så sagde jeg, årh, det kan da være lige meget. De skal bruge en eller anden professionel. Men så sagde de: Søg nu på den! På en eller anden åndssvag måde, blev jeg indkaldt til samtale. Og så var jeg sgu så heldig at få den. Altså, uden rigtig overhovedet at vide, hvad det drejede sig om. Da

jeg så fik stillingen, tænkte jeg: Hva' faen skal jeg stille op? Jeg kan ikke en skid, altså ... de tog en chance. og det er jeg stadig overrasket over. Og taknemmelig for."

Henrik viste sig at være et pædagogisk naturtalent. I projekt Alko-hold-op organiserede han et socialt samvær, der var et tiltrækkende alternativ til drukfællesskabet. Alt var baseret på den form for fysisk udfoldelse, som rødderne havde syntes var sjovt siden skoletiden: sport. De startede en cykelklub og en fodboldklub – "man kunne jo godt holde ud at lade være med at drikke de her fire timer, når man lige var midt i en spændende fodboldkamp." Sporten og kammeratskabet fængede. Første gang, de skulle køre Sjælsø rundt, mødte ti mand op klokken halv fire søndag morgen. I takt med træningen blev deres fysik bedre, og de bemærkede selv, at deres sportspræstationer blev dårligere, når de havde drukket dagen i forvejen. De, der drak, måtte gøre op med sig selv om de ville fortsætte med at drikke:

"Cykling er jo utroligt fysisk krævende, og det gør, at du ikke kan drikke samtidig med, at du træner nogle gange om ugen. Du bliver simpelthen nødt til at holde op med at drikke, ikke kun for en dag, men for en periode. Det gør jo, at du må lægge dit liv om. Og man kan se, at hvis nogle kan holde sig ædru, så breder det sig."

Hver især begyndte de fra et nulpunkt og arbejdede sig op, forklarede Henrik til Birte Bech-Jørgensen: "Først skal de indstille sig på at forlade det kendte gadeliv. Og så skal de finde ud af hvorfor – for eksempel når de cykler, er det et ego-arbejde. De sidder der langt ude på landet på deres cykel og det pisser ned: Hva' faen sidder jeg her for?"

Rødderne i Alko-hold-op dannede også en søndagsklub i Settlementet, hvor de lavede mad og bagefter spillede kort og bordtennis:

"Alle de enlige mænd, der er hernede, de gamle rødder, der er aldrig nogen af os, der laver varm mad. Hvis vi får varm mad, så er det ovre på grillen, ellers ikke. Det kom totalt bag på os, at det gik hen og blev en succes. Der kom altid mindst 10-12 mennesker hver søndag, nogle gange op til 25," fortalte Henrik.

At rødderne ryddede pænt op efter sig og fulgte Settlementets hus-

Sej t-shirt. Gang i Gadens t-shirts og hættebluser sælger som varmt brød.

"Ingen – heller ikke de, der bliver betragtet som de mest udstødte fordi de både er hjemløse, misbrugere og psykisk syge – bryder sig om at blive kaldt socialt udstødte."
Forskningsprofessor Birthe Bech-Jørgensen.

Succes. Københavns Genbrugs-Compagni tiltrak især mandlige arbejdsløse med sans for håndværk. Cykelbutikken kørte godt, man kunne få det store kørekort og komme i praktik som skraldemand.

regler om nul-alkohol gav respekt om alho-hold-op.

Rødderne trak andre med til søndagssammenkomsterne: ”Det var virkelig en kilde til undren, at de hellere ville lave mad og spille kort og bordtennis oppe hos os, frem for at sidde nede på deres barstole. De sidder 24 timer i døgnet og drikker, ikke. For det her var federe, det var sjovere, og det var mere seriøst end det der sludder, man altid sidder og lukker ud nede på værtshusene. Så man kunne mærke, at mange af dem bed de begyndende tømmere i sig. Hellere det end at sidde nede på værtshuset.”

Henriks overordnede mål var at få rødderne til at kunne lide virkeligheden. Det var han sikker på kunne forebygge drikkeriet:

”Det kommer jo tit af ensomhed og isolation og usikkerhed. Og hvis man kan nedbryde nogle af de ting hos folk, jamen så fjerner du også grundlaget for det behov ... Hvis du begynder at kunne lide virkeligheden, ja, så er der jo heller ingen grund til at fjerne sig fra den.”

Rødderne holdt ikke op med at drikke. De holdt pauser. Nogle holdt et par dage eller en måned. Andre holdt i længere tid, fortalte Henrik:

”Nogen har måske for en kortere periode fået et bedre liv, hvor de har lidt mere selvdisciplin og lever lidt sundere. Det er med til at give dem nogle impulser, de kan bruge senere i livet, selvom de skulle ryge i vandet igen.”

Efter tre år udløb bevillingen i 1998. Projektet fik afslag på ansøgningen om forlængelse. Henrik tog på rejse med sin kæreste i et halvt år og fik bagefter arbejde i Københavns Genbrugs-Compagni, som var et nyere skud på Settlementets stamme.

Københavns Genbrugs-Compagni

Efterhånden som Sidegaden blev forvandlet til en butiksgade med café, sundhedsbutikker og andet mellemlagsliv, blev det sværere at rumme rødderne, som oprindeligt havde skabt Sidegaden, fortæller Rikke Posborg, som er souschef i Settlementet:

”De var ikke lige indstillet på at tage forklæde om livet og servere i café Sonja, eller sælge linser og urtemedicin i Solhatten.”

”Derfor var det heldigt, at Københavns Kommunes Miljø- og Teknikforvaltning i 1992 spurgte, om vi kunne lave nogle værksteder, hvor vi kunne reparere og sælge ting fra genbrugsstationerne.”

I samarbejde med kommunen og Renovationsarbejdernes Fagforening og med støtte fra EU’s sociale fond etablerede Settlementet Københavns Genbrugs-Compagni i en stor barak i den gamle Brune Kødbý – dér hvor DGI-Byen ligger i dag. Der blev ansat en smed og en tømrer og indkøbt værktøj og maskiner til at reparere ting fra genbrugsstationerne og sælge dem igen. Genbrugs-Compagniet specialiserede sig i at istandsætte og sælge herreløse cykler, som de fik fra Københavns Politi. Det blev en sællert.

Genbrugs-Compagniet kørte med stor succes fra 1992 til 2009: ”Der var ansat mange mænd i 25-45 års alderen med et vist misbrug og en vis kriminalitet bag sig. Vi havde en aftale med R-98 om, at de kunne komme i praktik dér, og samtidig havde vi den pædagogiske gulerod, at hvis de gennemførte forløbet hos os, gav vi dem i slutningen af forløbet det store kørekort. Hvis de havde gjort sig godt bemærket i R-98 og fik taget kørekort, så blev de skraldemænd. Det var smart. Når en tidligere aktiveret svingede sådan en skraldebil ned gennem Sidegaden eller ind på Genbrugs-Compagniet med et dyt i hornet, var der virkelig god ”en af os, der har klaret sig”-stemning.”

En usædvanligt høj andel af de folk, der blev aktiveret i Kjøbenhavns Genbrugs-Compagni, fik almindelige job bagefter: Omkring tre ud af fire i de første år, senere lidt mindre på grund af økonomisk stilstand. Arbejdsløshedsprojektet var altså en ubestridelig succes. Alligevel måtte stedet lukke i 2009 fordi Københavns kommune ikke ville garantere en stabil visitering af arbejdsløse til projektet.

I 2004 besluttede Københavns borgerrepræsentation at sende hele den kommunale beskæftigelse i udbud. Settlementet, Askovgården og Rabaraberlandet på Nørrebro, samt Sydhavns-Compagniet og Havneskolen fik besked om, at de var for små til at deltage. De oprettede derfor Beskæftigelseskonsortiet Settlementerne med Johs. Bertelsen som formand, og det lykkedes af få en fireårig rammeaftale med kommunen:

”Vi havde pligt til at stå parat med ressourcer og medarbejdere, men

Den målrettede indsats for unge arbejdsløse i Sidegadeprojektet var en nyskabelse i Settlementet – bortset fra forsøget med Bud- og Støvsugercentralen KITO i slutningen af 1920’erne.

I 2000 plantede Settlementet en aflægger, SydhavnsCompagniet, i et af Københavns mest socialt belastede kvarterer. Det skete i partnerskab med Missionen for Hjemløse, kommunens bydelsforsøg samt flere almennyttige boligselskaber. SydhavnsCompagniet har været selvstændigt siden 2003 og kombinerer frivilligt socialt arbejde, aktivitetstilbud, rådgivning og beskæftigelsesprojekter, der inddrager bydelens mest udsatte borgere i samfundslivet.

SIDEGADEN SAX♥GADE

kommunen havde ingen pligt til at sende et bestemt antal arbejdsløse ud til os. Så det endte med, at vi tabte to millioner på Genbrugs-Compagniet. Det kunne vi jo ikke bære som organisation.”

På det tidspunkt havde Genbrugs-Compagniet til huse i Valdemarsgade i en nedlagt fabrik, som Settlementet i 2000 købte som andelsforening sammen med andre organisationer. Stigningen i ejendomspriserne betød, at Settlementet kunne dække underskuddet, da Idrætsfabrikken overtog lokalerne:

”Vi overlevede, men det var en stor skam, at vi måtte lukke Genbrugs-Compagniet, som havde det manuelle arbejde, der tiltaler mange ufaglærte mænd.”

Udstødt eller usædvanlig

Mennesker som rødderne og andre aktiverede i Sidegaden kaldes ofte ’socialt udstødte’, men efter tre års forskning valgte Birthe Bech-Jørgensen at kalde de samme mennesker for ’usædvanlige’: ”Begrebet udstødelse svarer meget sjældent til folks egne oplevelser, og det virker stigmatiserende,” understreger hun.

Folk kan godt være udstødte fra arbejdsmarkedet men integreret i det lokale liv. Som for eksempel rødderne på hjørnet af Saxogade og Eskildsgade: De var de første, der gik ind i arbejdet med at opbygge butikkerne, de deltager i gadens sociale liv og de har forsvaret Sidegaden mod narkotikahandel.

Modsætningen til at være udstødt er at være socialt integreret, dvs. at man ganske selvfølgelig identificerer sig med og føler sig hjemme i et socialt fællesskab. Ordspillet om ’udstødt’ versus ’usædvanlig’ handler om ’det normale’: Normalitet bunder i mere eller mindre upåagtede forestillinger om, hvad der er rigtigt og forkert, retfærdigt og uretfærdigt – godt eller dårligt. De fælles forestillinger skaber forståelse og forudsigeligheder og er fundamentet for tryghed og tillid mellem mennesker.

Vesterbros rødder og andre usædvanlige mennesker har altid søgt sammen med andre, der har lignende livserfaringer og i fællesskab opbygget deres egen opfattelse af normalitet, som resten af samfundet har frygtet, foragtet eller følt medlidenhed med.

Sidegadeprojektet har i mere end 25 år haft succes med at bygge bro

mellem sædvanlige og usædvanlige normalitetsbilleder. Fokus på lokal-samfundet og det respektfulde menneskesyn, som ligger bag 'Det kvalificerede hverdagsliv', har rødder i Settlementets tradition for at engagere sig i udsatte gruppers livsvilkår og bydelens liv. Og de gamle klubtraditioner for at holde sammen i små fællesskaber lever videre i Sidegadens butikker, fortalte en af café Sonjas medarbejdere, Kamilla, til Sidegadens avis i 2011:

"Jeg har fundet det sted, hvor jeg føler mig til rette. Jeg er glad, når jeg står op om morgenen, for jeg føler, at der er en mening med det, jeg laver. Under mit stofmisbrug kunne jeg ikke se, at der var en dybere mening med livet."

"Mine kolleger viste, at de troede på, at jeg kunne. Det er de små skridt, de små succesoplevelser, der har givet mig troen på mig selv tilbage. Lige pludselig kunne jeg finde ud af at stå bag kassen, så kunne jeg lave mad, så kunne jeg anrette."

"Jeg har fået så meget hjælp til at komme videre med mit liv, så når folk kommer i arbejdsprøvning på Café Sonja, vil jeg være med til at give dem et sted, hvor det er meningsfuldt at være, og – et lyttende øre og et kram! Det betyder meget. Når min chef Anne ikke er her så er det mig, der styrer biksen. Det, at jeg har fået et ansvar, har været afgørende for, at jeg er kommet videre."

I dag driver Sidegadeprojektet værestedet Gang i Gaden i Istedgade 114 og næsten alle butikker i Saxogade mellem Istedgade og Estlandsgade: *Café Sonja*, økobutikken *Solhatten*, forældre-barn butikken *Hva' så*, *Badebutikken*, *Johns Værksted*, hvor man kan reparere sin cykel, *Massage- og Zoneterapibiksen*, tøjbutikken *Cassiopeia* og tatooshoppen *Muchacho*. Sidstnævnte er også et grafisk værksted, en pladebutik og et udlejnings- og booking firma for dj's.

Sidegaden er et socialt projekt, og de ansatte skaber stabile rammer for de aktiverede, flexjobberne og de frivillige. De ansatte står for regnskab og arbejdsplaner og sørger for, at butikkerne fungerer som almindelige butikker. Men butikkernes indtægter kan ikke finansiere Sidegadeprojektets drift. Der har altid været brug for offentlige tilskud fra kommunen og staten samt fra private fonde. Som oftest gives tilskud-

Solhatten. Alt godt til maven, huden og humøret - oven i købet økologisk.

"Hvad jager vi dog efter? Er det lykken? Den har ingen endnu fanget ved kun at tænke på sig selv, den smutter fra os, hvis vi tror, vi kan gribe den uden at dele den med andre." Dronning Margrethe II.

Vinduespynt. I 'Hva' så' kan enhver under fem år blive moderigtigt påklædt for under en halvtredser.

dene kun for nogle år ad gangen, og derfor har Sidegadens vilkår været meget svingende fra år til år, fortæller Johs. Bertelsen:

"I år hænger økonomien lige sammen, men i 2012 ser det sort ud, hvis ikke politikerne får øjnene op for de særlige kvaliteter i projekter som vores."

Emil bor i Saxogade og er medlem af hip hop gruppen *Suspekt*. Gruppens pladeselskab, *Tabu Records*, holder til i tatoobutikken Muchachos lokaler:

"For mig er Saxogade indbegrebet af glæde. Her er 'good vibes', og her kommer alskens slags tosser og rødder. Jeg får mig altid et godt grin, når jeg sidder ude på bænken foran Mushacho og får en snak med de

mennesker, der kommer her. I Saxogade er der plads til at man kan skille sig ud,” siger han til Sidegadens avis.

”Det her er vores ’kreative grotte’. Vi ledte efter et hangout i et kreativt miljø. Og det er Saxogade. Det er jo den eneste fucking gade tilbage i København, der ikke er blevet normaliseret af Indre Bys parcelhushat. Den er et af Københavns eneste velbevarede åndehuller. Saxogade og de forskellige bikse, der er her, som Cafe Sonja, samler de folk i nærmiljøet, der ikke rigtig har nogen andre steder at tage hen. Dem der ikke lige går til fodbold, som man ’normalt’ gør, eller som ikke har en familie på samme måde, som normale mennesker har. Så kan man bruge Saxogade. Her er et helt specielt sammenhold.”

Holdledere. Pernille Molsen, projektleder for Københavns Genbrugs-Compagnie fra 2002, fra 2005-2010 også leder af Sidegadeprojektet. Johs. Bertelsen, leder af Sidegadeprojektet fra 1986 og formand for Settlementet fra 1996.

Projekt Sidegaden

Fødseldagsfest juli 2011.

Facademalerier af Erik Clausen.

Noget for hele familien.

Solhattens ansatte sælger øko-juice.

For 25 år siden var Saxogade nedslidt, butikkerne lukkede og facaderne grimme. Sidegadeprojektets arbejdsløse, frivillige og ansatte har i fællesskab skabt et dejligt lokalt miljø med café, butikker og værested. Meningsfuldt arbejde – men ikke tilpasset beskæftigelsespolitikens konforme krav. Derfor er projektets overlevelse truet. Som privat organisation får Settlementet finansieret de fleste af sine aktiviteter af stat, kommune og EU. Støtte fra private fonde er dog stadig afgørende.

En multikulturel bydel.

Parkeringsplads. Hva' så sælger billigt børnetøj.

Sidegadeprojektets årlige fest hører til Københavns bedste friluftarrangementer, med fed musik, grillmad, loppemarked og børnesjov. De frivillige pukler som heste for at alt skal klappe.

Trendy bydel.

Gang i gaden hele dagen.

Lykkens hjul. Frivillige samler stadig penge ind til Settlementet.

Musik for unge ører.

Hverdag og tid til at studere brosten.

17 · Fra Pakistan til Settlementet

FAKHRA SULTANA ER LEDER AF VESTERBROS SOCIALE KVINDEKLUB i Settlementet. Hun har boet i Slesvigsgade ved Enghave Plads i 26 år, men fra sin egen opvækst i en pakistansk indvandrerfamilie genkender hun sine klubmedlemmernes besvær med at finde rundt i det danske samfunds trafiksystemer og kulturelle koder. Fakhra kom til Danmark som fireårig og voksede op i Frederiksværk. Som barn fik hun aldrig lært at læse og skrive: ”Mine forældre syntes, det var mærkeligt, at piger og drenge gik i skole sammen. Derfor holdt de mig hjemme, mens mine brødre blev sendt i skole”.

Fakhras store, mørke øjne blinker sammensvorent, hun bagtaler ikke sine forældre, hun omtaler dem som kærlige mennesker, der gjorde deres bedste for deres børn. Inklusive at finde en god ægtemand til deres datter.

”Jeg blev gift som syttenårig,” siger Fakhra.

– Syttenårig? Var det noget, dine forældre arrangerede?

”Ja” – Fakhra smiler – ”men fra første gang jeg så et billede af ham, har jeg altid håbet, at jeg kunne få ham.”

– Var han så dejlig, som du troede?

Smilet forvandles til en glad latter og øjnene stråler – ”Moshin var vidunderlig. Det var skrækkeligt at tage tilbage til Danmark efter brylluppet og vente et helt år på, at han kom hertil. Det år føltes som et helt liv.”

Dagen før sin nittenårs fødselsdag blev Fakhra mor for første gang, og halvandet år senere kom næste barn.

”Da vi havde fået to børn sagde min mand: Nu skal du lære at læse og skrive og tale dansk. Så begyndte jeg at gå i voksenskole, mens han passede børn. Jeg fik 11 i mundtlig og i skriftlig dansk. Derfor står jeg her i dag. Og derfor siger jeg altid: Førstepremien går til min mand.”

Næsten 40 procent af anden- og tredjegenérations indvandrepiger mellem 20 og 24 år er i gang med en videregående uddannelse. Det er en højere andel end blandt danske kvinder i samme alder. Tallet er fra 2010.

Moshin Sharif, Fakhra's mand, læste medicin, da han boede i Pakistan. Han ville gerne have fortsat sine studier i Danmark, men livet kom på tværs. Han skulle tjene penge til sin nyetablerede familie, og tog derfor job på en fabrik. Nogle år senere blev han ramt af sygdom, først astma, siden en ondsindet blodkræft: "Jeg troede, jeg skulle miste ham", fortæller Fakhra, "men lykkeligvis reddede behandlingen hans liv."

Efter skolen og et AMU-kursus arbejdede Fakhra som tolk. Hun taler urdu, der er nummer ti på ranglisten over verdens mest talte sprog, samt engelsk og dansk.

Fakhra og Moshin fik efterhånden fem børn. Gennem børnene op-dagede hun det danske hverdagsdemokrati: "Jeg har været medlem

Slesvigsgade 1997. Fakhra og Moshin i sofaen med fire skønne unger og udsigt til lagkager.

Frederiksværk 1972. Fakhras mor, Momtas Sharif, med Fakhra og lillesøster Sahsa. Fakhras forældre syntes det var sært, at piger og drenge gik i samme skole.

Kastrup 1974. Fakhras forlovede (th.), Mohsin Sharif, ankommer til Danmark som turist for at besøge Fakhra og hendes familie.

af bestyrelserne på mine børns skole på Enghave Plads i 14 år og på Åbent Gymnasium. Jeg har også hjulpet til på andre skoler, hvor der har været brug for nogen, der kunne formidle mellem lærerne og forældrene, og så var jeg i en periode frivillig ovre i Valdemarsgade i Frivilligcentret,” opremser Fakhra, før hun med bestemthed i tonefaldet konkluderer: ”Nej – jeg har bestemt ikke siddet på min flade!”

Fakhras kvindeklub

Skæbnen var dog ikke færdig med familien. Fakhra opdagede en lille knude i armhulen. Hendes værste anelser holdt stik, det var kræft. Behandlingen reddede Fakhras liv, men tappede hendes energi. På et tidspunkt i 1999, da hun følte sig langt nede, fortalte hendes sagsbehandler om Settlementets projekt for indvandrerkvinder:

”Det lød lige som noget, jeg trængte til,” fortæller Fakhra, ”ikke

I 1984 var 13 procent af Vesterbros indbyggere indvandrere: 4.640 personer ud af 34.000. Femten år senere havde lidt flere end hver femte beboer indvandrerbaggrund.

Punjab 1984. Fakhra skal giftes med Mohsin Shah i Punjab. Alle ser gravalvorlige ud på fotografierne – “det er traditionen”, siger Fakhra, men efter vielsen “må vi grine og feste”.

Punjab 1984. Mohsin skal giftes med Fakhra Sultana.

fordi, jeg skulle lære dansk, det kunne jeg udmærket på det tidspunkt, men jeg trængte sådan til at være sammen med andre.”

Hendes nye bekendte var en krydderiblanding af pakistanske, tyrkiske og arabiske kvinder, hvoraf de færreste kunne mere end nogle få danske brokker. Fakhra følte sig godt tilpas i deres selskab og i Settlementet: ”Vi tog på ture, vi hyggede os og vi hørte foredrag.”

Tre år senere, i 2002, annoncerede Settlementet efter en medarbejder til en ny kvindeklub. Fakhras lærer, Lone, opfordrede hende til at søge stillingen: ”Jeg turde ikke, men Lone overtalte mig til at tale med Johs., vores forstander. Han sagde: ’Jamen Fakhra, dig kender vi jo, det er dejligt, at du vil arbejde her. Hvornår kan du starte?’ Fakhras perletænder åbenbares i et stort smil ved mindet:

”Siden den dag, har jeg haft et flexjob i Settlementet. Jeg har heldigvis aldrig været nødt til at gøre rent. Jeg har først arbejdet som tolk og nu arbejder jeg her. Så jeg er glad. Jeg takker Gud.”

*Familiesammenføring 2011:
24-årsreglen: Begge parter i et
ægteskab skal være over 24 år.*

*Tilknytning: Ægtefællernes sam-
lede tilknytning til Danmark skal
være større end deres samlede
tilknytning til et andet land.*

*Økonomi: Den herboende part skal
stille 62.231 kr. som garanti; ved-
kommende må ikke have modtaget
kontanthjælp i 3 år.*

*Bolig: Den fælles bolig skal have
mindst 20 m² pr. person eller højst
rumme to personer pr. værelse.*

Præcis som Settlementets første medarbejdere i 1911 måtte Fakhra begynde fra bunden med at finde medlemmer til sin nye klub. Hendes ældste datter hjalp med at lave en brochure, og så gik Fakhra en tur i bydelen: ”Jeg besøgte alle dem, jeg kendte, og bad dem om at komme og være med. På første hold var der kun to-tre stykker. Det gjorde mig nervøs, men Johs. sagde ’bare tag det roligt, det tager tid at bygge en klub op’. Det er så fint, at forstanderen trøster mig. Jeg ønsker at Gud giver Johs. et langt liv. Han er en god person.”

Efterhånden voksede Fakhras klub: ”Jeg lagde brochurerne ud til læger, oppe på kommunen og i shoppingcentre. Det var et stort stykke arbejde, men det betalte sig. I dag har klubben flere end 40 medlemmer.”

Klubben hed i begyndelsen Fakhras kvindeklub, nu har den skiftet navn til Vesterbros Sociale Kvindeklub. Den mødes to gange om ugen til foredrag om kost og sundhed, til fælles håndarbejde, og til almindelig hygge. Klubben tager også på udflugter til byens museer, til Nordsjælland og en sjælden gang imellem til udlandet.

”Flere af kvinderne kender ikke København, de kender ikke Fields eller museerne eller Kastrup Lufthavn. De ved ikke hvor Frederiksberg ligger eller Christianshavn. De kan ikke finde ud af at køre med metro eller med bus. Så det gør vi sammen. Vi ringer lige hjem og spørger manden, om de må tage med til Nordsjælland eller et andet sted. Mange er på kontanthjælp, så penge er altid et problem. Klubbens budget er ikke stort. Men man kommer langt for 50 kroner på et klippekort.”

*Julepostkort 1987. Fakhra med
sine to ældste børn, en julebuk og et
juletræ.*

City Arabesk – en forestilling om og med folk på Vesterbro, maj 2011. Forestillingen blev skabt i et samarbejde mellem Settlementet og Kai Bredholt fra Odin Teatret i Holstebro, som kunstneriske leder. Fakhra sidder til venstre på en del af scenen sammen med de pakistanske kvinder, som bidrog med sang og musik. Bagved dem maler Fakhras datter traditionelle hennamønstre. Scenografien var den nedlagte Gethsemane kirke, som i 2012 skal bygges om til et kulturcenter.

I 2009 tog nogle af klubmedlemmerne på deres første udlandsrejse til London – ”Det gik fint. Vi kom helskindede hjem igen. Mange havde desværre ikke råd. Andre fik ikke lov. ’Giver din mand dig lov til det?’ spørger kvinderne mig, når jeg foreslår en længere tur. Selvfølgelig gør han det. Han støtter mig i alt.”

Fakhra var i begyndelsen noget tøvende over for rollen som klubleder, men ”jeg brugte mine øjne og ører, lurede de andre klubledere af, og så er der noget rigtig godt ved det her sted: Vi hjælpes ad.” Lyngborgens gamle parole artikuleres med tydelig omhu for ordenes betydning.

Fakhras brødre har gået i gymnasiet. I dag arbejder den ene på fabrik, den anden gør rent. ”De er meget stolte af mig i dag, jah, det er hele familien, også min far”.

Som alle andre borgere har kvinderne i projekt Sultana adgang til Settlementets gratis sociale og juridiske rådgivning, samt til gælds-rådgivningen.

Slesvigsgade 2001. Fakhra og Moshin har fået fem børn, og begge overlevet kræft-sygdomme.

Alle Fakhras og Moshins børn har gået i gymnasiet, bortset fra den mindste, som stadig går i folkeskole. Deres ældste søn har nu et vagt-firma og en benzintank, den næstældste er ved at uddanne sig til programmør. Den ene datter er gift og arbejder som pædagogmedhjælper, den anden er advokatsekretær. Begge døtrene har arbejdet som frivillige husvagter i Settlementet.

"Borgernes danske sprog har udviklet sig markant, ligesom deres mod til at udtale sig og være med til at definere såvel eget projektforsløb som den daglige undervisning." Ekstern evaluering fra Socialt og pædagogisk udviklings- og kursus-center, 2011.

Projekt Sultana

I takt med at antallet af pakistanere, tyrkere, kurdere og arabere steg på Vesterbro, skabte Settlementet i første omgang aktiviteter for indvandrerbørn, og dernæst for børnenes forældre. Fakhras indgang til Settlementet i 1999 var deltagelse i et forældreuddannelsesprojekt FAM-Work, for tyrkiske, arabiske og pakistanske kvinder fra lokalområdet. Undervisningen omfattede danskundervisning, og den var frivillig.

Men fra 2004 betød de ændrede kommunale krav, at projektet ikke

Københavns åbne gymnasium, 3.a 2009. Fakhras datter, student Hajra Moshin Shah, i midten med rødt tørklæde.

kunne videreføres som et frivilligt tilbud. Fremover skulle fravær have indflydelse på borgernes ret til at få kontanthjælp, sygedagpenge eller understøttelse. Lederen af projektet ønskede ikke at fortsætte under de nye vilkår og forlod Settlementet ved udgangen af 2004.

I samme periode dannede Settlementet "Beskæftigelseskonsortiet Settlementerne" sammen med Askovgården, Havneskolen, Københavns Genbrugs-Compagni, Sydhavnskompagniet med flere. Konsortiet indgik en fireårig rammeaftale med kommunen om en række beskæftigelsesprojekter. Et af dem var Sultana, en afdeling i Settlementet, som siden 2005 har haft udviklingsprojekter for indvandrerkvinder, der har cirkuleret i det offentlige system og gang på gang er blevet opgivet af sagsbehandlere og aktiveringstilbud. Projektleder Rikke Baker:

"Det parallelsamfund, der tales så meget om, er virkelighed og hverdag for den gruppe borgere, som vi har med at gøre. De kender ingen danskere. Ikke andre end lægen. De er revet op med rod, har ikke deres

Første skoledag i 1.a. Fakhra med sin ældste datter, Amna, på Eng-have Plads skole i 1993.

Frivillig. Ellinor er pensioneret sygeplejerske og primus motor i Sultanas syværksted. Andre frivillige tilbyder undervisning i decoupage, i computerbrug, i broderi og i samtale om forskellige emner.

Indsigt. Mange deltagere har sygdomme eller skavanker, som kan fylde meget i et liv, der er fattigt på penge, oplevelser og sociale kontakter. I Sultana får deltagerne sprog for deres krop.

familie i landet, kan ikke orientere sig i det danske samfund. De er ofte plaget af depressioner og angst, og fysiske sygdomme udvikler sig ofte værre end nødvendigt. For eksempel kan sukkersyge håndteres og opleves af disse kvinder som invaliditet.”

Sultana arbejder i forlængelse af den Settlementetsånd, som Otto Krabbe formulerede i sætningen: ”Universalbehandling er uforenelig med respekt for det enkelte menneske”, og som Johs. Bertelsen fornyede i Sidegadeprojektet med sit fokus på unge arbejdsløses ressourcer og i visionen om Det kvalificerede hverdagsliv.

”Vi møder kvinderne, dér, hvor de er,” siger Rikke Baker, ”det har de sjældent oplevet før. De fleste af dem har været på sprogcenter og fået en undervisning, der rammer helt ved siden af deres niveau. Andre

er simpelthen ikke vant til at blive spurgt om noget som helst. Der er aldrig nogen, der har spurgt om deres mening. De har bare gjort, hvad der var forventet af dem. Vi kalder det livslang behovstilsidesættelse. Hvis man aldrig har tænkt over, hvad man selv har lyst til, så er det svært pludselig at skulle svare på spørgsmål som 'hvad vil du egentlig?' og 'hvad er dine mål?' De ved simpelthen ikke, hvad de skal svare. De skal lære det."

For at styrke kvindernes selvtillid og tro på, at de kan forbedre deres helbred, deres sprog og deres liv i Danmark, har Sultanas medarbejdere udviklet nye undervisningsmetoder som i overskrifter hedder: Løsningsfokus, deltagerorientering og tosprogede forløb. Rikke Baker forklarer:

"Vi har altid tosprogede lærere, der taler urdu, tyrkisk og arabisk med i undervisningen, så kvinderne får mulighed for at udtrykke sig nuanceret og forstå, hvad de andre siger – altså kommunikere som voksne mennesker. Dobbelt-sproget er en forudsætning for vores andet princip om at tage afsæt i kvindernes situation og erfaringer, så de umiddelbart kan bruge ny viden og nye indsigter. Det tredje princip om løsningsorientering betyder, at vi systematisk træner kvinder i at få øje på udfordringer og handlemuligheder i deres liv frem for belastninger og begrænsninger."

Rystet af et frimærke

Et tredages kursus på Post- og Telemuseet er eksempel på, hvad det betyder, at tage udgangspunkt i borgernes erfaringsverden og give dem mulighed for at bruge deres viden og baggrund i nye sammenhænge.

Museet har frimærker fra alle lande. Efter introduktion til museet og frimærkets betydning verden over, blandt andet som bærer af nationens historie, kunne kvinderne bladre i album med frimærker fra deres fødeland. Hver især skulle de vælge to-tre mærker, som sagde dem noget særligt.

De irakiske kvinder reagerede voldsomt. Samlingen af irakiske frimærker var næsten alle sammen præget med Saddam Husseins portræt. De græd over den fortid, de havde forladt.

Projektleder. Rikke Baker er uddannet på RUC i international udvikling og kulturgeografi og har desuden læst tyrkisk på Københavns Universitet.

Sultanas undervisere. Fra venstre: Udover dansk taler Bano Nusrat urdu, Ruth Horak er uddannet som underviser i dansk som andetsprog for voksne, Maha Aziz er ansvarlig for den arabiske sproggruppe og Noline S. Sarikurt for den tyrkiske.

"Den tosprogede arbejdsform har været anvendt i SULTANA i mange år og opleves derfor som naturlig. Set udefra opleves det som en enestående gevinst i projektet for såvel borgere som medarbejdere". Ekstern evaluering fra Socialt og pædagogisk udviklings- og kursuscenter, 2011.

Museets og Sultanas ansatte var helt uforberedte på, at frimærker kunne vække så stærke følelser. De trøstede og gav kvinderne mulighed for både at græde og fortælle. Oplevelsen skræmte ikke kvinderne fra at deltage de følgende dage – "måske snarere tværtimod", lyder det i evalueringen af projektet.

Næste dag skrev kvinderne erindringer og fortællinger, som frimærkerne fremkaldte i dem. Beretningerne var detaljerige, flere kvinder overraskede ved at kunne bruge computeren på deres eget sprog, alle deltog på dansk i det omfang, de overhovedet kunne – bistået af Sultanas og museets ansatte. Tredje og sidste dag fremlagde de frimærker og fortællinger. De fortalte nuanceret og engageret og lyttede opmærksomt til de andres historier. I den efterfølgende evaluering sagde en yngre iraker:

Soppetur. Settlementets forstander, Aage Morville, soppede rundt på samme samme strand i 1920, da Lyngborgen blev bygget.

”Det er utroligt, hvad sådan et frimærke – et lille billede, om jeg så må sige – kan få frem i os. Men vi beklager, at vi har vist vores følelser for jer. I kan ikke vide, hvordan det er. Det kan virke meget voldsomt, men vi gjorde det ikke med vilje.”

En ældre pakistaner indrømmede, at hun på forhånd var modvillig indstillet overfor kurset:

”Tre dage på museum, hvorfor skal vi det? Det bliver sikkert kedeligt. Jeg var også bange og tænkte, at Henrik (kursusleder) måske var en sur mand. Men nu efter tre dage er jeg meget glad. Især for dig, Henrik, du er meget sød og behagelig. Det vil være nogle mindeværdige dage for mig.”

En yngre tyrker satte pris på de flotte frimærker og gode historier:

Udflugt. Sultana og Røde Kors arrangerede bustur til Sejrbugten.

Himmel og hav. Sultana i klitterne. Mange af deltagerne kan i begyndelsen ikke finde ud af at tage med bus eller S-tog fra Hvidovre eller Lyngby til Settlementet på Vesterbro. Det lærer de hurtigt.

”De pakistanske historier var sjove, jeg kunne også lide de tyrkiske, men jeg er meget ked af det pga. Irak. Jeg tænker meget på børnene. Jeg har set det i fjernsynet, og jeg tænker meget på børnene, som dør.”

En ældre iraker sagde: ”Første dag var meget trist, jeg var meget ked af det – det var ligesom at bo i Irak igen. Jeg huskede alt, mine venner og alle dem, der er blevet dræbt. Men nu har jeg snakket med mig selv og tænkt på, at jeg bor i Danmark nu.

Jeg elsker Danmark, jeg har et nyt liv. Jeg tænker på fremtiden. Jeg har det bedre nu.”

Fra tue til tue

Sultana arbejder under beskæftigelseslovgivningen, og kursisterne skal i praktik: ”Nogle af dem magter ikke så meget, og så bruger vi vores egne interne Settlementsvirksomheder som praktiksteder. Det kan bane vejen for, at de kommer ud i en ekstern virksomhed.

Når der er finanskrisen, er der ikke ret mange job til denne gruppe borgere, men det betyder ikke, at vi skal holde op med at samarbejde med dem om at løse alle de mange problemer, de slås med: Boligforhold, konflikter omkring børn, skilsmisse, vold i familien, medicin de ikke ved, hvad de skal gøre med, problemer med lægen, som ikke forstår dem.

Det er en meget personaleintensiv form for undervisning, og det er svært at få nogen til at betale for det. I dag vil politikerne helst have én lærer, der underviser tredive elever på en gang, men det duer altså bare ikke til de borgere, vi arbejder med.”

Økonomisk set hopper Sultana fra tue til tue, det ene projekt afløser det andet, fremtiden er uvis. Senest har Projekt Sultana fået bevilget EU-midler til et multilateralt Grundtvig-projekt sammen med en svensk og en hollandsk voksenuddannelsesinstitution. Projektet søsættes i efteråret 2011.

Bikubenfonden, Københavns kommunes udviklingspulje og Sygekassernes Helsefond bevilgede midler til Sultanas projekt ”Ud på arbejde – ind i samfundet” fra april 2009 – marts 2011. Projektet skulle udvikle undervisningsmetoder og arbejde for at forbedre en marginaliseret gruppe tyrkiske, pakistanske og arabiske kvinders livssituation og dermed styrke deres mulighed for at blive en del af arbejdsmarkedet i Danmark.

18 · Gode råd til hver en tid

SØGNINGEN TIL SETTLEMENTETS rådgivning er nærmest eksploderet i de senere år:

Antallet af sagsforløb og samtaleforløb er mere end femdoblet. I 2010 henvendte lidt over 400 borgere sig for at få råd og hjælp på første sal i Dybbølsgade 41. Der fandt 1550 rådgivningssamtaler sted – foruden telefonrådgivning og rådgivning pr. mail.

Mange henvender sig fordi de føler sig uretfærdigt behandlet eller overset i det offentlige system. Eksempelvis Alice. Hun har levet på starthjælp, siden hun for fem år siden kom til Danmark efter at have boet i Spanien i 10 år. I Spanien arbejdede hun i sin daværende kærestes bageri. Da forholdet brød sammen i 2006, sendte den tidligere kæreste Alice med flyveren til Kastrup. Hun vendte hjem til Danmark fuldstændig uden midler og blev tilbudt ophold på et herberg. Kommunen gav afslag på hendes ansøgning om kontanthjælp og tildelte hende i stedet starthjælp, der af mange bliver anset for at være på et niveau under fattigdomsgrænsen. Det er endnu ikke lykkedes Alice at få arbejde, eller få tildelt en højere ydelse.

Grunden til, at Alice ikke kan få kontanthjælp er, at hun har arbejdet og boet i Spanien. Men den begrundelse strider umiddelbart mod et grundlæggende princip inden for den Europæiske Union: At personer har ret til at bevæge sig frit og frit kan søge arbejde på tværs af grænserne uden at miste sociale rettigheder.

Settlementets sociale rådgivning har bistået Alice med at klage til de sociale myndigheder: Kommunen, beskæftigelsesankenævnet og Ankestyrelsen, der alle har afvist, at Alice er beskyttet af EU-retten. Sagen verserer nu ved Ombudsmanden og ser ud til at være på vej til EU's ombudsmand.

Settlementets rådgivning er åben for alle borgere, der befinder sig i en særlig vanskelig situation og som ikke kan få hjælp andre steder. Rådgivningen er anonym og uafhængig af offentlige myndigheder. Settlementets Rådgivning består af:

- Den sociale rådgivning
- Misbrugs- og psykologisk rådgivning, og
- Gældsrådgivningen

Her arbejder i alt 40 frivillige medarbejdere. De frivillige møder en gang om ugen, enten i en aftenvagt eller efter aftale med borgeren. De har alle sammen en faglig uddannelse inden for socialrådgivning, jura, økonomi og misbrugspsykologi/terapi.

Et andet eksempel på folk, som søger hjælp i Settlementets sociale rådgivning, er Afrimas, Benjamins og Carls forældre. Børnene går i 1. klasse på en skole for udviklingshæmmede. Efter et idrætsforløb på skolen, som var særligt målrettet børn med udviklingshæmning, fik de tre børn og deres klassekammerater et tilbud om at fortsætte aktiviteterne i Idrætsforeningen SSB. Der var tale om aktiviteter, svarende til dem som børn, der ikke har handicap, uden videre har adgang til at deltage i.

Idrætslederen tog rundt og talte med forældrene. Han ville åbne deres øjne for, hvilke glæder børnene har af at dyrke idræt, og fortælle dem, at børnene kan få ledsagehjælp. Børnene har brug for hjælp i omklædningsrummet før og efter træning, og de har brug for assistance under

*Social- og juridisk rådgivning.
Rikke Posborg og Eva Tetzlaff
optaget af en telefonrådgivning.*

Lone Nielsen, psykolog. Hun har været ansat siden 2002, som leder af den psykologiske rådgivning og misbrugsrådgivningen.

"I sensommeren og efteråret har vi set et øget antal af akutte henvendelser, det vil sige mennesker, som kommer ind fra gaden og søger hjælp her og nu. Der har i visse tilfælde været brug for egentlige krisesamtaler, hvor omdrejningspunktet har været angst, eksistentiel krise og selvmordstanker."
Lone Nielsen, psykolog, Årsskriftet 2002.

selve træningen. I alt har hvert barn brug for 1-1 ½ times assistance per træning. Mange forældre løser selv dette problem, men det magtede disse tre børns familier ikke. Derfor bad de rådgivningen om hjælp til at søge kommunen om denne støtte.

Ansøgningerne blev sendt af sted til Handicapcentret i marts 2010. Syv måneder senere havde familierne endnu ikke modtaget noget svar. Handicapcentret blev kontaktet, og den pågældende medarbejder oplyste, at sagerne lå "til sagsbehandling". En ansøgning plejer at være 4-5 uger undervejs – ifølge Handicapcentrets medarbejder. Forklaringen på den lange ventetid var en omstrukturering i Københavns Kommune.

40 frivillige rådgivere

Rikke Posborg blev ansat som Rådgivningens leder i 2001. Ud over den sociale- og juridiske rådgivning, som har hjulpet Alice samt Afrimas, Benjamins og Carls forældre, er kontoret siden blev udvidet med en psykologisk rådgivning og en gældsrådgivning, som betjenes af i alt 40 frivillige medarbejdere.

Rikke Posborg, socialrådgiver. Hun blev ansat i Settlementet i 1997 som udviklingskonsulent på Sidegadeprojektet 'Det kvalificerede hverdagsliv'. Siden 2001 har hun været leder af Settlementets rådgivning.

Gældsrådgivningen blev oprettet, da antallet af henvendelser om uoverskuelig gæld steg, fortæller Rikke Posborg:

”Da Vesterbros kontokort, VEKO, blev indført for tyve år siden, kom folk og bad om hjælp med at få styr på en gæld på 4-5.000 kroner. I dag møder vi kontanthjælpsmodtagere med en gæld på flere hundrede tusinde kroner i bank- og forbrugslån.”

Mange af de låneaftaler, rådgivningen bliver præsenteret for, ligger milevidt fra folks økonomiske formåen. Eksempelvis laver L’easy afbetalingsordninger med folk, som helt åbenlyst er ude af stand til at betale, siger Rikke Posborg:

”Jeg har en klient, en kvinde med tre børn, som købte en vaskemaskine og computer til i alt 16.000 kroner. Den lange afdragstid og de høje renter betyder, at hun skal betale i alt 40.000 kroner. Men det var først, da hun fik alt printet, at hun kom til os og spurgte: Hvorfor skal jeg betale over dobbelt så meget, som det koster?”

”Sådan noget bliver jeg stiktosset over. Med et enkelt øjekast kan de jo se, at hun ikke kan betale.”

”Rådgiverens kompetence til at indgå i en opmærksom og nærværende kontakt er afgørende. Det er oplevelsen af at blive mødt med nærvær, som gør, at personen også kan få gavn af rådgiverens viden og eventuelle konkrete råd.” Rikke Posborg, leder af rådgivningen, i årsskriftet 2003.

Lommesmerter. Nyeste skud på rådgivningens stamme er gældsrådgivning, hvor bankrådgivere og jurister stiller deres viden til rådighed for gældsramte

I de seneste ti år har Settlementets rådgivere oplevet, at fattige mennesker på papiret bliver rige, og derfor ikke kan få offentlig hjælp. Eksempelvis Jens, der har været alkoholiker i det meste af sit voksne liv og i lange perioder er på kontanthjælp. For tyve år siden fik han anvist en lejlighed i Saxogade. For omkring ti år siden købte beboerne ejendommen som andelsbolig, og Jens lånte 20.000 af banken for at købe andelen. For tre år siden fik han et kortvarigt rengøringsjob. Da han blev fyret og igen søgte kontanthjælp, afslog kommunen med den begrundelse, at værdien af hans andelslejlighed var steget flere hundrede procent siden han købte den. Derfor skulle han tage lån i lejligheden og leve af lånet. Men lånet skulle jo betales tilbage, så hans månedlige udgifter steg – og så kører møllen.

Rikke Posborg understreger, at Jens ikke er et enestående tilfælde: ”Vi har haft mange henvendelser fra folk, som før 2008 – da priserne på andelslejligheder begyndte at falde voldsomt – accepterede kommunens krav om at tage lån i lejligheden. De står i dag med en stor gæld, og en andelslejlighed, som er faldet i værdi.”

”Da vi hørte om denne kommunale praksis, anbefalede vi folk, at gå i banken og få et brev om, at banken ikke ville låne dem penge, fordi udsigten til få dem igen ville være lig nul. Med et sådan dokument skal kommunen nemlig bevilge dem kontanthjælp.”

På nogle måder er det blevet vanskeligere at hjælpe folk, siger Rikke Posborg:

”Arbejdspladserne har ikke længere den rummelighed, som tidligere skabte ’naturlige’ skånejobs til de lidt skæve, slidte osv. Så det er blevet sværere at hjælpe folk med at finde en vej tilbage til arbejdsmarkedet.”

”Samtidig er afstanden mellem en almindelig lønmodtagers indtægt og de forskellige offentlige ydelser vokset. Vi kan se, at folk bliver fattigere. Mens jeg har været i rådgivningen, har opfattelsen af de sociale ydelser ændret sig grundlæggende: Nu anses de høje sociale ydelser at være selve problemet, ikke en del af løsningen.”

Teenageuro og spiseforstyrrelser

I 2002 blev psykologen Lone Nielsen ansat. I årsskriftet beskrev hun nogle af de mennesker, som opsøgte den psykologiske rådgivning i årets løb:

Teenageren, der var plaget af tvangstanker om at være forfulgt af tidligere skolekammerater, som ville smadre ham. Angsten var baseret på nogle få konkrete hændelser, som satte en kæde af tvangstanker i gang.

Den unge kvinde, som var plaget af en spiseforstyrrelse, som hun havde formået at holde skjult i flere år. Hun havde en høj status både i sin familie, på arbejdet og i lokalsamfundet, og frygtede at miste status ved at indrømme sit problem.

Den nybagte mor, som under barslen fik en for stærk koncentration af lattergas, der bevirkede, at hun nu var plaget af dødsangst og bekymringer for ikke at kunne tage sig ordentligt af sit barn.

De mennesker, som henvender sig til den psykologiske rådgivning er ofte martret af tilsvarende alvorlige problemer, som har hobet sig op gennem længere tid og taget kontrollen over deres daglige liv. De er fastlåste og rådvilde. De har ’ondt i livet’ og kæmper med modløshed, angst, stress og forvirring.

De kommer, fordi deres egen læge eller socialcentret ikke kan eller ikke

”Finansrådet sendte et opslag ud om, at man søgte frivillige gældsrådgivere. Der stod Settlementet som en af organisationerne. Jeg kendte overhovedet ikke til Settlementet i forvejen.

Jeg har fået et nyt netværk af andre gældsrådgivere, og så har jeg lært noget om frivillighedsverdenen, som jeg ikke har stiftet bekendskab med før. Johs. Bertelsen har introduceret begrebet civilsamfundet for mig i den sammenhæng.

Jeg så gerne, at der var bedre rammebetingelser for steder som Settlementet. Det kunne være gennem større anerkendelse og ved at sætte steder som Settlementet på finansloven; på den måde kunne finansieringen gøres mere struktureret og systematisk.

Carsten Berg Munch, bankrådgiver og frivillig i Gældsrådgivningen.

SETTLEMENTETS RÅDGIVNING

SETTLEMENTETS GÆLDSRÅDGIVNING

Kamelen og nåleøjet. Rådgivningen bruger postkort som reklame.

vil tilbyde dem hjælp, men anbefaler dem at finde gratis eller selvbetalt psykologhjælp.

I de senere år har rådgivningen haft et særligt tilbud til unge mennesker, der ryger for meget hash, og gerne vil gøre noget ved det. Tilbuddet er gratis og anonymt, og omfatter et individuelt terapiforløb med en psykolog og et gruppeforløb med ligesindede.

Laura er en af dem, der har haft gavn af tilbuddet. Da hun henvendte sig i rådgivningen var hun låst fast i en uoverskuelig, følelsesmæssigt smertefuld situation, som gjorde, at hun ikke kunne koncentrere sig om sit studie. For at dæmpe sin psykiske uro røg hun hash dagligt. Denne smertelindring havde hun brugt i hele sit voksne liv.

I den offentlige psykologiske rådgivning fik hun det råd at gå til sin egen læge og sige, at hun var deprimeret. Men Laura følte sig ikke deprimeret. Som hun sagde til Lone Nielsen: "Jeg kunne forestille mig, at han bare ville sende mig på nogle lykkepiller, og det er sådan set endnu værre end hash, hvis du spørger mig."

Laura gennemgik et terapeutisk forløb i misbrugsrådgivningen. Hun erkendte sin grundlæggende angst for at blive forladt, angst for de følelser, der bølgede, når hun var alene i sin lejlighed.

Derfor røg hun hash hver dag, når hun var hjemme. Da hun fik hjælp til at mærke, at det at give plads til følelserne ikke fik verden til at falde sammen, ophørte hendes trang til at ryge hash. Samtidig blev hun i stand til at leve alene, ikke være tvunget til at have en partner, og hun fik sat blus under studierne igen. Med Lauras egne ord fra et interview, som hun gav i forbindelse med en evaluering: "Det var ikke følelserne selv, der var problemet, det var at jeg var bange for at komme til at have de følelser, for hvad nu hvis jeg ikke kunne håndtere dem?"

En evaluering fra 2009 viste, at godt 70 procent af deltagerne fik det mærkbart bedre og mod på at komme videre i livet. Flere end 60 procent oplyste, at de var helt holdt op med at ryge hash.

"Alle, der henvender sig til den psykologisk-terapeutiske rådgivning i Settlementet, kæmper med, at de ikke ved, hvad de skal stille op med deres følelser," siger Lone Nielsen.

Rådgivningens terapeuter arbejder ud fra metoden, Sensetik, som har

fokus på at hjælpe den enkelte til at kunne mærke sine kræfter og ressourcer og blive bevidst om de valg og handlemuligheder, som vedkommende har. Metoden omfatter samtaler og konkret kropsarbejde, der går ud på at få jordforbindelse og opmærksomhed på vejtrækningen:

”Ved hjælp af konkrete øvelser lærer de at give plads til følelserne i stedet for at flygte; og på den måde hjælper vi – kort sagt – den enkelte til at bevæge sig fra opgivelse til selvforvaltning.”

At være nærværende

Alt for mange udsatte borgere oplever at måtte gå fra sted til sted efter hjælp, uden at det får nogen praktisk værdi for dem, siger Rikke Posborg: ”Det er vigtigt for os, at borgeren får noget ud af mødet med rådgiverne. Folk, som har lidt socialt skibbrud, har truffet forkerte beslutninger, er syge og uden arbejde, har i overvældende grad brug for adgang til relevante faglige kompetencer og brug for at møde en person, som gerne vil stille sin viden til rådighed for netop ham eller hende.”

”Den faglighed, som Settlementets rådgivere har, rummer to dimensioner: Den ene dimension er fagligheden inden for det sociale område, juraen, psykologien og nu også gæld. Den anden dimension handler om evnen til nærvær. Rådgiverne må være i stand til at kunne indgå i en opmærksom kontakt med borgeren. Nogle vil mene, at det er logik for burhøns – men det er slet ikke så nemt som det kan lyde. Eksempelvis kan en rådgiver være så engageret i at ville finde en løsning på problemet, at det forstyrrer den nærværende kontakt til borgeren. Rådgiverens fokus flytter væk fra borgeren og til rådgiverens egne tanker og ideer og borgernes mulighed for at deltage i at løse sit eget problem forringes.”

Evnen til nærværende kontakt kræver træning og supervision og det er derfor obligatorisk for rådgivningens frivillige at deltage i supervision. Desuden afholdes der jævnligt relevante faglige kurser, ligesom kommunale samarbejdspartnere inviteres til faglige arrangementer.

De tre rådgivninger ligger under samme tag. Det giver unikke muligheder for helhedsorienterede problemløsninger, fordi den person, som har brug for f.eks. gældsrådgivning oven i den sociale rådgivning, har denne mulighed lige for hånden.

Ryder du for meget hash, og vil du gerne gøre noget ved det?

Er du mellem 15 og 35 år, så tilbyder vi:
Et samtale-terapiforløb med en psykolog.
Et gruppeforløb med lignende (max 8 deltagere).
Fysiske øvelser på morder held med henblik på træning af selvkontrol og opmærksomhed på det åndelste.

Tilbuddet er gratis og anonymt.
Settlementets rådgivning er frivillig og professionel.
Vi er socialrådgivere, psykologer, psykoterapeuter og jurister.

Tidbestilling og information:
Psykolog Lone Nielsen, tlf. 33 27 96 16 og 10 til kl. 12
Eller mail til: lone.nielsen@settlementet.dk

Settlementet er en frivillig organisation på Vesterbros.

www.settlementet.dk
Dyblørgade 41, 1. sal,
1721 København V

settlementet
rådgivning

En vej ud. Helsefonden, Socialministeriets Narkopolje og Bikubefonden har finansieret Settlementets misbrugsrådgivning.

19 . Børn, unge og sport

Ouasima Benamar, 21 år.

"Jeg startede lige efter gymnasiet med at arbejde i pigeklubben. Bl.a. har jeg lavet noget thaiboksning med dem. Det betyder meget, at jeg kan give noget videre til de børn, der er her. Jeg var selv en lille bandit, så jeg ved selv hvad der kan være på spil hos børnene."

"ER DET IKKE BARE SMUKT" – Arne er Lyngborgens vicevært, han slår armen op mod toppen af koloniens flagstang, hvor Dannebrog vajer mod en skyfri oktoberhimmel.

Det er arbejdsweekend, det ældste familiehus, Bondehuset, skal rives ned og et andet, Palæet, skal males. I Lyngborgens lune gård sidder køkkenholdet og planlægger indkøb. En af kogekonerne hedder Dorthe Madsen. Hun spillede på Settlementets første fodboldhold for piger, der startede i 1983. De blev Københavns mestre syv år i træk og Danmarks mestre fem gange:

"Vi var så gode, at forældrene til vores modspillere forlangte at få tjekket, om vi var drenge. Ét år ville de ligefrem sende den mandlige dommer med ind i omklædningsrummet. Det nægtede Ernst, vores træner."

Dorthes mor, Tove Jensen, er også på køkkenholdet. Hun husker op-hedede diskussioner med de slagne holds forældre: "De var især ude efter de magre piger, som ikke havde fået former endnu. Men forældrene lod sig som regel tale til fornuft, det var jo helt skørt at tænke sig, at nogen skulle lyve om, at deres dreng var en pige."

Fodbolden blev hurtigt et familiearrangement, et par af fædrene var trænere, og forældrene lavede mad sammen, mens børnene spillede. For at få råd til at rejse rundt i landet til fodboldstævner begyndte forældre og børn at samle glas og flasker. Dorthe og Tove taler i munden på hinanden om overnatningen på fritidshjemmet i Hover ved Vejle:

"Det skulle være billigt, så vi sov på gulvet," mindes Tove – og Dorthe griner højt ved tanken om måltiderne:

"Vi fik pølser kogt i kaffemaskinen og brød varmet på radiatoren – der var ingen køkken. Tænk dig lige 30 unger spist af på den måde."

"For at spare syede vi selv limegrønne satinshorts og træningsdragter. Sømmene var vinde og skæve, men vi var meget stolte af dem."

Studenter-Settlementets boldklub

Studenter-Settlementets Boldklub, SSB, har rødder tilbage i 1927. I mellemkrigstiden voksede sports- og idrætsbevægelsen, og blandt arbejderdrengene var fodbold det store hit. Over hele landet skød små og store klubber op, som organiserede sig i Dansk Arbejderidrætsforbund, DAI. Settlementets fodboldhold var blandt DAI's førende i trediverne, og enkelte spillere blev udvalgt til at deltage på DAI's landshold.

Den sportslige succes tiltrak spillere som ikke kendte Settlementet. Gradvist ændrede klubbens sociale liv sig, da SSB fik træningsbane og

Sejrsrus. I 1980 vandt SSB pokalfinale i Dansk Arbejderidræt i øsende regnvej. En velfortjent bajer efter mudderbadet. Settlementets nuværende leder af børne-ungearbejdet, Peter Gorm Hansen, øverst th.

Rita Dabdoub, 8 år

"Jeg har en veninde der begyndte at komme her, og så begyndte jeg også. Og så syntes jeg, det var sjovt. Det sjoveste er at få lov til at spille lidt computer. De voksne er også søde. Man skal ikke være bange for at være her."

et lille klubhus på Valby Fælled, langt fra Settlementet og studenternes indflydelse. Her var billard og kortspil på klubaftnerne, damer, dans og øl til festerne. Alt sammen helt almindeligt i de fleste arbejderklubber, men i strid med Settlementets principper. I 1936 forlod SSB Settlementet og fortsatte som uafhængig boldklub, før den blev opløst kort inden Besættelsen.

I 1960'erne havde forholdet mellem studenterne og klubmedlemmerne ændret sig. I 'miljømødet' – som man nu kaldte det personlige møde mellem arbejdere og studenter – prøvede man at finde nye aktiviteter, hvor frivillige og klubmedlemmer kunne mødes på mere lige fod. Sportsaktiviteter lå lige for. Drengeklubberne havde ofte fodbold i Søndermarken på programmet, på Lyngborgeren var rituelle og festlige opgør mod andre feriekolonier en tradition, og højdepunktet på weekendhytten Skovkrogens fødselsdag var det årlige fodboldopgør mellem studenternes og klubmedlemmernes hold. Samtidig var 60'ernes studenter mere fodboldglade end 30'ernes studenter, fodbold havde rystet klassestemplet af sig og var blevet en nationalsport.

I 1965 blev Studenter-Settlementets Boldklub gendannet med et fodboldhold af unge og voksne mandlige klubmedlemmer og medarbejdere. Sportsklubben blev hurtigt udvidet med volleyball, som var åbent for både mænd og kvinder – en nyhed i den stærkt kønsopdelte idrætsverden.

Udenlands. Ingeborg Hauch kørte drengeholdet til Sverige, hvor de spillede en god kamp mod det lokale hold.

Ingeborg Hauch var i mange år en elsket medarbejder. Hun arrangerede busture til sportsstævner med børn og voksne for billige penge, og sørgede for, at de fik set Danmarks kulturelle seværdigheder og skønne naturområder.

Nogle år senere, i 1970, startede ungdomsafdelingen. En gruppe settlementsdrenge i ti-tolv års alderen ville mere end 'Søndermarkstjatteri'; de ville spille rigtig fodbold, fortalte lederen af SSB, Benny Schytte, i årsskriftet 1986: "Drengene blev tilmeldt DAI's ungdomsfodboldturnering og fik så mange tæsk, at de ofte gik grædende fra banen. Sådanne uheldige episoder, var kendetegnende for en stor del af den børneidræt, som eksisterede i begyndelsen af 1970'erne, og som desværre stadig opleves i dag. Børneidrætten som en tro kopi af voksenidrætten: Regler, banestørrelser, træningsmetoder, opdeling i køn, alder og præstation og en autoritær ledelsesform."

I kølvandet på 68-oprøret blev sport og idræt sat under ideologikritisk lup, også i Settlementet. Arne Skovhus gav grønt lys for eksperimenter, Benny Schytte blev ansat som leder, og foreningen fik sine egne lokaler, først i Saxogade, senere i Matthæusgade.

Nemt var det ikke at få gang i ungdomsafdelingen: Nærmeste grønne område med boldbaner var Valby Idrætspark, fire kilometer fra Vesterbro. Her fik klubben en bane, hvor omklædningen i nogle år foregik bag nærmeste busk.

Fra 1972-1980 udviklede SSB sig til en af DAI's største og mest alsi-

Rayan Mohamoud, 15 år.

"Jeg begyndte at komme i pige-klubben, da jeg var 10-11 år. Jeg har altid været vild med fodbold og er kommet i SSB. Her er et godt sammenhold. Og man kan få hjælp med lektierne. Man kommer her, og så er der hurtigt fem der er parat til at hjælpe en. Det bliver lærerne i skolen også glade for.

Pigernes fodboldhold havde altid heppere med hjemmefra, når de var til stævner rundt om i landet.

dige klubber med fodbold, håndbold, volleyball og svømning. Der blev afholdt stævner på tværs af alder, køn og idrætsgrene; der blev eksperimenteret med social hensyntagen ved holdudtagelse og spillerdemokrati. Sportsaktiviteterne blev suppleret med sociale og kulturelle tilbud som foredrag, biografbesøg og friluftsliv.

Projektet vakte opsigt i den venstreorienterede del af idrætsbevægelsen og blev i 1980 belønnet med idrættens PH-pris. Men bag facaden var klubben præget og plaget af op- og nedture: "En aktiv gruppe medlemmer fra Vesterbros arbejderklasse lægger hovedvægten på det sportslige advancement, point og pokaler og finder at klubben udvikler sig for alternativt/flippet/studenteragtigt. Det nødvendiggør stor vægtning af det 'normale' sportsarbejde og vanskeliggør de grænsebrydende projekter. Men det altoverskyggende problem er mangelen på sportskritiske, visionære medarbejdere," skrev Benny Schytte.

Op gennem 80'erne blev SSB's børnehold integreret i det øvrige Settlement, fodboldpigernes og -drengenes hold blev en treenighed af sport, spisning og socialt samvær suppleret med fælles skiture og sommerferier på Lyngborgens. Dorte, som i dag er 35 år, og hendes mor kommer her stadig: "Hvert år er uge 29 helliget familieugen på Lyngborgens," siger hun. Dertil kommer arbejdsweekender som denne solbeskinnede oktoberdag, hvor køkkenholdet beslutter at servere spaghetti og kødsovs til aften.

Toves mand, Dorthes far, døde i 1983. Da Dorte begyndte at spille fodbold i Settlementet blev Tove frivillig medarbejder på Lyngborgens børnehold. Ved en Settlementsfest for 25 år siden mødte hun sin nuværende mand, "han var god til at danse" smiler hun – og kvinderne omkring træbordet i Lyngborgens gård bliver hurtigt enige om, at mænd, der er gode dansere, kan komme langt.

"Folk har været gift og skilt og fået børn på kryds og tværs i Settlementet," siger Dorte.

Køkkenholdet omkring bordet ler og hjælper med at huske de mest indviklede familierelationer.

Guldpigerne. Samme frisør, ens frisure. Modstandernes forældre mistænkte dem for at være drenge, fordi de spillede så godt fodbold.

Perkere, spækhuggere og blegfise

Naser Khader, konservativ politiker, kom i 1974 fra Syrien til Danmark og begyndte året efter som elleveårig i Oehlenschlägersgade Skole: "Da jeg voksede op på Vesterbro, var jeg medlem af SSB, Studenter-Settlementets Boldklub. Og det er det bedste, der nogensinde er sket for mig. Det var nemlig dér, jeg blev integreret."

"I boldklubben lærte jeg de mange uformelle spilleregler og sociale omgangsformer, der gælder i det danske samfund. Især dansk ironi og humor. Det er her, man for alvor inkluderes i fællesskabet," fortalte han i årsskriftet 2001.

Peter Gorm Hansen er leder af Settlementets børne- og ungdomsarbejde. I 1980'erne var han træner for fodboldjuniorholdet Kaos, som bestod af tre pakistanere, en tyrker, en grønlander og tre danskere, som kendte hinanden fra Oehlenschlägersgade Skole. I årsskriftet 1988 fortalte han om klubben:

Fod på egen bold. SSB var en af de første klubber, hvor piger spillede fodbold.

Dennis Halil Kutlu, 32 år.

"Som ung havde jeg et andet liv, som ikke helt fungerede. Men da jeg var 24 begyndte jeg i SSB som træner for to hold ynglinge i alderen 15-18 år. De drenge jeg trænede havde karantæne fra de etablerede klubber. Jeg fik det til at fungere. Mange af drengene fik opbygget et forhold til stedet her, som vores andet hjem. Det er ikke hardcore unge vi får ind, men unge i gråzonen, hvor vi kan gøre en reel forskel."

"At kalde arbejdet med disse drenge for 'integration' er nok at bruge for store ord – drengene er vokset op sammen i skolen, ses privat ... I det store hele accepterer de hinandens særheder med undren, men ikke fordømmelse – og det er også svært at forstå, at en af disse drenge allerede som 15-årig har fået udpeget sin kone."

"Selvfølgelig har der været konflikter, men andet ville være underligt med en gruppe drenge, der begyndte at spille sammen som 12-15 årige. Pakistanerne var meget sårbare overfor at blive kaldt 'perkere'; i konflikter mellem en af de andre drenge og en pakistaner blev ordet prompte brugt nedsættende og ydmygende, og straks var der knyttede næver og knive. Men pludselig bestod holdet af tre perkere, en tyrker, en spækhugger og tre blegfise, og træneren begyndte at snakke om perkermål og spækhuggerfinter og i det hele taget bruge øgenavnene positivt. Stille og roligt mistede ordene deres negative betydning, og der blev meget længere mellem de fysiske konflikter."

"Sværere har det været, når vi har været ude at spille i Roskilde amt –

Genopstandelse. SSB blev nedlagt i slutningen af 30'erne og genetableret i slutningen af 60'erne. Trøjerne havde samme karakteristiske hvide V som fortidens fodboldhelte. Peter Gorm Hansen stående yderst th. med Benny Schytte ved siden af.

Målrettet. I mange år havde SSB træningsbaner uden for Vesterbro.

vi kommer til mange landsbyer, Gundsølille, Gevninge, m.fl. hvor andre hudfarver stadig er et særsyn, og hvor 'den lille racisme' trives i bedste velgående. Her oplever vi stupide tilråb fra tilskuere, chikanerier på banen, dommere og trænere, der ikke er modne nok til at gribe ind osv. Der skal snakkes med meget store bogstaver, for at det hele ikke skal udvikle sig. Drengene har dog stadig mod på at spille med i denne turnering, og til sidst vænner Roskilde Amt sig vel også til Kaos og omvendt."

De røde baner

Da boligkaréen Saxogade-Dannebrogsgade blev revet ned i 1973, fik Oehlenschlägersgades skole boldbaner på tomten foran Gethsemane kirke, i folkemunde kaldet 'De røde baner' efter asfaltens oprindelige farve. Banerne lå buret inde bag et højt trådhegn og en aflåst port, men låsen holdt ikke Vesterbros børn ude. Gang på gang blev der skåret hul i hegnet, kvarterets børn spillede bold og hang ud derinde, og området blev slidt og smadret.

Da skolen opgav at have ansvar for vedligeholdelsen, så Peter Gorm Hansen muligheden for, at Settlementet kunne forny sig og komme

Haider Anjum, 16 år.

"Jeg begyndte i klubben som 10-årig. Nu har jeg været frivillig træner i to år. Og jeg spiller stadig. Man udvikler sig som person her, mens man spiller fodbold. Især med Dennis som træner. Han lærer os at vælge og forholde os til forskellige situationer som person."

Facebook: Street Soccer Vesterbro. Hey drenge!! Så er der Vesterbro mini cup i buret ved Enghave st. på onsdag fra 18-20.. Husk og komme med et hold! Aldersgrænse: 10-13.

De Røde baner 1993. "I stedet for at lokke børnene væk fra gaden som i gamle dage, arbejder Settlementet nu på gaden." Peter Gorm Hansen, leder af Settlementets børne-ungearbejde.

i kontakt med de nye befolkningsgrupper. I samarbejde med DGI og Københavns kommune renoverede Settlementet 'De røde baner', og opstillede containere med idrætsudstyr, som børn hver eftermiddag i sommerhalvåret kan låne. Dette tiltag var startskuddet til mange andre aktiviteter på gaden, hvor Settlementet og SSB i dag tilbyder streetbasket, streetfodbold og streetcricket. Ud over opstilling af idrætscontainere og renovering af boldbure har SSB også været med til at etablere et egentligt gadeidrætsanlæg som Boblehallen på Carlsberg.

"Idræt er en platform og et mødested. Vi skaber rum og sammenhænge, hvor vi kan få børn og unge – men også voksne – i tale. Vi arbejder målrettet på at inkludere grupper, som ikke har tradition for at

Globalt fællesskab. Over hele verden er mænd vilde med fodbold. Disse unge vesterbroere har lige deltaget i Street Soccer turneringen i Boblehallen, Carlsberg, september 2011.

deltage i foreningsliv og idrætsaktiviteter,” siger Peter Gorm.

I bydelen er der mange børn, som bruger fritiden på gaden; deres forældre kender ikke foreningskulturen og idrætsstilbuddene, og de har ikke socialt og kulturelt overskud til at hjælpe deres børn med at få en sjov og givende fritid.

Derfor er det opsøgende pædagogiske arbejde på gadeplan højt prioriteret. Syv-otte medarbejdere går fortrinsvis ude. De møder op i skolens frikvarter, slår en sludder af og spørger, om nogen har lyst til at være med i klubben. De hænger ud omkring boldburene, De røde baner og andre idrætsanlæg. Som for hundrede år siden kan Vesterbros børn godt lide at være sammen med voksne, der giver sig tid til at snakke med dem.

Team Paki. Vindere af Street Soccer Vesterbro, juni 2011. Målmand Ali kåret til dagens spiller.

Saxogade havde stadig et dårligt ry i 1980'erne:

”De tror, det er løgn, når de ser, at vi opfører os pænt på en fodboldbane. De har set Istedgade i fjernsynet og hørt alt muligt. De tror, vi spytter på gulvet, kaster med knive og er halvfulde,” sagde Ernst Vangstrup, træner for pigefodboldholdet, til årsskriftet 1987.

Midtpunkt. Pia Mortensen er souschef i Settlementets børne-ungearbejde og leder af pigeklubben.

Swing på dansegulvet. Pigeklubben øver sig til forestillingen City Arabesk.

Gunvor Auken, socialrådgiver og medlem af Settlementets bestyrelse, er overbevist om, at denne form for nærkontakt med bydelens børn og unge var med til at skærme Vesterbro for de brændende biler og containere, som blussede på Nørrebro og Nordvest i København og bredte sig som en prairiebrand ud over landet i oktober 2007: "Halvdelen af Vesterbros børn og unge har indvandrerbaggrund. Alligevel er der i snit kun én mindre ildspåsættelse om dagen i de ti dage, landet var hærget af brande. Jeg ser det som et resultat af, at Vesterbro har et finmasket net af frivillige sociale organisationer og offentlige institutioner, der kender deres område nøje og arbejder sammen. Hvis et ungt menneske er på vej ud i noget skidt, kontakter de det lokale socialcenter, som så tager over. Settlementets medarbejdere var ude hver aften og nat i de ti dage, brandene hærgede. De vidste, at det var ti-femten utilpassede unge som i vinterferien daskede rundt, lod sig rive med af stemningen og påsatte brandene, og kunne holde øje med dem."

"Så af mange andre grunde end de sportslige og kammeratlige er børne- og ungdomsarbejdet vigtigt."

Da Settlementet for fire år siden fik ny overenskomst med kom-

munen, ændrede det målgruppen for børne- og ungdomsarbejdet til at omfatte 7-25-årige: "Det er en helt unik aftale, understreger Peter Gorm Hansen. "Vi begynder tidligt – og vi slipper dem sent."

Børne- og ungearbejdet indgår i et partnerskab med SSB under navnet Børn og Unge Sport – i daglig tale BUS. Sportsaktiviteterne er organiseret efter 'de små enheders princip', ofte bygget op om kammeratskabsgrupper, helt i tråd med Settlementets gamle klubidé. Børn, der er tilmeldt en idrætsaktivitet, må komme gratis i klubben. Kontingentet er som i en ungdomsklub, dvs. 60 kroner om måneden. Til sammenligning koster det 600 kroner om måneden at gå i fritidshjem.

Teater og tøsefnis

Det er sværere at arbejde med pigerne end med drengene, fortæller Pia Mortensen, som er souschef i børne- og ungearbejdet: "Drengene får en fodbold og så fiser de af sted. Pigerne er mere flagrende, de retter sig ikke mod en aktivitet, men mod et sejt fællesskab. For dem er det afgørende:

Pigeklubben i Gethsemane kirke. Odin Teatrets leder skabte City Arabesk i samarbejde med Settlementets brugere, ansatte og frivillige.

Pressemeddelelse: "Kunne du tænke dig at lære at rappe? Prøve kræfter med zumba eller cheer-leading? Opleve en række kendte sangerinder live? Lave dine egne smykker af genbrugsmaterialer, eller måske få customized din cykel efter alle kunstens regler? Alt dette og meget mere kan du opleve på årets Vesterbro Pige-festival, der finder sted fredag d. 3.juni fra kl. 14-21 på Idrætsfabrikken i Valdemarsgade."

3-400 piger deltager i festivalen, der arrangeres af Vesterbro Pigenetværk, som Settlementets Pigeclub er med i.

Efter tæppefald. Pigeklubben ser billeder af sig selv fra forestillingen.

Gülsah Adam, 14 år

"Vi har jo lært en masse her. At lave teater og udtrykke os på en anden måde. Hvordan det er man skal tale med folk og udtrykke sig selv, og hvordan jeg har det med mig selv. En måde jeg ikke rigtigt kunne, før jeg kom her. Så dét har jeg lært her, og det er stort. Helt sikkert noget jeg ville anbefale mine egne børn engang."

Studer-Settlementets Boldklub, SSB, holder til i Idrætsfabrikken i Valdemarsgade. Klubben er drevet af frivillige, og alle 2.250 medlemmer har en nøgle. Her er ingen opsynsmænd, og intet hærværk.

'hvem er med' ikke 'hvad skal vi lave'. Derfor prøver vi at være foranderlige og følge de skiftende behov og interesser hos pigerne. Interessen for fodbold og basket kører op og ned. Men fitness er de glade for, og på det seneste er de blevet vilde med at danse Zumba."

Pigeklubben har 60 medlemmer. I klubben udfolder de sig med pigesnak og pigefnis.

De spiller computer, ser film, laver mad, ordner hår og negle, maler, laver perlesmykker, spiller stikbold, læser lektier:

"De fleste har mange søskende, og de store piger skal tage sig af de mindre børn. De har ikke deres eget værelse eller et rum i lejligheden, hvor de kan være sammen med veninderne. Mange af dem har heller ikke internet hjemme. Pigerne bliver holdt i kortere snor end drengene – derfor synes de, det er rart at være her," siger Pia Mortensen.

"De bliver i høj grad opdraget til, at det er klædeligt for piger at være tilbageholdende. Så at få pigerne til at deltage i sport og teater kræver en indsats, for de skal ikke 'træde frem', og de skal ikke 'gøre sig be-

mærkede'. Men de elsker at spille teater, og det er et godt redskab, til at lære pigerne at samarbejde og udtrykke sig på forskellige måder”.

Det er imidlertid ikke kun pigefnidder, der gør det vanskeligere at lokke piger end drenge ind i klubben:

”Dels har pigerne sværere ved at få penge af forældrene til aktiviteter, og dels skal de passe mindre søskende og hjælpe til hjemme. Forældrene er utrygge ved at sende deres piger af sted alene. De er bange for, at der skal ske pigerne noget, angste for, at de kan komme i uføre – nervøse for, at de bliver fristede. Derfor bevæger pigerne sig inden for en snæver radius. Bare at komme helt hen til Valdemarsgade 4, tæt på Vesterbrogade, det er lige lovlig langt væk for mange. Så i årets mørke måneder, følger vi dem hjem,” siger Pia Mortensen.

Kampånd. Historien melder intet om, hvem der vandt kampen eller om det lykkedes SSB-spilleren af score på dette flotte skud.

I 1976 fik Peter Gorm en militærnægtertjans i Settlementet som idrætsleder. I dag er han leder af Settlementets ungdomsarbejde og Idrætsfabrikken i Valdemarsgade.

Emanuel Baime, 20 år.
"Jeg var 17 år da jeg startede med fodbold i SSB. Det var gennem venner med fælles interesse for fodbold. Det fede ved at være her er, at man kan være sig selv, og det er afslappende at være sammen med venner som forstår en. Man lærer, hvordan man håndterer og omgås andre unge. Hvordan man taler sammen og er sammen. Jeg har nogle gange haft en idé om at blive pædagog. Så på den måde kan jeg også bruge det fremadrettet."

Havhest. Farmand med sine to døtre. – Tre generationer får motion i DGI byens svømmehal.

Idrætsfabrikken

Peter Gorm Hansen har været ansat i Settlementet siden midten af 70'erne. Han kender området, børnene og deres familier: "Fædre, som jeg har trænet som børn, begynder nu at bringe deres knægte herved med beskeden 'du skal spille fodbold hos Peter, det gjorde far som dreng.' Det viser jo at integrationen fungerer, om end det går langsomt."

For ti år siden var SSB en lille forening med 300 medlemmer. I dag er det en kæmpeforening med 2.250 medlemmer, hvoraf cirka 500 har anden etnisk baggrund end dansk. Tre fjerdedele af medlemmerne er børn og unge – heraf omkring hundrede med 'særlige behov' – og 125 ældre hører til seniorafdelingen. I samme periode som antallet af SSB's klubmedlemmer er steget med raketfart, er antallet af lønnede medarbejdere faldet fra fem til en enkelt, mens antallet af frivillige er steget til 80: "Vores mål er at opbygge en forening, som er drevet af frivillige, der brænder for at få bydelen til at hænge sammen," siger Peter Gorm Hansen.

Før 1997 var der ingen idrætshaller på Vesterbro. Bydelens 35.000 indbyggere lånte skolernes gymnastiksale til gymnastik og boldspil.

Badenymfer. Ikke alle bryder sig om at få våde lokker.

Vesterbros få idrætsanlæg betød, at SSB's aktiviteter lå spredt over byen. Det forhold ændrede åbningen af DGI-byen i 1997 og Idrætsfabrikken, som åbnede i 2000.

Sidstnævnte er en tidligere, konkursramt og forladt fabrik i Valdemarsgade 14. Peter Gorm Hansen rejste penge til at ombygge fabrikken til et idrætsanlæg til de mange vesterbroere, der er uvante med idrætsforeninger, og dårligt har råd til at gå i fitnesscentre: "Vi gik ind i en rå hal med 15 millioner kroner – de 2,5 millioner fra Københavns kommune og resten fra forskellige private fonde. Nu foregår der alt muligt: Karate, zumba for pigerne, seniorgymnastik, udviklingshæmmede har dansehold. Vi har plads til de skæve og usædvanlige. Gadegrupperne lukker sig selv ind og spiller bold. Juleaften spillede otte indvandrers hold bold hele aftenen, og jeg er kommet forbi klokken to om natten i weekenden og set nogle af rødderne spille bold. Idrætsfabrikken er et stort, ubemandet anlæg, her er en pedel ansat, men ingen opsynsfolk. Alle medlemmer har en nøgle og en kode til anlægget.

Og fordi alle medlemmerne føler sig som medejere af stedet, har vi aldrig haft indbrud og hærværk."

Jonas Helstrup, 18 år.

Jeg har selv spillet fodbold i 4-5 år. Nu er jeg træner for årgang 2001. Det er meget hyggeligt, og sjovt at se, hvordan fodbold kan gøres til en leg, for eksempel i konditræningen. Og så ser det godt ud på cv'et at jeg har arbejdet med børn og unge. Jeg overvejer at blive noget inden for politiet.

20 · Fra den ene kunstner til den anden

SETTLEMENTETS MEDLEMMER HAR SPILLET TEATER SIDEN 1920'ERNE. I begyndelsen små vaudeviller, senere stykker som Genboerne og Nøddebo Præstegård, som blev sat op i Folkets hus på Enghavevej og trak fulde huse et par aftener.

I Arne Skovhus' tid som forstander var det især det politiske og eksperimenterende gadeteater, som fængede. Og da Karen Skydsgaard overtog forstanderkontoret i 1982 fortsatte Settlementets teatertradition, dels i en teaterklub, dels i Fiolteatrets store forestilling, "Balladen om Vesterbro".

Johs. Bertelsen skrev blandt andet stykket 'Hotel Royal', som 25 medlemmer af Settlementets teaterklub satte op i Vesterbros Kulturhus. Stykkets tema var kommunalpolitik: Sanering og lukning af daginstitutioner, men de tunge problemer blev håndteret med satirisk håndslag og forvandlet til en "eventyrlig historie om tre borgmestre, en luder og en lommetyv, der tager tilskueren med på rejse gennem en serie af Vesterbros panoramaer," som Vesterbrobladet skrev i sin anmeldelse. "Det går løs i et fandenivoldsk tempo og en umiskendelig Vesterbrojargon anno 1984."

I 1985 deltog mange af Settlementets klubmedlemmer i Fiolteatrets musikteaterforestilling "Balladen om Vesterbro", som blev opført i et stort telt ved Kødbyen i København. Teksten var skrevet af Ebbe Kløvedal Reich og Claus Flygare, og musikken af Thomas Koppel. Næsten hundrede mennesker deltog i denne fortælling om Vesterbros historie.

Daværende forstander Karen Skydsgaard arbejdede med forprøver til 'Balladen' i Settlementets lokaler, og hun husker især Else på 80 år, der var med som statist:

"Ove Sprogø skulle holde foredrag til et søndagsarrangement. Han kom lidt for tidligt og sad så og snakkede lidt med Else. Hun fortalte

*Jeg er din barndoms gade
jeg er dit væsens rod.
Jeg er den bankende rytme
i alt hvad du længes mod.*

*Jeg gav dig de vagtsomme øjne
på dem skal du kendes igen,
og møder du en med det samme blik
skal du vide han er din ven*

*Fløj du så vidt over lande
voksede du fra din ven?
– Jeg er din barndoms gade
jeg kender dig altid igen.
(uddrag)
Tove Ditlevsen, 1943.*

ham, at hun havde være statist og spillet en gammel kone i 'Balladen om Vesterbro'. Ove Sprogø holdt et meget underholdende foredrag, og som tak gav jeg ham en stor blomsteropsats. Han tog imod den, men gik straks hen til Else, bukkede, gav hende opsatsen med ordene: "Fra den ene kunstner til den anden." Hun sagde, at det var en af hendes livs oplevelser."

City Arabesk i foråret 2011 er den seneste offentlige optræden, som Settlementets brugere i alle aldre kastede sig ud i. Odin Teatrets Kai

Hjemmelavet musical. Mange af pigeklubbens medlemmer elsker at spille teater.

Dilettant. I 1950'erne satte medlemmer af Settlementets ungdoms-klub Nøddebro Præstegård op i Folkets hus på Enghavevej og trak fulde huse et par aftener.

'Hotel Royal'. Et saftigt stykke om kommunalpolitik.

Bredholt instruerede. Gennem årtier har han specialiseret sig i såkaldte byttehandler, hvor han sammen med en håndfuld professionelle artister rykker ind i en by og overtaler lokale til at skyde deres talenter ind i en fælles pulje. På den måde har han skabt mange forestillinger i Sydeuropa, Mellemamerika, Vestjylland og andre steder på kloden.

I City Arabesk brugte han den nedlagte Gethsemane Kirke i Dannebrogsgade som scene og kulisse for forestillingen, rockorkestret The Otto lagde den musikalske grundstemning, mens de professionelle artister bandt de utroligste talenter sammen til en sært bevægende helhed. Politikens udsendte skrev blandt andet:

”En sød, gammel dame går rundt med en rød kande og vander blomster, der maser sig op gennem de fedtede fliser på Vesterbro.”

”Hun er Esther Margrethe Nielsen på 80 år. Og der er et eller andet ved hende, som løfter scenen op over den asfالتunge symbolik.”

”Hendes lille grå skikkelse flagrer rundt mellem blomsterne. Hendes ansigt lyser som en sommermorgen ved havet. Og det er, som om hun vokser en lille smule, for hver sjat vand der rammer de afskårne blomster mellem fliserne, som var det sig selv, hun vandede.”

”Så tager Ejvind og Manne fat på en vise om Kallemand. Det er Ejvind, der synger. Ud ad et vindue højt oppe på kirkemuren kravler en fyr i et tykt reb. Han bevæger sig så sikkert som en edderkop på facaden.”

”Hajen åbnede gabet og slugte en b-a-l-j-e vand ... og K-a-l-l-e-mand”, synger Ejvind. Uden på nogen måde at ligne en dummernikkel.”

”Han afløses af The Otto. Nu kommer der knald på. Oppe hos rockorkestret står Zeeshan Khan, en ung fyr med voks i håret og rødder i Pakistan. Han synger en folkesang fra hjemegnen, og hans stemme får publikum til at tabe underkæben.”

”På et podie i udkanten af tilskuerrækkerne sidder tre pakistanske kvinder i farvestærke dragter. De er medlemmer af en pakistansk syklub, og for blot en uge siden anede de ikke, hvordan de kunne bidrage til forestillingen – bortset fra at sy kostumer og et enormt tæppe af plastbæreposer fra kvarterets butikker.

Så afslørede den ene af kvinderne, at hun kunne synge, og nu sidder

de så alle tre og synger. En af dem spiller også på tromme.”

”Mens forestillingen glider mod klimaks, glemmer en lille pige blandt tilskuerne, at hun har en isvaffel i hånden. Den smelter ned på hendes gummistøvler.”

”Kulminationen er en stribe brudepar, der spankulerer ud gennem kirkedøren og ned ad trapperne til pladsen. Karl Åge, manden med såret på underarmen, er en af brudgommene, i sorte bukser og sko.”

”Og 80-årige Esther har scoret den flotte italienske politimand, som er steget ned af stylerne for at promenerer i øjenhøjde med sin aldrende, men strålende brud.”

”Man skal i dette øjeblik være ret hård i filten for ikke at mærke poesien skvulpe ud over pladsen foran Gethsemane Kirke.”

En af Settlementets seniorer, Daniella Laubech skrev bagefter et åbent brev på Odin Teatrets hjemmeside:

”Jeg overtrådte mine egne grænser ved at blive kastet ud i oplæsnin-
gens ædle kunst,” skrev Daniella. ”Kai Bredholt, som var instruktør,
kunne jo ikke vide, at jeg for ikke så mange år siden var stammer. Denne
lidelse havde jeg haft fra barnsben, til jeg var godt oppe i alderen. Det
jeg gruede mest for, var, at jeg midt i oplæsningen kom til at stamme.
Uden at ane noget, var det faktisk en satsning, instruktøren gjorde, og
det fortæller jo, at man kan mere, end man tror, og bliver man smidt ud
i det åbne hav, er det bare om at svømme som ind i helvede for at holde
sig i live og nå i land.”

”Mangfoldigheden i Settlementet havde en stor plads i forestillin-
gen. Pakistanske kvinder sang, mens en akrobat udførte halsbrækkende
numre. En araberhest var med i det hele, og flamencodanserinden Erika
fra Mexico dansede til Vesterbros musik og min oplæsning.

Her var det tydeligt for enhver, at lige meget, hvor vi kommer fra og
samles til et fælles projekt, er det nødvendigt at samarbejde og bøje af
for hinanden.

Begivenheden satte sig langt inde i mig. Nu da lysene er slukkede, og
alle er rejst hver til sit, vil jeg tænke tilbage på det hele med et glad og
åbent sind.”

*15.000 mennesker så forestillingen
'Balladen om Vesterbro'. Mange fra
Settlementet deltog som statister. Johs.
Bertelsen nok engang udklædt som
lovens forlængede arm.*

City Arabesk

City Arabesk maj 2011. Forestillingen blev skabt i et samarbejde mellem Odin Teatret og Settlementet. Scenografien var den nedlagte Ghetsemane kirke. De medvirkende var professionelle kunstnere og ihærdige amatører. Den bevingede akrobat indtog kirketårnet, mens den lokale musiktrio med sav, mundharpe og guitar sang om Lilli Marleen. Araberhesten lavede piruetter, mens folkepensionisten vandede blomster og rock-orkestret spillede en sang om håbløshed og mod. Den pakistanske pige læser Barndommens gade af Tove Ditlevsen, akompagneret af cello og flamencodanserens bankende rytme.

For hundrede år siden samledes en kreds af akademikere i kirkens krypt og besluttede at oprette Kristeligt Studenter-Settlement på Vesterbro.

Pakistansk folkesang, harmonika og flamencodans i poetisk samspil.

Fakhras kvindeklub og swingpiger i indkøbsbluser.

Blomster voksede op af asfalten foran kirken.

Tre af de professionelle fra Odin Teatret.

Fuldt hus til forestillingen.

21 · Det tredje arbejdsmarked

Johs. Bertelsen, forstander for Settlementet siden 1996.

"Historien om Settlementet er en kærlighedshistorie. En særegen kærlighedshistorie, hvor medarbejdere og brugere udtrykker stor kærlighed til institutionen samtidig med, at institutionen ikke er noget uden medarbejderne og brugerne selv." Johs. Bertelsen, årsskriftet 2001.

DANMARK ER ET VELSTANDSSAMFUND. Siden 1960'erne har danskerne fået dobbelt så mange kvadratmeter bolig til hver person, privatbiler, uddannelser og udlandsrejser samt et af verdens bedste social- og sundhedsvæsener – uanset nedskæringer.

I samme periode er Vesterbro blevet en moderne, eftertragtet bydel med smarte butikker, cafeer og restauranter, et attraktivt sted for middelklassens børnefamilier. Alligevel kan ikke bare Settlementet, men også andre private sociale institutioner på Vesterbro som Kirkens Korshær og Mændenes Hjem fejre 100 års jubilæum i disse år, og på tværs af politisk ståsted taler engagerede personer om behovet for at styrke det frivillige sociale arbejde.

Ifølge den nationale civilsamfundsstrategi, som Socialministeriet offentliggjorde i begyndelsen af 2011, er målet, at hver anden dansker skal være frivillig. Settlementets forstander Johs. Bertelsen, som også er formand for Frivilligt Forum, Landsforeningen for de frivillige sociale organisationer, kalder udspillet for 'et lille skridt på vejen', med tryk på lille:

"Budgetter plejer at være en god målestok for, hvor højt et område prioriteres, og det ser ikke muntert ud: 25 millioner om året i fire år til et initiativ, der omfatter forskning samt initiativer i principielt alle landets 100 kommuner – det rækker som en skrædder i helvede. Der skal en helt anden økonomisk prioritering til at udvikle et stærkt og socialt bæredygtigt civilsamfund."

Socialministeriets strategi lægger op til et tættere samarbejde både mellem kommunerne og de frivillige organisationer og mellem de forskellige organisationer og det private erhvervsliv. Det får Johs. Bertelsen til at efterlyse en overordnet politik for civilsamfundet:

"I det socialpolitiske arbejde skal der være et klart skel mellem civilsamfundets, statens og markedets opgaver. Hvis ikke rollerne er me-

Sol, vind og hav, 1918. Cand. theol. Aage Morville med klubmedlemmer. Han oprettede den første fritidsklub, hvor drenge kom hver eftermiddag i stedet for at hænge ud på gaden. Settlementets feriekoloni fra 1920, Lyngborgen, er hans fortjeneste.

get klart fordelt, og hvis ikke styrkeforholdene er mere lige, risikerer vi, at den frivillige sektor bliver overtruffet af den kommunale styring og markeds kræfterne. Socialministeriets nationale strategi nævner eksempelvis intet om, at de frivillige organisationer altid har haft en vigtig samfundskritisk rolle som fortalere for befolkningsgrupper, der ikke selv kunne få ørenlyd hos magthaverne.

Den rolle var hele sidste århundrede en katalysator for udviklingen af velfærdsstaten og er stadig en drivkraft for frivilliges indsats i det sociale arbejde,” siger han og understreger, at de seneste ti års socialpolitik har skærpet behovet for en afklaring.

I Jesu navn, 1911. Cand. theol. Richard Thomsen var drivende i at opbygge Kristeligt Studenter-Settlement i Saxogade 91 efter engelsk forbillede: Akademikere skulle slå sig ned i fattigkvarterer og udbrede Jesu ord. Samtidig skulle de tilbyde undervisning og kulturelle arrangementer. Formålet var at styrke især de mandlige arbejderes evner til at forbedre deres elendige livsvilkår.

Kartoffeltjans, 1923. Cand. theol. N.P. Hjerminde og hans hustru var Settlementets første forstanderpar. De forankrede Settlementet på Vesterbro og gjorde sommeropholdene på Lyngborgens uforglemmelige for hundredvis af børn.

Alle kan klare en avisrute

Siden årtusindeskiftet har opfattelsen af socialpolitikken rolle ændret sig så fundamentalt, at forskere taler om 'en fjerde socialreform', der ikke gennemførtes i ét hug, men lov for lov.

Man kan se det i Socialministeriets skæbne: I 2001 var ministeriets budget 101 milliard kroner, i 2011 er budgettet skrumpet ind til 7 milliarder – og i mellemtiden har ministeriet været nedlagt. Forløbet har været kringlet, men målrettet: I 2001 oprettede Anders Fogh Rasmussens nye borgerlige regering det magtfulde Beskæftigelsesministerium, som overtog alt vedrørende beskæftigelse fra Socialministeriet. 2004 mistede Socialministeriet hele familieområdet til det nye Ministeriet for familie- og forbrugeranliggender. I 2007 blev både dette ministerium og Socialministeriet nedlagt og opgaverne overført til endnu en nyskabelse: Velfærdsministeriet. To år senere, i 2009, blev Velfærdsministeriet opløst, kontoret for ydelser og ansvaret for ligestilling blev flyttet til Beskæftigelsesministeriet – og de tiloversblevne socialpolitiske opgaver blev overdraget til det nyoprettede Indenrigs- og Socialministerium. I 2010 blev dette ministerium delt og Socialministeriet genopstod i en amputeret udgave med det meget skrabede budget.

I samme periode er store dele af socialpolitikken blevet erstattet af arbejdsmarkedspolitik. Parolerne fra regeringens chefsstrateg, daværende beskæftigelsesminister Claus Hjort Frederiksen, lød kort og godt: 'Det skal kunne betale sig at arbejde' – og 'alle kan klare en avisrute'.

Johs. Bertelsen siger: "Deres beskæftigelsespolitik byggede på forestillingen om, at der er et såkaldt 'åbenlyst' incitamentsproblem på det danske arbejdsmarked, fordi 'høje sociale ydelser' frister borgerne til at gå og loppe den på samfundets regning."

Set i det borgerlige ideologiske lys er velfærdsstatens sociale ydelser ikke en vigtig del af løsningen på samfundets fattigdoms- og arbejdsløshedsproblemer, men tværtimod en del af problemet. Med den begrundelse er ydelserne systematisk blevet forringet: Starthjælpen blev indført i 2002. En reform af førtidspensionen i 2003 gjorde det vanskeligere både at søge og opnå førtidspension. Loftet over hvor meget kontanthjælp, man kan få efter at have modtaget kontanthjælp i seks måneder, blev indført lige efter nytår 2004, og 300-timers reglen

I familiens navn, 1934. Cand. theol. Otto Krabbe og Anna Krabbe fuldendte klubstrukturen med Familieklubben og Mødrekлубben i 1935. Dermed var der klubber for alle aldersklasser fra skolebørn til gamle. Otto Krabbe tog livtag med boligpolitikken, lærte danskere ordet 'slum' og skabte Vesterbro Boligaktion.

kom i april 2007 og blev to år senere ændret til 450-timers reglen.

Har disse ændringer så fået flere danskere i arbejde? Næh. Den ene undersøgelse efter den anden, inklusive Beskæftigelsesministeriets egne, viser, at nedskæringerne kun har bragt meget få mennesker i arbejde. Til gengæld er fattigdomsproblemet vokset. 25 procent af befolkningen mellem 25 og 60 år lever fortsat af overførselsindkomst, og beskæftigelsespolitikken har heller ikke ændret på, at hver anden, der tilkendes førtidspension, har en psykisk diagnose, eller at cirka 40 procent af alle kontanthjælpsmodtagere lider af depression, angst, stress eller personlighedsforstyrrelser i varierende grad.

Kendsgerningerne slår imidlertid ingen skår i borgerlige politikeres verdensbillede, bemærker Johs. Bertelsen lakonisk: "Alle, der modtager offentlige ydelser, inklusive tyveårs-branderten og den psykiatriske patient, er forpligtet til at lade sig aktivere. Selv om de ikke kan arbejde. De borgerlige politikere hævder, at arbejde skal løse alle problemer lige fra sindslidelser til depressioner – selv om virkeligheden modbeviser dem."

På nogle områder ligner Vesterbro sig selv fra for hundrede år siden.

Indre Vesterbro er det mest kriminelle område i hele Danmark. Kvarteret topper suverænt statistikkerne over politianmeldelser med seks gange så mange narkoanmeldelser som i det øvrige København, fire gange så mange anmeldelser for tyveri og chikane og næsten tre gange så mange anmeldelser for vold og trusler.

Problemerne udspringer af prostitutions- og narkomiljøet omkring Istedgade og Halmtorvet tæt på Hovedbanegården.

Velstand i slum, 1965. I cand. theol. Villy Nielsens forstanderperiode faldt de private bidrag til Settlementet voldsomt – i velfærdsstaten bidrog danskerne jo til at løse sociale problemer via skattebilletten.

Utallige undersøgelser har vist, at befolkningen ønsker kortere arbejdstid – også uden lønkompensation. Men en arbejdstid, der indretter sig fleksibelt efter livsfasernes forskellige behov har lange udsigter.

Skiftende regerings såvel som Det Økonomiske Råds hovedargument mod enhver form for nedsat arbejdstid (inklusive efterløn) er, at samfundet får et for lille indkomstgrundlag til at finansiere velfærdsstaten.

Paradoksalt nok bliver velfærdsstatens ve og vel altså brugt som argument mod det, som folk opfatter som meget væsentligt for deres egen velfærd, nemlig kortere arbejdstid, så de kan få mere tid til resten af hverdagslivet.

Balancegang

Som leder af Settlementets beskæftigelsesprojekter 'Sidegaden', 'Københavns Genbrugs-Compagni' og 'Sultana' har Johs. Bertelsen i mange år balanceret på knivsæggen mellem at være borgernes fortalere og det offentliges kontrollør. Balancegangen er blevet stadig vanskeligere:

"Københavns Kommune administrerer beskæftigelsespolitikken som udbudsforretninger. Hvis vi driver et beskæftigelsesprojekt for Københavns Kommune, så skal vi også opføre os som en kommunal myndighed over for de borgere, der bliver optaget i projektet. Dermed må vi ikke som udgangspunkt være solidariske med vedkommende.

Det er svært for en organisation som Settlementet: Hvor meget kan vi tillade os at administrere beskæftigelsesprojekter, hvor man kun ser på borgerne som arbejdskraft, når vi først og fremmest vil være en organisation, som slår et slag for borgerne og deres rettigheder? Vores problem er, at hvis vi vil have penge til at lave socialt udviklingsarbejde, så kommer vi ikke udenom til en vis grad at læne os op ad arbejdskraft-agendaen, fordi det er dér pengene ligger i øjeblikket."

Efter mere end 35 års erfaringer med frivilligt socialt arbejde og beskæftigelsesprojekter, undrer det Johs. Bertelsen, at politikerne ikke vil se nogle grundlæggende realiteter i øjnene:

”Nogle mennesker har så mange og så svære problemer, at det tager dem tre-fem år at få så meget styr på tilværelsen, at de kan klare et rigtigt arbejde. Andre når aldrig dertil.

Der er en stor gruppe mennesker i Danmark, som aldrig får fodfæste på arbejdsmarkedet, og for dem drejer det sig om at skabe et bedre hverdagsliv. Så er det jo vanvittigt, at regeringen tilrettelægger socialpolitikken ud fra en ide om, at hvis bare man generer folk tilstrækkeligt, så skal de nok finde noget arbejde.”

Johs. Bertelsen anerkender dog, at beskæftigelsespolitikken har positive sider:

”Da man begyndte at sammenkæde retten til sociale ydelser med pligten til at møde op til aktivering, var jeg arg modstander. Men i dag kan jeg godt se, at mange af de indvandrekvinder, som kommer her, efter et stykke tid får meget glæde af, at de er kommet ud af deres hjem, har fået andre kontakter, er begyndt at lære dansk og at forstå lidt om det danske samfund. Man kan ikke bare sige, at folks eget valg altid er det bedste for dem. Nogen gange kan det være nødvendigt med et lille skub.”

Johs. Bertelsens vision er at skabe en ny form for arbejdsmarked: ”Som det er nu, bliver de arbejdsløse sendt på rundtur i aktiveringsmøllen tre måneder hist og her. De får hverken fast arbejde eller førtidspension, men må i årevis leve på skift af kontanthjælp og aktiveringsydelse. Det er ikke værdigt. Jeg vil gerne være med til at udvikle et ’tredje arbejdsmarked’, hvor borgere kan være ansat hos os i 4-5 år, alt efter, hvad de har brug for. De skal have tid til at skabe den livssammenhæng, som er nødvendig for dem. Hvis man både har misbrugsproblemer, økonomiske problemer, psykiske problemer og måske sociale problemer i forhold til sin familie, så tager det lang tid, før man er arbejdsmarkedssparat.”

Hverdagslivet

Settlementet og Sidegadeprojektet har i mange år arbejdet med ikke kun at kvalificere folk til at komme ud på arbejdsmarkedet, men også at kvalificere hverdagslivet i lokalsamfundet. Det er stadig et omdrejningspunkt

I kulturens og demokratiets navn, 1972. Da Settlementets hus i Saxogade blev saneret og revet ned, blev det højskolemand og skuespiller Arne Skovhus' opgave at reorganisere hele institutionen, først i minisettlementer, siden i Settlementets nye domicil i Dybbølsgade 41. Han positionerede Settlementet i den kulturpolitiske debat.

Tradition og fornyelse, 1982. Cand. theol. Karen Skydsgaard udviklede klublivet med minihøjskoler, især for pensionister. I hendes embedsperiode blev Settlementet opdelt i flere selvstændige enheder.

Overlevelseskamp, 1979. Socialrådgiver Ulla Habermann brugte det meste af sine tre forstanderår på at forhandle Settlementets økonomiske overlevelse med kommunen. Med en storstilet indsamling fik hun renoveret Lyngborgen, som stadig står i al sin røde pragt.

i Settlementets fremtidsperspektiver: ”Tidligere var udfordringen her i kvarteret dets bundløse fattigdom, slum og manglen på andre fritidstilbud end værtshusenes. Nutidens mennesker slås med andre problemer som ensomhed, manglende identitetsfølelse og ringe selvværd. Det er problemer, som bedst løses i fællesskab med andre. I Settlementet har vi mange eksempler på brugere, der er blevet frivillige i takt med, at de har opdaget deres egne kræfter. Der er også mange, som gerne vil lave noget sammen med andre, men ikke for andre. De finder sammen i interessefællesskaber og skaber en bedre hverdag.”

I det hele taget kommer meget socialpolitik i de kommende år til at foregå ude i lokalsamfundet. En fornyelse af velfærdssamfundet ligger i høj grad i at udvikle medborgerskabet, hvor borgerne er med til at sikre social og miljømæssig bæredygtighed i lokalsamfundet.

Johs. Bertelsens nyeste vision gælder den fremtidige brug af den Gethsemane kirke, hvor en flok akademikere for hundrede år siden udklækkede planen om Settlementet. I dag er kirken blevet nedlagt, planerne er at

I hverdagslivets navn, 1996. Johs. Bertelsen blev leder af Sidegadeprojektet i 1986 og formand for Settlementet i 1996. I samme periode har Settlementet udviklet og udvidet sig til mange selvstændige enheder, blandt andet Sidegadeprojektet og SSB, Studenter-Settlementets Boldklub, en stor idrætsorganisation.

lave et kulturcenter, men Johs. Bertelsen drømmer om, at den genopstår som et flergenerationscenter:

”Ideen stammer fra Tyskland, hvor sådanne huse nærmest har døgn-åbent. Jeg forestiller mig et sted med en café, hvor man kommer og snakker med andre, et sted, hvor man kan få passet sine børn på skæve tidspunkter, lave fællesspisning, opbygge netværk, mentorordninger og sådan noget. Det er ikke noget, man skaber fra den ene dag til den anden, men jeg tror, det kunne være spændende at arbejde med det som mål.”

En anden udfordring for Settlementet er at få kontakt til Vesterbros nye indbyggere, især alle de studerende, akademikere, journalister og kunstnere, som er kunder i Café Sonja og Solhatten:

”Lige nu har de det fint med at være kunder hos os og blive serviceret. Det kunne være sjovere, hvis de var andelshavere eller medejere og sagde: ’Det er også vores gade, det er ikke kun et sted hvor vi handler. Vi tager medansvar for det sociale Vesterbro.’ – Det bliver en spændende øvelse fremover at få dem forbundet med vores arbejde.”

En gennemsnitsdansker har en halv times mindre fritid om dagen end i midten af tresserne. Det er paradoksalt. Siden 1959 er arbejdsugen blev nedsat fra 48 til 37 timer, og antallet af ferieuger er steget til fem eller seks. Alt i alt betyder det, at en fuldtidslønarbejder opholder sig 27 procent færre timer om året på sin arbejdsplads end dengang. Til gengæld har størstedelen af de gifte kvinder lønarbejde. Derfor er en gennemsnitsfamilies tidsforbrug til lønarbejde og transport steget fra 50 til 80 timer om ugen. Hjemmets maskinpark har ikke reduceret husarbejdet væsentligt. Boligerne er blevet meget store, man skifter underbukser og håndklæder en gang om dagen i stedet for en gang om ugen, så der vaskes mere og bliver gjort mere rent.

”Det er et faktum, at uligheden øges i Danmark. Det er i orden, for den skaber større dynamik i samfundet,” sagde daværende socialminister Eva Kjer Hansens i Jyllands Posten 18.9.2005.

Settlementets aktiviteter

Settlementet

Dybbølsgade 41 · 1721 København V
tlf. 33 22 88 20
settlementet@settlementet.dk
Læs mere på hjemmesiden: www.settlementet.dk

I Settlementets hus, Dybbølsgade 41, finder du:

Rådgivningen:

Social og juridisk rådgivning: Socialrådgiver Rikke Posborg på
tlf. 33 27 96 08 og 50 56 66 05

Gældsrådgivning: Socialrådgiver Eva Tetzlaff
på tlf. 33 27 96 14 og 50 53 36 13

Psykologisk rådgivning og hash-projekt: Psykolog Lone Nielsen
på tlf. 33 27 96 16, mobil 50 56 65 02
raadgivning@settlementet.dk

Settlementets daghøjskole, Madam Blå, og voksenklubber

Maria Hviid Nielsen · tlf. 33 27 96 26 · maria@settlementet.dk

Fakhras kvindeklub

tlf. 60 86 20 55 · fakhra@settlementet.dk

Projekt Sultana

Rikke Baker · tlf. 60824140 · sultana@settlementet.dk

Læs mere om projekt Sultana på:

www.projektsultana.dk

Sidegadeprojektet

Saxogade 92 · 1662 København V · tlf. 33 24 14 50

Kontakt: Forstander Johs. Bertelsen · tlf. 33 27 96 03

bertelsen@settlementet.dk

Læs mere om Sidegadeprojektet på:

www.sidegaden.dk

Solhatten

Istedgade 85 · København V
tlf. 33 31 12 45
tina.kjaer@sidegaden.dk

Massage og zoneterapi

I Solhatten kan du bestille massage og zoneterapi

Saxobadet

For at benytte Saxobadet skal du være medlem.

I Solhatten kan du købe et medlemskort for 200 kr.

Samtidig får du udlevet en nøgle.

Cafe Sonja

Saxogade 86 · 1662 København V · tlf. 33 24 68 25
anne.oestergaard@sidegaden.dk · mobil: 60 89 98 25

Hva' Så

Estlandsgade 20 · 1724 København V · tlf. 33 31 72 07

hvasaa@sidegaden.dk

Muchacho

Kontakt: David Ramati

Ramati.inc@gmail.com

Cassiopeia

tlf. 22 76 14 56

Gang i Gaden

Istedgade 114 · 1721 København V

Kontakt: projektleder Joachim Schweigler · tlf. 33 24 04 07

gangigaden@sidegaden.dk

VOR EGEN LILLE VERDEN

Børn-Unge-Sport, BUS

Valdemarsgade 4 · 1665 København V

Peter Gorm · tlf. 21 68 54 31 · petergorm@settlementet.dk

Pia Mortensen · tlf. 60 89 24 50 · pia@settlementet.dk

Studerter Settlementets Boldklub

Læs mere om sport for alle og enhver på:

www.ssb-sport.dk

Lyngborgen

Enebærvej 4 · Ellinge Lyng

4560 Vig

tlf. 59 31 57 24

Vedr. udlejning: tlf. 33228820

Ole@settlementet.dk

Læs mere om Lyngborgen på:

www.lyngborgen.dk

Illustrationer

Anja Tollan er cand. mag. i Moderne Kultur og Kulturformidling. Hun har stået for historisk research og billedredaktion til 'Respekt', og sammen med Settlementets brugere oprettet Settlementets Arkiv og Bibliotek.

Arkiver og biblioteker

Arbejdermuseet & Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv: 16, 22, 23, 24 tv., 27, 30, 31, 35, 50, 75, 76, 80, 83, 84, 86, 87, 90, 127

Det Kongelige Bibliotek, Kort- og Billedafdelingen: 17, 26 tv., 40, 41, 42, 51, 77, 102, 103, 104, 132, 279 th.

Faaborg Museum: 29, 55

Indre Mission/Bethesda: 26 th., 36, 37

Kristeligt Studenter-Settlements Arkiv: 4, 7, 8, 11, 12, 13, 32, 43, 44, 52, 56, 57, 59, 61, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 78, 89, 92, 93, 95, 97, 99, 100, 123, 124, 125, 128, 135, 136, 144, 147, 163, 164, 168, 170, 173, 175, 176 øverst, 177, 187, 188, 189, 191, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 210 tv., 211, 215, 216, 217, 219, 224, 226, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 239, 242, 243, 244, 245, 246, 249, 250, 251, 252, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279 tv., 280, 281, 283, 284, 285, 287, 288, 289, 292

Københavns Museums Billedarkiv: 15, 24 th., 47, 49, 91, 131 (*Fotograf: Bror Bernild*), 210 th. (*Fotograf: Julie Rønnow*)

Københavns Stadsarkiv: 138, 140, 141, 142, 143

Menighedernes Daginstitutioner: 18, 19, 20, 21, 39, 54

Samvirkende Menighedsplejers Arkiv : 53

Vesterbro Lokalhistoriske Arkiv: 134

Private samlinger

Kirsten Auken samling: 9, 94, 105, 129, 169

Gertrud Birke og Peter Boas Jensen samling: 166, 167, 172

Jørgen Boe Christensen samling: 48

Bodil Ejrnæs (f. Krabbe) **samling:** 106, 107
Verner (Rita og Christian) Hansen samling: 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158
Annelise og Jørgen Rasmussen samling: 149, 160, 161
Fakhra Sultana samling: 235, 236, 237, 238, 240, 241 tv.
Antoinette Sørensen samling: 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122,
Frits Thorbek samling: 171, 176 nederst, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 190, 282

Enkelte fotografer

Lene Helvad: 212, 213, 214
Andreas Trier Mørch: 192, 193
Ib Rasmussen: 25
Nanna Reimers: 241 th.
Christian Thylstrup: 218, 220, 221, 222, 225

Tak til følgende arkivarer, museumsinspektører, forskere og lokalhistorikere ved statslige, kommunale og private arkiver og museer for engageret research og formidling af egen forskning:
 Ulla Kiertzner v. Det Kongelige Bibliotek, Kort- og Billedafdelingen, Alice Christiansen v. Faaborg Museum, Freddie Nielsen v. Arbejdermuseet & Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, Nete Balslev Wingender v. Københavns Stadsarkiv, Klaus Nielsen v. Københavns Museums Billedarkiv, Peter Edelberg v. Menighedernes Daginstitutioner, Kai Lund og Karsten Amby v. Københavns Indre Mission/ Missionshuset Bethesda, Christian Kirkeby v. Vesterbro Lokalhistoriske Arkiv

Billedliste med proveniensoplysninger er tilgængelig på:
www.settlementet.dk

Erling Thomsen, settler fra barnsben, identificerer et dødsbillede fra 1950'erne under arkivdag i Settlementet.

Litteratur

Samtaler med og nedskrevne
erindringer fra:

Gunvor Auken, Rikke Baker, Johs.
Bertelsen, Gertrud Birke, Peder
Boas, Ove Carlsen, Bodil Ejrnæs,
Peter Gorm Hansen, Ulla Habermann, Arne Hedström, Ingeborg
Hauch, Verner Hansen, Tove
Jensen, Christian Kirkeby, Ole Kloster,
Klaus Kludder, Jette Kronhøj,
Marianne Kyllesbech, Daniella
Laubech, Dorthe Madsen, Finn
Malm, Jan Malm, Ester Margrethe
Nielsen, Hanne Nielsen, Henning
Nielsen, Maria Hviid Nielsen, Villy
Nielsen, Rikke Posborg, Lars Boye
Petersen, Pia Rasmussen, Karen
Skydsgaard, Niels Jørgen Skydsgaard.
Gertrud Sørensen. Hanne
Riis, Jette Riisgaard, Fakhra Sultana,
Frits Thorup, Kirsten Thorup,
Marit Thorup, Annelise Rasmussen,
Lykke Henny Reuther.

Hjemmesider:

www.eliaskirken.dk
www.pladstilosalle.dk
<http://www.ksa.kk.dk/Historier%20fra%20København/der-var-engang-et-hus>

Bøger og artikler

Auken, Kirsten m.fl.: *Familien lever*. Gads forlag, 1962
Bertelsen, Johs.: *Det kvalificerede hverdagsliv*. Social kritik nr. 73, 2001
Bertelsen, Johs.: *Gå ind i din tid*. Gyldendal, 1991
Bertelsen, Johs.: *Jagten er gået ind ... taberne er det lette bytte*. Social kritik nr.7, 1990
Bertelsen, Johs.: *Teatret som læreproces*. Fagtryk, 1977
Birke, A.: *Den kristelig-social bevægelse i Danmark*. I: Kristendommen og vor tids sociale nød. Kristeligt-Socialt forbunds skrifter nr. 13
Boelskov, Birgit: *Stjerner at lege med*. Menighedernes Daginstitutioner, 1995
Bundesen, Peter m.fl.: *Filantropi, selvhjælp og interesseorganisering – frivillige organisationer i dansk socialpolitik 1840-1990erne*. Odense Universitetsforlag, 2001
de Coninck-Smith, Ning: *Barndom i hovedstaden omkring århundredskiftet*. I: Frandsen, Karl-Erik: *Kongens og Folkets København – gennem 800 år*. Forlaget Skippershoved, 1996
Dengsøe, Poul: *Hverdagsliv på Vesterbro*. Forlaget Alfuff, 2000
Fibiger, A.: *Guds banede vej. Eliaskirkens Menighedssamfund*, 1933
Fibiger, A.: *Ebenezer – Kirkelig Forening for Den Indre Mission i Danmark gennem 60 år*. O. Lohse, 1921
Haberman, Ulla: *Alternativer, kommunal science fiction og reformer i krisetider*. I: Retfærd nr.14, 1980
Haberman, Ulla: *En postmoderne helgen?* Museum Tusulanums Forlag, 2007
Helge, Nynne: *Familien Jensen og Vorherre*. Institut for systematisk teologi, 1996
Holt, Paul: *Nød dem*. Bethesdas Boghandel 1940

Holt, Paul: *Kirkelig Forening for Den Indre Mission i Danmark*. Lohses Forlag 1961

Jørgensen, Alfred Th.: *Filantropi i offentlig forsorg og privat velgørenhed for begyndere*. Lohses forlag, 1939

Kirkeby, Christian: *Fra fællede og forstad til brokvarter i København*. Vesterbro Lokallhistoriske forening og arkiv, 2009

Kirkeby, Christian: *Saneringen/byfornyelsens historie på Vesterbro*. Vesterbro Lokallhistoriske forening og arkiv, 2009

Krabbe, Otto: *Børn i tiden gennem 75 år*. I: Børnesagens Tidende, 1980, nr. 8

Krabbe, Otto: *Kirkens manglende solidaritet*. I: Præsteforeningens blad, 1957

Krabbe, Otto: *Settlementet og Boligaktionen*. I: Rapport fra boligseminar. Settlementet, 1987

Laneth, Pia Fris: *Lillys danmarkshistorie – kvindelig i fire generationer*. Gyldendal 2006

Larsen, Jørgen Elm m.fl.(red): *Socialpolitik*. Hans Reitzels forlag, 2004

Lützen, Karin: *Byen tæmmes*. Hans Reitzels forlag, 1998

Manniche, Peter: *Settlementsbevægelsen*. Akademisk ugeblad, 16. oktober 1913

Posborg, Rikke: *Settlements og socialt arbejde*. I: Social kritik nr. 73, 2001

Reich, Ebbe Kløvedal: *Vesterbros kirker*. Foredrag på fælles provstiarrangement, 2001

Thomsen, Richard: *Fra Vesterbros Fattigkvarterer*. 1916

Thomsen, Richard: *Foredrag holdt ved Præsteforeningens årsmøde i 1919*. I: Præsteforeningens blad, 1921

Thylstrup, Eskil: *Gang i gaden*. Frydenlund, 2011

Simonsen, Palle: *Gemt – eller glemt*. Frydenlund, 2009

Settlementets husalf, Esther Nielsen med ungdomsbilleder af sig selv.

I arbejdet med 'Respekt' er særlig flittigt benyttet:

Ove Carlsen: 'Billeder fra Kristeligt Studenter-Settlement' nr. 1-18;
Birthe Bech-Jørgensen: 'Nye tider og usædvanlige fællesskaber.' Socialpædagogisk bibliotek, 2001.
Settlementets årsskrifter 1911-2010.

Settlementets scrapbøger og Settlementets klubprotokoller.

Alle citater er i nutidig retskrivning, eventuelt sprogligt redigeret.

Tak

Johs. Bertelsen og forfatteren ved forestillingen City Arabesk, 2011. Pia Fris Laneth er forfatter, journalist og foredragsholder. Hun er uddannet cand. adm. pol., har arbejdet som reporter og redaktør på dagbladet Information, i Montagegruppen i Danmarks Radio, og skrevet 'Lillys danmarkshistorie – kvindelig i fire generationer'. Kontakt: www.piafrislaneth.dk

FØRST OG FREMMEST EN VARM TAK TIL ALLE JER, som fortalte historier om jer selv og om Settlementet. Uden al denne fortælleglæde var denne bog blevet meget kedeligere. Dernæst tak til Settlementets bestyrelse, som gav mig opgaven, og bogudvalgets medlemmer: Gunvor Auken, Johs. Bertelsen, Henning Nielsen og Rikke Posborg, som var gode kritikere og fejlfindere undervejs i skriveprocessen. Det har været en lærerig fornøjelse at stifte bekendtskab med det summende, brogede, barske, usædvanlige og sjove liv, der udfolder sig i Dybbølsgade og omegn.

Også tak:

- til kultur- og billedhistoriker Anja Tollan, som med fantasi og ildhu indsamlede historisk materiale i Dybbølsgade 41, diverse arkiver og blandt de mange mennesker, som gennem årene er kommet i Settlementet som frivillige, ansatte og brugere,
- til antropolog Gunilla Henriksson, som fandt Netto-posede med fotoalbum fra Settlementets første årti,
- til bogens grafiker Poul Erik Munk Nielsen, som med en usædvanlig blanding af tålmodighed, hurtighed og kreativitet støbte tekst og billeder sammen til en smuk helhed,
- til min søster, Tina Fris Jensen, som hjalp med at få styr på billederne, og til min svigermor, Ruth Tygesen og min veninde Karen Syberg, som begge læste korrektur,
- og endelig tak til min mand, Peter Tygesen, der som altid har været min bedste sparringspartner og skrappeste spirogrever.

*Pia Fris Laneth,
oktober 2011*